

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS
MOKSLŲ INSTITUTAS

Politikos ir medijų magistro programa

DEIMANTĖ VAIČIŪTĖ

II kurso studentė

**Vieši ir privatūs tremties pasakojimai: šeimos albumų analizė iš sakytinės fotografijos
perspektyvos**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovė: dr. Natalija Arlauskaitė

Vilnius, 2025

Magistro darbo vadovės išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....
(data). (v., pavardė) (parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data) (Gynimo komisijos sekretoriaus/ės parašas)

Magistro darbo recenzentas/ė:

.....
(v.pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas/ė:

Komisijos nariai:

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Vaičiūtė D. Vieši ir privatūs tremties pasakojimai: šeimos albumų analizė iš sakytinės fotografijos perspektyvos. Politikos mokslų specialybės, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovė N. Arlauskaitė, 2025 – p. 48, 102 507 spaudos ženklų su tarpais, neįskaitant išnašų.

Reikšminiai žodžiai: tremtis, Sibiras, atmintis, vizualumas, šeimos albumai, fotografijos, šeimyninis žvilgsnis.

Šiame darbe nagrinėjami vieši ir privatūs tremties pasakojimai analizuojant šeimos albumus iš sakytinės fotografijos perspektyvos. Pirmojoje dalyje yra sugrupuojami šeimos fotografijų tyrimai ir suformuojama sakytinė – fotografinė tyrimo prieiga. Sakytinė – fotografinė tyrimo prieiga yra taikoma atliekant interviu tyrimo metu, kuomet su tremtiniais ir jų palikuoniais yra ne tik kalbama, tačiau ir kartu žiūrimos fotografijos iš 1941-1953 m. SSRS vykdytų trėmimų iš Lietuvos. Tiek pokalbiai, tiek žiūrėjimas į fotografijas leido suvokti, kaip kuriamas tremtinių ir jų artimųjų santykis su tremtimi, kaip šis santykis kito ir kaip jis kūrė šeimos-savęs reprezentaciją. Atlikus vienuolika pusiau struktūruotų interviu ir kartu peržiūrėjus jų turimas fotografijas iš tremties, gauta medžiaga buvo analizuojama per fotografijų reikšmių kismą: kaip jos tampa politiškos, kokią įtaką turi lietuviškos tapatybės apibrėžimui. Dėmesys kreipiamas į daugialypių pasakojimų suderinamumą, kuris atsiskleidžia per fotografijas ir šeimos albumų funkciją tremties atžvilgiu.

Turinys

Įvadas	5
1. Metodologija	11
1.1. Kas sudaro šeimos archyvą, žvilgsnį ir atmintį?	11
1.2. Tyrimo objektas, interviu atranka ir imtis	14
1.3. Sakytinės fotografijos (angl. oral-photographic) metodas	16
2. Empirinių duomenų analizė	18
2.1. Privatu: tremties pasakojimas šeimoje	18
2.2. Fotografijų reikšmė: tada ir dabar	22
2.3. Fotografijų ir tapatybės apibrėžtys	23
2.4. Fotografijų daugialypiškumas: nuo mirties iki džiaugsmo fiksavimo	28
2.4.1. Mirties ir skausmo fotografijos	28
2.4.2. Pozityvių akimirkų įtraukimas į tremties patirtį	32
2.5. Albumo sudarymas	35
2.6. Žiūrėjimas keičiasi: fotografijos tampa politiškos	42
Išvados	44
Literatūros sąrašas	47
Summary	50
Priedas Nr. 1. Klausimynas	52
Priedas Nr. 2 Interviu transkripcijos	53
Priedas Nr. 3 Fotografijos	152

Įvadas

1941 m. birželio 14 d. Sovietų Sąjungos pradėti, ir vykdyti iki 1953 m., trėmimai Lietuvoje turėjo stiprų poveikį tiek tuo metu, tiek ateities kartoms. Kiek daugiau nei dešimtmetį vykę trėmimai buvo vykdomi trimis etapais. 1941 m. pradėti masiniai trėmimai buvo organizuojami prieš kultūrinį, akademinį elitą, šiais veiksmais buvo siekiama skurdinti lietuviškuosius kultūros židinius. 1944 m. Sovietų Sąjungai reokupavus Lietuvą, trėmimai buvo nukreipti į nuo Sovietinės kariuomenės besislapstančius vyrus, įkalintus žmones. 1948 m. prasidėjo masiniai trėmimai, kurių metu buvo vežami visi žmonės, turėję kiek daugiau žemės, nes šalyje prasidėjo prievartinė kolektyvizacija. Per visą tremties laikotarpį iš Lietuvos buvo išstremta 131 600 žmonių.¹ Lietuviaisibire.lt duomenimis lietuviai dažniausiai buvo trėmiami į šiuos kraštus/respublikas: Altajaus, Buriat Mongolijos ASSR, Chabarovsko, Irkutsko, Jakutijos ASSR, Komi ASSR, Krasnojarsko, Magadano, Molotovo (d. Permės sr.), Tiumenės, Tomsko. Iš viso lietuviai buvo išstremti į 3184 gyvenvietes.²

Trėmimai buvo vykdomi ne tik Lietuvoje, bet ir kitose Baltijos šalyse. Šių šalių viešojoje erdvėje pastebimos refleksijos apie šį istorinį laikotarpį. Viktorija Jonkutė pastebi, kad Latvijoje, prasidėjus atgimimui, apie tremtį buvo kalbama ir rašoma mažiau nei Lietuvoje, o latvių patirtis buvo reflektuojama ne per kolektyvinius pasakojimus, bet per paskirų asmenų (auto)biografijų pasakojimus.³ Dar daugiau, tremtis anuomet buvo suvokiama ne kaip tragiškas tautos likimas, tačiau kaip neišvengiama lemtis, iš kurios tauta turėtų pasisemti stiprybės ir išminties.⁴ Estijoje, 2020 m. birželio 14 d., Vabamu okupacijos ir laisvės muziejuje buvo atverta menininkės Johanna Rannula paroda „Sibiro baltoji: šviesių prisiminimų beieškant“. Ekspozicijoje žiūrovą pasitinka nuotraukos, kuriose vaizduojami linksmi laiką leidžiantys, išskylaujantys žmonės. Šios nuotraukos surinktos iš šešių asmenų, kurie buvo išstremti į Sibirą. Autorė provokuoja ir klausia – ar tremtis gali būti suvokiama ne tik per tamsą ir skausmą, bet ir per šviesius prisiminimus, net ir galinčius sukelti nostalgiją?⁵ Ši paroda sulaukė atgarsio tų pačių metų liepos 10 d., kuomet Estijos kultūros žurnale „Sirp“ pasirodė straipsnis „Ką reiškia ryškumas deportacijos kontekste?“, kuriame autoriai kritikuoja šią parodą ir klausia, ar besišypsantis asmenys išties yra laimingi, ar tai tik atsakas į beviltišką situaciją, kuri neatspindi

---

¹ Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centro duomenys, <https://www.genocid.lt/centras/lt/1491/a/>.

² Lietuviaisibire.lt duomenys, <https://www.lietuviaisibire.lt/lt/tremties-vietos/page:64>.

³ Viktorija Jonkutė, „Kolektyvinė atmintis XX a. pab. Tautinio atgimimo laikotarpiu lietuvių ir latvių literatūrinėje spaudoje“, (Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas), 130

⁴ Ibid, 135

⁵ Temporary exhibitions, „Siberian White: In Search of Bright Memories“, Vabamu.ee, žiūrėta 2024 m. gruodžio 10 d. <https://vabamu.ee/en/exhibitions/siberian-white-in-search-of-bright-memories/>

tikrosios jausenos? Pasak autorių, tai gali būti atsakas į traumą, kuomet bandoma sumažinti traumos poveikį asmens psichikai, o tokia paroda iškreipia tikrąjį įvykio svorį ir siekia ne atspindėti tikrovę, tačiau primityviais būdais sulaukti populiarumo.⁶ Estijoje buvo kritikuojamas ir smerkiamas bet koks kitas tremties vaizdavimas, kuris neakcentuoja traumos. Lietuvoje yra keletas būdų kalbėti apie tremtį: per lietuvių bendruomeniškumą ir patriotiškumą⁷, pastebint ir estetinius elementus, t.y. žvilgsnį kreipiant į tremties vietų grožį,⁸ akcentuojant lietuvių stiprybę, tikėjimą ir vilties turėjimą.⁹ Apart šių naratyvų, Lietuvoje Sibiro tremties atžvilgiu yra įsitvirtinęs pasakojimas, kuomet tremtis suvokiama kaip trauminis įvykis. Vieną pirmųjų Lietuvoje kančios ir kolektyvinės traumos analizių atliko Danutė Gailienė monografijoje „Ką jie mums padarė“.¹⁰ Joje autorė tiria, kaip nacizmo ir komunizmo represijos paveikė Lietuvos ir Europos visuomenes. Darbas orientuotas ne į politines pasekmes, tačiau į psichologinius ir psichopatologinius padarinius, pavyzdžiui, kaip nerimas, įtampa, kvėpavimo ir miego sutrikimai, nepilnavertiškumo kompleksas. Vienas reikšmingiausių D. Gailienės pastebėjimų yra identifikavimas, kad šios traumos lieka ne tik jas tiesiogiai patyrusiam asmeniui, tačiau ir jo vaikams ir vaikaičiams. Būtent tai leidžia kalbėti apie kolektyvinę traumą.

Kartu šis trauminis įvykis tapo viena esminių temų, kuri prisidėjo, šalia pasakojimo apie partizanų pasipriešinimą, prie tautinės tapatybės kūrimo ir puoselėjimo prasidėjus Atgimimui 1988 m. Didelį poveikį turėjo 1991 m. Dalios Grinkevičiūtės išleista atsiminimų knyga „Lietuviai prie Laptevų jūros“. Po penkiasdešimt metų viešos tylos tremtiniai galėjo prabilti ir reflektuoti šias patirtis. Bandymai reflektuoti ir atsiminti tremtį matomi kultūros lauke: leidžiama grožinė literatūra¹¹ atsiminimų knygos¹², kuriami filmai¹³, statomi

⁶ Katarina Meister, Triin Kerge, Marika Alver, „Mida Mida tähendab helgus küüditamiste kontekstis?, *Sirp. Eesti kultuurileht*, (2020), žiūrėta 2025 m. sausio 9 d., <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c6-kunst/mida-tahendab-helgus-kuuditamiste-kontekstis/>

⁷ To išdava galima laikyti 2023 m. birželio 14 d. Kauno IX forto atverta tekstilės ir skulptūrinių objektų paroda „Sudygsniuota“. Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė ir Gerda Matusevičiienė straipsnyje „Lietuvių tremtinių moterų vertybės gyvenimo istorijoje“, *Lituanistica*, 57.2, (2011) pabrėžia, kad bendruomeniškumas buvo itin svarbus palaikant tapatumą, p. 297

⁸ 2023 m. balandžio 6 d. – rugsėjo 17 d. Prano Domošaičio galerijoje buvo eksponuojama Alvydo Lukio fotografijų paroda „Ne tik šaknys. Pagal tėvo Juozo Lukio Sibire sukauptą archyvą.“ Ir „Ars Botanica“, Parodoje fotomenininkas derino savo tėvo fotografijas iš tremties, kuriose žmonės pozuoja gražioje gamtos vietose su savo paties darytomis augalų nuotraukomis, taip kurdamas sinergiją tarp žmogaus ir gamtos.

⁹ Tikėjimo simbolis yra tapusi skulptūra Sibiro Madona. Ši, Švč. Mergelės Marijos skulptūra, buvo pastatyta XX a. Krasnojarske, Korbiko gyvenvietės kapinėse, kuriose buvo laidojami tremtiniai, o nuo 2017 m. perkelta į Vilniaus Arkikatedros bazilikos Tremtinių koplyčią. Rasa Baškienė, „Sibiro Madona“, *bernardinai.lt* 2020, žiūrėta 2024 lapkričio 28 d., <https://www.bernardinai.lt/sibiro-madona/>,

¹⁰ Danutė Gailienė, *Ką jie mums padarė: Lietuvos gyvenimas traumų psichologijos žvilgsniu*, (Tyto alba, 2008)

¹¹ Čia galima paminėti Rūta Šepetys knygą „Tarp pilkų debesų“ (2020).

¹² Vladas Vyšniūnas „Penktasis pragaro ratas: Asfalto kasyklose“ (2024), Živilė Petrauskaitė „Gulago bėgliai“ (2022), Irena Saulutė Valaitytė-Špaukskienė „Manėme, kad plaukiame į Ameriką“ (2020)

¹³ Režisieriaus Audriaus Juzėno filmas „Ekskursantė“ (2013), Renatos Šerelytės „Sibiro Madona“ (2013),

spektakliai.¹⁴ Refleksija vykdoma ir valstybiniu lygmeniu. 2015 m. Nastazija Keršytė pastebėjo, kad tremtys ir anistovietinis pagrindis, po asmenybių, yra pati populiariausia muziejų ekspozicijų tema.¹⁵ Tremties tema rengiamos ne tik nuolatinės ekspozicijos, tačiau ir parodos. Vien per 2024 metus pasirodė trys parodos tremties tema: Tito Milašiaus paroda „Tremties kryžiai“ (eksponuojama Okupacijų ir laisvės kovų muziejuje), Gintauto Alekno paroda „Sibiro portretai“ (eksponuojama Mažeikių Henriko Nagio viešojoje bibliotekoje), Kotrynos Juškaitės paroda „Tremtyje“ (eksponuojama Klaipėdos apskrities Ievos Simonaitytės viešojoje bibliotekoje, Nišinė galerijoje). Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras taip pat prisideda prie tremties temos plėtojimo, leisdamas knygas, kuriose aprašo tremties vietas, remiasi tremtinių ir politinių kalinių liudijimais, vaizdine medžiaga.¹⁶ Lietuvos nacionalinis muziejus gręžiasi į tremties tematiką ir apsiima išleisti knygas, kuriose iliustruoto pasakojimo pavidalu pasakoja apie represijas, lagerius, tremtį.¹⁷ Trėmimai, kaip viena kertinių lietuviškosios tapatybės apibrėžčių, sureikšminama ne tik lokaliu, bet ir globaliu lygmeniu – 2024 m. spalio 16-ąją Japonijoje¹⁸ atidaryta Lietuvos nacionalinio muziejaus paroda „Išgyventi Sibirą: lietuvių tremties istorija“, 2024 m. rugsėjo 12 d. Lietuvos sezono Prancūzijoje metu atidaryta paroda, remiantis Dalios Grinkevičiūtės tremties prisiminimais, „Jaunos moters tremties istorija“¹⁹. Paryžiaus teatre buvo rodomas Eglės Švedkauskaitės spektaklis „Fossilia“.²⁰ 2023 m. buvo paskelbti Tremtinių ir politinių kalinių metais.

Akademiniame lauke trėmimai susilaukia susidomėjimo iš įvairių rakursų: tiriami istoriniai aspektai, atmintis, dabartinis viešasis diskursas. Gintarė Bernotienė analizuoja tremtinių refleksiją ir architektūros ir kraštovaizdžio vietą atmintyje, remdamasi romanu „Austrelisas“ ir lietuvių egodokumentais tiria, kokį santykį tremtiniai turėjo su gimtąja vieta ir

---

¹⁴ Nors spektakliai įprastai remiasi jau parašytais kūriniais, bet būtent tai ir iliustruoja temos aktumą: Birutė Mar „Ledo vaikai“ (2023), Augustas Gornatkevičius „Sibiro haiku“ (2023), Eglė Švedkauskaitė „Fossilia“.

¹⁵ Nastazija Keršytė, „Muziejiniai Lietuvos istorijos kontekstai. Temų, problemų topografijos konstantos ir pokyčiai, *Acta Museologica Lithuanica*, nr. 2, 2015, p. 78

¹⁶ Pavyzdžiui LGRTC išleista Beno Navakausko knyga „Didžiosios tremtys. Altajus ir Jakutija, 1941 m.“ (2021).

¹⁷ Virginija Rudienė „Lietuvos gyventojai lageriuose ir tremtyje. 3 knyga. 1940-1958“ (2018)

¹⁸ Lietuvos nacionalinis muziejus, „Japonijoje atidaryta Lietuvos nacionalinio muziejaus paroda apie lietuvių tremties istoriją“, žiūrėta 2024 m. gruodžio 10 d., <https://lnm.lt/aktualijos/japonijoje-atidaryta-lietuvos-nacionalinio-muziejaus-paroda-apie-lietuviu-tremties-istorija/>

¹⁹ L'histoire de l'exil d'une jeune femme, saisonlittuanie.com <https://saisonlittuanie.com/?s=grinkeviciute>, žiūrėta 2024 m. gruodžio 10 d. Paroda pirmą kartą atidaryta 2022 gegužės 28 d., Maironio lietuvių literatūros muziejuje, Kaune, parodos pavadinimas „Dalia Grinkevičiūtė (1927-1987). Kambariai/Iveikti atstumai.“

²⁰ Lrt.lt, LNDT spektaklis „Fossilia“ atidarys lietuviškų spektaklių vitriną, žiūrėta 2024 m. gruodžio 10 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/2374287/ldnt-spektaklis-fossilia-atidarys-lietuvisku-spektakliu-vitrina-paryziuje>. Spektaklis buvo rodomas Théâtre de la Ville padalinyje Théâtre des Abbesses, 2024 m. spalio 2,3,4 dienomis.

tremties vieta.²¹ Tyrėjos dėmesio sulaukė ir 2022 m. pasirodžiusi Valentino Sventicko monografija „Dalios Grinkevičiūtės dalia“. G. Bernotienė recenzuodama knygą pastebi keletą svarbių dalykų, pavyzdžiui, autoriaus siekį atsižvelgti į jaunąją kartą, konceptualiai pateiktą D. Grinkevičiūtės biografiją, pabrėžiant jos unikalumą. Visgi G. Bernotienė kritikuoja autoriaus pasirinkimą nutylėti ir nesvarstyti priežasčių, kodėl D. Grinkevičiūtės įtraukimas į literatūros kanoną yra toks problemiškas. Ši recenzija reikšminga, siekiant suvokti tremtinių grįžimą iš tremties ir jų galimybę liudyti apie patirtį ten. Nerija Putinaitė analizavo, kaip tėvynė yra apibūdinama tremtinių prisiminimuose.²² Dovilė Grickevičiūtė kreipė dėmesį į viešajame diskurse egzistuojantį kančios įvaizdį, kuris neperteikia įvairiapusiško tremtinių pasakojimo, dėl to kyla skirtis tarp asmeninės atminties ir nacionalinio pasakojimo.²³ Liucija Vervečkienė 2022 m. Vilniaus universitete apsigynė daktaro disertaciją tema „Visi buvo patriotai vis tiek, norėjo tos nepriklausomybės: kartos po „lūžio“ atminties darbas ir buvusio režimo samprata“, kurioje analizuojama, kaip skirtingos kartos atmena sovietmetį, ji konceptualizuojant įvairiais pjūviais, įskaitant ir trėmimus.²⁴ Dovilė Budrytė atsitraukia nuo išskirtinai lietuviškos patirties ir kreipia dėmesį į Gulag egzistavusį galios ir lyčių santykį, t.y. moterų vaidmens kismą, patirtą prievartą ir fizinį bei seksualinį išnaudojimą, privatumo reikšmę. D. Budrytė vertina asmeninės ir kolektyvinės traumos įveikos būdus ir Gulagus mato bendrame Sovietų Sąjungos kontekste, kas leidžia pamatyti platesnį tapatybės ir lyčių vaizdinį. Autorė pastebi, kad moterų vaidmuo, net ir Sibire, išlieka namų rūpinimasis, vaikų auginimas.²⁵

Mano tyrimas siūlo naują perspektyvą į tremtinių atminties tematiką – bus tiriami ne tik pavieniai atsiminimai, tačiau tremties atmintis per tremties vizualius dokumentus, t.y. tremtinių darytas ar sukaupias fotografijas, kurios cirkuliuoja asmeniniuose šeimų archyvuose. Tyrime dėmesys kreipiamas į fotografijas, dėl to bus tiriami trijų kartų pasakojimai, t.y. žmonių sugrįžusių iš tremties arba jų vaikų ir vaikaičių pasakojimai. Tyrimo metu paaiškėjo, kad apie tremtį daugiausiai linkę pasakoti pirmos arba antros kartos atstovai, tuo tarpu trečioji karta

²¹ Gintarė Bernotienė, „Atminties sugrįžimas: architektūra ir kraštovaizdis Winfriedo Georgo Sebaldro romane *Austerlitz* ir autobiografiniuose lietuvių tremtinių pasakojimuose“, *Colloquia*, 52 (2023) 53–71.

²² Nerija Putinaitė, „Tėvynė tremtinių prisiminimuose: sutaukanti šventa gyvųjų ir mirusiųjų lietuvių žemė“, *Naujasis Židinys-Aidai*. No. 4. (2021), 14–23.

²³ Dovilė Grickevičiūtė, „Tremties kaip kančios įvaizdžiai viešajame diskurse ir tremtinių pasakojimuose“, *Darbai ir dienos* 65 (2016): 113–142.

²⁴ Liucija Vervečkienė, „Visi buvo patriotai vis tiek, norėjo tos nepriklausomybės“: kartos po „lūžio“ atminties darbas ir buvusio režimo samprata (Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2022)

²⁵ Dovilė Budrytė, „Gendering History of Fighting and Suffering: War and Deportation in the Narratives of Women Resistance Fighters in Lithuania“, *Narratives of Exile and Identity: Soviet Deportation Memoirs from the Baltic States* (Central European University Press, 2018), 103–117.

teigia, kad jie ne tiek daug žino apie pačius įvykius, dėl to tai geriau padarytų dar gyvi esantys tėvai/senėliai.

Fotografijos politinio krūvio tyrimai plėtojami skirtingais rakursais. Susan Sontag kvestionuoja fotografijų objektyvumą, teigdama, kad galios santykiai iškreipia objektyvumą, o žiūrovas gali savaip interpretuoti ir taip įtvirtinti dominuojanti naratyvą.²⁶ Lisa Parks ieško būdų, kaip humaniškai kalbėti apie karo liudijimus per nuotraukas, kuomet sateliniai vaizdai netenka reikšmės. Autorės siūlymu, asmeniškumas tampa raktu suvokti karo reikšmę.²⁷ Ariella Azoulay apmąstydamą fotografijos reikšmę pastebi galios ir pilietybės santykį ir analizuoja pilietinio žvilgsnio erdvę.²⁸ Kitos autorės gilinasi į šią problematiką nagrinėdamos šeimos albumus. Oksana Sarkisova ir Olga Shevchenko knygoje „Regimame būvime: kaip matomas sovietmetis jam pasibaigus šeimos nuotraukose“ tiria, kaip per sovietmečio fotografijas bendruomenė kūrė, gyveno, nostalgiskai ar su skausmu prisiminė gyvenimą Sovietų Sąjungoje. Nagrinėdamos šeimos archyvus tyrėjos siekė išsiaiškinti pačių gyventojų savęs suvokimą, kaip per vizualumą yra kuriama savęs apibrėžtis.²⁹ Marianne Hirsch knygoje „Šeimyninis žvilgsnis“ kreipia žvilgsnį į šeimos asmeninius nuotraukų archyvus, kurie savo prigimtimi tarsi turėtų įtvirtinti šeimos mitus, palaikyti statiską savęs reprezentaciją, tačiau jų paskirtis kinta, tuomet randasi žvilgsnių dinamika, naujas jų interpretavimas, kuomet nuotraukos tampa ne tik materialiais artefaktais, bet politinio ir kultūrinio lauko dalimi.³⁰ Knygos turinys sudarytas iš dvidešimt vieno skirtingų autorių straipsnių. Dalis autorių analizavo savo pačių šeimos albumus, tuo tarpu kitiems rūpėjo globaliu lygmeniu pažvelgti į šeimos albumus. Pavyzdžiui, Ernst van Alphen analizuoja Boltanski meno kūrinį, kuris imituoja nacių šeimos albumą ir pastebi, kad žiūrovas veikiamas šeimyninio žvilgsnio, gali būti lengvai klaidinamas, t.y. žvelgdamas į nacių šeimos fotografijas jis pajaus ne jų vykdytą nužmoginimą, bet pastebės tuos aspektus, kurie jam atpažįstami šeimos albume, t.y., tai ką jiedu turi bendro. Vizualumo studijos ir tyrimai, kurie atsispiria nuo šeimos albumų, siekiant geriau suvokti kolektyvinę atmintį bei šeimos tapatybę sulaukia vis daugiau susidomėjimo pasaulyje. Lietuvoje svarbus Natalijos Arlauskaitės indelis į vizualumo studijas. Knygoje „Nuožmi taika: žlugusių režimų fotografija dokumentiniame kine“ autorė, apmąstydamą šeimos albumo reikšmę, pabrėžia, kad

---

²⁶ Susan Sontag, *Regarding the Pain of Others*, (Picador, 2003)

²⁷ Lisa Parks, „Satellite Views of Srebrenica: Tele-visuality and the Politics of Witnessing“, *Social Identities*, 7(4), (2001)0

²⁸ Ariella Azoulay, *The Civil Contract of Photography*, (New York: Zone Books, 2008)

²⁹ Oksana Sarkisova, Olga Shevchenko, *In Visible Presence: Soviet Afterlives in Family Photos*, (MIT Press, 2023)

³⁰ Marianne Hirsch, ed., *The familial gaze*, (UPNE, 1999)

šeimos albumai lieka iš esmės nebylūs anapus konteksto, kuriame nuotraukos yra žiūrimos.³¹ Žiūrint fotografijas pasakojamos istorijos, su kuriomis fotografijos susipynusios arba kurias pažadina, yra vargiai nuspėjamos ir pati nuotrauka gali tapti „naratyvinio inkaru visiškai skirtingiems, netgi priešingomis kryptimis besišakojantiems pasakojimams“. Be pokalbio fotografija virsta apgaulinga akivaizdybe, tad šeimos albumų tyrimas privalo įtraukti pasakojimus, kurie atveria galimybę tirti daugialypį naratyvą, kuris slypi pačioje patirtyje, kurią fiksuoja ir reprezentuoja fotografija.³²

Tremtinių asmeninė patirtis yra reikšmingas tyrimo objektas siekiant suvokti, kaip reiškiasi tremties pasakojimų įvairovė, jų skirtingas matomumas viešojoje erdvėje ir individualių pasakojimų santykis su dominuojančiu viešosios erdvės naratyvu. **Tyrimo klausimas** – kaip Lietuvoje dera viešai cirkuliuojantis ir dominuojantis tremties pasakojimas ir asmeninės tremties patirties pasakojimas, atsiskleidžiantis per fotografijas?

Šio **tyrimo objektas** – pasakojimų apie tremties fotografijas santykis su viešai cirkuliuojančiais pasakojimais apie tremtį. **Tyrimo tikslas** – pasitelkus pusiau struktūruoto interviu metodą išanalizuoti, kaip fotografijos iš 1941-1953 m. Sovietų Sąjungoje vykdytų trėmimų iš Lietuvos yra (ne)integruojamos į šeimos albumus, o šie, savo ruožtu, derinami su dominuojančiu istoriniu pasakojimu. Šiuo atveju dominuojantis tremties pasakojimas atpažįstamas vadovaujantis šiais kriterijais: kančia yra kolektyvinės patirties pagrindas³³, t.y. ryškus traumos diskursas³⁴, pabrėžiama kova ir išgyvenimas.³⁵ Svarbu suprasti, kokią vietą šeimos albumuose šios fotografijos užima, kaip apie jas kalbama ir ką tas kalbėjimas atskleidžia apie tremtį patyrusiųjų ir jų palikuonių santykį su trėmimais ir jo vietą tarp kitokių pasakojimų. Šiam tikslui pasiekti darbe keliama šie uždaviniai:

1. Sugrupuoti šeimos fotografijos tyrimus ir suformuluoti metodologinę sakininę fotografijos tyrimo prieigą.
2. Atlikti 11 kokybinių interviu su žmonėmis, kurių šeimos archyve yra fotografijų iš tremties.
3. Įvertinus gautus duomenis atskleisti, kaip šeimos albumuose yra integruojamos arba neintegruojamos fotografijos iš tremties.

---

³¹ Natalija Arlauskaitė, *Nuo žemi taika: žlugusių režimų fotografija dokumentiniame kine* (Vilniaus universiteto leidykla, 2020)

³² Ibid., 199.

³³ Eglė Rindzevičiūtė, „Hegemony or Legitimacy?“, *Narratives of Exile and Identity: Soviet Deportation Memoirs from the Baltic States*, ed. Violeta Davoliūtė, Tomas Bakelis (Central European University Press, 2018), 172.

³⁴ Violeta Davoliūtė, „We Are All Deportees“. The Trauma of Displacement and the Consolidation of National Identity during the Popular Movement in Lithuania“, *Narratives of Exile and Identity*, 120.

³⁵ Dovilė Budrytė, „Gendering History of Fighting and Suffering“, *Narratives of Exile and Identity*, 115.

4. Suvokti, kaip tremties fotografijos formuoja šeimos pasakojimą ir savivoką apie tremties įvykį.
5. Kaip fotografijos iš tremties funkcionuoja kaip šeimos reprezentacija specifiniame kultūriniame ir istoriniame kontekste.

1. Metodologija

1.1. Kas yra archyvas, šeimyninis žvilgsnis ir atmintis?

Šiame tyrime yra svarbi archyvo sąvoka. Michelis Foucault knygoje „Žinojimo archeologija“ archyvą suvokia ne per materialią išraišką, bet per diskurso formas: „Archyvas pirmiausiai yra to, kas gali būti pasakyta, dėsnių, sistema, valdanti teiginių kaip unikalių įvykių atsiradimą.“³⁶ Egzistuojantys diskursai išreikšti konkrečiu istoriniu laikotarpiu gali būti priimti arba atmesti, o tai vyksta dėka archyvo. Archyvo sąvoka svarbi šiame darbe, mat dalis pašnekovu neišvengiamai yra paveikti archyvo *žinojimo*, dėl to trėmimams, kurie buvo organizuoti sovietinio režimo, yra kuriamos konkrečios reikšmės remiantis egzistuojančiu viešuoju diskursu. Šios reikšmės yra sustiprinamos, kuomet pasakojimas yra paremtas fotografijomis. Nors M. Foucault archyvą suvokia plačiąja prasme, jo terminą galima pritaikyti žvelgiant į valstybiniu lygmeniu puoselėjamus pasakojimus apie tremtį. To išraišką galima laikyti LGGRTC leidžiamus albumus, skirtus tremtinių išgyvenimams įamžinti. Šios nuotraukos konstruoja kolektyvinį tremties albumą, kuris siekia reprezentuoti ištremtų žmonių patirtį.

Aleida Assmann plėtoja archyvo sąvoką ir išskiria istorinį ir politinį archyvą. Archyvas tampa pagrindu, kuomet ateityje bus bandoma nusakyti dabar vykstančius procesus. Po kurio laiko archyvas praranda savo politinę reikšmę ir aktualumą. Tuomet archyvai tampa mokslinės veiklos vieta, kur saugomi objektai gali būti prikelti antram gyvenimui. Archyvuose yra konstruojamas pasakojimas apie praeitį.³⁷ Šeimos archyvas savo materialia forma gali būti panašus į A. Assmann aprašomą archyvo sampratą, kuomet jis tampa praeities saugotoju. Šeimos archyvas byloja apie praeitį, tačiau pasikeitus aplinkybėms jis gali būti suaktualintas ir tapti naratyvo konstravimo priemone. O. Sakrisova ir O. Shevchenko pastebi, kad šeimos archyvai dažniausiai yra kintantys ir savo turiniu neapsiriboja tik artimiausiais šeimos nariais, nes yra įtraukiami ir aplinkiniai, taip persipina viešo ir privataus gyvenimo sritys.³⁸

---

³⁶ Michel Foucault, *The Archaeology of Knowledge* (London and New York, 1972), 145.

³⁷ Aleida Assmann, *Cultural memory and Western civilization : functions, media, archives* (New York: Cambridge University Press), 13.

³⁸ O. Sarkisova, O. Shevchenko, *In Visible Presence: Soviet Afterlives in Family Photos*, 24.

Kita svarbi sąvoka – Marianne Hirsch „šeimyninis žvilgsnis“ (*familial gaze*), t.y. kaip šeima žvelgdama į fotografijas save identifikuoja.³⁹ Pasak autorės, šeimos albumas dažniausiai yra idealizuotas šeimos paveikslas, kuriame įtvirtinami tam tikri mitai ar naratyvai apie šeimos gyvenimą, nuslepianč tikruosius tarpusavio santykius. Šeimyninis žvilgsnis veikiamas socialinio, kultūrinio, istorinio konteksto ir gali egzistuoti žiūrint ne tik į asmeninius, tačiau ir kitų šeimų albumus. Pavyzdžiui, žiūrėdamas į kitų šeimų albumų nuotraukas, žmogus jose gali atpažinti savo šeimos veikimo būdus. Tokiu atveju, žiūrovas gali įtvirtinti arba kvestionuoti savo šeimos naratyvus. Iš to kyla atsirandantys įtrūkiai, kurie pradeda prieštarauti dominuojančiam šeimyniniam žvilgsniui.⁴⁰ Šeimyninio žvilgsnio sąvokos reikšmingumas išryškėja, kuomet yra tiriami šeimos albumai. Taip yra dėl to, nes fotografijų reikšmių sukūrimas yra paliekamas pačios šeimos nariams, tai veikia kaip tam tikra autorefleksija. Dažniausiai toks žvilgsnis lieka intymus ir skirtas tik pačiam asmeniui, tačiau kartais ši autorefleksija yra atliekama viešai. Pavyzdžiui, 2024 m. kovo 9 d. Mo muziejuje buvo atidaryta paroda „Šito pas mus nėra“, kurioje eksponuojama jaunosios kartos latvių menininkės Ancės Eikenos instaliacija, kurioje be tapybos darbų ir tekstų, rodomos tėvo nuotraukos iš šeimos albumo. Per tai kuriamas santykis su savo tėvu, kuris turi priklausomybę alkoholiui. Asmeninis žvilgsnis, kuris yra artikuluotas, griaua sieną tarp to, kas privatu ir vieša. Marianne Hirsch svarsto ne tik apie šeimyninį žvilgsnį, bet ir apie postatmintį. Šiame magistro darbe postatminties sąvoka yra prasminga, ypač tais atvejais, kuomet apie tremtį pasakoja antros arba trečios kartos atstovai. M. Hirsch teigimu, nors antrosios kartos atstovai ir nepatyrė trauminių įvykių, tačiau juos vis tiek išgyvena, tik jų išgyvenimo būdas skiriasi – žinodami pirmos kartos pasakojimą su tam tikromis spragomis, jie bando jį sukonstruoti į vientisą, viską paaiškinantį naratyvą, tam pasitelkdami įvairius rekvizitus, pavyzdžiui, nuotraukas, laiškus ar girdėtus pasakojimus.⁴¹

Šeimos albumų analizei yra svarbūs jų autoriai ar žmonės, kurie gali apie tas fotografijas papasakoti. Priešingu atveju, nuotraukos liktų nebyliais artefaktais. Susan Sontag pastebi, kad: „Nepaisant to, perteikdama realybę, kamera visuomet nuslepia daugiau, nei atskleidžia“.⁴² Galvojimas, kad nuotraukos yra tikrovės atspindys, šiuo atveju, gali vesti prie klaidingų interpretacijų. Pavyzdžiui, žvelgdami į laisvalaikio nuotraukas, kuriuose žmonės šypsosi ar kitaip linksminasi, arba priešingai – nuotraukose, kuriuose vaizduojamas sunkus

---

³⁹ Marianne Hirsch, *The familial gaze*, xi-xxv

⁴⁰ Marianne Hirsch, *Family Frames: Photography, Narrative and Postmemory*, (Boston, MA: Harvard University Press, 1997), 11

⁴¹ Ibid, 22

⁴² Sontag, Susan, *Apie fotografiją* (Baltos lankos, 2000), 31

darbas ir skurdas, tremties patirtį suredukuotume į vienmatį vaizdą. Taigi, šeimos albumas šiame magistro darbe yra suvokiamas kaip nuotraukų rinkinys, su dažniausiai neprofesionaliomis nuotraukomis, kuriose gali būti persipynę net kelių šeimų atvaizdai, svarbiausias dėmuo – kaip apie jas kalba pašnekovai. Kartu būtina įvertinti ir atminties, o ypač, sakytinės istorijos ribotumą, t.y., kad atsiminimui daro įtaką konkreti situacija, kurioje jie atgaminami, todėl rekonstruodami savo praeitį žmonės gali būti ne visai tikslūs.⁴³ Reizentatyvumo klausimas taip pat svarbus – šiuo atveju suprantama, kad iš šiame tyrime atliktų interviu daryti bendrines išvadas būtų netikslinga. Viena vertus, norint daryti platesnio mąsto išvadas reikėtų atlikti daugiau interviu. Kita vertus, vargu, ar įmanomas vienalytis suvokimas apie tremtį. Šiuo darbu siekiama pateikti ne vieną bendrinį naratyvą, o atskleisti daugialypį ir kompleksiską žmonių santykį su tremtimi per jų unikalias patirtis.

Kiti svarbūs atminties tyrėjai yra Janas ir Aleida Assman. Janas ir Aleida Assmann išskyrė kultūrinę ir komunikacinę atmintį. Kultūrinė atmintis yra institucinė, ji „susikuriama“, o prie to glaudžiai prisideda mnemoninės institucijos. Šia atmintimi dalijasi grupė žmonių, jos pagalba kuriama kultūrinė tapatybė.⁴⁴ Tokiu būdu ji atlieka identiteto betonavimo vaidmenį, iš to randasi kanonai ir apibrėžtis. Svarbus kultūrinės atminties dėmuo – simboliai, kurie patvirtina šią patirtį. Pavyzdžiui, tremtinių atminties atveju, kultūrinė atmintis pastebima muziejuose per eksponatus – vyrauja tamsos, skausmo, kančios ir herojiškumo vaizdiniai. Kita raiška – tremtinių ir politinių kalinių sąjungos veiklos, pavyzdžiui, susirinkimai Ariogaloje, juose kultūrinė atmintis yra ritualizuojama ir išsaugoma. Kiekvienais metais, rugpjūčio mėnesį, politiniai kaliniai, laisvės kovų dalyviai, tremtiniai ir jų palikuoniai vyksta į sąskrydį, kuriame vyksta tradicinė eisena, aukojamos mišios, kalbas sako prezidentas, politikai, pagerbiami žuvusieji, o dalyviai dalijasi savo prisiminimais. Papildomas atminties išsaugojimo dėmuo – Ariogaloje stovintis memorialas, skirtas tremtinių bei politinių kalinių, žuvusių tremtyje ir lageriuose, atminimui. Kita atminties forma yra komunikacinė (dar vadinama generacinė), ji ne institucionalizuota, bet palaikoma socialinių ryšių. Komunikacinė atmintis, priešingai negu kultūrinė, nesiekia įsitvirtinti per fiksaciją, t.y. ji nėra ritualizuojama ar sureikšminama tik per specialias progas. Tai yra maždaug trijų/keturių (t.y. 80-100 metų) gyvenimo laikotarpių besiformuojantys, tarpusavio komunikacija palaikomi atsiminimai, kurie transformuojasi kaskart, kai įvyksta juos sukelianti komunikacija. Komunikacinė atmintis

---

⁴³Maurice Halbwachs. *On collective memory* (University of Chicago press, 2020), 47

⁴⁴ Jan Assmann, „Communicative and Cultural Memory”, in: Astrid Erll, Ansgar Nünning (Hg.) *Cultural Memory Studies*, (An International and Interdisciplinary Handbook, Berlin, New York 2008): 111

sieja mus, kaip individus, su mūsų socialine atminti.⁴⁵ Kitais žodžiais tariant, komunikacinę atmintį įgyjame, kuomet artimieji dalinasi savo atmintimi. Magistro darbe komunikacinė atmintis išryškėja, kuomet apie tremtį pasakoja tremtinių vaikai ar vaikaičiai. Jie apie Sibiro gyvenimą sužinojo ne tik kultūrinės, bet ir komunikacinės atminties dėka.

1.2. Tyrimo objektas, interviu atranka ir imtis

Šio magistro darbo tyrimo objektas yra pasakojimų apie tremties fotografijas santykis su viešai cirkuliuojančiais pasakojimais apie tremtį. Siekiant suvokti, kokią vietą šios fotografijos užima šeimos albumuose, kaip apie jas kalbama ir ką tas kalbėjimas atskleidžia apie šeimos ir kitų pasakojimų santykį su dominuojančiais pasakojimais apie tremtį, buvo atlikta 11 pusiau struktūruotų interviu. Informantai buvo skirtingų kartų atstovai: penki pirmos kartos (t.y. patys buvę tremtyje ir galintys apie ją papasakoti), keturi antros kartos (t.y. apie tremtį žinantys iš savo tėvų arba nors ir gimę tremtyje, tačiau ankstyvos vaikystės laikotarpiu sugrižę į Lietuvą ir iš tremties nieko neatsimenantys) ir du trečios kartos (t.y. tremtyje buvo jų seneliai). Sudarant informantų sąrašą buvo siekiama atsižvelgti į lytį, išsilavinimą ir tremties vietą, tokiu būdu stengiant suvokti platesnę patirtį. Nors buvo stengiamasi išlaikyti lyčių pusiausvyrą, to pilnai padaryti nepavyko – tyrime dalyvavo keturi vyrai ir septynios moterys. Pirmos kartos informantai: V. T., g. 1937, A. R. g. 1956, V. V. g. 1947, S. R. g. 1942, S. S. g. 1937; antros kartos informantai: L. D. g. 1962 m., A. K. g. 1958 A. G, g. 1952, O. D. g. 1970; trečios kartos informantai: J. V., g. 1982, R. J. g. 1999. Keturi pašnekovai arba jų šeimos nariai buvo ne tik ištremti, tačiau kalėjo lageriuose, tačiau du iš jų, didesnę dėmesį skyrė tremties laikotarpiui. Tai suteikia progą palyginti, ar lagerio kalinių (ar jų artimųjų) įžvalgos apie dominuojantį tremties pasakojimą skiriasi nuo tremtinių (ar jų artimųjų) požiūrio šiuo atžvilgiu. Kalbintųjų tremtinių arba jų šeimos narių tremties vietos: Permės sritis (Galiašoro kaimas), du informantai Tomsko sritis (Asino raj.), Irkutsko sritis (Tieretskij raj. Zulumajaus raj., Taljanų gyven., Kostino kaimas), prie Laptevų jūros (lageris Kresty), Karagandos lageris, Archangelsko sritis, Krasnojarsko sritis.

Pastebėtina, kad interviu metu pirmos kartos atstovai skeptiškai žiūri į vaikus ir vaikaičius, pabrėžia jaunesnių kartų nenorą gilintis į šią temą. Viena vertus, motyvuojant, kad jų vaikai per daug užsiėmę savo gyvenimo kūrimu, kita vertus, vieno interviu atveju, buvo pastebėta, kad tas nenoras kyla dėl geopolitinio konteksto, t.y. gyvenimas Rusijoje pats savaime suvokiamas kaip nevertas gilinimosi. Tiesa, toks vertinimas šiuo atveju nebuvo

---

⁴⁵ Jan Assmann, *Communicative and Cultural Memory*, 117

tikslus, nes antrosios kartos atstovai siekia praplėsti savo tremties pasakojimų suvokimą kreipdamiesi į archyvus dėl papildomos informacijos ar nagrinėdami egodokumentus. Verta pastebėti, kad tyrime sutiko dalyvauti asmenys, kuriems tremtinių atminties išsaugojimas, o kartu ir jų šeimos patirtis, yra reikšminga gyvenimo dalis, tad darbo išvados daromos remiantis išskirtinai specifine grupe. Vertinant sakytinės istorijos ribotumą, būtina pastebėti ir dalies informantų dalyvavimą Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos veikloje, dėl to dalis asmenų ir jų pasakojimų, kalbant M. Foucault terminais, yra paveikta institucionalizuoto žinojimo.

Informantai buvo atrinkti per skirtingus informacinius kanalus: dalijantis informacija socialiniuose tinkluose ir kviečiant prisijungti buvo rasti keturi asmenys. Septyni asmenys buvo rasti sniego gniūžtes metodu, t.y. kreipiantis į aplinkinius ir aplinkiniams nukreipiant į savo artimuosius ar pažįstamus, kurie buvo ištremti. Informantų paieška sukėlė tam tikrų iššūkių. Viena vertus, dėl temos specifiškumo – tik dalis tremtinių turi fotografijų iš tremties, arba net jeigu jų turėjo, kažkuriuo metu buvo nuspręsta šias nuotraukas sunaikinti. Antra vertus, dalis žmonių atsisakydavo dalyvauti tyrime, motyvuodami esą jie neturi ką pasakyti ir nieko nežino. Net ir dalis sutikusiųjų prieš pokalbį nuogąstavo, kad neturės ką pasakyti. Tokio išankstinio nusistatymo priežastys gali būti kelios: apie tremtį jų vaikai ar vaikaičiai neklausinėjo, dėl to gali atrodyti, kad šie pasakojimai yra niekam nežinomūs ar nereikšmingi. Antros ar trečios kartos atstovų atveju informantai išreiškėdavo apmaudą, kad jie skyrė nepakankamai laiko suprasti tremties patirtį ir sužinoti daugiau informacijos, kol jų buvę tremtiniai tėvai buvo gyvi.

Interviu buvo atliktas remiantis iš anksto sudarytu klausimynu (žr. Priedas 1), tačiau jo metu buvo lanksčiai žiūrima į klausimus, nevengiama užduoti papildomų klausimų, siekiant geriau suprasti tremties atminties ir fotografijų santykį. Patys interviu trukdavo nuo 25 min. iki 1 val. 30 min., priklausomai kiek patys asmenys būdavo įsitraukę ir kiek atvirai pasakodavo apie prisiminimus ir fotografijas iš tremties. Dalis informantų nukrypėdavo nuo pagrindinės temos, pradėdavo pasakoti apie kasdienio gyvenimo aktualijas, dėl to transkribuojant interviu, šios vietos buvo praleidžiamos, nes tai niekaip nesusiję su pačiu tyrimu. Visi interviu buvo anonimizuoti.

Atlikti interviu suteikė galimybę pabandyti geriau suprasti, kaip fotografijos iš tremties cirkuliuoja asmeniniuose šeimos archyvuose, kaip apie nuotraukas ir patirtį tremtyje yra kalbama, kiek šios įžvalgos papildo ar paneigia dominuojantį pasakojimą apie tremtį. Šie interviu leidžia pamatyti pasakojimų variacijas ir jų vietą tarp kitų pasakojimų bei atsakyti į tyrimo probleminį klausimą – kaip Lietuvoje yra derinamas pasakojimas tarp viešai

cirkuliuojančio ir dominuojančių tremties naratyvo ir asmeninės šeimos patirties, kurios atsiskleidžia per fotografijas ir pasakojimą apie jas?

1.3. Sakytinės fotografijos (angl. *oral-photographic*) metodas

Tyrimo metodologija yra kompleksiška dėl paties analizės objekto, kuomet apie įvykį yra ne tik kalbama, bet pasakojimo metu įtraukiami vizualūs artefaktai, t.y. nuotraukos. Dėl to šiame darbe yra derinami du dėmenys – sakytinė istorija ir šeimos albumų nuotraukos. Interviu pradžioje informantams buvo taikomas įprastas sakytinei istorijai gyvenimo istorijos ir teminio interviu metodas⁴⁶, kuomet pašnekovo yra klausama apie tremties aplinkybes, gyvenimą ten ir grįžimą į Lietuvą. Sakytinės fotografijos metodą, darbą su atmintimi, plėtoja Anette Kuhn, kurios teigimu, toks metodas yra pagalba radikaliai prisiminti, galintis padėti naujai suprasti praeitį ir dabartį. Kitais žodžiais tariant, įvertinama, kad atmintis nėra statiškas reiškinys, o ji yra aktyviai (per)kūriama. Plėtojant metodą, autorė siūlo kelis žingsnius, kaip šiame metode derinamas pasakojimas ir nuotraukos:

1. Atkreipiamas dėmesys į fotografuojamus žmonės;
2. Svarstomas nuotraukos padarymo kontekstas. Kur, kada, kaip, kas ir kodėl padarė nuotrauką?
3. Kokia atvaizdo estetika? Ar jis atitinka tam tikras fotografijos konvencijas?
4. Svarstomas nuotraukos aktualumas, kontekstas. Kam ir kada buvo padaryta nuotrauka?
5. Kas ją turi dabar ir kur ji saugoma? Kas ją matė tada ir kas ją mato dabar?⁴⁷

Šiais žingsniais buvo vadovaujamasi interviu metu, kuomet buvo bandoma suvokti, kaip šios fotografijos buvo suprantamos jų padarymo metu, ir siekiant pamatyti, ar ir kaip šios reikšmės kito. Šių reikšmių kismas leidžia geriau suvokti tremtinių ar jų palikuonių savivoką. Interviu metu dėmesį kreipiau ir į pašnekovų santykį su fotografijomis, t.y. ar jie patys inicijuoja fotografijų rodymą ir jų aiškinimą, išskiria kažkurią kaip svarbiausią, pagrįsdami savo pasakojimą, ar fotografijos yra paliekamos kaip kontekstinė medžiaga ir apie jas kalbama tik paklausus. Ypač stengiausi suvokti, dėl kokių aplinkybių informantų žiūrėjimas į fotografijas keičiasi ir kokią nuotraukų reikšmę jie nurodo dabar. Svarbu pabrėžti, kad šis metodas iššaukia autorefleksiją, tačiau ji išskirtinai formuojama, kuomet atsiranda stebėtojas – kalbintojas, kuris į tas nuotraukas žvelgia iš prašalaičio perspektyvos, su jomis neturėdamas jokio tiesioginio

---

⁴⁶ Šio metodo derinamą sovietmečio tyrimams siūlo Inga Vinogradnaitė et al., *Sakytinė istorija kaip sovietmečio tyrimo metodas*, (Vilnius: Vilniaus universitetas, 2018), 31

⁴⁷ Anette Kuhn, „Photography and cultural memory: A methodological exploration." *Visual Studies* 22.3 (2007): 284

santykio. Dėl to darbe taikomas „žiūrėjimo kartu“⁴⁸ metodas, kuomet žvelgiant į nuotraukas kartu yra žiūrima ne tik į tai, ką rodo fotografijos, tačiau ir į tai, ko jos negali parodyti. Toks metodas papildo A. Kuhn siūlomą perspektyvą, nes jis ne tik apima fotografijų reikšmių kismą, bet ir tai, kas fotografijose sąmoningai arba nesąmoningai nutylima. Martha Langford pabrėžia šeimos albumo prigimtį, kurio pilnavertis veikimas yra galimas tik kalbėjimo apie jį metu: „Kad būtų išsaugoti prisiminimai, kad albumas atliktų savo funkciją, balsai turi būti išgirsti.“⁴⁹

Šeimos archyvo fotografijos kaip tyrimo objektas reikšmingas tuo, kad tai yra atminties išsaugojimo ir įtvirtinimo, tam tikro performatyvumo, forma, kurios tyrinėjimai leidžia geriau suvokti tremties pasakojimų kompleksiskumą. Marianne Hirsch teigia, kad fotografijos socialinė funkcija yra tiesiogiai susijusi su modernios šeimos ideologija. Šeimos nuotrauka parodo šeimos sutelktumą ir yra jos bendrumo priemonė. Nuotraukose įtvirtinami šeimos mitai, nors jose tik vaizduojami objektyvo užfiksuoti šeimos gyvenimo momentai. Pavyzdžiui, tremties fotografija ne tik fiksuoja šeimos tremtyje faktą, bet ir įtvirtina šeimos narių vieną iš identitetų – tremtiniai, svetimšaliai, lietuviai ar kt. Visgi žmogus, žiūrintis į savo šeimos nuotraukas, yra linkęs projektuoti tam tikras išankstines savo šeimyninio pasakojimo nuostatas, vertinant nuotraukų reikšmę, t.y. paties įvykio reprezentaciją. Taigi, kaip pastebi M. Hirsch, pačių nuotraukų reikšmės kvestionavimas pasireiškia ne tiek šeimos nuotraukose, kiek metafotografiniuose tekstuose, kuriuose aprašomos šeimos nuotraukos yra įtraukiamos į naratyvinį kontekstą.⁵⁰ Tik šio metafotografinio tekstualumo ir nuotraukos kontekstualumo santykyje fotografijos gali sugriauti įprastą pasakojimą apie šeimos gyvenimą ir jo reprezentacijas, pralaužti tradicinį ir monolitinį šeimyninį žvilgsnį. Kitaip tariant, norint kritiškai įvertinti šio tyrimo objektą, t.y. tremties pasakojimus per šeimos nuotraukas, reikia atsižvelgti ne tik į pačios nuotraukos turinį ir individualios šeimos pasakojimą apie jos reikšmę, bet ir įpinti šias įžvalgas į skirtingų pasakojimų naratyvą, siekiant atrasti bendrinio paskirų šeimos pasakojimų tremties panašumus ir skirtumus.

---

⁴⁸ Zeynep Devrim Gursel, „Looking Together as Method Encounters with Ottoman Armenian Expatriation Photographs“, *Visual Anthropology Review*, (2023): 219

⁴⁹ Martha Langford, *Suspended Conversations: The Afterlife of Memory in Photographic Albums Second Edition*, (McGill-Queen's University Press, 2021), 5

⁵⁰ Marianne Hirsch, *Family frames: photography, narrative and postmemory*, 13

2. Empirinių duomenų analizė

2.1.Privatu: tremties pasakojimas šeimoje

Marcuse Halbwachs kolektyvinės atminties teorija įprastai tampa atspirties tašku atminties tyrinėtojams. Jo suformuotas kolektyvinės tapatybės ir atminties cirkuliacijos bendruomenėse apibrėžimas yra reikšmingas, siekiant suvokti ir šeimos atminties veikimą. Pasak tyrėjo, egzistuojantys socialiniai rėmai (pavyzdžiui, šeima, socialinė klasė, konfesinė grupė) palaiko kolektyvo atmintį, iš kurios randasi bendrumas ir tapatybė. Tol, kol yra asmenų, kurie gali tą atmintį skleisti, tol ir grupė egzistuoja. Astri Eril aiškindamas M. Halbwachs tezes apie šeimos atmintį pastebi, kad: „Atmintis tarp kartų siekia tiek, kiek seniausi socialinės grupės nariai gali prisiminti savo pačių patirtį arba istorijas, kurias girdėjo iš vyresniųjų.“⁵¹ Tai reiškia, kad praeities pasakojimams plisti šeimoje nėra būtinas tiesioginis liudytojas. Užtenka asmens, kuris atmintį būtų perėmęs iš ankstesnės kartos atstovo ar atstovų, pavyzdžiui, vaikų ar vaikaitių. Šeimos pasakojimai apie patirtus išgyvenimus cirkuliuoja dėka komunikacinės atminties. Įžodinta atminties forma nusako procesą, kurio metu gyvi liudininkai dalijasi savo patirtimi su kitais šeimos nariais. Nors pasakojimai gali sutapti su istoriniais faktais, jie vis tiek yra subjektiški, savyje talpinantys žinojimą ir asmeniškumą.⁵² Nepaisant to, kalbėjimo metu įvyksta pirmasis susidūrimas su įvykiu iš praeities laikotarpio, kuris yra reprezentuojamas kalbančiojo liudininko. Interviu metu buvo siekiama išsiaiškinti, kada šeimoje įvyko susidūrimas su trėmimų į Sibirą atmintimi. Tiesa, tai nėra įprastas šeimos pasakojimas, nes jį komplikuoja politinė situacija, kuomet okupacijos metu kalbėti apie šią patirtį galėjo būti pavojinga dėl grėšiančių represijų. Interviu metu paaiškėjo, kad šiuo atžvilgiu bendrinis lygmeniu egzistuoja trys šeimų tipai:

1. Šeimos, kuriose apie tremties patirtį buvo kalbama visada, t.y., apie tremtį kalbėjo iš jos grįžę asmenys ir savo atmintimi dalijosi su artimaisiais, arba artimieji iš grįžusiųjų girdėdavo jų pasakojimus:

„Viską, viską žinojo nuo pat mažens. Visą žinojo, nuo pat mažens, visą žinojo.“ (V.T., Interviu atliktas rugpjūčio 24 d.)

„Mes žinojom visą laiką, močiutė su seneliu šnekėjo, žinojo vaikai.“ (A.R., Interviu atliktas rugpjūčio 24 d.)

„Kad vaikai jau žino, sūnus su vyresniu broliu. Nu tai pasakodavau kiek įdomu.“ (V.V., Interviu atliktas rugsėjo 16 d.)

---

⁵¹Astri Eril. „Locating family in cultural memory studies“, *Journal of Comparative Family Studies* 42.3 (2011): 306

⁵² Ibid., 307

„Taip, aš girdėjau. Pas mus nebuvo slepiama informacija ir mes daug girdėjom apie tai. Kiek klausdavom, būdavo atsakoma. Nebuvom kažkaip gąsdinami. Nuotraukas žiūrinedavom, kalbėdavom apie tai.“ (O.D., Interviu atliktas spalio 25 d.)

„Sūnus tai taip, mes kalbėdavom ir nuotraukas žiūrėdavom, ir prisimindavom, ir sakydavom ar tu atsimeni kaip ten. Jis kažkaip, jį šešių metų parsivežėm, tai žinot, jo tie įspūdžiai paskiau labai greitai išblėso. <...> Paskiau Lietuvoj kalbėdavom ir lygindavom, vat kaip mes ten neturėjo nieko, kaip čia dabar galim, ten nebuvo ir maisto, ir šalta, ir taip toliau, nu viską šitą.“ (S.S. Interviu atliktas spalio 6 d.)

„Šitas. Man labai pasisėkė su tuo, kad pas mus šitas buvo atvira tema, apie tai buvo kalbama. Aišku, gal dėl to, kad buvo visiškai laisva Lietuva. <...> **[O gal žinai ar tėtis nuo vaikystės žinojo?]** Aš gerai nežinau, ar, aš manau, kad turėjo ir vaikystėj sužinot, nes ten vieniemyje gyveno. Tai bent jau iš to, kuo aš augau, tai nebuvo tabu tema. (R.J., Interviu atliktas spalio 18 d.)

2. Šeimos, kuriose apie tremties patirtį buvo kalbama, bet fragmentiškai. Šios atminties cirkuliacija egzistuoja tik tarp antros arba trečios kartos atstovų:

„Taip taip, kad ištremti tai tikrai buvo žinoma, bet labai ką nors šnekėti, ne, net ir tokio žodžio, pasakės apie, kad Amerikos balsas ir Vokietijos, tai iškart nutildė. Kai klausė, tai net ir smulkmenų, tai ne.“ (V.V. Interviu atliktas rugpjūčio 29 d.)

„Mama tai mažiau pasakojo, nes tai buvo žinomi tarybiniai laikai ir mama mus labai labai saugojo, kad mums nepakenkti gyvenime ir mes kažkaip mažai ką, taip nelabai pasakojo. Daugiau tėtis, jis toks drąsesnis. Jeigu ten būdavo kažkokie susijėjimai su kaimynais, ar atvažiuodavo mamos brolis L., kuris kaip sakiau irgi buvo ištremtas, tai jie gyvendavo vien tik tais prisiminimais. Jie ten garsiai šūkaudavo abu.“ (A.K., Interviu atliktas rugsėjo 28 d.)”

3. Šeimos, kuriose apie tremties patirtį buvo kalbama tik po Atgimimo laikotarpio arba po Nepriklausomybės atgavimo. Šios atminties cirkuliacija egzistuoja tik tarp antros arba trečios kartos atstovų:

„Ne, man pačiai, aš gi mokyklą baigiau 1980 m. jau pagyvenusi, tai mokykloje iki to laiko, tai vis tiek sovietmetis, tai niekada nesupratau kodėl mano gimimo liudijime, gimimo gi, aš gimusi Permėje, Rusijoje. Niekaip nesupratau ir niekas man to neaiškino. Nu tai, jeigu tu paklausi, tai niekas tau nieko neatsakys.“ (L.D. Interviu atliktas rugpjūčio 13 d.)

„Buvau paaugliu, penkiolikos šešiolikos, klausinėju motinos, tėvo, nei žodžio apie Sibirą, nieko nepasakodavo. Po to motina, apie aštuoniasdešimt šeštus metus, kai pradėjo Lietuvoj šioks toks bruzdėjimas, atšilimas, gal aštuoniasdešimt septintus, pasakė, sakė mes pasirašėm, Sibire, pasirašėm KGBistu reikalavimu, pasirašėm lapelius, kad apie Sibiro tremtį, apie gyvenimo sąlygas, apie viską kas vyko, niekam nei žodžio, kitaip mus sušaudys“ (A.G., Interviu atliktas spalio 3 d.)

Vienas interviu netelpa į jokių rėmus, t.y. apie patirtį tremtyje šeimoje niekada nebuvo tiesiogiai kalbėta, tačiau suvokimas apie tai atsirado savaime:

„Net nereikėjo klausti. Viskas buvo tiesiog aišku. Aš net negalėčiau pasakyti, kad vieną dieną sužinojau, kad kažkas buvo kažkur. Nuo pat mažens su seneliu visur važinėju po partizanų bunkerius ir natūraliai kažkur sužinojau ir suvokiau, kad tai yra ir mano atmintis – senelis ir senelio seserys visuomet buvo Sibire. Galbūt tuo metu, mano, kaip vaiko suvokimui, dabar taip galvojant, iš kur aš sužinojau. Galbūt užfiksavau tai, kai jie vyko į Sibirą ir parsivežė mamos palaikus. Tuomet vyko didžiulis pokalbis, kada senelis pats su seserimis važiavo. Iš to pasąmoningai, turbūt, supratau. Tokio priėjimo ir pasakymo, kad buvo taip ir taip, negalėčiau pasakyt. Visada savo šeimą laikiau kaip kalėjusią Sibire. Kažkaip natūraliai taip gavos.“ (J.V., Interviu atliktas spalio 17 d.)

Šeimoje išgirstas pasakojimas yra viena iš sudedamųjų dalių, kuri formuoja visos tremties patirties vertinimą. Šiuo atveju verta daryti skirtį tarp to, kaip apie tremties atmintį pasakoja pirmosios ir vėlesnių kartų atstovai. Pirmosios kartos atstovai pasakoja savo individualią patirtį, kurios atmintis taip pat neišvengiamai yra paveikta kitų asmenų ir institucijų. Nepaisant to, ji yra išgyventa ir konstruojama jų pačių. Tuo tarpu vėlesnės kartos atstovai kuria postatmintį, jų tremties atmintis yra konstruojama iš artimųjų pasakojimų, pačių jų interpretuojama, o fotografijos šią atmintį papildo, taip atverdamos dar vieną informacijos srautą prie girdėtų pasakojimų.

Interviu metu, pokalbio pradžioje, buvo prašoma papasakoti kada ir kodėl pašnekovų šeima buvo ištremta. Atsakydami į klausimą, pašnekovės ir pašnekovai(-ės) ne tik suteikdavo tremties vietą ar laiką, tačiau ir pradėdavo pasakoti apie gyvenimą tremtyje. Tokiu būdu buvo konstruojama pačios tremties patirtis. Dažniausiai pasikartojantis motyvas, kad tik nuvykus į

tremties vietą, buvo sunkiausia. Šis sunkumas kyla dėl gyvenamųjų patalpų būklės. Ištremti žmonės būdavo apgyvendinami bendrose patalpose, kur vienoje patalpoje gyvendavo kelios šeimos. Šnekamojoje kalboje yra paplitęs terminas „barakai“, kurį vartoja ir patys pašnekovai(-ės). „Barakuose“ trūkdavo higienos, vietos, o dažniausiai lydėdavo ir įvairios epidemijos. Patirtį apsunkindavo ne tik gyvenamosios patalpos, bet ir maisto trūkumas arba jo nebūvimas. Žmonės buvo verčiami dirbti įvairius sunkius darbus, o dirbti turėjo ne tik suaugę, tačiau ir vaikai, nes tokiu būdu šeima galėdavo gauti didesnę maisto davinį. Šie pasakojimo elementai kartojasi ir tremtinių palikuonių pasakojimuose: „žinai, sakė žiauriai buvo sunku, valgyt nebuvo ką. <...> Tai vasara, sako, būdavo *kaifas*, tai žolės, uogos, <...>, tai vasara dar būdavo gerai, bet žiema tai būdavo kančia.“ (L.D., g. 1962); „Tai kai pasakodavo, kad ten buvo labai sunku. Mama tai labai sunkiai dirbo, tie medžiai reikėjo pjauti ir mama vos nežuvo.“ (A.K., g. 1958) Kalbėjimo apie tremtį metu galima pastebėti ir kitokių skirtumų tarp kartų, pavyzdžiui, pirmosios kartos atstovai apie tremtį yra linkę pasakoti naudodami mažiau emocingas sąvokas, tokias kaip sunkumas, vargas, kančia, bet jų tremties pasakojimas yra konstruojamas per konkrečius pavyzdžius: „Visos kalbos buvo ar kada nors pavalgysim, duonos“ (V.T., g. 1937); „Na ir, pradinėse atsimenu, kaip valgyti nebuvo, pačioj pradžioj“ (V.V, g. 1947)

Pastebėtina, kad pokalbio pradžioje yra pateikiami konkretūs pavyzdžiai apie sunkų darbą, maisto stygių, tačiau kuomet pereinama prie nuotraukų, tuomet, jų pagalba, į tremties patirtį yra įtraukiama ir pozityvesnė gyvenimo Sibire patirtis – pabrėžiamas „prasigyvenimas“, atskiros gyvenamosios vietos turėjimas, švenčių (Kalėdų, Velykų, vestuvių ar kitų vakaronių) šventimas ir kitos pramogos. Tuo tarpu antros ir trečios kartos atstovų pasakojimuose sunkumai ir vargas minimi viso pokalbio metu. Antros kartos atstovų pasakojimuose akcentuojama ne tik tremties praeitis, bet ir pastebimi to padariniai – tėvų santykis su jais, aplinka ir sovietinė sistema. Tokią pasakojimo logiką atliepia M. Hirsch suformuota postatminties teorija, kurios pagrindu tampa skirtingų kartų santykis su traumine praeitimi. Autorė nagrinėdama kartos po Holokausto atmintį pastebi, kad išgyvenusiujų šeimose vaikai tėvų patirtį perima kaip savo. Šios patirtys buvo perduotos taip giliai ir paveikiai, kad jiems atrodo, kad tai yra jų pačių prisiminimai. Panašų pastebėjimą galima daryti ir šiuo atžvilgiu – tais atvejais, kuomet vaikams ir vaikaičiams apie tremtį buvo pasakojama visą jų gyvenimą, jie perėmė girdėtą sunkumą itin asmeniškai. Tais atvejais, kuomet apie tremtį vaikai ar vaikaičiai išgirdo vėliau, tuomet asmeninis patyrimas persipina su cirkuliuojančiu pasakojimu. Tokiu būdu asmuo susitapatina su girdimomis tremties patirtimis. Būtent šioje vietoje reikšmingą vietą užima fotografijos, nes, kaip pastebi O. Sakrisova ir O. Schevchenko plėtodamos M. Hirsch mintį, šeimos nuotraukos postholokausto atminimui yra itin reikšmingos, nes fotografijų pagalba asmeniškumas yra

susiejamas su kolektyvine traumine patirtimi. Kitaip tariant, fotografijos leidžia išgyventi tai, ko pats žiūrovas nepatyrė.

2.2. Fotografijų reikšmė: tada ir dabar

Fotografijos kompleksiskumą lemia jos daugiasluoksniškumas, t.y. materijos ir simbolio santykis. Vienas iš būdų suvokti fotografijas – jas žiūrėti ir analizuoti kaip užfiksuotos akimirkos atvaizdą. R. Barthes tai pavadintų *studium*⁵³, kuomet žiūrovas žvelgdamas į fotografiją atpažintų referentą, t.y. kas ir kaip ten pavaizduota. Žiūrovas fotografijos reikšmę suvoktų per įvairius kodus – aprangą, gestus, erdvę. Nuotraukos galėtų liudyti apie laikmečio buitį, aprangą, veiklas, iš esmės dokumentuotą realybę. Fotografijų iš tremties atveju, iš jų sužinome daugiau apie tremtinių aprangą, gyvenamąsias vietas – nuotraukose matomos suknelės, ilgos striukės, skarelės ant galvų. Šiam atpažinimui nėra reikalingas papildomas komentaras, nes tai matoma vizualiai, dėl to atpažinimas galimas tiek paties pirmą kartą žiūrinčiojo, tiek šeimos albumo saugotojo. Pokalbių metu *studium* buvo pastebimas ir pačių pašnekovų. Viena iš kalbintųjų nuolatos akcentavo tai, ką nuotraukose pastebi – suknelių grožį: „aš stebėjau nuotraukas ir pasižiūrėjau kaip jos gražiai rengiasi, kokio grožio suknelės“ (L.D. g. 1962). Žiūrovo turimas kultūrinis bagažas, kuomet jis žino šių fotografijų sudarymo vietą, leidžia jam plačiau suvokti tremtinių vaizdinį, tačiau žvilgsnis į fotografiją išlieka techniškas, skrodžiantis tik pirminį įspūdį. Kitais žodžiais tariant, žiūrovas, kuris žino apie šalyje vykdytus trėmimus žiūrėdamas į šias fotografijas gali atpažinti tam tikras detales – aprangą, buitį, tačiau negali suvokti visapusiškos tremties patirties. Nors dalies pašnekovų ir pašnekovių šeimoje apie tremties patirtį buvo išvis nekalbama arba buvo kalbama neišsamiai, su šia atmintimi jie susidūrė per fotografijas, t.y. visi kalbintieji ir kalbintosios nuotraukas matė visą savo gyvenimą. Tik tos nuotraukos turėjo kitokią reikšmę, t.y. nuotraukos buvo nebylūs eksponatai, kurie liudijo apie patirtį, kurios šeimos narys tuomet negalėjo suvokti. Vienas iš kalbintųjų asmenų pabrėžia, kad negalėjo suprasti, kodėl tėčio jaunystės nuotraukos yra iš įkalinimo vietos: „Sakydavau, mama, bet kodėl jisai sėdėjo kalėjime? Mama nesakydavo. <...> tu kaip vaikas galvoji, nu tai kas blogai, kodėl tam kalėjime sėdėjęs.“ (L.D. g. 1962) Tais atvejais, kuomet apie tremtį sužinoma vėliau, tuomet atminties saugotojo savivokoje įvyksta rekonstrukcija, t.y., nuotraukos įgauna kitą prasmę.

---

⁵³ Roland Barthes, *Camera lucida. Pastabos apie fotografiją*, (Kitos knygos, 2020), 36

Žvelgimas į fotografiją yra regėjimas to, ko jau nebėra. Šioje vietoje randasi antrasis fotografijų vertinimo būdas – sureikšminamas simbolinis jos krūvis, kuomet fotografija praranda tik materialinį jos aiškinimą ir įgauna stipresnį krūvį, kuris reiškiasi keliais būdais. Vieną iš jų Roland Barthes įvardijo kaip *noeme*, t.y. fotografijos įrodo tai, kas buvo. Ši perspektyva atveria terpę suvokti, kad tai, kas pavaizduota fotografijose, iš tiesų apima ne tik atvaizdą, bet ir emocinį krūvį, kurį šios fotografijos įgijo dėka vietos ir laiko, kuomet jos buvo padarytos. Įprastai pašnekovai kalbėdami apie fotografijas jas mato ne tik kaip praeities liudytojas, kurios liudija apie buitį, gyvenimą, darbą, laisvalaikį, tačiau ir įgijusias simbolines galias. Tai, kas tuomet buvo fiksuojama kaip kasdienybė, dabar yra tremties įrodymas: „Kalbant apie šitas nuotraukas, žinant faktą, kad šitie žmonės buvo su seneliu tenais, ta Sibiro istorija tampa realesne. Iš tikrųjų matau. Man pasakytų: „mes ten buvom“. Jo, okay. Čia matai tikrus žmones, kurie buvo, kurie grįžo, kurie ne.“ (J.V., g. 1982)

2.3. Fotografijų ir tapatybės apibrėžtys

Šeimos prisiminimai reikšmingai prisideda prie vertybių puoselėjimo ir tapatybės kūrimo, jie taip pat veikia kaip normatyvinis orientyras, kurio šeimos nariai yra linkę laikytis, apsibrėžti savo vertybes, įsitikinimus. Tokiu būdu tie pasakojimai sukurdamo tam tikrus mitus tiek apie šeimą, tiek apie tremtinių kolektyvą. Šeimos atmintis nėra izoliuota nuo aplinkos, dėl to ji neišvengiamai veikiama kitų patirčių, institucijų ir taip kuriamas bendras, kaip tremtinių, identitetas. Pokalbių metu antros kartos atstovai dažniausiai pabrėždavo, kad yra „tremtinių palikuonys“, tuo tarpu trečiojoje kartoje tremties patirtis labiau siejama su asmeniniais santykiais, t.y. savo ir savo ištremtų ir grįžusių senelių – nėra siekio priskirti save kolektyvui. Tiek pirmos, tiek antros kartos atstovai siekia sukurti bendrą tremties pasakojimo vaizdinį. Nepaisant to, kuriuo metu apie tremtį buvo kalbama šeimoje, tiek didesnė dalis kalbintųjų tremtinių, tiek jų palikuonių siekis susikurti bendrinį patirties vaizdą ir tam tikromis savybėmis patvirtinti savo identitetą, išlieka. Tautiškumas yra svarbus bruožas apibrėžti tremtinių iš Lietuvos tapatybę Sibire. Šiame tyrime interviu buvo daromi tik su lietuviškos tautybės asmenimis, o ir patys pašnekovai pabrėždavo tik lietuvių patirtis. Tai išlaiko įsitvirtinusių naratyvą, kuomet trėmimai iš Lietuvos yra siejami išskirtinai tik su lietuviais, nors vertėtų pastebėti, kad buvo tremiami ir kitų etninių grupių asmenys, pavyzdžiui, žydai. Šis įsitvirtinęs pasakojimas, pasak Violetos Davoliūtės, atsiranda dėl istorinių aplinkybių. Viena vertus dėl

Sovietų Sąjungos vykdytos propagandos, kad žydai keršijo lietuviams už Holokaustą, taip patys prisidėdami prie trėmimų. Antra vertus, prasidėjus tautiniam atgimimui buvo siekis pabrėžti visos tautos, kaip lietuvių, o ne specifinių grupių kančią. Dėl to ištremtųjų žydų tautybės asmenų balsas pradėtas girdėti kur kas vėliau – tik XXI a. 2 dešimt. V. Davoliūtė pastebi, kad jos darytų interviu metu yra akcentuojamas bendrumas tarp tremtinių.⁵⁴ Visgi pokalbių metu su tremtiniais bendruomeniškumas ir tautos savybių apibrėžimas akcentuojamas tik su lietuviais. Toks šio tyrimo pašnekovų kalbėjimas gali reikšti, kad trėmimai vis dar matomi kaip išskirtinai tik lietuvių patirtis. Pastebimas siekis akcentuoti skirtį ir pabrėžti savo, kaip lietuvių, ir kitų, svetimų, savybės. „Savomis“, kitaip tariant, lietuviškomis savybėmis yra laikomas darbštumas, sumanumas, etiketo išmanymas. Tuo tarpu rusai, būdami svetimi, apibrėžiami kaip tinginiai ir alkoholikai: „lietuvis, nebūtų lietuvis, jie pradėjo statyti savo namelius, medžio tai yra, medienos, tai žmonės nagingi, pasistatė savo namelius, <...> pradėjo tą rusą mokyti kaip gyventi, taip, nes ką jie, tinginiai ir *lodorai*, kaip mano mama sakydavo. Jie gi nieko, nieko nemokėjo.“ (L. D., g. 1962 m.), „Dar vienas prie to, kad lietuviai buvo labai darbštūs.“ (A.K., g. 1958) „Nu jau *biški* ten žemės buvo, jau mamytė pasisodino savo daržovių ir bulvių. Ką jūs, ką jūs, tiek rusams įdomu, tiek jiems įdomu. <...> Jie taip viską žiūri, kaip ten pasodinta, kaip ten auga. Jie tokie būdavo, duonos plutelė, dar gal vandens ir arielkos. <...> Buvo kelios parduotuvės ir jie sau geria, *baliavoja* ir gyvena.“ (V. T. g. 1937 m.)

Toks siekis apibrėžti tam tikras „lietuviškas“ savybės gali būti suprantamas kaip jaučiama būtinybė sukurti savo bendruomenę, apibrėžti Lietuvą, kurios jau nesama. Ši lietuviška tapatybė yra kuriama dvejopai. Viena vertus, ji kuriama pozityviai, akcentuojant savo tautos gerąsias savybes kaip nagingumas. Kita vertus, lietuviška tapatybė apibrėžiama ir negatyviai, kaip rusų tapatybės priešybė: lietuviai darbštūs, nuosaikūs, o rusai tingūs, girtuokliaujantys. Ryškių kontrastų išskyrimas kalbant apie tautoms būdingus bruožus rodo šios temos svarų politinį krūvį. Dalis tremtinių ir jų palikuonių akcentavo, kad Sibire jie linko bendrauti tik su kitais lietuviais. Kitaip tariant, tarp pačių tremtinių įsivyravo suskirstymas, paremtas tautiniu identitetu. Kita dalis pašnekovų kalbėdavo apie lietuvių vienybę, tačiau įtraukdami ir kitas

⁵⁴ Violeta Davoliūtė, „Multidirectional memory and the deportation of Lithuanian Jews.“ *Ethnicity Studies* 2 (2015): 131-145. Šis tyrimas svarbus ne tik žydų tautybės asmenų istorijai išgirsti, tačiau ir dėl kitų aptariamų kalbėjimo apie tremties patirtį skirtumų viešojoje erdvėje: moterų išgyvenimo strategijomis, kuomet jos verčiamos seksualiai santykiauti, jeigu nori pasigerinti gyvenimo sąlygas, religijos nesureikšminimas.

tautas, dažnas pabrėždavo ukrainiečius. Įdomu tai, kad pabrėždami ukrainiečius, šie pašnekovai neidentifikavo jų nuotraukose. Susidaro įspūdis, kad šis ukrainiečių akcentavimas yra ne praeities realus įvykio prisiminimas, o dabartinio karo konteksto solidarizavimosi išraiška.

Tremtinių kasdienybė atsiskleidžia per pačias fotografijas – beveik visuose albumuose randamos klasės, darbo ir kolektyvo, draugų, šeimos, portretinės ir individualios fotografijos. Riba tarp viešo ir privataus gyvenimo tampa itin plona, t.y. manoma, kad šeimos fotografija yra susijusi su gana glaudžiu kraujo giminaičių ir asmeninių pažįstamų ryšiu. Visgi, O. Sarkisovos ir O. Shevchenko, nagrinėdamos asmeninius šeimų archyvus, sudarytus iš sovietinio laikotarpio nuotraukų, pastebėjo, kad tokiuose albumuose atsiranda kolektyvo ar asmenų, kurie nebuvo itin artimi šeimai, nuotraukos.⁵⁵ Panašų pastebėjimą galima daryti ir šiuo atveju. Įprastai pirmos ir antros kartos atstovų žinios apie fotografijas skiriasi, nes pirmosios kartos atstovai žvelgia į savo asmenines fotografijas ir apie jas pasakoja remdamiesi savo prisiminimais, tuo tarpu antrosios ir trečiosios kartos atstovai rekonstruoja savo atmintį, ir mažiau žino apie tai, kas pavaizduota fotografijose, t.y. jų žinojimas įprastai remiasi prielaidomis, atpažįstamais ženklais, girdėtais apibūdinimais. Vis dėlto kartas vienijantis aspektas buvo tas, kad pašnekovai ir pašnekovės kalbėdamos apie bendras nuotraukas ne visada įvardindavo, kas ten tiksliai pavaizduota: „čia jau vyresni susirinkę, matyt, tėvelio draugai“ (V.V., g. 1947) Nepaisant to, šios fotografijos yra integruojamos į šeimos albumą. Tam tikrą bendrumą tarp šeimos, draugų ir bendruomenės rodo ir tai, kad archyvuose retai atsiranda individualių nuotraukų. Įprastai nuotraukose subjektas visada yra santykyje su kažkuo (nebent tai būtų portretinės nuotraukos). Kai kuriais atvejais pokalbių metu išryškėja konfliktas tarp to, ką tarsi deklaruoja fotografija, t.y. bendrumą, ir kaip apie tai kalba pašnekovai. Šis konfliktas randasi tada, kai nuotraukose vaizduojami lietuviai su kitų tautybių žmonėmis.

Dauguma pašnekovių ir pašnekovų nuolatos akcentuoja lietuvių bendruomeniškumą, laiko leidimą kartu ir darbštumą: „su rusais, kokiais, tai nebuvo tokiu nei *baliiškų*, nieko, o va su lietuviais, tai kokia šventė ir visada, sueidavo“ (S.R. g. 1942), Fotografijos leidžia šiam naratyvui įsitvirtinti, kuomet ne tik žodžiais, bet ir vizualiais elementais šis bendrumas yra įtvirtinamas. Konfliktas atsiranda tuomet, jeigu fotografijose randasi ne tik bendruomeniškumą

---

⁵⁵ O. Sarkisova, O. Shevchenko, 43

rodantys aspektai, pavyzdžiui, jeigu fotografijoje yra kitos tautybės asmuo. Fotografijose yra įvardijami tik, jeigu yra jose rusai, tuo tarpu kitų tautybių, pavyzdžiui, lenkai, latviai ar estai yra įvardijami pokalbiu metu, tačiau santykis su jais nedetalizuojamas. Tik vieno pokalbio metu teigiama, kad: „Ten buvo maišyta bendruomenė – ukrainiečius geru žodžiu prisiminė, ir visus; rusus, latvius, estus, kazakai – visokių buvo“ (O.D., g. 1970) To pačio pokalbio metu, kuriame pabrėžiamas lietuvių laiko leidimas tik su lietuviais, vienos fotografijos aiškinimo metu pašnekovė teigia: „čia mano draugės vestuvės, kur kartu dirbom. Čia vestuvėse buvau rusiškose“. (Pav. 1.) Net ir tais atvejais, kuomet kalbama apie savo draugus, pabrėžiama skirtis tarp lietuvių ir rusų. Šiuo atveju akcentuojamas rusų tamsumas: „Atnešė ten tokį *bliūdą* koldūnų privirtą ir taip jau sėdžiu, kaip lietuvė, laukiu kol kokią lėkštę paduos, šaukštą ar šakutę. <...> Visi iš to *bliūdo*, kas su ranka, visi tiek per įsigėrę, tai visi kaip kas, kas su ranka kas dar kaip iš to *bliūdo*.“ (S. R., 1942) Kito pokalbio metu irgi pabrėžiamas lietuvių bendruomeniškumas: „Nes visi jie labai bendraudavo ir visi šventes švėsdavo ir dainuodavo ir apskritai.“ (L.D., g. 1962) Šiuo atveju, kuomet fotografijoje be lietuvių, yra ir rusų, pačios fotografijos (Pav. 2) turinys yra naudojamas savo pasakojimo apie lietuvių tapatybę įtvirtinimui: „Visos lietuvės dirba, *ruselka* sėdi žiūri. Kas ne lietuvės, tai sėdi.“ (L.D. g. 1962) Tai, kas tuomet buvo akimirkos įamžinimas, dabar įgijo simbolinę reikšmę, kuria yra įtvirtinama tapatybė. Šis tapatybės įtvirtinimas išryškėja pirmoje ir antroje kartoje. Kuomet fotografijose atsiranda prieštaravimų tokiai tapatybės apibrėžčiai, tuomet kalbėjimo metu tie prieštaravimai yra panaikinami ir išlaikomas vientisas pasakojimas. Šioje vietoje fotografijos tarsi praranda savo pirminę funkciją, t.y. dokumentuoti realybę, ir tampa priemone įtvirtinti savo pasakojimo nuoseklumą. Užuovertusios kvestionuoti savo pirminę poziciją, pasakojimui prieštaraujančius vaizdus (pavyzdžiui, artimą bendravimą tarp žmonių, kurių tautybės dabar laikomos nesuderinamomis) fiksuojančios nuotraukos nėra nurašomos, o įpinamos į savo patirties pasakojimo kūrimą.

Pav. 1 Iš asmeninio S.R. archyvo

Pav. 2 Iš asmeninio S.R. archyvo

Bendruomenės apibrėžties kūrimui yra itin svarbus krikščionybės dėmuo, kuomet tiek maldos, tiek religinės šventės, tokios kaip Kalėdos ir Velykos, yra įtraukiamos į pasakojimą. Krikščionybės reikšmę Sovietų Lietuvoje nagrinėjantis Arūnas Streikus pastebi, kad okupuotoje šalyje: „Bažnyčia daugumai lietuvių reprezentavo ne tik (tiek) religines vertybes, bet ir (labiau) nacionalinius idealus“.⁵⁶ Tai pastebėtina ne tik pačioje Lietuvoje, bet ir dalyje pokalbių su tremtiniais ar jų vaikais ir vaikaičiais metu. Tiek lagerio, tiek tremties patirtyje Kalėdos atsiranda kaip tam tikras bendrumo, lietuviškumo simbolis. Šiam simboliui įtvirtinti ne visada reikia konkrečių fotografijų – vieno pokalbio metu kaip ryškiausia tėčio pasakojimą iš tremties antros kartos pašnekovė įvardija būtent Kūčias lageryje: „Jis ir laiškuose ramindamas artimuosius sako: mes vis tiek susėsime, bus Kūčios, aš labai ilgiuosi, bet tikiuosi, kad grįšim ir kartu švęsim. Tos šventės tikrai yra vienijantis ir skausmingas įvykis.“ (O.D., g. 1970) Kito pokalbio metu, kuomet jau kalba pirmos kartos pašnekovė, rodydama fotografiją dalijasi panašiais pastebėjimais: „Švęsdavom visada, tik, kad tas šventimas toks buvo. <...> Burtai, pagrindinis būdavo, popierių taip sulankstai, suglamžai ir uždegi, ir tada visur tamsu ir sienos matosi šešėlis ir ten vyksta visokie, tas popierius susmunka ir deformuojasi. Mes žiūrėdavom kada bus karas. <...> Visi labai laukdavo, kad prasidės karas Lietuvoje, visur ir tada mes grįžime atgal į Lietuvą.“ (S.S. g. 1937) Šventės, kurios būdavo siejamos su šeima, artumu, tapdavo proga prisiminti Lietuvą ir savo artimuosius.

⁵⁶Arūnas Streikus, „Katalikų bažnyčia Lietuvoje 1940-1990 metais: tarp pasipriešinimo ir prisitaikymo“, *Lietuvos istorijos studijos*, 23 (2009): 126

2.4. Fotografijų daugialypiškumas: nuo mirties iki džiaugsmo fiksavimo

2.4.1. Mirties ir skausmo fotografijos

Sunkūs darbai, šaltis, nuovargis – viena esminių tremties pasakojimų dalių. Fotografijos iš tremties tarsi tai ir liudija: jose vaizduojami žmonės, kurie dėvi darbo aprangą, įamžinti darbo metu: stovintys prie medžio kirtimų, griovių kasimo metu, ar prieš lendant į kasyklas, žiemos metu matosi kalnai sniego, žmonės apsirengę šiltais rūbais. Tačiau šis liudijimas gaunamas dėka žinomo konteksto, kuomet žiūrovas žvelgdamas į fotografijas suvokia, kokiomis aplinkybėmis šios fotografijos buvo padarytos. Priešingu atveju fotografijose atsiranda tyla, t.y. jos liudija apie akimirkos būvimą, tačiau ne apie tikruosius išgyvenimus. Nepaisant matomų vaizdų, žiūrovas žvelgia į žmones, kurie tam tikrose fotografijose šypsosi. Kai kuriais atvejais fiksuotos akimirkos mažai kuo skiriasi nuo „įprastomis sąlygomis“ (t.y. ne tremtyje, o „įprastame gyvenime“) darytų nuotraukų. Todėl vien šeimos fotografijos iš tremties negali liudyti apie daugialypę tremties patirtį, nes fotografijos fiksuoja tik fragmentišką būvį. Mariana Hirsch teigia, kad: „Be to, dėl fotografijos fragmentiškumo ir dvimatės plokštumos fotografinis vaizdas yra ypač atviras pasakojimo plėtojimui ir simbolizavimui“.⁵⁷ Fotografija tampa atminties objektu, jos saugotojas ir žvelgimas į fotografiją sužadina šeimos pasakojimą, net jeigu fotografija tiesiogiai nefiksuoja sunkaus įvykio ar neturi tiesioginių sąsajų su sunkumais. Kartais fotografijos gali iššaukti prisiminimus, kurie nieko bendro neturi su jos pačios aplinkybėmis. Vieno interviu atveju, pašnekovas turėjo vieną fotografiją iš tremties, kurioje pozuoja šeima: jis, jo vyresnis brolis, tėtis ir mama. Fotografijos fonas irgi tarsi neutralus (Pav. 3) – tėvai sėdi ant kėdžių, vaikai sustoję iš abiejų pusių, visi tvarkingai apsirengę, o už jų žaliuojantys medžiai. Pašnekovas buvo ištremtas, kuomet jis buvo mažas: „šiai visai net neprisimenu tų pirmų metų“ (V.V. g. 1947) ir ten gyveno iki 11 metų. Pokalbio metu jis per daug neišsiplečia apie savo gyvenimą tremtyje, pabrėžia, kad buvo sunku, nebuvo maisto, dažnai pabrėžia tėvo suėmimą, išsamiau pasakoja apie gyvenimą grįžus iš Sibiro, bet pokalbio pabaigoje sugrįžtama prie Sibiro patirties ir kaip ryškiausią atsiminimą jis įvardija momentą, kuomet kaimynas bandė tėvą padurti su peiliu, o jis būdamas vaikas, turėjo tėvą apginti: „jis ten atvėrė peilį ir pradėjo terorizuoti, kad ten banditai, tai tiesiog norėjo papjauti tėvą <...> jis iki paryčių terorizavo. <...> Tėvui peilį vos ne prie krūtinės, atrodo, kad dar dar. Aš tada stojau

---

⁵⁷Mariana Hirsch, *The Generation of Postmemory*, 38

prieš tėvą, kad neduosiu, neleisiu.“ (V.V. g. 1947) Tokiu būdu viena fotografija yra pripildoma naujomis prasmėmis, kurios iš pirminio įspūdžio gali būti sunkiai išskaitomos. Nors fotografijoje buvo užfiksuotas neutralus momentas, šeimos tremtyje portretas, ji iššaukė vieną negatyviausių tremties prisiminimų – kėsiniąsi į tėvo gyvybę. Kartais netgi neutralios nuotraukos gali sukelti skausmingus prisiminimus.

Pav. 4 Iš asmeninio V.V. archyvo

Tyrimo metu pastebėta, kad skiriasi skausmo reprezentacija tiek fotografijose, tiek pasakojimuose apie jas tarp tų, kurių šeimos nariai buvo Sibire ir tų, kurie kalėjo Gulage. Nors kasdienė tremtinių padėtis menkai skyrėsi nuo Gulago kalinių: jų laisvė judėti buvo sunkiai suvaržyta, darbas – priverstinis, o gyvenimo sąlygos ir maistas dažnai vos leido išgyventi.⁵⁸ Tyrimo metu buvo atlikti du interviu su asmenimis, kurių tėvai kalėjo Gulage ir jų turimos fotografijos ir pasakojimas skiriasi nuo kitų asmenų pasakojimų, kurie buvo Sibire. Šie skirtumai išryškėja keliose vietose: fotografijų iš Gulago yra kur kas mažiau (dvi arba trys), priešingai negu Sibiro; kiekvienoje lagerio kalėjusių asmenų nuotraukoje galima išvysti pačius kalinius, o tai sukuria didesnį asmeniškumo ryšį tarp pačių fotografijų ir jų adresatų. Ištremtųjų

---

⁵⁸ Monika Kareniauskaitė, „Tremtino sąvoka ir trėmimų samprata Lietuvos sovietinės okupacijos metais: teisiniai, ideologiniai, administraciniai ir socialiniai aspektai“, *Genocidas ir Rezistencija*, 1 43, (2018): 39

vaikų ir kalbėjimo apie Gulagą atsiminimuose nuolat minimas skausmas. Nuotraukos tai patvirtinta, kuomet žvelgimo į ją metu teigiama, kad: „čia jaučiasi liūdesys, nuovargis iš nuotraukų.“ (O.D., g. 1970) Kito pokalbio metu skirtis tarp Gulago ir Sibiro tremtinių yra gilinama, ir teigiama, kad: „tai man priimtini tik tai tie, tie jų pasisakymai, kurie iš tikrųjų buvo tame Sibire, tuose lageriuose, <...> kur žmonės tragiškai sunkiai gyveno.“ (A.G., g. 1952) Šiuo atveju pašnekovas, žiūrėdamas į savo šeimos nuotrauką, akcentuoja, kad Gulago kalinių patirtis buvo skausmingesnė už Sibiro tremtinių.

Kita fotografijų rūšis, kurios tiesiogiai fiksuoja skausmingus išgyvenimus yra laidotuvių, karstų ar kapinių nuotraukos. Šių nuotraukų prasmė kalbintųjų šeimoje išlieka tokia pati kaip ir jų sudarymo metu. Kaip ir tuo metu tai buvo skausmingo įvykio liudijimas, taip ir dabar ta reikšmė išliko. Sovietmečiu Rusijoje laidotuvių fotografavimas buvo reikšminga procesijos dalis, jų tikslas buvo įamžinti šį įvykį arba nuotraukas nusiųsti negalėjusiems dalyvauti giminaičiams, kaip įrodymą, kad mirusysis buvo „tinkamai“ palaidotas.⁵⁹ Tai buvo tapusi įprasta praktika ir JAV, kuri susiformavo nuo XIX a., kuomet buvo fiksuojami ką tik mirę žmonės „paskutinio miego“ pozoje. Nuo XX a. pradedami fotografuoti ir gedintys asmenys, aplinka. Fotoaparatus paplitimas, kuomet jį galėjo turėti vis daugiau žmonių, lemia, kad laidotuves fotografuoja patys šeimos nariai, o nuotraukos nugula asmeniniuose šeimos albumuose. Laidotuvės, kaip procesas, yra suvokiamas kaip intymi šeimos istorijos dalis, kuri turi nugulti šalia kitų reikšmingų įvykių, pavyzdžiui, kaip vestuvės.⁶⁰

Keli tyrimo dalyviai savo šeimos archyvuose taip pat turi laidotuvių, karsto, kapų fotografijų. Vieno pokalbio metu pašnekovė pasakojo gyvenimo istoriją: „Jo čia tėvai ir laidotuvės ir mama ir patėvis jo.“ (V.T., g. 1937) Tai buvo pirmoji parodyta fotografija (Pav. 5) pokalbio metu, kuomet pasakodama savo istoriją, ji šį įvykį pagrindžia rodydama laidotuvių nuotrauką. Jos retorikoje dažnai galima išgirsti tokias frazes kaip: „bet va sakau, žmogui taip skirta, ar dalia tokia.“ (V.T., g. 1937) Atrodo, kad pašnekovė akcentuoja tam tikrą susitaikymą ir tikėjimą gyvenimo, ar Dievo, lemtimi. Laidotuvių fotografijos yra integruojamos į šeimos albumą ir suvokiamos kaip neišvengiama gyvenimo dalis. Tokiu būdu laidotuvių fotografijos išlaiko savo pirminę funkciją – fiksuoti reikšmingą šeimos įvykį.

---

⁵⁹ O. Sarkisova, O Shevchenko, 29

⁶⁰ Jay, Ruby. *Picturing culture: Explorations of film and anthropology* (University of Chicago Press, 2000), 75-83

Pav. 5 Iš asmeninio V.T. albumo

Pav. 6 Iš asmeninio V.T. albumo

Kito pokalbio metu laidotuvių fotografijos (Pav. 6) buvo siejamos su šeimoje patirtu skausmu: „kad tai skaudžiausia buvo tėčiui ir mamai, iš nuotraukos, ką galiu pasakyti, kai mirė.“ (A.K., g. 1958) Šiuo atveju, apie tai kalba antros kartos pašnekovė, kuomet žinomas nuotraukos kontekstas, t.y. laidotuvės, jai liudija apie jų skausmą. Šis skausmas dvejopas. Viena vertus, tai yra akimirkos užfiksavimas, antra vertus šį skausmą matė ir pati pašnekovė, kuomet jau po Nepriklausomybės atgavimo, jos tėvas vyko į Sibirą parsivežti savo mirusios mamos palaikus: „Perlaidojo, tik toks buvo. Tai buvo ten skausminga patirtis. Visi prisiminimai prisikėlė.“ (A.K., g. 1958) Tokiu būdu nuotraukos medijuoja, jos žiūrovui siejasi tiek su užfiksuota akimirka, tiek su vėliau turėtomis patirtimis. Palaikų pervežimą į Lietuvą galima pastebėti ne tik šiuo konkrečiu atveju, tačiau ir kitų pokalbių metu, kuomet pašnekovai pasakoja, kad po Nepriklausomybės atgavimo artimieji vykdavo į tremties vietas ir palaikus sugrąžindavo į Lietuvą. Daiva Vaitkevičienė tai sieja su gyvųjų jaučiama pareiga sugrąžinti ir perlaidoti savo artimuosius į tėvynę.⁶¹ Pašnekovų pasakojimas apie laidotuvių tremtyje nuotraukas tarsi taip pat įpareigoja juos peržengti už pačios fotografijos turinio aiškinimo ir prasiplėsti apie jų artimųjų perlaidojimo patirtį.

Galima matyti, kad pasakojimai apie skausmingus įvykius ar patirtis peržengia konkrečios nuotraukos turinio aiškinimo rėmus. Šie rėmai peržengiami skirtingai. Viena vertus, elementarus šeimos tremtyje portretas gali iššaukti skaudžias, su nuotraukos turiniu nesusijusias, patirtis, kurias tai šeimai teko išgyventi. Kita vertus, laidotuvių tremtyje nuotraukos įpareigoja pašnekovus išsiplėsti apie artimųjų perlaidojimą po tremties. Tremtinių ir jų artimųjų išgyventas skausmas yra daugialypis ir tęstinis. Nuotraukos, kurios fiksuoja tik

⁶¹ Daiva Vaitkevičienė, „Neduok, Dieve, svetur kaulus padėti: Sibiro tremtinių palaikų sugrąžinimas į tėvynę“, *Būdas*, No. 5 (188) (2019): 30

tam tikrą momentą, gali sužadinti visų skausmingų prisiminimų tinklą, kurį pašnekovai atskleidžia savo pasakojime ir išplėstiniuose komentaruose. Šioje vietoje reiškiasi sakinys fotografinės istorijos metodo privalumas – nuotraukų turinys savaime yra ribotas, o pašnekovai, pasakodami apie (ar aplink) jas, geba išskleisti pačios patirties (šiuo atveju, skausmo) daugiasluoksniškumą.

2.4.2. Pozityvių akimirkų įtraukimas į tremties patirtį

Pokalbių metu išryškėjo nauja pasakojimo linija, kuri viešojoje erdvėje retai pasirodo, kuomet į Sibiro patirtį yra įtraukiami džiaugsmingi gyvenimo momentai. Pasakojimai apie pozityvesnius gyvenimo įvykius dažniausiai atsiranda nuotraukų žiūrėjimo metu. Susan Sontag teigia, kad: „Fotografija yra neginčijamas kokio nors įvykio tikrumo įrodymas. Vaizdas gali būti iškraipytas, bet liekame įsitikinę, kad kažkas panašaus į tai egzistuoja ar egzistavo“.⁶² Nuotraukos tikrovė pagrindžiama per žodinį pasakojimą. Fotografijų peržiūros metu, ypač jeigu jose būdavo nufotografuotas visas kolektyvas (Pav. 7,8,9,10), išryškėja pozityvesnių tremties patirčių, pavyzdžiui: „Pradžioj mes ir tuos spektaklius pradėjom, ir koncertus, šokdavom lietuviškus šokius, kalvelę, kepurinę ir ką tik tai. <...> Žodžiu, mes veiklą išvystėm po pamokų <...> Mes darydavom varžybas patys sau. Ruošdavom dainas, nu žodžiu, jau ten labai energingai reiškiamės.“ (S.S., g. 1937); „Nu tai jau namuose laužus kūrendavo, šokdavo ir dainuodavo ir brolis, dar ant *gramoškes biški papildavo*, nu taip. Mūsų, žinoma, neleisdavo tokių vaikų. Į šokius ir klubą irgi tik pro langą žiūrėdavom, kaip jau ten susirenka vyresnieji. Nu mums irgi, trylikos keturiolikos metu jau norisi irgi, tai einam, per langą.“ (S. R., g. 1942) Pokalbių metu išryškėja jaunystės argumentas, kurį dažnai pabrėždavo ir patys kalbintieji: „Jaunystė viską darė, jaunystė viską darė.“ (L.D., g. 1962, Pav. 11); „Žinot, kaip jaunimui, vaikams, visur gerai.“ (S.R., g. 1942). Iš to kyla dvejopas jaunystės ir tremties patirties susiejimas. Viena vertus, per apeliavimą į jaunystę pašnekovai bando pateisinti pozityvių patirčių egzistavimą: „Kai žiūri nuotraukas kas nors, bet jūs tokie linksmi ir viską, nu taip, už tai kiek gali žmonės, pavyzdžiui, netgi lageriuose kur būdavo ir tikrai ten juos kankina ir visaip ir karcerius ir tai gyvena, o kai gyveni, o ypač kai vaikai ir mes visada, jeigu fotografuodavomės, tai stengdavomės, kad gražiai išeitų, mergaitės, tai mums reikia gražioms

---

⁶² Susan Sontag, *Apie fotografiją*, 15-16

būti.“ (S.S., g. 1937) Antra vertus, atsiranda nostalgijos dėmuo: „Tai man kažkaip taip prisiminimai, tai malonu, vis dėl to jaunystė, negaliu sakyti, kad kažkas blogai.“ (A.R., g. 1956. Pav. 12), „Linksmu buvo, kaip jauni, svarbu pavalgę, darbo buvo.“ (S.R. g. 1942), „Su jaunyste, vaikyste. Vis tiek viską man primena, nuo vienuolikos iki dvidešimt septynių. <...> Yra, yra. Kai žiūriu aš neprisimenu sunkumų, kai reikia, tai prisimenu, aišku.“ (S.S., g. 1937)

Pav. 7 Iš asmeninio S.S. archyvo

Pav. 8 Iš asmeninio
S.S. archyvo

Pav. 9 Iš asmeninio S.S. archyvo

Pav. 10 Iš asmeninio S.R. archyvo

Pav. 12. Iš asmeninio A.R. archyvo

Pav. 11. Iš asmeninio L.D. archyvo

Nostalgija sovietiniam laikotarpiui nėra neįprastas reiškinys, jis aktyviai tyrinėjamas nuo pat XXI a. pradžios. Tyrinėjimai atliekami tiek Lietuvoje, tiek kitose postsovietinėse šalyse. Šiuose darbuose yra išskiriami šie aspektai, dėl kurių visuomenė gali jausti nostalgiją totalitariniam režimui: patiriami sunkumai bandant prisitaikyti prie naujų gyvenimo sąlygų, tuomet praeitis tampa atpažįstama, tokiu būdu siekiama išsaugoti savo ir kolektyvo tapatybę prieš naujus naratyvus⁶³, prisimenama ir lyginama su dabartimi, atsimenant, kad sovietmečiu buvo jaučiamas didesnis stabilumas dėl darbo ir pinigų⁶⁴, vaikystės/jaunystės laikotarpis, kuris laikomas laisvu nuo polinių reikšmių.⁶⁵ Tremties atvejis išsiskiria iš bendro sovietmečio gyvenimo vertinimo dėl represinio dėmens, t.y. nors Lietuvoje gyvenanti visuomenė taip pat patyrė represijas, tačiau tremtiniai buvo atskiriami nuo savo namų, šeimos, pažymimos skurdžios gyvenimo sąlygos, atšiaurus klimatas – tai suponuoja apie sunkesnę padėtį, lyginant su tuo laikotarpiu Lietuvoje gyvenusiaisiais. Dėl to jaučiama nostalgija skamba itin paradoksaliai – nors tremtyje asmuo gyvena prastose sąlygose ir patiria gausybę skausmo, ji(s) vis tiek gali patirti džiaugsmą ir apie tai nostalgiškai prisiminti. Tai galima paaiškinti dėl dominuojančio, t.y. ne visuose pokalbiuose, tačiau tais atvejais, kuomet apie tai yra kalbama, esančio jaunystės dėmens. Tik vieno pokalbio metu buvo įvardinta, kad nostalgija randasi ir iš užtikrinto darbo. Tai reiškia, kad ilgimasi ne pačios tremties ir gyvenimo ten, tačiau būvimo jaunu. Tai rodo ir tam tikrą susitaikymą su tremtimi, kuomet ši patirtis yra priimama ir integruojama į savo gyvenimo pasakojimą. Nuotraukos šiuo atveju tai padeda padaryti itin sklandžiai, nes jose vaizduojamas būtent jaunystės laikotarpis ir kai kuriais atvejais malonūs prisiminimai – laiko leidimas su artimaisiais ar draugais, vestuvės, vaiko gimimas, laisvalaikis. Taigi, net jeigu bendras gyvenimo laikotarpis buvo sunkus, tačiau tokių fotografijų turėjimas kiekvieno žiūrėjimo metu įspaudžia užfiksuotą atvaizdą į atmintį.

Apie pozityvesnes tremties nuotraukas yra linkę kalbėti pirmos kartos atstovai, tuo tarpu kitų kartų atstovų atmintyje yra spragų, tuomet jos užpildamos interpretacijoms ir fotografijų atvaizdais. Fotografijos, fiksuojančios laimingas tremties gyvenimo akimirkas, tarsi

---

⁶³ Mitja Velikonja, „Lost in Transition: Nostalgia for Socialism in Post-socialist Countries“, *East European Politics and Societies*, 23, (2004): 547

⁶⁴ Neringa Klumbytė, „Memory, Identity, and Citizenship in Lithuania“, *Journal of Baltic Studies*, Vol. 41, (2010): 300

⁶⁵ Irena Šutinienė, „Tarp socializmo kritikos ir vaikystės nostalgijos: sovietmečio atmintis aštuntojo dešimtmečio kartos gyvenimo istorijose“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, vol. 1 46 (2020):15

prieštarauja dominuojančiam tremties naratyvui. Tokiu atveju šeimoje yra bandoma derinti abu šiuos pasakojimus ir skatina juos pačius svarstyti, kaip juos integruoti į istoriją:

„Aš mamai sakau, bet mama bet tokį vargą patyrėt, bet nuotraukose jos visos atrodo laimingos. Jaunystė viską darė, jaunystė viską darė. Jaunam žmogui nieko nėra neįmanoma. Jų jaunystės, suaugusios, turėjo jau ūkį, žemės. Lietuvės va. Tu supranti, jos jau turėjo iš kažko gyventi, visa kita, atsirado pinigai“ (L.D, g. 1962) „Mane labai nustebino, kad jie buvo Sibire, o kažkaip mes supratom, kad ten religija uždrausta, bet va stovi Sibire lietuvių grupė prie papuoštos kalėdinės eglutės. Man kažkaip susisiejo su krikščioniškomis šventėmis ir buvo pakankamai keista. Apmąstant šitą nuotrauką, galbūt dėl to jam ten nebuvo taip blogai, kaip ten daugelis istorijų yra apie tai, kaip miršta, šąla, t.t.“ (J.V., g. 1982)

Šį bandymą derinti pozityvias akimirkas tremtyje su dominuojančiu skausmo pasakojimu galima palyginti su tautinio identiteto brėžimu, analizuojamame ankstesniame poskyryje (2.3.). Brėžiant tautinį identitetą buvo priešinamos „lietuvių“ ir „rusų“ tapatybės, o nuotraukos, vaizduojančios lietuvius ir rusus vienoje grupėje tapo tik priemone įtvirtinti jų esminį skirtumą. Panašiai fotografijos, fiksuojančios laimingas akimirkas tremtyje, verčia kvestionuoti dominuojantį traumos ir kančios naratyvą ir persvarstyti bendrą pasakojimą. Tai galėtų paaiškinti faktas, kad šiuo atveju nuotraukose vaizduojami tik (besišypsantys) pačios šeimos nariai, tuo tarpu tautinio identiteto apibrėžimo atveju dėmesys kreipiamas į „kitus“ nuotraukoje esančius žmones. Kitaip tariant, atsižvelgiant į pozityvias tremties akimirkas, dėmesys kreipiamas tik į savo šeimos narius. Šeimyninio žvilgsnio veikiami pašnekovai yra labiau linkę įtraukti net iš pažiūros svetimas ar prieštaringas nuostatas, siekdami suprasti ir „pateisinti“ savo šeimos pasakojimą. Panašu, kad politinės tapatybės konstravimas veikia griežtesnėmis kategorijomis – nepaisant to, kad nuotraukose vaizduojami lietuviai su rusais vienoje bendrijoje ar kad kai kurie iš tremtinių net buvo su rusais draugai, vis tiek bus išlaikomas nuoseklus pasakojimas apie rusų tamsumą. Tuo tarpu jaunystė laikoma privačia, nepolitiska patirtimi, tad asmeninių pasakojimų rėmuose tarsi laisviau įsileidžiamos galimybės persvarstyti dominuojančius patirties naratyvus, laikant privatų ir viešą pasakojimą suderinamais.

2.5.Albumo sudarymas

Fiziniai šeimos albumai įprastai yra sukuriami vieno iš šeimos narių, kuris tas nuotraukas sudėlioja pagal pasirinktą logiką – chronologiškai, tematiškai, pagal fotografijų dydį ar net

atsitiktinai, tačiau tokiu būdu yra sukuriamas pasakojimas, kurį šeimos albumo sudarytojas nori įtvirtinti apie savo šeimą.⁶⁶ Kitais žodžiais tariant, šeimos albumai nėra statiškas objektas, nes jis gali būti perkuriamas priklausomai nuo besikeičiančių aplinkybių, pavyzdžiui, šeimos santykių, istorinio konteksto ar pasikeitus fotografijų saugotojui. Šį pokytį galima pastebėti antros kartos atstovų pasakojimuose, kuomet dalies kalbintųjų šeimose, pavyzdžiui, kuomet sovietmečiu ar jų vaikystėje nuotraukos buvo laikomos „kažkur stalčiuje“, dabar archyvas yra reorganizuojamas, jos perkeliamos ar tvarkomos. Šis siekis reorganizuoti pasakojimą kartais kyla ne tiek iš politinių aplinkybių, kiek iš biografinių, pavyzdžiui, užaugus vaikams, išėjus į pensiją: „Ir kai išėjau dabar jau į pensija ir nebedirbu, tai galvoju, kad reikia man susitvarkyti, tai dabar susirūšiuoju iš to bendro katilo tokio. Išsiėmiau ir galvoju, dabar ir mano tokia lemtis, kad turiu pasakoti dabar.“ (A.K., g. 1958); „Šeima, mano vaikai, tik po to, kai paaugo vaikai, galėjau prieiti prie šitų. Tiksliau faktiškai, mirus motinai, pradėjau žiūrinėti kaip ir kas, kas liko šeimos, tų vadinamų, dokumentų, archyvų.“ (A.G., g. 1952) Tokie pasisakymai tarsi rodo jaučiamą būtinybę „sutvarkyti“ šeimos istoriją, kurią būtų galima palikti ateities kartoms. Prie šios istorijos sustygavimo prisideda archyviniai dokumentai, kuriuos turi kalbintųjų šeimos. Tai reiškia, kad į šeimos albumą yra įtraukiamos ne tik fotografijos, tačiau iš Lietuvos archyvų gautos pažymos apie ištremtuosius. Tokiomis formomis albumas išeina iš šeimos ribų ir tampa dominuojančio tremties pasakojimo dalimi.

Kalbintųjų šeimos fotografijas laiko nuotraukų albumuose, dėžutėse, vokuose, stalčiuose. Tik vienas atvejis išsiskyrė, kuomet nuotrauka buvo laikoma rėmelyje. Nepriklausomai nuo to, kaip fotografijos yra laikomos, pokalbio metu dominuodavo nuotraukų aiškinamas tematiškai, t.y. jos būdavo naudojamos iliustruoti tam tikrą atvejį arba primindavo apie kažkokį įvykį. Verta daryti skirtį ir tarp tų, kurie turi fotografijų mažiau ir daugiau, t.y. jeigu fotografijų yra mažiau (1-5), tuomet jos veikia kaip bendros tremties patirties iliustravimas, tuo tarpu, kai jų esama daugiau, randasi daugiau paskirų pasakojimų. Chronologinis tremties nuotraukų laikymas yra veikiau išimtis, o ne taisyklė. Tik vienas atvejis pasižymėjo ryškia chronologine linija. Nuotraukų albumas (Pav. 13) buvo sudarytas nuotraukų paveldėtojos, t.y. tremtinio ir tremtinės dukros, kuri visą rinkinio logiką sukūrė pati. Fotografijos sudėtos tematiškai ir chronologiškai, t.y. pirmiausiai senelių, tuomet tėčio nuotraukos nuo jo vaikystės

---

⁶⁶ Marianne Hirsch, *Gender and Culture studies*, 233

nepriklausomoje Lietuvoje, partizanavimo, kalėjimo, Sibiro ir tuomet vėl Lietuvos, atitinkamai sudėtos ir mamos nuotraukos, kurios tęsiasi iki dabar. Anksčiau šios fotografijos „gulėjo užkištos, kažkur tai spintoj, niekam nebuvo labai įdomu. <...> net nebuvo nei mados ištraukti tų nuotraukų ir žiūrėti.“ (L.D. g. 1962) Albumas yra reorganizuojamas, iš paskirų fotografijų yra sudaromas naratyvinis pasakojimas, į kurį įtraukiami ne tik šeimos nariai, bet ir su jais susiję asmenys – tėčio broliai, draugai ar kiti to laikmečio žmonės: „kažkas pasieniečiai, bet irgi tos nuotraukos, mama sako išmesk, sakau niekada neišmesiu.“ (L.D., g. 1962) Šiuo atveju šeimyninis žvilgsnis yra itin stiprus tuo atžvilgiu, kad net jeigu ir pati kalbintoji ne visus asmenis atpažįsta iš fotografijų, tačiau tai nesugriauna šeimos albumo logikos ir leidžia sukurti chronologišką, nuoseklų pasakojimą. Albumo sudarymo metu buvo pasitelktos ne tik visada šeimoje buvusios nuotraukos, tačiau ir fotografijos, surinktos iš aplinkinių žmonių – tetos, ar kitų asmenų, kurie pažinojo kalbintosios tėvus. Aplink šeimos patirtis yra kuriamas istorinės tikrovės įrodymas. Kitaip tariant, šeimos albumas funkcionuoja kaip dominuojančio istorinio pasakojimo patvirtinimas. Šį įrodymą sustiprina fotografijos, kuriose yra vaizduojami ne tik asmenys, tačiau ir aplinkos vaizdiniai.

Pav. 13 Iš asmeninio L.D. archyvo

Pav. 14 Iš asmeninio L.D. archyvo

Būtina paminėti ir kitą atvejį, kuomet šeimyninis žvilgsnis yra itin stiprus, taip įtraukdamas platesnį socialinį ratą negu šeima. Kalbintoji turi nuotraukų rinkinį (Pav. 15), kuris buvo sudarytas ne tik tremtyje ar iš jos grįžus, bet jis aktyviai (per)kuriamas ir dabar. Viena vertus – jos tampa politiškos (apie tai žr. 2.7 skyrių), antra vertus – šeimos reprezentacija įgauna platesnę prasmę, į ją yra įtraukiama visa tremtinių bendruomenė: „Tremtiniuose kas nors arba kai mes susitinkam tremtiniai pavyzdžiui ir norim pasidalinti, ar tu turi tokią nuotrauką ar tokią,“ (S.S., g. 1937) Šios gautos fotografijos buvo pilnai integruojamos į visą turimą nuotraukų rinkinį, t.y. jos nebuvo išskiriamos pokalbių metu kaip „svetimos“, bet apie visas

kalbama kaip apie vieną bendrinį pasakojimą. Taip pat šeimos albume yra fotografijos, kurios buvo ne tik padarytos pačioje tremtyje, tačiau ir sukurtas nuotraukų koliažas (Pav. 16), kuriame sudėti asmenys, kurie susiję su reikšmingu gyvenimo įvykiu – bandymu pabėgti iš Sibiro. Šie būdai padeda įtvirtinti naratyvinį pasakojimą, sukurti norimą vaizdinį apie savo šeimą, o kartu, ir visą tremtinių bendruomenę.

Pav. 15 Iš asmeninio S.S. archyvo.

Pav. 16 Iš asmeninio S.S. archyvo.

Kitais atvejais ryškaus chronologinio pasakojimo nesama, net jeigu egzistuoja šeimos albumas kaip materialus objektas. Pavyzdžiui, viename albume fotografijos yra įklijuotos – pradžioje yra mamos ir senelių nuotraukos, tuomet jos pradeda maišytis, atsiranda skirtingi laikotarpiai: dalis nuotraukų yra iš pačios kalbintosios vaikystės, tuomet vėl mamos, kalbintosios paauglystės ir universiteto. Tai pabrėžia ir pati pašnekovė: „reikia perdaryti viską, baisus čia jau.“ (A.R., g. 1956) Pokalbio metu pašnekovė fotografijoms, palyginus su kitais kalbintaisiais, skyrė mažai dėmesio, apie jas neišsiplėtė, tik trumpai pristatydavo, kas jose pavaizduota. Nors pradžioje pašnekovė pasakoja apie sunkų gyvenimą tremtyje, tačiau pokalbio metu išryškėja, kad tremtis nėra suvokiama kaip trauminis įvykis. Veikiau pašnekovė

tremtį vertino kaip tam tikrą gyvenimo laikotarpį, kuriame buvo sunku, bet kartu jį siejo su jaunystės erdvėmis. Fotografijos funkcionavo kaip šių prisiminimų sukėlėjos.

Kitos pašnekovės turimas nuotraukų albumas yra panašus tuo atžvilgiu, kad jame taip pat nesama tvarkos: „uoj, bardakynas.“ (S.R., g. 1942) Kaip ir pirmuoju atveju, taip ir čia kalbėjimas apie fotografijas buvo sudėtingas, t.y., abi pašnekovės vengė kalbėti apie pačias fotografijas, apie jas pasakojo trumpai, tik inicijavus pradėdavo pasakoti kas jose pavaizduota. Pokalbio metu dėmesys kryptavo ne tiek į pačias fotografijas, kiek į gyvenimą tremtyje ar sugrįžus į Lietuvą. Nuotraukų albumas buvo sudarytas dar pačios tremtinės, ir nuotraukos, anot pašnekovės, „visada buvo albume“ (S.R., g. 1942). Taip pat pokalbio eigoje atsiranda pozityvios tremties vaizdinių, kuomet žiūrėjimas į fotografijas sukelia gerus jausmus: „linksma buvo, kaip jauni. Svarbu pavalgę, darbo buvo.“ (S.R., g. 1942)

Kitais atvejais fotografijų albumo kaip materialaus objekto nesama. Tuomet yra tremties nuotraukų rinkinys – t.y. jos laikomos dėžutėje ar voke. Dalis tokių fotografijų buvo laikomos dėl jų kiekio, t.y. pašnekovai(-ės) jų turi nedaug (3-5 nuotraukos), arba kaip tik daug (20+). Dažniausiai toks nuotraukų rinkinys buvo gaunamas iš tėvų, pasidalijus nuotraukas su kitais artimos šeimos nariais arba, vienu atveju, dalijantis su tremtinių bendruomenės nariais.

Nepaisant to, kaip fotografijos yra laikomos, jos yra veikiamos šeimyninio žvilgsnio, kuris yra produkuojamas to asmens, kuriam tos fotografijos priklauso. Kai kuriais atvejais pasakojimas apie šeimos fotografijas tremtyje išlieka monolitinis ir įtvirtinantis visą šeimos paveikslą – nuotraukos veikia kaip naratyvo inkaras, t.y. nuotraukos tampa tik priemone patvirtinti monolitinį šeimos pasakojimą. Pokalbių metu tai išryškėja kaip pagrindinis pasakojimo mechanizmas – per nuotraukas yra kuriama šeimos ir tremties istorija, net jeigu ir ne visada žinant kur ir koku tikslu tos fotografijos buvo padarytos. Pirmosios kartos atstovai per nuotraukas iliustruoja tam tikrus gyvenimo Sibire momentus. Antros ir vienas trečios kartos atstovas tęsia šį pasakojimą, jį grįsdami girdėta istorija. Abiem atvejais tremties fotografijos ir patirtis yra integruojamos į bendrą šeimos istoriją ir albumą, tačiau šioms nuotraukoms nėra kuriamos naujos reikšmės, jos veikiau tampa priemonėmis išlaikyti šeimos istoriją.

Kadangi šios nuotraukos esmingai nekeičia tremties pasakojimo, jos neverčia permąstyti pačios tremties patirties. Tai grindžiama ir progomis, kuomet žiūrima į šias fotografijas: „Pasižiūriu, bet seniai bežiūrėjau“ (V.T., g. 1937); „Mes žiūrėdavom su vaikais, bet kada, žinokit, aš ir dabar kada nuotaika.“ (A.R., g. 1956); „Retai kada, čia padėdavo albumai, sūnus

savo kariuomenės, aš savo.“ (S.R., g. 1942); „Nežinau, ar tai kažkas miršta, ar tiesiog tiesiog prisimena kažkokį žmogų ir sako reikia atsinešti albumą, kažką pasižiūrėti. <...> Bet, kad jis vartomas dažnai, tai tikrai nepasakyčiau. Ten sakykim, jeigu ten jau kažkam labai prisireikia pasižiūrėti, pasitikslinti.“ (R.J., g. 1999) Nepaisant to, koku būdu tremties fotografijos yra pateiktos (tarkim, įklijuotos į naują albumą arba išlikusios senajame), jos nekeičia šeimos pasakojimo.

Kartais atsiranda šeimyninio žvilgsnio įtrūkių, ypač kuomet pokalbio metu išryškėja neatitikimas tarp idealaus šeimos paveikslo ir tvyrančių vidinių įtampų. Apie šias šeimos įtampas kalbėjo antros ir trečios kartos atstovai. Jas įmanoma užčiuopti tik pokalbio metu, kuomet pasakojant apie tremties patirtį ir šeimą pasigirsta asmeniniai vertinimai. Vieno pokalbio metu pašnekovas kalbėdamas apie senelio tremties fotografijas pabrėžė, kad jas atrado neseniai, o apie patirtį tremtyje niekada tiesiogiai nebuvo kalbama. Šeimoje dominavo kitas pasakojimas – rezistencijos, kuris, anot pašnekovo, buvo toks svarbus, nes: „Aš taip spėju, kad ne dėl to, kad tai buvo labai sunki patirtis, bet dėl to, kad visa šeima augo būtent vyriausiojo brolio partizanavimo istorijomis ir kai visos seserys grįžo iš Sibiro, nes mama ir jauniausioji sesuo ten mirė, tai visą laiką gyveno sau tais prisiminimais ir buvusią jų šeimos istoriją ir turbūt svarbiau buvo kalbėti apie tą kovą rezistencinę, nei apie tai, kas buvo Sibire.“ (J.V. g. 1982) Taigi, šiuo atveju atrodo, kad šeimos ideologija ir mitas yra kuriamas per šeimos patirtį partizaninėje kovoje. Tai buvo suvokiama kaip reikšmingesnė istorijos dalis, kuri gali kilti iš to, kad rezistencija atrodo tarsi aktyvi kova, tuo tarpu tremtis tėra pasyvi patirtis. Tačiau pokalbio metu išryškėja ir kita tokio šeimyninio žvilgsnio įtrūkio priežastis – asmeniniai santykiai: „Turbūt ta Sibiro patirtis nebuvo diskutuojama, galbūt dėl to, jog viena iš tų seserų po to, kai buvo paleista iš tremties, pasiliko Sibire ir ten susipažino su savo būsimu vyru, kur su juo atvažiavo po to į Lietuvą gyventi. Nebuvo taip, kad vyras nebuvo priimtas, bet visada su juo buvo toks tam tikras, yra geras rusiškas žodis, *otnošenie*, na, kitoks.“ (J.V., g. 1982) Šeimyninis žvilgsnis, kuris turėtų veikti kaip įrankis padedantis sukurti ir įtvirtinti šeimos istoriją per nuotraukas, šiuo atveju negali funkcionuoti dėl šeimyninės padėties, t.y. dėl to, kad dalis šeimos liko ir gyvenimą sukūrė Rusijoje. Įprastai šeimos albumuose fotografijos liudija apie darnius šeimos santykius. Vis dėlto čia fotografijos liudija priešingą atvejį - fotografijos tapo šeimos skilimo įrodymu. Taigi, pačios nuotraukos visada egzistavo, jos nebuvo sąmoningai slepiamos, tačiau apie jas nutylama, jos kuriam laikui buvo paliekamos kaip

materialūs artefaktai. Po tam tikro laiko ir kartų distancijos šios nuotraukos ir patirtys yra įtraukiamos į asmeninės šeimos pasakojimą. Tai reiškia, kad ši patirtis vis dar nėra sklandžiai integruojama į bendrą šeimos istoriją. Šią prielaidą leidžia daryti faktas, kad apie šias fotografijas, net ir atradus jas po kurio laiko, šeimoje nebuvo kalbama: „Turiu šiek tiek jaunesnį brolių, 4 metų tarpas, bet jis šitų nuotraukų nematęs ir tikriausiai nežino apie jas. <...> [**O kam esate rodę šias nuotraukas?**] Tai draugei tik tais. Daugiau niekam.“ (J.V., g. 1982) Šiuo atveju šeimyninis žvilgsnis užčiuopia ne tam tikrą naratyvą apie šeimą, tačiau jo nebūvimą tremties atžvilgiu. Kitaip tariant, šeimoje nėra bendro pasakojimo apie tremties patirtį – pasakojimai apie tremtį ir šeimą šioje vietoje atsiskiria ir neturi šeimoje priimtino būdo susijungti.

Kito pokalbio metu išryškėja kitokio pobūdžio įtampa, kuri randasi iš susiskaldymo šeimoje dėl ideologijos. Šiuo atveju šeimoje taip pat ne visada buvo kalbama apie tremtį, tačiau šį kartą dėl politinių aplinkybių. Tik XX a. 9-dešimtmečio pabaigoje, kuomet Lietuvoje ir Sovietų Sąjungoje prasidėjo atšilimas, apie tremties patirtį papasakojo kalbintojo mama. Iš pašnekovo retorikos jaučiamas priešiškus (buvusiems) komunistams arba Lietuvos socialdemokratų partijos nariams: „Ypač nepatinka man Olekas su Andriukaičiais. Andriukaitis tai pirmoj vietoj, jis ten lyderis. Aš niekada nesuprasdavau, kaip gali lįsti su Brazausku.“ (A.G., g. 1952) Taip pat akcentuojamas nepritartimas ir priešinimasis sovietinei sistemai nuo pat vaikystės: „Tai vaikai elgėsi drąsiai, tai šalia tų vaikų ir aš prisiplakiau. <...> Tada buvo Čekoslovakijos įvykiai, ten mes juos sureagavom į juos, tuo metu labai aktyviai buvo <...> Turėjom savo nuomonę. <...>“ (A.G., g. 1952) Taigi, iš pirmo žvilgsnio šeimos istorijos pasakojimas įtvirtinamas su nuotraukomis – rodomos tėvų nuotraukos tiek prieš tremtį, tiek pačioje tremtyje, pabrėžiamas noras pasipriešinti sistemai. Tokiu būdu sukuriamas nuoseklus nepritartimo valdžiai pasakojimas. Tik vėliau pokalbio metu atsiranda įtrūkis – tėvo ir brolio prisitaikymas ir įtikėjimas Sovietų Sąjungos vykdyta propaganda. Kalbintasis pabrėžia įtemptus santykius su tėvu, kurie susiformavo nuo paauglystės ir jo teigimu: „Jų psichika Sibire jau buvo sulaužyta, jie buvo įsitikinę, kad čia amžiams šita santvarka. Kad kito kelio nėra, tik Rusijos imperija, tik Rusijos ideologija ir komunistinė, šita, už tai apie laisvą Lietuvą, kaip kas negirdėjo nieko.“ (A.G., g. 1952) Šią įtampą galima užčiuopti ne tik tiesiogiai, bet ir per tai, kad tėvą pašnekovas dažniausiai įvardija vardu ir pavarde, tuo tarpu kitus šeimos narius apibūdina per giminystės ryšius, t.y. mama, brolis, sesuo. Brolio vertinimas panašus į tėvo: „Kaliningrado srity tarnavo, ir jo psichika ir logika buvo tokia, kad jisai norėjo į Barmą važiuoti

statyti, *sovietskij maladioš*, iš jo padarė faktiškai tarybinį žmogų.“ (A.G., g. 1952) Tokiu būdu griauamas tiek pats mitas apie šeimą, kuris įprastai būdingas šeimos albumams, tiek dominuojantis tremties naratyvas, kuris pabrėžia tremtinių stiprybę, viltį, bendrumą. Taip atsiskleidžia kitas būdas kalbėti apie tremtį, užuot pabrėžus stiprybę ir bendrumą, akcentai dedami kitur – tai patirtis, kuri naikina žmogaus moralę ir tautiškumą.

2.6. Žiūrėjimas keičiasi: fotografijos tampa politiškos

Susan Sontag teigia, kad „Kiekviena fotografija yra tik fragmentas, jos emocinis svoris priklauso nuo to, kur ji įsiterpia.“⁶⁷ Tremties fotografijos kai kuriais atvejais išeina iš privatumo sferos ir įgauna eksplicitiškai politinį krūvį. Kitais žodžiais tariant, tai, kas turėtų simbolizuoti išskirtinai tik šeimos akimirkas, dėl kintančių kontekstų, tampa politizuota. Šie kontekstai atitinkamai politiškai – Lietuvos Nepriklausomybės atgavimas ir su šia proga susiję minėjimai, Rusijos pradėtas karas prieš Ukrainą. Tokiu būdu naikinama viešo ir privataus skirtis.

Vienas iš pašnekovų teigia, kad turima nuotrauka, kurioje nufotografuota visa šeima yra ne tik prisiminimas apie brolių, tėvus ir patirtį tremtyje, tačiau įgijusi ir politinę reikšmę: „tai man, ypač dabar, kas vyksta su Ukraina, tai aišku asocijuojasi šitie dalykai ir dabar jau suprantu, kitaip negu vaikas, ar ten net jaunuolis. <...> Tai suprantu dabartinę ir kas yra ukrainiečių išgyvenimas, kaip ten elgiamasi, tai nelabai ko gero skiriasi, tik dabar per informacinės technologijas, tai nėra sunku. <...> Bet patys tokie pat ir baisesni nusikaltėliai.“ (g. 1947)

Panašų nuotraukų politinį vertinimą galima pastebėti ir kito interviu metu, kuomet žiūrėjimas į fotografijas tampa ritualinis: „žinot, visada progos tos būna, Vasario 16 d. prisimini visada, visa, kas riša, tas Lietuvos nepriklausomybės šventės, visada atžymim, prisiminam. Va dukra vis sako, tai būtų buvę tikrai labai didi seneliui, kai ta Nepriklausomybė buvo.“ (A. B. g. 1958 m.) Šios fotografijos reikšmės kismas fiksuojamas, kai Lietuva atgavo nepriklausomybę, nes šiuo laikotarpiu tėtis, kuris buvo tremtinys, jau buvo miręs. Taip šeimos nuotraukos iš intymaus, privataus reiškinių virsta viešo gyvenimo objektu, simbolizuojančiu bendras patirtis. Tokių nuotraukų kismą pastebi ir Annette Kuhn, teigdama: „nuotraukos sukeliama prisiminimai neatsiranda tiesiog iš paties atvaizdo, bet yra generuojami diskursų tinkle, intertekste, kuriame keičiasi praeitis ir dabartis, žiūrovas ir atvaizdas, taip pat visi šie dalykai ir kultūriniai

---

⁶⁷ Sontag, 110

kontekstai, istoriniai momentai. Šiame tinkle pats atvaizdas dažniausiai figūruoja kaip pėdsakas, užuomina: būtinas, bet nepakankamas reikšmės kūrimo veiklai; visada nukreipiantis kažkur kitur.⁶⁸ Kaip rodė kalbintųjų lietuviškos tapatybės nusakymo per nuotraukas pavyzdys – jos priešpastatymas rusiškajai tapatybei yra persipynęs ne tik su tuometinių įvykių prisiminimu, bet ir su praeities ir dabarties istoriniais-politiniais kontekstais. Takoskyra lietuviai-rusai virsta ukrainiečiai-rusai. Ukrainiečių dabartinė patirtis siejama vykdytais trėmimais, o rusų vertinimas išlieka toks pat.

Nuotraukų politiškumas atsiranda ir tais atvejais, kuomet jos tampa viešu objektu – dalis kalbintųjų asmenines šeimos fotografijas eksponuoja viešų renginių metu: „Dabar daugiausiai tas, kas domisi, tai kelionėm tom mūsų, tai vėl ką nors. Tokiais atvejais, kada va reikėjo prezidentūrai Kaune renginys.“ (S.S.) Šis atvejis yra unikalus ir tuo, kad autorė išleido savo atsiminimų knygą apie Sibirą. Kito pokalbio metu taip pat buvo pastebėta, kad: „Čia tėtis, jos išdidintos. <...> Kažkokiam renginiui čia darėm.“ (L.D.) Tokiu būdu nuotraukos simbolizuoja nebe tik šeimos patirtį, bet bendrą naratyvą, kuris yra produkuojamas viešojoje erdvėje. Kitais žodžiais tariant, fotografijos ir su jomis susiję prisiminimai tampa kultūrinės atminties produktais.

Vertinant kalbintųjų asmenų sakytinius fotografinius pasakojimus galima teigti, kad jie funkcionuoja pagal M. Foucault archyvo dinamikos sampratą. Pašnekovai atkartoja dominuojantį viešąjį diskursą, kuriame tremtiniai yra vertinami kaip tam tikras tautiškumo etalonas. Taip pat galima pastebėti, kad dauguma kalbintojų įsitraukia, kuria ar puoselėja tremtinių atminimą tokiomis formomis, kaip dalyvaudami renginiuose skirtuose tremtiniais, būdami Tremtinių sąjungos nariais, klausydami ir žiūrėdami laidas ir skaitydami literatūrą, kurioje ši tema būtų aprašoma. Toks asmeninės patirties politizavimas yra neišvengiamas dėl lauko, kuriame asmenys susidūrę su tremtimi, veikia. Kitaip tariant, per savo tremtinių atminimą puoselėjančias veiklas, pašnekovai vis labiau įsitvirtina į viešajame diskurse dominuojantį tinklą tremties vertinimo atžvilgiu ir tai atitinkamai formuoja jų dabartinius praeities vertinimus.

---

⁶⁸ Kuhn Annette, *Family secrets: Acts of Memory and Imagination* (Verso, 2002), 14

Išvados

Šiame darbe buvo siekiama atsakyti į klausimą, kaip Lietuvoje dera viešai cirkuliuojantis ir dominuojantis tremties pasakojimas ir asmeninės tremties patirties pasakojimas, atsiskleidžiantis per fotografijas. Sakytinė fotografinė teorinė prieiga ir ja remiantis atlikti interviu leido atskleisti tremties patirčių daugialypiškumą, nes pašnekovai turėjo galimybę patys suteikti reikšmes fotografijoms ir reprezentuoti ne tik tai, kas jose pavaizduota, bet ir tai, kas jose nutylima. Kitais žodžiais tariant, nuotraukos nebuvo tik nebylūs eksponatai, kurie kalbėtų patys už save ar pateiktų akivaizdžius atsakymus (liudijimus apie buitį, aprangą, gyvenamąją vietą). Fotografijos veikė kaip naratyvą sukuriantys ar griauinantys objektai, t.y. jos įgijo simbolinį krūvį. Taikant sakinės fotografijos metodą buvo galima suvokti, kaip šis nuotraukų simbolinis krūvis reiškiasi tremtinių ar jų artimųjų prisiminimuose. Tiek pokalbiai, tiek žiūrėjimas į fotografijas leido suvokti, kaip kuriamas tremtinių ir jų artimųjų santykis su tremtimi, kaip šis santykis kito ir kaip jis kūrė šeimos-savęs reprezentaciją. Darbo rezultatai rodo Zeynep Devrim Gursel pasiūlytos prieigos vaisingumą, kuomet „žiūrėjimo kartu“ metu pagrindinis tikslas yra suvokti ne tik fotografijų reikšmę jų sukūrimo metu, bet taip pat ką jos reiškia dabar.

Fotografijų sukūrimo metu, t.y. būnant tremtyje, nuotraukų esminė funkcija buvo įamžinti gyvenimo laikotarpį ir siunčiant jas artimiesiems dovanoti savo atvaizdą, palaikyti ryšį kintančiame laike, kūnišką kontaktą per nuotraukas, kaip daiktą, išlikti artimųjų atmintyje. Dėl kintančių istorinių, politinių ir socialinių aplinkybių – Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, Rusijai pradėjus karą prieš Ukrainą, šeimos santykių dinamikos, antros ir trečios kartos atveju, mirus tremtiniais seneliams ar tėvams, nuotraukų reikšmės keičiasi. Viena iš pasikeitusių reikšmių – fotografijos siejamos su lietuviškosios tapatybės dėmeniu. Tai žymi pasikartojantys pasakojimo ir charakteristikų elementai: akcentuojamas lietuvių bendruomeniškumas, nagingumas, kuriama priešprieša rusams, esą jie tingūs ir girtuokliaujantys, tuo tarpu lietuviai darbštūs ir tvarkingi. Fotografijos šiuo atveju funkcionuoja kaip naratyvo įtvirtintojos – rodamos nuotraukos, kuriose matoma ar apibrėžiama sava bendruomenė, įvardijant, kad tai yra šeima ar draugai. Net ir tais atvejais, kuomet fotografijos neatitinka deklaruojamo bendrumo, pavyzdžiui, jose pasakojimo metu nurodomi rusų tautybės asmenys, jos yra naudojamos kaip būdas įtvirtinti prieš tai apibrėžtas rusų savybes. Tokiu būdu yra formuojamas šeimos pasakojimas, kurio sudedamąją dalimi tampa lietuviškos tapatybės apibrėžimas, taip savo asmeninės patirtį suderinant su kolektyviniu tremties pasakojimu. Antroji pasikeitusi reikšmė – fotografijos tampa politiškos, t.y. jos išeina iš privačios gyvenimo srities ir yra įtraukiamos į viešąjį diskursą. Tremties nuotraukos pašnekovams primena karą Ukrainoje, simbolizuodamos

rusų žiaurumą. Tokiu būdu į dominuojantį tremties kaip kančios pasakojimą yra įtraukiamos politinės aktualijos – tremtinių kančia virsta nūdienų ukrainiečių kančios simboliu. Viešajame diskurse vyraujantis ukrainiečių kančios naratyvas yra įpinamas į tremtinių asmeninės patirties pasakojimą. Fotografijos tampa kultūrinės atminties forma, kuomet jos yra įtraukiamos kaip būdas reprezentuoti tremtį įvairių minėjimų metu, įtraukiant į tremtiniais skirtus leidinius.

Fotografijose atsiskleidžia tremties daugiasluoksniškumas. Viešojoje erdvėje, t.y. tiek akademiniam, tiek kultūriniam lauke tremties atžvilgiu vyrauja dominuojantis tremties vertinimas, kurio pagrindu tampa kančia, skausmas, sunkios gyvenimo sąlygos. Pokalbių metu šis pasakojimas atkartojamas ir pačių pašnekovų, kuomet per nuotraukas jis yra įtvirtinamas. Šioje vietoje galime skirti du nuotraukų tipus: (a) tiesiogiai fiksuojančias vargą, ir (b) kuomet nuotraukos tiesiogiai to nefiksuoja, bet emocinis krūvis yra sukuriamas pačių pašnekov(i)ų. Kančios patirtis yra lengvai integruojama į šeimos albumą. Visgi šio tyrimo metu atsiskleidė nauja tremties vertinimo perspektyva, kuri atsiranda fotografijų peržiūros metu – pozityvių akimirkų įtraukimas į tremties patirties vertinimą. Taip pasakoja išskirtinai tik Sibiro tremtiniai ir dažniausiai pirmosios kartos atstovai. Dalis kalbintųjų šį vertinimą sieja su jaunyste. Pasakojant apie tremtį, ilgimasi ne pačios tremties ir gyvenimo ten, bet būvimo jaunu ir iš jaunystės kilusių pozityvių patirčių. Dėl to pirmosios kartos atstovai šias reikšmes nesudėtingai įtraukia į bendrą šeimos pasakojimą, nes tai jų pačių patirtys, per nuotraukas prisimenamos džiaugsmingos akimirkos – pasilinksminimus, vestuves, iškylas gamtoje. Tuo tarpu antros ir trečios kartos atstovų santykis šiuo atveju yra sudėtingesnis, nes nuotraukose užfiksuotos laimingos gyvenimo akimirkos nedera su dominuojančiu pasakojimu. Šis kylantis konfliktas rodo temos emocinį krūvį. Pirmosios kartos atstovai, t.y. patys tremtiniai, rodo tam tikrą susitaikymą su tremtimi ir gebėjimą suderinti pozityvias akimirkas su bendruoju pasakojimu ir kančios patirtimi. Tuo tarpu antros ir trečios kartos atstovai, žvelgdami į linksmas akimirkas fiksuojančias fotografijas, yra priversti persvarstyti dominuojantį tremties kaip kančios pasakojimą. Visgi antros ir trečios kartos atstovai bando derinti abu šiuos pasakojimus. Tai skatina juos pačius permąstyti savo šeimos pasakojimą ir ieškoti būdų, kaip jį išlaikyti nuosekliu.

Tyrimo atskleistas tremties patirties daugiasluoksniškumas ir jo bandymas suderinti su šeimos pasakojimu rodo įtampą tarp privataus (šeimyninio) ir viešo (politiško). Brėžiant tautinį identitetą, buvo priešinamos „lietuvių“ ir „rusų“ tapatybės, o nuotraukos, vaizduojančios lietuvių ir rusų kartu, tapo priemone atskleisti esminius jų skirtumus. Tuo tarpu nuotraukos, fiksavusios laimingas akimirkas tremtyje, kelia klausimų dėl vyraujančio kančios ir traumos pasakojimo, siūlydamos alternatyvą ir kviesdamos persvarstyti dominuojantį pasakojimą.

Marianne Hrisch apibūdinti šeimyninio žvilgsnio veikiami pašnekovai yra labiau linkę įtraukti net iš pažiūros svetimas ar prieštaringas nuostatas, siekdami suprasti ir „pateisinti“ savo šeimos pasakojimą. Tuo tarpu politinės tapatybės konstravimas remiasi griežtesnėmis kategorijomis – nepaisant to, jog nuotraukose lietuviai ir rusai atsiranda bendroje erdvėje ar kad kai kurie tremtiniai buvo draugai su rusais, pasakojimas apie rusų tamsumą vis tiek išlieka nuoseklus. Jaunystė laikoma privačia, nepolitine patirtimi, todėl asmeniniuose pasakojimuose galima laisviau išsakyti kitas perspektyvas ir persvarstyti dominuojančius naratyvus, laikant privatų ir viešą pasakojimą suderinamais.

Šeimos albumas dažniausiai yra suvokiamas kaip šeimos reprezentacijos įrankis, tuo tarpu tyrėjų dėmesys krypsta į šių albumų funkcionavimą specifiniame kultūriniame ir istoriniame kontekste, pastebinti jų įtrūkius ir disfunkciją. Šiuo atžvilgiu šis tyrimas papildo privačios fotografijos tyrimų lauką, nes didžiausias dėmesys buvo kreipiamas į nuokrypius nuo dominuojančio pasakojimo, kurie išryškėja pokalbių metu. Kitais žodžiais tariant, šiame darbe buvo siekiama ne tik analizuoti tai, kas sutampa su viešai cirkuliuojančiu pasakojimu, bet ir atrasti jo įtrūkius. Šie įtrūkiai randasi, kuomet į tremties patirtį yra įtraukiami pozityvūs atsiminimai, tremties nuotraukos dėl šeimoje vykstančių konfliktų sunkiai įtraukiami į bendrą šeimos albumą arba priešingai – šeimyninis žvilgsnis toks stiprus, kad nesudėtingai yra integruojami net ir ne visai pažįstami asmenys. Tyrimo metu išgryninti nuokrypiai nuo dominuojančio tremties pasakojimo leidžia iš naujo permąstyti šį kritinį Lietuvos istorijos laikotarpį ir pažvelgti, kaip tremtinių ir jų palikuonių atmintis pildosi naujomis, sudėtingomis reikšmėmis.

Literatūros sąrašas

1. Arlauskaitė Natalija, *Nuožmi taika: žlugusių režimų fotografija dokumentiniame kine*, (Vilniaus universiteto leidykla, 2020)
2. Assmann Aleida, *Cultural memory and Western civilization: functions, media, archives*, (New York: Cambridge University Press, 2011)
3. Assmann Jan, *Communicative and Cultural Memory*, in: Astrid Erll, Ansgar Nünning (Hg.), *Cultural Memory Studies. (An International and Interdisciplinary Handbook*, Berlin, New York 2008)
4. Barthes, Roland, *Camera lucida. Pastabos apie fotografiją*, (Kitos knygos, 2020)
5. Bernotienė Gintarė, „Atminties sugrįžimas: architektūra ir kraštovaizdis Winfriedo Georgo Sebald romane *Austerlitz* ir autobiografiniuose lietuvių tremtinių pasakojimuose.“, *Colloquia*, 52 (2023): 53–71.
6. Budrytė Dovilė, „Gendering History of Fighting and Suffering’: War and Deportation in the Narratives of Women Resistance Fighters in Lithuania.“, *Narratives of Exile and Identity: Soviet Deportation Memoirs from the Baltic States* (2018): 103-117.
7. Davoliūtė Violeta, „We Are All Deportees“. The Trauma of Displacement and the Consolidation of National Identity during the Popular Movement in Lithuania“ *Narratives of Exile and Identity: Soviet Deportation Memoirs from the Baltic States*, ed. Violeta Davoliūtė, Tomas Bakelis, (Central European University Press, 2018), 119-147
8. Davoliūtė Violeta, „Multidirectional memory and the deportation of Lithuanian Jews.“ *Ethnicity Studies* 2 (2015): 131-145.
9. Erill Astri, „Locating family in cultural memory studies“, *Journal of Comparative Family Studies* 42.3 (2011): 303-318.
10. Foucault Michel, *The Archaeology of Knowledge* (London and New York, 1972)
11. Grickevičiūtė Dovilė, „Tremties kaip kančios įvaizdžiai viešajame diskurse ir tremtinių pasakojimuose.“ *Darbai ir dienos* 65 (2016): 113-142.
12. Halbwachs Maurice, *On collective memory*, (University of Chicago press, 2020)
13. Hirsch Marianne, ed., *The familial gaze*, (UPNE, 1999)
14. Hirsch Marianne, *Family frames: photography, narrative and postmemory*, (Boston, MA: Harvard University Press, 1999)
15. Jonkutė, Viktorija, „Kolektyvinė atmintis XX a. pab. Tautinio atgimimo laikotarpiu lietuvių ir latvių literatūrinėje spaudoje“, (Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas), 123-132

16. Kareniauskaitė Monika, „Tremtino sąvoka ir trėmimų samprata Lietuvos sovietinės okupacijos metais: teisiniai, ideologiniai, administraciniai ir socialiniai aspektai“, *Genocidas ir Rezistencija*, 1, 43 (2018): 28-41
17. Keršytė Nastazija, „Muziejiniai Lietuvos istorijos kontekstai. Temų, problemų topografijos konstantos ir pokyčiai“, *Acta Museologica Lithuanica*, Nr. 2, (2015): 41-86
18. Kuhn Anette, „Photography and cultural memory: A methodological exploration.“ *Visual Studies* 22.3 (2007): 283-292
19. Langord Martha, *Suspended Conversations: The Afterlife of Memory in Photographic Albums Second Edition*, (McGill-Queen's University Press, 2021)
20. Meister, Katarina, Triin Kerge, Marika Alver, „Mida Mida tāhendab helgus kũuditamiste kontekstis?, *Sirp. Eesti kultuurileht*, 2020, <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c6-kunst/mida-tahendab-helgus-kuuditamiste-kontekstis/>
21. Putinaitė Nerija, „Tėvynė tremtinių prisiminimuose: sutaikanti šventa gyvųjų ir mirusiųjų lietuvių žemė.“ *Naujasis Židinys-Aidai*. No. 4, (2021): 14-23.
22. Račiūnaitė-Paužuolienė Rasa, Gerda Matusevičiėne, „Lietuvių tremtinių moterų vertybės gyvenimo istorijoje“, *Lituanistica*, 57.2, (2011): 255-267
23. Rindzevičiūtė Eglė, „Hegemony or Legitimacy?“, *Narratives of Exile and Identity: Soviet Deportation Memoirs from the Baltic States*, ed. Violeta Davoliūtė, Tomas Bakelis, (Central European University Press, 2018), 147-174
24. Jay, Ruby. *Picturing culture: Explorations of film and anthropology* (University of Chicago Press, 2000), 75-83
25. Klumbytė Neringa, „Memory, Identity, and Citizenship in Lithuania“, *Journal of Baltic Studies*, Vol. 41 (2010): 295-313
26. Sarkisova Oksana, Olga Shevchenko. *In Visible Presence: Soviet Afterlives in Family Photos*, (MIT Press, 2023)
27. Sontag Susan, *Apie fotografiją*, (Baltos lankos, 2000)
28. Streikus Arūnas, „Katalikų bažnyčia Lietuvoje 1940-1990 metais: tarp pasipriešinimo ir prisitaikymo“, *Lietuvos istorijos studijos*, 23 (2009): 111-126
29. Šutinienė Irena, „Tarp socializmo kritikos ir vaikystės nostalgijos: sovietmečio atmintis aštuntojo dešimtmečio kartos gyvenimo istorijose“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, Vol. 1 46, (2020): 7-28
30. Vaitkevičienė Daiva, „Neduok, Dieve, svetur kaulus padėti: Sibiro tremtinių palaikų sugrąžinimas į tėvynę“, *Būdas* 188, No. 5, (2019): 14-31

31. Velikonja Mitja, „Lost ind Transition: Nostalgia for Socialism in Post-socialist Counties“, *East European Politics and Societies* 23, No. 4, (2004): §535-548
32. Vervičkienė Liucija, „Visi buvo patriotai vis tiek, norėjo tos nepriklausomybės “: kartos po „lūžio “atminties darbas ir buvusio režimo samprata“(Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2022)
33. Vinogradnaitė Inga et al., Sakytinė istorija kaip sovietmečio tyrimo metodas, (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018)

Summary

“Public and Private Narratives of Exile: an Analysis of Family Albums from the Perspective of Oral Photography”

The object of the Master's thesis research is the relationship between the narratives about the photographs of exile and the publicly circulated narratives about exile. The aim of the research is to analyse, using a semi-structured interview method, how photographs from the 1941-1953 deportations from Lithuania in the Soviet Union are (in)integrated into family albums, and how these, in turn, are combined with the dominant historical narrative. To achieve this goal, the thesis sets the following objectives: to group family photography research and to formulate a methodological approach to the study of narrative photography. To conduct 11 qualitative interviews with people whose family archives contain photographs from exile. The evaluation of the data will reveal how family albums integrate or do not integrate photographs from exile. To understand how photographs from the exile shape the family's narrative and self-perception of the exile event. How photographs from exile function as a representation of the family in a specific cultural and historical context.

The narrative photographic theoretical approach and the interviews conducted on the basis of this approach allowed us to reveal the multidimensionality of the experience of exile, as the interviewees had the opportunity to give meaning to the photographs themselves and to represent not only what is depicted in the photographs, but also what is withheld from them. The changing historical, political and social circumstances have led to the changing meanings of photographs. One of the meanings that have changed is that photographs are associated with the Lithuanian identity. In this case, the photographs function as narrative anchors - photographs are shown in which one's own community is seen or defined, identified as family or friends. Even in cases where the photographs do not correspond to the claimed commonality, for example, when they refer to Russians in the narrative, they are used as a way of reinforcing the predefined Russian characteristics. In this way, a family narrative is formed, of which the definition of Lithuanian identity becomes an integral part, thus reconciling one's personal experience with the collective narrative of exile. The second change in meaning is that the photographs become political, i.e. they leave the realm of private life and are incorporated into public discourse. For the interviewees, the exile photographs remind them of the war in Ukraine, symbolizing Russian brutality. The experience of suffering is easily integrated into the family album. However, a new perspective on the evaluation of exile emerged in this study, which emerges during the viewing of the photographs: the inclusion of positive moments in the evaluation of the exile experience. This is a narrative that is exclusively used by Siberian

exiles and mostly by the first generation. When talking about the exile, it is not the exile itself and life there that is longed for, but being young and the positive experiences that came from youth. For this reason, the first generation easily incorporates these meanings into the overall family narrative, because these are their own experiences, and the joyful moments are recalled through photographs - parties, weddings, picnics in nature. In contrast, the relationship between the second and third generations is more complex, as the happy moments in life captured in the photographs do not fit into the dominant narrative. The photographs of happy moments in exile question the dominant narrative of suffering and trauma, offering an alternative and inviting a reconsideration of the dominant narrative. Interviewees are more likely to include even seemingly alien or contradictory attitudes in order to understand and 'justify' their own family's story. The construction of political identity, meanwhile, relies on more rigid categories: despite the fact that Lithuanians and Russians appear in the photographs in a common space or that some of the exiles were friends with Russians, the narrative of Russian blackness remains consistent. Youth is considered a private, non-political experience, so that personal narratives are freer to express other perspectives and to reconsider dominant narratives, keeping private and public narratives in line. The aim of this work was not only to analyse what coincides with the publicly circulated narrative, but also to discover its fissures. These cracks are found when positive memories are included in the experience of exile, when photographs of the exile are difficult to include in the family album because of conflicts within the family, or when, on the contrary, the familial gaze is so strong that even persons who are not entirely familiar are easily integrated. The deviations from the dominant narrative of exile that have been identified in the research allow us to rethink this critical period in Lithuanian history and to see how the memory of the exiles and their descendants is filled with new and complex meanings.

Priedas Nr. 1. Klausimynas

Laba diena,

1. Ačiū, kad sutikote su manim pasikalbėti, visų pirma noriu paklausti, ar sutinkate, kad šis mūsų pokalbis būtų įrašomas?

Esu Deimantė Vaičiūtė, politikos ir medijų magistro studentė, ir darau tyrimą apie šeimos fotografijas iš tremties. Truputi papasakosiu apie savo tyrimą. Jame kalbinadama šeimas, kurios savo nuotraukų albumuose turi fotografijas iš tremties bandau suprasti kaip šios fotografijos kuria šeimos tapatybę. Kitais žodžiais tariant, kaip ir kada šeimoje yra kalbama apie nuotraukas, kurios savyje turi stiprų emocinį krūvį. Interviu turėtume užtrukti apie 1 valandą.

2. Ar sutinkate, kad šio interviu medžiaga būtų naudojama tyrimo tikslams? Jeigu ką, bet kuriuo metu galite nutraukti pokalbį ar atsisakyti dalyvauti tyrime.

Biografinis pasakojimas.

3. Ar žinote ir galite papasakoti kodėl ir kada jūsų šeimos narys ar nariai buvo ištremti?
4. Kada jie sugrįžo iš tremties?
5. Kada pirmą kartą išgridote, kad jūsų šeima buvo ištremta ir pradėjote kalbėti apie tai savo šeimoje?

Istorinė tapatybė/savivoka

6. Ar prisimenate kada pirmą kartą pamatėte šias fotografijas? Ar tai buvo atsitiktinis nuotraukų žiūrėjimas? Ar grįžus iš tremties šeimoje buvo kalbama apie patirtį tremtyje?
7. Kas apie jas pirmą kartą papasakojo ir kaip tai padarė?
8. Gal žinote kokiomis aplinkybėmis ši fotografija buvo padaryta? T.y. ar jie patys turėjo fotoaparata, o gal šią nuotrauką padarė kaimynas ar gyvenvietės gyventojas?
9. Koks jums įsimintiniausias pasakojimas yra įstrigęs apie šias nuotraukas?
10. Kur įprastai šios fotografijos yra laikomos? Ar rėmelyje, šeimos albume, vokelyje ar tiesiog kaip pabiros nuotraukos? Gal žinote, ar jos visada ten buvo, o gal kažkuriuo metu buvo perkeltos iš vieno albumo į kitą?
11. Kaip dažnai į šias fotografijas yra žiūrima jūsų šeimoje? Ar šias fotografijas yra matę tik šeimos nariai, ar ir jūsų draugai, kolegos?
12. Ar jums šios fotografijos patvirtina, o gal paneigia apie patirtį tremtyje, kurią matote viešojoje erdvėje?

Priedas Nr. 2 Interviu transkripcijos

Interviu atliktas rugpjūčio 13 d. L.D. g. 1962, Nuotraukų albumas: jos sudėtos chronologinę tvarką, pradžioje yra fotografijos senelių, kurios darytos dar tarpukaryje, o vėliau prasideda tėčio, mamos nuotraukos. Kai kuriose vietose fotografijos yra pasimaišiusios, t.y. atsiranda pavienių asmenų (tetų, dėdžių) nuotraukų. Kai kuriose yra nepažįstami žmonės, tačiau datuojama būtent tremties laikotarpiu. Taip pat yra keletas pabirių nuotraukų, o kai kurios išryškintos didesniu formatu. Daugiausiai pasakoja apie tėčio ir mamos, ties tėvų vestuvinėmis fotografijoms vietomis prašoka, bet iš esmės visas rodo. Nerodo tik “ai, tai čia giminačių”. Albume yra tik giminės, tačiau pačios asmeninių fotografijų nesama.

Ačiū, kad sutikote su manim pasikalbėti, visų pirma noriu paklausti, ar sutinkate, kad šis mūsų pokalbis būtų įrašomas?

Taip.

Esu Deimantė Vaičiūtė, politikos ir medijų magistro studentė, ir darau tyrimą apie šeimos fotografijas iš tremties. Truputi papasakosiu apie savo tyrimą. Jame kalbinadama šeimas, kurios savo nuotraukų albumuose turi fotografijas iš tremties bandau suprasti kaip šios fotografijos kuria šeimos tapatybę. Kitais žodžiais tariant, kaip ir kada šeimoje yra kalbama apie nuotraukas, kurios savyje turi stiprų emocinį krūvį. Interviu turėtume užtrukti apie 1 valandą. Ar sutinkate, kad šio interviu medžiaga būtų naudojama tyrimo tikslams? Jeigu ką, bet kuriuo metu galite nutraukti pokalbį ar atsisakyti dalyvauti tyrime. Ar žinote ir galite papasakoti kodėl ir kada jūsų šeimos narys ar nariai buvo ištremti?

Taip. Šeima buvo ištremta 1947 m. bir.. liepos 17 d., meluoju, buvo 1945 m. liepos 17 d., ne taip ir seniai buvo, kadangi tėvai gyveno Kaišiadorių rajone, mama buvo ištremta su savo mama ir se..seserimi mažesne, mamai buvo devyneri metai, o mažajai sesutei buvo du metukai. Ir juso ištrėmė neva dėl to, kad jų tėtis buvo kariuomenei, toj Rusijos kariuomenei, bet nebuvo šeima turėjusi tokio ,nu, kaip ir rašto, kad tikrai jisai. Tai kažkas įdavė, bet jis iš tikrųjų buvo kariuomenej, ir ta prasme tarnavo ir kaip ir priklauso, tai pats kiek nori, nenori. Bet jį, juos ta prasme, kaimynai ar kažkas, nu kaip ir buvo, įdavė. Ir tiesiog vieną gražią dieną, vat naktį, liepos tą septyniolikta. Atvažiavo rusu kariai su sunkvežimiu ir liepė krauti daiktus. Močiute verkdamą pradėjo sakyti, kad ne, niekur mūsų neveš, kaip tuos žydus išveš, ta prasme miškan kažkur, sušaudys ir tas kareivis sakė, tu imk moterie visko ko daugiau, nes ir ten reikės gyventi. Ir jisai nešė daiktus į sunkvežimį, močiutė užlipus į sunkvežimį išmetinėjo atgal. Tai praktiškai

pasiėmė labai mažai, mama, aišku, tai buvo vaikas, tai kaip vaikas gali jaustis, išsigandusi, visa kita. Iš tikrųjų išvežė, iš tikrųjų išvežė ir važiavo visą mėnesį. Močiute ir iš kitos pusės, močiute, jo, tėvelio brolio jauniausias, jam buvo vienuolika metų ir penkiolikmetė tėvelio sesuo ir močiutė, reiškias mama, nes senelis, vėlgi, slapstėsi ir jo nesuėmė, jis buvo suimtas, bet jo neišvežė. O tėvelis mano buvo išėjęs partizanauti ir tada va jo šeima išvežė. Plius išdavė išdavė šeima, tėvelio dėdė, brolis senelio. Gali įsivaizduoti? Ir tuomet, tuomet tuo pačiu traukiniu, kadangi rajonas tas pats, vežė visus žmones, jie tuo pačiu traukiniu išvežė į Permės sritį. Tai liepos 17 išvažiavo, o rugpjūčio 15 praktiškai po mėnesio atsidūrė ten, Permės srity, Valešjavio kaimas. Jeigu pati seki kažkokius įvykius, tai reiškia ne taip seniai, praeitas metais, ten buvo pastatytas paminklas tremtiniam, bet toks stipresnis paminklas, nes iki tol mano, sakysim, dukra važiavo su, su misija Lėmties misija į ten ir tas kapinės tvarkė, tvėrė. Bet medis yra medis. O kiti ten tokie žmonės sumastė, kad reikia pastatyti paminklą, tokį jau tvirtą, granitinį, iškalti pavardes lietuviškai rusiškai ir kadangi ten jau nėra nei kaimo, nieko. Miškas, pievos ir pastatė tą paminklą, o rusui gi viskas trukdo, jie tipo, nu kaip iš tikrųjų leidimo negavo.

Tai aš ir norėjau klausti.

Vienas iš mūsų lietuvių gyvenantis Permėje, jisai, kadangi jis ten baigė mokslus, visa kita, vedė rusę ir jis ten gyvenantis, jis ėmėsi tos iniciatyvos. Bet jis turėjo suderinti su savivaldybė ir ką reiškia, jeigu tu negavai leidimo, ane? Ir ką? Labai daug ten buvo kalbų rašoma, ten kur tas memorialas, šitas, rusų, jį uždarė, žodžiu, visus teisė, ten buvo tokia tragedija, kol galų gale, vieną kartą kažkas ten vis tiek nuvažiavo, pamatė vis dėl to, tas paminklas nugriautas ir nieko nėra. Nu čia neesmė. Kur ten, reiškiasi, ten, reiškiasi visi atsidūrė ir ką, nu ir.. ką.. žiema, pirma, baisi, nu ką atvažiavo, buvo gerai, kad buvo barakai pastatyti iki jų buvo lenkai ten, gyvenantys. Tai tada lietuviai, nu kaip, tarkim šitas pastatas, ta mūsų kavinė ta ilgesnė, žmonės kiek jau įmanoma didelius barakus. Nu tai ką, jie paskui atsiskyrė, pasidarė tokiais kambaryukais ir gyveno. O dar, vėliau lietuviai, nebūtų lietuviai, jie pradėjo statyti savo namelius, medžio tai yra, medienos, tai žmonės nagingi, pasistatė savo namelius, pradėjo žemę arti, gyvulius auginti, pradėjo tą rusą mokyti kaip gyventi, taip, nes ką jie, tinginiai ir lodoriai, kaip mano mama sakydavo. Jie gi nieko, nieko nemokėjo.

Laukė kol kažkas pasakys, ką daryti?

Taip, taip... Praktiškai gyveno iš mūsų tų lietuvių pastangų. Žmonėms gi vis tiek reikėjo rengtis, kažką kas ką turėjo geresnio, tai išsimainė į kažkokius kailinius drabužius, dar kažką, nes tarkim jie atvažiavo rugpjūtį, tai tuoj ir žiema. Nes dukra kai mano nuvažiavo du tūkstančiai, tai dvylika metų atgal, tai kai ji važiavo tada irgi buvo kaip tik rugpjūtis, tai sakė, naktys jų šaltos, naktys jų šaltos. Sako, tu čia užsikloji, o čia garuoji kaip žiemą, nes sako vos

ne minusinė temperatūrą. Tai įsivaizduok, reiškias, rugsėjis, spalio jau ten visiškai užšalė, šalta ištikrųjų. Atėjo pirmos Kalėdos ir kaip mama sako, atėjo, ten buvo sesutė, ją paėmė į darželį, buvo darželis, tai ten buvo neblogai. O mamai, tai devynių metų, tai ką jinai, vaikas, valgyti nori, visa kita, nieko nėra. Tai sakė pirmos Kalėdos buvo močiutė turėjo tik vieną svogūną, kurį iškepė, nu tokia pečiukas, buržuitkė vadinamas, toksai metalinis su tokiu kaminu ir čia taip, kaip pasakyti, apvalus ir toks kaminas išeina, čia, kurenį tą krosnelę, tai galėdavai kažką pasidėti, išsidžiovinti ir išsikepti, nes ten metalinė buržuitkė vadinama. Tai sakė, tą vieną svogūną ir iškepė, sakė man atidavė, pasimeldė ir nuėjo miegoti. Šiaip tai apskritai sunku, todėl, kad sakė, nieko neduodavo, ta prasme, jeigu tu dirbi, jeigu tu dirbantis tai tu gauni 200 gramų duonos, per dieną. Bet tu dar dirbti turi. Čia dirbančiam žmogui, o vaikams ten išvis 100 g. ir, žodžiu, tai ką mama ir dirbti pradėjo, daug anksčiau, gal dvylikos ar kelių metų, iš pradžių ten mokyklą biški lankė, tenais rusų. Tai va, ir paskui darbas toks sunkus, eglių šakas žiemą ten kapoti ir mišką šienauti vasarą, nu žodžiu, visokie tokie sunkiausi darbai. Ir žiemą sakė į darbą reikėdavo eiti po dvylika kilometrų ir ten ir atgal, kai tau sniego iki čia. Ir tu apsirengt neturi ko, ne tokios gi sąlygos kaip dabar. Tai vat, žodžiu, žinai, sakė žiauriai buvo sunku, valgyt nebuvo ką, bet ten reiškiasi stovykla kur buvo, tai būdavo taip, sako, bulvės nulupa, tai lupenas meta į tokią, kaip pamazgų duobę, o mes vaikai, vaikšto kareiviai visi ir neleidžia, nes jeigu tu prisiimsi tų bulvių lupenų iš pamazgų duobės, tai tu suprask, kad prasidės dezinterija visokia, ligos ane, žmonės pradės mirti. Reiškias, neleisdavo. Tai, žinok, ką darydavo, visi vaikai, vieni eidavo, reiškias, žiūrėti kol jis ten nueina, reiškiasi, stebi. Kitas puola į duobę, prirenka. Trečiam paduoda ir va taip va. Sakė, išsinešė tų lupenų, tai jas plaudavo, tada, trindavo ir darydavo tokius blynukus, kepdavo, bet tai kas lupenos, jos karčios, sakė žiauru. Bet, kad tu turi kažkaip kažkuo skrandį užkšti.

O buvo pasirinkimas?

Nėra, Tai vasara, sako, būdavo kaifas, tai žolės, uogos, nes miškai tai uogų, daug uogų, tai aviečių, tai mėlynių, visko. Galų gale grybai, tai vasara dar būdavo gerai, bet žiema tai būdavo kančia. Žodžiu, tai, grįškim prie to, kada tuo pačiu traukiniu išvažiavo tėvelio šeima ir mamos šeima, tai ten jie kaip ir susipažino artimiau, nes visi jie labai bendraudavo ir visi šventes švėsdavo ir dainuodavo ir apskritai. O reiškiasi, tėvelis buvo 1944 m. išėjo partizanauti tik su broliu, dėl to, kad jie pasakė, mes į tarybinę armiją neisim ir išėjo į mišką partizanauti ir 1945 m. išvežė šeimą, tėvelį 1947 m. vasario 27 d. pagavo, nes išdavė jį, ten sumušė jį ten žiauriai ir jis gavo dešimt metų lagerio ir penkis metus tremties. Na, tai jis ten buvo Omske, Tomske sėdėjo, po to po daug ten lagerių jį vėžiojo, bet jis ten atbuvo aštuonis metus ir tada išsiuntė,

reiškiasi, į tremtį, tai jau pas šeimą. Kadangi šeima ten buvo, tai ten mano tėvelis susipažino su mama ir 1958 m. apsivedė. Tai va. Ir Sibire gimėmė mes tryse netgi. Brolis, sesuo ir aš.

O čia kelių metų bėgyjė?

Mes pamėtinukai. Visi trys pamėtinukai, o buvo dar vedusi ir apsivedęs brolis tas mažesnis, kur sakiau, kad vienuolikos metų išstremė ir sesuo ištekėjusi. Tai jie, kadangi, jie tik tremtiniai, tai jie į Lietuvą sugrįžo apie 1959-1960 m., o tėvelis neturėjo teisės, nes jis buvo, kaip, reabilitacijos tikslais. Ir jis gavo reabilitaciją tik 1965 m., ir kadangi, reiškiasi, miškas buvo iškirstas, kaimas pasibaigė. Tėvelis su visa savo šeima, reiškiasi su mumis, planavo pasilikti, trauktis toliau ten, į kažkokį kaimą ir gyventi, o senelis atvažiavo ir pasakė, kad ne, jūs čia negyvesnit. Sukrovė visą mantą ir 1965 m. kovo 9 d. sugrįžom į Lietuvą. Brolis, sesuo jau turėjo namus, tai prisiglaudėm pas juos. Paskui senelis pastatė namą.

O kiek jums buvo metų, kai jūs grįžot?

Man, kai grįžau, buvo trys metai, sesei keturi, o broliui penki. Tai, mažiukai.

O kai augote, pavyzdžiui, jums pasakojo apie tremtį, ar tai buvo kažkoks... jau suaugus?

Ne, man pačiai, aš gi mokyklą baigiau 1980 m. jau pagyvenusi, tai mokykloje iki to laiko, tai vis tiek sovietmetis, tai niekada nesupratau kodėl mano gimimo liudijime, gimimo gi, aš gimusi Permėje, Rusijoje. Niekaip nesupratau ir niekas man to neaiškino. Nu tai, jeigu tu paklausi, tai niekas tau nieko neatsakys. Kad tėtis partizanas niekada tai išvis nežinojom. Apie tą partizanavimą išėjo tik tada kalbas, kada apie 1990 pradėjo kalbėti apie tą visą tremtį, partizanus. Reiškias, susigrąžinti savo nu tą turtą, kurį tu taip palikai, namai, gi viskas liko, ane, žemė. Kai 1991 m., kadangi mes, kreipėmės į Ypatingąjį archyvą, tai išdavė tėveliui dokumentą, kaip, kad jis karys savanoris, tai mums paskui, kad už tai, reiškias, už tą tremtį, už viską, už tėvelį tą gavo šeima žemės, o mama už savo, tai su sese pasidalino. Kas įdomiausia, kad mano teta, tarkim, mamos sesuo, liko Permėj gyventi. Ji pabaigė mokslus, ji maža išvažiavo, ištekėjo už ruso, taip nesėkmingai. Žodžiu, liko ten gyventi, tai vat. Ir močiutė ten mirė. Močiutė, mano mamos mama, ten taip įdomiai. Mama jau su šeima buvo mano, jau išvažiavo į Lietuvą, o močiutė, kadangi irgi turėjo teisę išvažiuoti iš ten, iš to kaimo, tremties, ane. Išvažiavo į pačią Pirmę, milijoninis miestas, kur jau ta jaunesnioji sesuo mokėsi, mokėsi statybvietai, technikume, specialybės ten. Kadangi ji ten Permėj buvo, tai močiute glaudėsi prie tos jaunesnės dukros ir jinai gavo butą, tiesiog, mieste. Tai tas butas buvo kaip senais laikais, žinai, kambarys ir bendra virtuvė. Ir ji pas mus atvažiuodavo kiekvieną gegužės mėnesį, atvykdavo su savo daiktukais, suknelė, mirčiai, su batukais, o gal ji mirs Lietuvoje ir gruodį. Gegužę atvažiuoja į Lietuvą ir gruodžio mėnesį grįždavo atgal pas savo. Va taip va, ir vis dėl to, jinai, mirė vasa, balandžio mėn. Permėje. Mama su broliu kaip tik skrido, teta pasakė, kad

ji labai serga, visa kita ir mama su broliu išskrido jos aplankyti ir tą dieną, kai mama atgal su broliu nuskrido, nes bilietai buvo pirkti ten ir atgal, tai jinau sekančią dieną mirė. Tai teta viską pati sutvarkė ir palaidojo. Nuvažiavom atsisveikinti. Tai va, tokios istorijos.

O tai kada jūs pirmą kartą, po Nepriklausomybės atgavimo, tada kai pradėjote kreiptis į Ypatingąjį archyvą, dėl dokumentų, pradėjot suvokti kas vyksta?

Taip.

O šeimoje kažkaip apie tai kalbama, ar tai buvo jūsų pačios noras, kažko daugiau sužinoti?

Tiesiog, supranti, kadangi, tu kai mokykloje mokeisi, tai niekas neklausia tavęs kaip vaiko, mokyklos auklėtoja, ji dar gyva, jai devyniasdešimt penkti metai, mes su ja kažkada kalbėjome. Jinai kalbėjo, sakau, mokytoja, o jūs žinojot, kad aš iš tremtinių šeimos, sako, tai žinoma, sako, o kaip. Bet tarkim, mums, kaip vaikams, absoliučiai jokių problemų nebuvo. Tėvams, tai buvo didelė tragedija, kai tu atvažiavai į Lietuvą ir tave toliau skaito banditu, tu negauni nei darbo, nei kur gyventi, niekas tavęs nepriėmė. Tai gerai, kad mūsiškiai sugebėjo į Lietuvą grįžti, daugeliui neleido grįžti į Lietuvą. Latvijoje gyveno, Estijoje gyveno iki tol, nepriklausomybę. Negalėjo gauti leidimo. O mūsiškiai, kadangi Lietuvoje jau buvo brolis ir sesuo, senelis, tai vat, mūsiškiai sugrįžo ir pas juos, kažkokį pinigėlį turėjo, tai statėsi tuos namus.

Tai tik per dokumentus ir pavyko suvokti?

Jo, tik tada, kai reiškiasi, nes tada niekas nieko nepasakė.

O tada pradėjot gal kažkiek daugiau kalbėti, mama papasakojo apie patirtį?

Jo, mes dažnai vartydavom nuotraukas. Mama sakydavo, kad čia kalėjimo, tėčio kalėjimo. Sakydavau, mama, bet kodėl jisai sėdėjo kalėjime. Mama nesakydavo. Nu, sėdėjo kalėjime. Supranti, ir taip, tu kaip vaikas galvoji, nu tai kas blogai, kodėl tam kalėjime sėdėjęs, supranti. Ir paskui, kada prasidėjo tos visos nepriklausomybės, pradėjo apie tai kalbėti, prasidėjo, tie visi, genocido tyrimų centras įsikūrė, visi pradėjo kalbėti, tai mūsiškiai irgi pradėjo ieškoti šitų, visų archyve medžiagų, dokumentų, kur tu gyvenai, kokie namai buvo, kiek žemės. Viskas yra. Vieną gražią dieną, tai buvo, nežinau, kelinti metai, bet jau turbūt du tūkstančiai kažkelintieji, aš dirbau spaudos rūmuose, man viena parašė, tokia moteris, ir taip keistai į darbą. Kaip ji surado mane, aš net nežinau ir ji man atsiuntė tėvelio nuotrauką iš partizanavimo, su visu kostiumu jis. Ir ji man sako, mes po šiai dienai bendraujam, ji buvo viršininkė, mes po to su ja susisiekiame, kažkada, kai mano dukra grįžo po Sibiro, mes buvom nuvažiavę pas ją į svečius. Karts nuo karto pasiskambinam, jinau pasiguodžia. Nes jai irgi toks likimas toks, nes ji buvo ryšininkė. <.....>

Pakalbėkim apie fotografijas. Tai kaip suprantu jūs pirmą kartą jas pamatėte dar vaikystėje, o kai mama pasakojo, kad va čia tėtis kalėjime, o tai buvo ir antras lūžis, kuomet žiūrėti su mama jau po kurio laiko rodo ir pasakoja jau, kas ten iš tikrųjų buvo?

Jo, jo. Tėvelis mano mirė 1980 metais, reiškiasi, visiškas sovietmetis, ane, gilus, gūdus.. Apie tai net nebuvo kalbos ir, kas svarbiausia, močiutė, tėvelio mama, turėjo nuotraukų, bet kadangi, viską sudegino. Nes tai buvo baisu ir visa kita, tai tik vienintelė nuotrauka, kurią Salomėja, įsivaizduoji? Ji pateko į vieną iš Didžiosios Apygardos knygų viršelių, kaip tik ten yra. O tai reiškias, tą albumą vartydavom, nu Sibire, kodėl jūs tam Sibire, niekaip niekas nepasakė, kad va mus išvežė, tokio žodžio, kad mus išvežė, net nebuvo. Supranti. Mes mokykloj, ką mes mokėmes, mes tarybinę istoriją mokėmes, leninizmas/marksizmas ir apskritai Lietuvos istorija buvo va tokio, 96 psl. Apie Lietuvą mes nieko nesimokėme, kas tau pasakys, kad puse Lietuvos išvežta į tremtį, kas tau pasakys, Stalinas buvo toliau garbinamas ir apskritai, komunizmas. Visi buvo priversti stoti į komjaunimą, spaliukus. <...> Žmogus turi būti sąmoningas, galų gale, pavyzdžiui, dabar man pasakytų, eik ten, kažkur, žinai, nu tai aš, tarkim, net negaliu, pagalvoti, nes jeigu buvo toks patriotizmas už Lietuvą, tai kaip aš galėčiau, niekaip.

Jautėt pareigą kažkokią?

Taip, kas svarbiausia mano brolis, jisai irgi labai domisi, skaito knygas, visa kita. Visi ten dalykai, jis ten girdi, žino, bet ten, nieko nedaro, bet aš, aš į visokius partizanų žygius, visokius, bet ką tik galiu, visur einu, darau. Rugpjūčio 1 dieną, šeštadienį, būną tremtinių susitikimų. Jau kiek metų važiuoju, nes nei mama, nei teta jau negali važiuoti, jos jau amžiui. Tai tiesiog palaidojo jau savo dukras. Liko tik anūkai ir proanūkiai.

Galim jau pereiti prie pačių fotografijų, tai jūs galite tiesiog vartatant ir papasakoti.

Čia tai mano pradinės nuotraukos yra dar iš to, kad močiutė mano, čia dar iš jaunystės. Močiutė, tėvelio mama, tarkim, tėvelio, senelis mano, tėvelio tėtis, tai jie buvo labai išsilavinę. Senelis buvo, bankininkų dirbo, netgi finansininku. Banke, finansininku. Ir kadangi jisai buvo prekybininkas, juos kilnodavo, ir Rokiškyje dirbo ir Obeliuose ir Vievų. Čia yra gegužinė, močiutė mano, ten jų auklė va sėdi ir visi jų keturi vaikai. Tai čia vyriausias brolis, kuris išėjo partizanauti ir žuvo, tėvelis mano čia antras, mažukas broliukas, ir čia va sesutė, bet dar čia mažytė.

Bet čia dar tarpukariu daryta?

Taip, taip. Čia būtent daryta fotografija, šitam foto ateljė. Prie namų, čia buvo namelis, tam name jie gyveno, o čia buvo parduotuvė. Tiesiog fotografas, ateidavo, fotografuodavo. O va čia jie didesni paaugo, matosi, postcard.

Mhm, dar parašyta.

Čia matosi, kad parašyta Kaišiadorys ar kažkas tokio.

O čia jūs pati pačias fotografijas tiesiog sudėjote, kaip jūsų pačios šeimos archyve būtų?

Taip, pati sudėjau. Čia tėvelio mano pirma Komunija. Buvo toksai Kernavėj, Gegužinėje, Kernavėj, partizanus labai prijautė, kunigas. Kokia ta jo pavardė buvo. Bet neesmė. Čia jo pirma komunija.

Taip iš tos pačios

Taip iš tos pačios serijos, tai va. Čia mano promočiutė, močiutės mama. Senelio kooperatyvas, žemės ūkio.

O jums šitas fotografijas perdavė mama?

Mes turėjom, čia tėvelio nuotraukos. Aš išsisaugau, bet daug jų turėjo mano teta, tėvelio sesuo. Va šita čia. Ir ką ji padarė vieną dieną, kadangi yra tie perpirkintojai. Jinai pardavė, aš sakau, tetą, ką jūs padarėte. Jeigu jums trūko pinigų, jūs galėjot pasakyti man, va šitos tokios vertingos nuotraukos.

Bet tai čia visa šeimos istorija slypi jose?

Taip, sako ai, pas mane dukrų nėra, anūkams. Bet sakau mes visada kalbėjom, jums nerūpi, bet tai man rūpi. Aš tiesiog verkiau, verkiau, ta prasme. Čia va dar tokia pati, senelis mano buvo šaulys, nepriklausomos Lietuvos. Kurgi jis pas mane, va, stovi, senelis, tėvelio tėtis. Pas šeimą jau tokie vaikai paaugę irgi, močiutė tokia, vargani. Močiutė siūti mokėjo, va senelis, sėdi su vaikučiais, irgi per kažkokią vaikų išvyką. Buvo su tuo pačiu kunigu. Čia jau 1940 m. tėvelis ir brolis. Šitos mažos nuotraukėles, yra irgi nepriklausomos Lietuvos, bet tėvelis broliai. Aš net nežinau, kuris jis čia, jos ant tiek smulkios, kad man net sunku surasti. Va čia paskaityk, kunigo Žvogždys.

Talka su vaikais (skaitoma, kas parašyta ant nugarėlės)

Bet kur tas dėdė. Tetai sakau kur jis yra, sako nežinau. Va čia irgi tėvelis, tokia mažytė nuotraukyte kirpta, 1940 metų, va. Ai ne čia Antanas, brolis. Čia yra pasieniečiai irgi užrašyta, ai šitų nėra. Kažkas pasieniečiai, bet irgi tos nuotraukos, mama sako išmesk, sakau niekada neišmesiu.

Atrodo tokios vertingos, tarsi mažai tokių belikę?

Jo.

Kai žinai, kad tavo artimas?

Jeigu yra iš tremties, tarkim tėveliui draugai rašė, tai kokie užrašai. Čia tėvelis su broliu jau vyresni, pažiūrėk, o čia. Kelintieji metai?

1944? (perskaičius kas parašyta ant nuotraukos nugarėlės)

Čia jau siuntė į ta. Rusiškai turbūt nelabai suprantai?

Ne.

Čia rusiškai parašyta, ai... čia ant viršaus parašyta, čia toks vienas veikėjas užrašė. O ten apačioj tetos rašyta, siųsta, kažkur ten. Ta prasme rajonas, va Antanas. Siųsta į tremtį. Čia vėlgi šeimos, jau didesni tie vaikai. Ai čia pas mus yra vanduo. Čia irgi močiutė. O čia mano brolis ir sesė, apie 1962 metus, jie išvažiavo į Lietuvą krikštyti vaikui. Tai čia mano tėvelio brolis, jaunesnis, o čia tėvelio sesuo, čia tėvelis, čia mama. Nu tai va, šeimos pakrikštijo. Tėvelio sesuo krikštijo brolių mano, o tėvelio brolis su žmona krikštijo sese. Čia Lietuvoj, bet neseniai Dėdienė mirė, devyniasdešimties metų, šita moteris, tai buvo trys babytės likusios mano sibirinės, bet liko dabar dvi. Teta, tėvelio sesuo ir mamytė. O visa šita jau seniai mirė, dėdė mirė devyniasdešimt trečiais, tas irgi kažkur apie devyniasdešimt septintus.

O tai jie po to vėl sugrįžo atgal, kur buvo ištremti? Po to, kai pakrikštijo?

Jo, jie galėjo išvažiuoti, bet teisės gyventi neturėjo. Tai išvažiavo į Lietuvą, nes jau brolis ir sesuo jau Lietuvoj. O vaikus atvažiavo krikštyti irgi į Lietuvą, tai čia 1963-64 m. Lietuvoj, Krikštynos. Tai va. Jie jau buvo Lietuvoj, va ant šitos užrašyta, paskaityk, įžiūrėsi.

Mhm.

Įskaitai? Benediktas kažkoks, bet įdomu.

Čia Lietuvoj daryta nuotrauka?

Lietuvoj, prie geležinkelio, Panevėžy, aš net neįsivaizduoju kas tai buvo. Bet ką tu gali pasakyti, kai jau šeima. O kelinti? Ai 1944, 45 išvežė, tas jau, karo metais. Va šita nuotrauka. Ai Elvytė, tėčio pusseserė, gyvena Visagine, irgi dar gyva, mama su ja dar susiskambina, bet sako rudenį važiuosim į Visaginą. Sakau gerai.

Ar ji irgi buvo ištremta?

Ne, Lietuvoj čia. Vėlgi ta pati nuotrauka. Turim vienodų. Va čia, kur X atsiuntė, šita, va. Paskaityk. Kelinti metai? Neužrašė?

1945, ar?

Ne, ji nepasirašė kelintais metais atsiuntė. Tėvelis mano va šitas, o tas brolis vyresnis, va šitas Antanas. O, Antanas buvo labai gabus, baigė Kauno dailės mokyklą, pats piešė. Va žiūrėk, pats piešė ir pats padarė tokią fotografiją ir ji išsiųsta į Sibira buvo. Žiūrėk, va.

Sveikiname su?? Labai gražu, nupiešta. Simbolinė reikšmė.

O laiškus kokius rašydavo, aš turiu kokių laiškų išlikusių.

O šita, fotografija?

O čia tėvelio pusbrolis muzikantas. Čia teta prieš tremtį, ištrėmė penkiolikos, čia dar kokių vienuolikos metų. Jaunyte, rašo, prisimink... O gal čia Sibire, ai ne 1943 m. dar Lietuvoj. Čia vaikai, kažkur tėvelis kažkur yra. Šita jau yra iš partizanavimo, šitą vienintelę turėjau dar

nuotrauką, nežinau, kas atidavė, ar teta, ar kažkas, nes namie mes šitos neturėjom, čia kažkas atidavė. Čia tetos raštas, aš matau. Jinai buvo gavusi ją į Sibirą. Išsiuntė, jie čia su pusbroliu.

O čia jūsų pačios prirašyta?

Ne, ne. Čia tetos...

Čia mirties priežastys.

Viską čia teta parašiusi. Čia va vyresnis brolis, tėvelis ir jų pusbrolis. Čia toks mažas, nes jį labai sušaudė, sušaudė ką įmanomą, koją, ranką, pirštą, petį ir tada, kad jį išdavė. Papasakojo kaip viskas įvyko, atėjo į vieną tokią sodybą, pas Savicką, į kluoną. Juos pamaitino, kas prijautė, pamaitino ir leido jiems miegoti. Čia buvo vasario 23 ar 27, 23 man atrodo. O juos išdavė, o jis buvo su Kaziu Bauru, varguoliu vadinamu, mauras, nesvarbu. Reiškias, atėjo čekistai ir sako mes žinom, kad jūs čia esat. Arba pasiduodat, arba mes sudeginam kluoną. Ką reiškia žiemą žmogui, kuris tau padarė gerą, likti be šieno. Gyvuliai, karvė, arklys, gyvulius laiko. Tėvelis sako tam Kaziui, sako, pagal vieną ženklą, tu į vieną pusę, aš į kitą. Ir ką, kai jis išsoko, tai tą Kazį nušovė tiesiai į galvą, o tėvelį sužeidė labai. Nu ir tada jį dar gyvą, liepė tam Savickui, kinkyti arklių ir vežti į Kaišiadoris, nes čia buvo rajone. Žiema, jis pakinko arklių, jie įmetą mano tėvelį vežime. Pats jis atsisėda, ant jo. Tas kraujuoja, skauda, gal be sąmonės. Jį veža į Kaišiadoris. Vienas iš stribų, mojavusių, mojavusių ir nušovė tą arklių. Nušovė arklių, tada siunčia tą patį Savicką atgal į kaimą, parvesti kitą arklių, iš kur nori, iš ten gauk. Čia tavo problemos. Reiškias, tas žmogus išeina arklio, o tėvelis turi kentėti. Įsivaizduoji šitie laukia, tai jie ten, jiems, kas, jie sveiki. O gal dar ir išgėrė, žinai. Nu ir ką, va taip va jį, reiškias, paskui į kalėjimą, jį tardė, visa kita, jis čia ir Vilniuj buvo, Šilutėj, visur jis ten buvo važiojamas. Kol galų gale jį ten paskui, gavo dešimt metų, lagerio ir tremties. Tai va tokios istorijos.

Mhm.

O čia prasideda lagerio draugų nuotraukos, prašau va. Aš taip paimdavau, tai tikrai *kalėjiminiai*, matosi, kirpti trumpai, visa kita. Čia yra Omske, bet čia va tik tėvelis ir draugai visi. Čia tėvelis su draugu, bet be užrašo. Bet čia va ir nežinai, kai nežinai. Yra ir su užrašais, pavyzdžiui, čia sesuo. Sesei siuntė tėvelis į tremtį, iš lagerio. (ant nuotraukos nugarėlės parašyta) Prisimink mane ir mus lietuvius. Visi lietuviai fotografavosi 1955 m. dar vis lagery.

Dažniausiai tos nuotraukos ir būdavo daromos, kad siųsti savo artimiesiems ir savo šeimai?

Taip, taip. Va čia irgi, man rodos, čia, ne ne su šiuo. Va šitas labai gražiai rašė, paskaityk.

[Nuotraukos kitoje pusėje parašyta]: Mano svajonės, jeigu kartais negrįšiu, prisimink mane.

Ai, čia tėvelis. Čia iš Šilutės, kalėjimo. Lietuvoje mums išsiuntė, 1948 m., tai visus metus atsedėjo kalėjime Šilutėj, tada buvo Vilniuj ir tik tada išvežė į šitą. Tiek iškentėjo. Va šitas, labai gražiai rašo.

O žinote, kas padarė šitas fotografijas?

Ne, jokio nesupratimo. Čia lagery, kažkas turėjo fotoaparata vadinasi. Tai va. Žiauru. Ir čia užrašas Pranui. Paskui, jis pas mus atvažiuodavo, lankydavo. Tai va. Pranas atsiuntė iš lagerio, čia teta parašiusi. Iš tetos paėmiau tas nuotraukas kai kurias, teta atidavė. Va vėl gražiai rašo. Algis, Algirdas, jis buvo. Prieš lipant į šachtą, taigi dirbo sunkiai.

O kai rodydavo fotografijos pasakodavo apie savo laisvalaikį?

Niekas, nieko.

Po 1990 m. irgi?

Tėvelio jau nebuvo, o mama nežino. Ta baimė pas žmonės buvo, visad, ir dabar, ta X . Mes nuvažiavo, kai X grįžo iš to Sibiro. Ji pas mane, ji net tada nieko nepasakojo, ji dar tuomet bijojo, o tada jau du tūkstantis kelintieji metai. Iš jos nieko neišgausi. Ta baimė žmonėse buvo tokia didelė.

O kokiomis progomis nuotraukas pradžioje žiūrėdavot, vaikystėje? Tiesiog, kaip pramoga, vakaro apie šeimos istoriją?

Net negaliu pasakyti, prie tėčio, kol jis buvo gyvas, mes nežiūrėdavom nuotraukų. Buvo tas albumas kažkur užkištas ir viskas. O kai liko mama viena, kai tėvelis mirė, man knietėdavo tos nuotraukos ir ką paklausiu, tai sakydavo nežinau, čia tėčio *kalėjiminiai*, aš nieko nežinau. O apie tremty, mamos praktiškai nėra iš tremties, nu yra tų nuotraukų. Bet visi dokumentai, viskas tėvelio. Va čia dar iš tremties. Paskaityk kokie užrašai, Pranai, geriau pažvelgę ir prisimink ilgam. Omskas, 1955 m. Kaip gražiai. Va čia parašė X. Jį vadino X. Kokie gražūs vyrai.

Bet visą istoriją ir pavyksta tik sužinoti iš to, kas ant nuotraukų parašyta?

Tai tik tiek, nu bet jų tas skausmingas likimas, ant kiek susibendravo, kad vienas kitam siuntė laiškus. Čia jau tremties. Juos paskui išskirstė po lagerio. Užtai ir rašė vienas kitam laiškus, lietuviams draugams. Čia irgi daug nuotraukų, bet nėra užrašų. Čia jau gal Lietuvoj, net nežinau, sunku pasakyti. Matau tėvelį, o kitų nepažįstu. Čia tėtis, bet čia Sibire buvo. Tai vat, sunku pasakyti. Yra ir vienodų nuotraukų, bet visas išsaugojai. Sunkiai suradau, Omske, tėtis siuntė tetai, ieškojau, kažkur tai turėtų būti pažymėta. Sunku įmatyti. Teta atidavė, buvo priklijuota.

O tai tas nuotraukas susirinkot iš aplinkinių, tetų, kam siuntė?

Jo, tai jo. Jos atidavė tiesiog, jos vaikams nereikia, o aš tada sakau, kad ji neatidavė senelio nuotraukų, net negaliu apsaityti. Va čia šitos nuotrauktės, tai yra mano dėdės Antano. Čia taip parašyta, bet kuris jisai atspėk, ką čia vaikais daro. Čia jau didelis, kuris nežinau, kažkuris.

O jūs pati kam pirmą kartą šias fotografijas parodėte? Vaikams, artimiesiems?

Hmmm.. Su dukra kartais žiūrėdavom, niekas nematė.

Mhm.

Čia irgi draugas, draugas liks amžinai. Uoj, šita nuotrauka man patinka. Iš tų pačių Kaišiadorių. Sakau, šitas su poleikiu. Šitam irgi daug užrašyta. Tėvelis ir dainuodavo, grodavo. Dėdė siuntė iš Vilniaus, tėčiui į lagerį, kai jau išėjo iš. Jis labai gražiai kūrė, čia Žaliasis tiltas. Labai gražiai rašė mano dėdė, eilėm, su tokiu humoru.

Mhm.

O čia mamos tremties nuotraukos. Mano mama 7 klasės baigė, čia mano mamytė su visom ruselkom, rusu kalba baigė, bet lietuviškai puikiausiai rašo, su klaidom, bet sėdi, kryžiažodžius sprendžia, dar ir kaip sprendžia.

O tai mama po Nepriklausomybės jau daugiau pasakojo?

Apie Sibirą, tai taip, jau daug pasakoja.

Apie pačias fotografijas irgi, kad sakytų ką veikė?

Taip. Va čia irgi su visom rusėm, aš net surašiau, mama susakė kas kokios pavardės, man įdomu buvo, pati susirašiau.

O kažkokių prisiminimų, apie mokyklą, kaip jautėsi atvykus?

Apie mokyklą ne, tik tiek, kad sunkus gyvenimas. Yra nuotraukos, kaip jie Sibire sėdi, neleisdavo laiko veltui, megzdavo, nerdavo, viską darydavo, siuvinėdavo. O čia senelis pabėgo, kai Pranui siuntė, į šitą, į tremtį. Jis pabėgo, slapstėsi, nes, jį buvo suėmė, kai išėjo abu sūnus partizanauti. Jis pasakė, jus mane išleiskit, aš atvesiu vaikus, sūnus, jie manes paklausys. Jie išleido, o senelis pabėgo, atsiaugino ūsus, barzdą ir slapstėsi, pas gimines. Bet žodžiu, ką daryti vienam žmogui, kada tavo šeima sibire. Jis 1954-1955 m. susiruošė ir pats išvažiavo. Jis ten išgyveno iki kol sugrįžo visi. Va mano mamytė Sibire, čia su ruselka. Klausiau. Aš užsirašiau, matosi, kad ruselka. Mano mamos šypsena kokio plati. Aš stebėjau nuotraukas ir pasižiūrėjau kaip jos gražiai rengiasi, kokios grožio suknelės.

O sakydavo iš kur gaudavo sukneles?

Siūdavosi, pačios. Mano močiutė mokėjo siūti gražiai. Jos kaip lietuvės, nagingos, siuvinėjo, viską darėsi pačios. Va čia su ruselka, bet matai jos draugavo. Čia taip atrodo kaimas žiemą.

O čia pačios mamos parsivežta fotografijas?

Jo. Tėvelio sesers vyras nusipirko fotoaparata ir jisai fotografavo. Čia jau jo dėdės.

O sakydavo, kad kokiom progom fotografuoja, ar tiesiog įsiamžinti?

Ne, tiesiog įsiamžinti, nebuvo tų progų labai, žinai. Čia jie pievoj mėgdavo, darbe. Čia jau kapinės, kapai. Kaip mano dukra atvažiavo irgi pastatė kryžius. Čia mano mamytė jau su lietuve. Ta bliuskutė, dar kaip šiandien atsimenu, pas mus buvo ant aukšto, ta medžiaga. Pažiūrėk kokios gražios suknelės ir laimingos. Aš mamai sakau, bet mama bet tokį vargą, bet nuotraukose jos visos atrodo laimingos. Jaunystė viską darė, jaunystė viską darė. Jaunam žmogui nieko nėra neįmanoma. Jų jaunystės, suaugusios, turėjo jau ūkį, žemės. Lietuvės va. Tu supranti, jos jau turėjo iš kažko gyventi, visa kita, atsirado pinigai. Jau viskas, jautiesi pilnaverčiu žmogumi, o ne taip kaip pradžioj, kada tu nieko. Kokio grožio suknelės, sijonai, bliuskutės.

Tai tą ir pastebit, su mamos pasakojimu, su labai daug kančios ir pačios nutraukos šypsosi?

Taip, net nepasakytum. Mama, jau apsirengė, sakau, kad jau dirbo, pinigėliu gaudavo. Kai grįžo iš Sibiro, susitaupė 3 tūkst. Rublių. Čia juokiamės iš mamos, kad mamos kavalierius. Mama įsimylėjo kitą. Čia irgi lietuvaite, lietuvaiciai vyrai. Bulvių kažkokių laukuose, aš tiesiog pasirašiau. Aš kai žiūriu, kaip gražiai pasiūta, kokia graži mada. Jos lieknos buvo, tie diržiukai, švarkai su tais petukais. Kokio grožio suknelės.

Čia atrodo tarsi linksmybės?

Taip, kelinti čia metai? Uralo jaunimo būrelis, tai siuntė turbūt į kalėjimą tėčiui, sesuo. Jie tremtyje, o tėvelis lagery. Išvežė tai 15 metų, o 8 metai lagerio metai, tai teta užaugo jau per tą laiką. Jau dvidešimt. Tai va.

O kai pasakodavo mama apie nuotraukas, kai žiūrėdavot, ar pasakodavo apie bendrą patirtį, ar konkrečia fotografijas?

Tiesiog bendra patirtis. Čia per pietų pertrauką, tėvelis sėdi. Visos lietuvės dirba, ruselka sėdi žiūri. Kas ne lietuvės, tai sėdi. Visos siuvinėja, pietų pertraukos metu. Sakydavo nesusėdėdavom rankų sudėjusios, pavalgėm ir už rankdarbių. Šypsosi, laimingos atrodo. Vasara, sunkiai dirbo, šienaudavo. Tos nuotraukos, tiesiog taip kaip atsiminimą, turėti. Nusiųsti artimiesiems. Čia vienodos nuotraukos. Lietuvaite.

Atrodo, kad čia buvo toks įprastas jaunuolių gyvenimas,

Taip, meilė visur vyksta. Yra toks X, labai daug rašo partizanų temoms, mes su juo susitikom. Jis man laiškus gražino, tetos kur siųsta iš Sibiro dėdės. Jis sako, kad suradau moterį, kuri buvo mano tėvelio pirma meilė. Ji gyveno Kelmėj, X tokia, turiu jos ir nuotrauką, aš telefonu su ja kalbėjau, sako aš taip jį mylėjau ir sako, aš jo dar laukiau labai. Iš kalėjimo, lagerio, bet vis tiek jie Lietuvoj liko. Ji irgi buvo su sesute kalintos ir visa kita. Sako, aš jo labai ilgai laukiau, kad

aš būčiau žinojusi, aš per Vievį važiuodavau. Būčiau užvažiavusi pas X pasimatyti, ir sako, kad žinočiau, jog jis Lietuvoj. O ji ištekėjo, dabar jai virš devyniasdešimt metų.

Mhm.

Va čia vestuvės, nes ne visi turėjo vestuvių sukneles. Mamos buvo mėlyna suknele, mėlynas merlinas. Va čia jie pievoj nuotrauka jaunystės, va paltai, skarutės. Visi čia užrašai, ai bet mama nerašė, nes niekam nesiuntė. Dėl savęs tokias nuotraukas turėjo.

O dabar šitas fotografijas kada žiūrit?

Guli pas mane. Ne, jeigu man ko nors prireikia, tada įlendu pasižiūrėti, ko norisi, žinai. Čia ryškiai vestuvės. Tevelis čia, miškinis. Čia man rodos atrodo, kad čia ploščiai, vyrai. Prisiminimui rašo. Taip. Čia turbūt tetai siuntė, tėvelio sesuo. Tėvelio sesuo su mama. Pažiūrėk suknelės, negaliu atsigrožėti, sagutės, kalnieriukai.

O pati mama akcentuodavo kažką apie rūbus?

Ne, tiesiog. Mano pačios pastebėjimas, stebėdavausi tokio grožio drabužiai. Kaip jie, laimingi visi, supranti. Čia senelis mano, jau Sibire. O čia teta, besiliaukianti, senelis ir močiutė. Senelis atvažiavo į Sibirą ir parduotuvėj dirbo, nes jis mokytas. Čia tetos vyras, su motociklu. Va, prašau, ir su motociklu jau.

Čia Sibire?

Sibire. Jis ir turėjo fotoaparata, jis nusipirko fotoaparata.. X su motociklu, 1948. Jau čia senelis Sibire. Suvargęs, ten inteligentiškesnis buvo. Čia teta su broliu Sibre. Mano tėvelis, va šito brolio, va žmona, po to jau patapo. Čia darbo visokie reikalai. Labai graži, tėvelis su motociklu. Va čia ta pati nuotrauka. O va jau matai su veliūru. Jau vestuvės, mano mama, šitas merlinis. Kažkur pabroliais ėjo mama, čia stovi. Bet va tėvelis, bet jis buvo su kita. Su kita *panielka*. Va čia irgi Miškiniai.

Jūsų tėvai dar nebuvo vedę?

Ne, matai va ji nususuko. Juokiamės su mama. Čia lietuvės, tėvelis...

Mhm.

Ai, o čia. Nežinau, rusiškas veidas. Čia sesės, aš Sibire maža skendau, šita moteris išgelbėjo mane. Čia mano tėvelio vestuvės su mama, čia brolis, miškinis. Moškės, senelis, sesuo mamytės.

O šitos fotografijos buvo visada jūsų šeimoje, t.y. mama visada jas turėjo?

Jo, žinai, aš tau pasakysiu, jos gulėjo užkištos, kažkur tai spintoj, niekam nebuvo labai įdomu. Va čia šita mano mama, kaip žiema, nes šaltis buvo iki penkiasdešimt, iki viršaus užsimoturiuodavo. Irgi vestuvės, vestuvės, tėvelis su sese. Sakau, nes net nebuvo nei mados, ištraukti tų nuotraukų ir žiūrėti. Vėliau kažkaip, žinai. Čia vestuvės jau šventė.

Jau grįžę į Lietuvą?

Ai, ne, ten vestuvės. Ką aš čia sakau. Kilimus kabindavo ant sienų, kad šilčiau būtų. Mano, ai, čia X, pussbrolis. O gal pusseserė. Tėvelio sesers pirma dukra. Žiūrėk kokios nuotraukos. Su naujais metais, bet čia rusiškai. Reikėjo, kad tam tikrai praeitų nuotraukos, reikėjo rašyti rusiškai. Vėlgi čia į lagerį siuntė. Čia mano sesuo, gimė Sibire. Va žiūrėk, čia sėdi ir siuvinėja. Labai mažai turiu močiutės nuotraukų, čia va mamos mama. Mama su broliu, tėvelis su broliu. Faina, kad vienas. Kailinukai. Čia mama ir vienas ir kitas nusifotografęs, 61 m. Matai, kaip faina. Sudėjau abidvi kartu, atskirai nusifotografę su vaiku. Krikštynu yra ir kartu. Aš vis stebėdavausi, buvo padaryti, šaligatviai mediniai, kad galėtų praeiti su batukais. Patys jie čia pasidarė.

Susikūrė gyvenimą?

Taip, buvo tvora, pasidarė sau pakėlė, purvas. Palei namus pasidarė šaligatvius, fotografavusi. Įdomu stebėti, kaip jie ten gyveno puikiai, kiek įmanoma tokiomis sąlygomis. Senelis, močiutė, tėtis, jau Lietuvoj, čia atvažiavę. Brolis su sese, tiesiog pozuoja miške, dėdė turėjo fotoaparata ir fotografuodavo. Čia tėvelis, ai ne X ,dėdė, jaunesnis brolis, labai panašus. Mama su teta, tamsi nuotrauka. Čia Sibire, prie kažkokio medinuko. Moterys jau su savo vaikais. Kokios gražios damos. Tie vaikai ir gimė Sibire. Tai va, tokios tos nuotraukos ir prisiminimai. Čia prie kaimo, kažkokiose bulvėse, matosi tie namai. Čia tėvelis, tėvelis su sese. Parduotuvėj senelis, žibalinės lempos. Kokia parduotuvė galėjo būti Sibire, geležiai, svarstyklės. Skaičiuoti mokėjo geriau, tai ir paėmė.

Mhm.

Čia jau Lietuviai, 1956 m. Čia tėvelis, va kaip žiemą apsikotoja. Traktoriai, tokie sunkus, tėvelis jau po lagerio.

Pastebėjote, kad ką jūsų šeima pasakoja skirtą nuo to ką kalba viešajam diskurse?

Ne, praktiškai labai panašūs, viskas tas pats. Visi tie badą kentė, nieko neturėjo, banditais laikė. Va gražu bulvės žydi ir visi. Čia vienodos, matai. Lietuviai berniukai.

O jums pati, kuri fotografija įsimintiniausia?

Gražiausios tos, kur merginos linksmos ir gražios. Sunkiausios tos tėvelio lagerio, man šitos tai džiaugsmą kelią, kad jie tokie laimingi. Aš žiūriu į tas nuotraukas ir galvoju, kad čia joks ne Sibiras, kaip jie šypsosi. Man jos nuotraukos tai visos. Kur lagerio, va vestuvinės man labai patinka, laimingi, visa šeima.

Mhm.

Tiesiog. Aš, tiesiog, va tokio, kaip ta sako, kad va taip kaip su tavimi sedėti ir kalbėtis apie tas nuotraukas pas mus nelabai buvo. Išsitraukiu, paklausu kas kaip, bet, kad papasakotų kas kaip,

kažką ypatingo. Mama nelabai ką atsimena, bet darbai. Darbo metu, čia kažkokia. Kirto, kirto per pietų pertrauką, atsisėdo ir nusifotografavo, su kirviu rankoje ir nusifotografavo, darbo metu.

Mhm.

Čia brolis.

O jūs savo vaikams jau daugiau pasakojat?

Aš savo dukrytę turiu, ji buvo labai užsidegusi iki tol, Sibiro. Va pietų metu, jau čia būsima žmona tėvelio brolis, pietauja. Bet garantuotai, kad nebuvo tekėjusi. Supranti, va, dirbo dirbo. Turėjo kompoto ar vandens nusigerti, lietuvis prie traktorio. Dukrai, mes žiūrėdavom, aš jai pasakojau, kas irgi kur. Ji nepažinojo senelio, jai labai užsiciklino, ant prosenelio, kad jis buvo nepriklausomos Lietuvos šaulys ir ji ten mokykloj nuėjo į jaunuosius šaulius, 14 metų, stojo į šaulius, lakstė po miškus. Kai baigė mokyklą, tai ji pasirinko specialybę, tai ji Londone. Iki tol tai lydėdavo į renginius, visus *siberiakus* pažįstam. Susidomėjo misija Sibiras, žiauriai norėjo važiuoti, bet buvo per jauna, bet ji išvažiavo su ta Lemtim. Ji žiauriai viskuo domėjosi, bet kai baigė mokyklą, nuėjo į kitą kryptį, ji sako, mama, aš tuo nebegyvenu. Aišku, ji nori grįžti į Lietuvą. Bet tai kas man rūpi ir ką perėmė, bet ji dabar atitolino. Gal kadanors, nu jai yra svarbu, bet kai grįžta tai ji nori susitikti su draugais, nori pasimatyti. Bet neina su manim į tuos dalykus, suaugęs žmogus. Bet visada jai tai rūpėjo.

Tai šeima.

Taip taip. Čia va suknutė, siuvinėta. Žiūrėk, kirto mišką, vasarą moterys šakas genėdavo. Tai va. Nu tai, reikėdavo nugenėti ir po to medžius plukdydavo upe. Čia vėlgi netgi laidotuvės Sibire, medinis paprastas. Čia ruselkos mokykloj. Močiutės vieną nuotrauką turiu, Permėj, čia jos dukra. Čia jau sovietmečiu, čia mergaitė turi butą. Kelinti metai, nežinau. Čia Lietuvoj. Atidavė, tėvelis čia su broliu, bet jau Lietuva. Čia brolis, kuris išdavė senelio šeimą. Jis jį užaugino, tėvelis, jų tėtis mirė, mama mirė, o senelis buvo vedęs, o šitas daug metų vyresnis. Jis jį išaugino ir jį išdavė. Bet čia Lietuvoj jau. Čia dar Sibirinė, bet jau čia Lietuvoj. Truputi pamaišytos nuotraukos, bet čia jau dabartinės. Baigėsi tos mano nuotraukos. Čia laiškas, kūryba.

Mhm.

Turiu gražią nuotrauką, pasidariau dar išdidintas nuotraukas, iš archyvo.

Čia iš archyvų?

Ne, čia iš tetos, jos išdidintos. Va šitas nuotraukas teta pardavė, bet tokios geros, čia atšviestos. Tokios nuotraukos, tai dėl to įstojo į Šaulius. Tos nuotraukos, kokybiškos, pasipuošęs. Močiutės su senelio vestuvės. Šeimos nuotraukos, bet pardavė, bet gerai, kad yra nuskanuotos.

Čia tokia mažytė, radom archyve, kai švietėm jo byloj. Jaunas žmogus išėjęs į mišką. Šitos nuotraukos irgi išdidintos.

O kodėl išdidintos?

Kažkokiam renginiui čia darėm. Spaustuvėj dirbo, tai iš tų mažųjų čia. Čia visos praktiškai buvo.

Tai buvo labai naudinga ir prasminga buvo, kad taip plačiai viską papasakojot, ačiū.

Kiek tau buvo naudinga.

Tai, aš nebeturiu daugiau klausimų. Ar norite ką nors iš pokalbio išimti?

Ne, jeigu reikia, gali ir nusifotografuoti. Tai tokie dalykai.

2. Interviu atliktas rugpjūčio 24 d. V.T., g. 1937

Fotografijas laiko pabirioje vietoje, nėra aiškos tvarkos. Pati gimė tremtyje, įdomus dalykas, kad visas šeimos albumas prasideda tik nuo Sibiro laikų, iki tol turėtos nuotraukos buvo sudegintos. Daugiau kalba apie bendrą patirtį, tačiau prie fotografijų neužsilieka. Pradėjus pokalbį, pirmiausiai nori pasakoti apie nuotraukas, dėl to reikia pertraukti ir grąžinti. Nuotraukos neina chronologine seka, nėra nuotraukų apie kurias nenorėtų pasakoti, apie visas, net nemalonias kalba. Priešingai nuo pirmosios – pirmoji davė pačiai žiūrėti į nuotraukas, tuo tarpu čia visas laikė pati rankoje, tik parodydama, bet jų nepaleisdama. Dėl kalbintosios amžiaus pokalbyje dalyvavo jos sūnaus žmona.

Ačiū, kad sutikote su manim pasikalbėti, visų pirma noriu paklausti, ar sutinkate, kad šis mūsų pokalbis būtų įrašomas?

Taip, taip.

Esu Deimantė Vaičiūtė, politikos ir medijų magistro studentė, ir darau tyrimą apie šeimos fotografijas iš tremties. Truputi papasakosiu apie savo tyrimą. Jame kalbinadama šeimas, kurios savo nuotraukų albumuose turi fotografijas iš tremties bandau suprasti kaip šios fotografijos kuria šeimos tapatybę. Kitais žodžiais tariant, kaip ir kada šeimoje yra kalbama apie nuotraukas, kurios savyje turi stiprų emocinį krūvį. Interviu turėtume užtrukti apie 1 valandą. Ar sutinkate, kad šio interviu medžiaga būtų naudojama tyrimo tikslams? Jeigu ką, bet kuriuo metu galite nutraukti pokalbį ar atsisakyti dalyvauti tyrime.

Tai sutinku, kaip čia galiu nesutikti.

Tai gal pradėkime nuo to, kad ar žinote kada ir kaip jūsų šeima buvo ištremta? Kelintais metais? Gal žinote kodėl jie buvo ištremti?

Žinokit, nežinom, dėl ko juos ištremė. Šeima buvo šitaip, tėvelis, mama, aš ir turėjom mamytės sesers dukrų. Mamytės sesuo, kai mirė, ta mergaitė liko viena. Vienu žodžiu, jiėjo per rankas, per gimines. Pas vienus, pas kitus ta mergaitė, o kadangi aš vaikystėje augau viena buvau pas tėvelius, tai tėtė prisimenu, kaip šiandien, man gal kokie trylika metų buvo tada, parėjau, iš kur aš čia parėjau, gal iš kaimo, ir girdžiu tėtė saka mamai, žinai, moč, žinot kaip senoviškai, žinai *moč*, pasimikime Emiliūtė, V. viena, aš jau viena. Tai ir paimkim ir auginsim, žinot, per kiekvienas rankas eina, kiekvienas augina kitaip. Vienas taip moka, kitas taip. Tai ir pasiėmėme tą mergaitę, pasiėmėme, o paskui tai aš nebeprišimenu, tikrai, bet man atrodo ar ne 1952 m. Nu kas ten žino, žemės turėjom šešis hektarus, nedaug. Tėtė turėjo mašiną kuliama, grūdams kulti, kaip seniau buvo, turėjo tokį motorą lentom pjauti, ūkiškai taip, kaip ir *postipriai* gyvenom. Nu, turbūt kažkam užkliuvom ir paskundė tikriausiai. Paskui kai grįžom iš Sibiro labai daug žmonių prakalbėjo, kad vienu žodžiu, mes nesakysim, nenorim dabar išduoti, dar ta moteriškė gyva yra, kuri paskundė, kad į Sibirą išvežtų. Nu tai ką, vieną naktį girdim *baladojas*, pasiimkit kiek ką galit, daug nedavė nieko labai. Tai ką, mamytė duonos buvo pakepta, gal dar kokio sviesto ar lašinukų kokių, tai susidėjom, viską į mašiną ir vežė. Mamytės brolis Kavarske gyveno, pakeliui iš čia. Mamytė sako, žinai tėvai, palikim Emiliūtė pas mamos brolių, o mamos brolis gyveno Kavarske, palikim. Tai tėtė nuvedė ją, nespėjo mašina pajudėti, žiūrim šita Emiliūtė mašinoj, aš neliksiu nuo jūsų niekur. Aš su jumis kartu, kaip bus jums taip ir man. Ir vienu žodžiu jinai įsoko į mašiną ir išvažiavom visi. Vežė tai visokiais keliais ir mašinom ir traukiniu važiavom iki Tomsko srities ir plaukte nuplukdė Tomsko sritį buvom, Asino rajonas. Tai plukdė. Ir apgyvendino. Apgyvendino tokiam, davė tokį, kaip seniau, ilgą pastatą, ten vadindavo barakai. Tai ten šeimynų daugybė, tai ten gyveno rusai, rusai, ukrainiečiai, kurie anksčiau išvežti, tai ir mus ten apgyvendino, davė ir mums ten butą. Tėtė mano buvo labai gabus, be galo darbštus, tvarkingas ir be galo va šičia turėjo. Tai tėtė saka nieko nebus, reikia įsidarbinti, nu ir įdarbino. Tėtė įdarbino prie traukinių, ten siaurukasėjo, geležinkelis. Prie traukinių, mamytė išėjo į mišką medžius versdavo, plukdydavo ten tie patys rusai, vietiniai. O mus, vaikus, duodavo šitaip, neduodavo po kepalą duonos, po du šimtus gramų duonos kiekvienam žmogui, po du šimtus. Tėvelis saka, vaikai eikit ir jūs rinkti šakų miškan, tai gausit duonos. Nu tai va, Emiliūtei buvo vienuolika metų, man trylika ir išėjom. Buvo baisu, medžiai krenta, virsta, baisu, kad neužtrenktu. Vyrai ten pjauna, bet vis tiek rinkom šakas į krūvas ten dėjom, paskui jas ten degino darbininkai kiti. Tai vienu žodžiu, po du šimtus duonytės, kad išgyventume. Vargom be galo, vargom, gal tėtė, labai jis ten buvo protingas, jis ten dirbo ten

prie traukinių kaime kažkokiam. *Atrada* moterytė, ji jau karvytę laikė, rusę ta, tai kai jau susipažino, tai duodavo tėtei pieno litrą įpylė, kad parnešt vaikam, jau mergaitėm, mum, mūsų to pieno. Vienu žodžiu, labai labai tėtė buvo gabus, labai stengėsi, kad kaip nors išgyventi. Tai va, pavargom, pavargom, paskui tėtė sugebėjo, jau *biškį*, prasigyvenom, gal kokia kapeika jau buvo, o tie nameliai, ten buvo tų nameliu va, pirk kiek nori ir jie beveik podykiai tokie, nu tai tada tėtė nupirko namelį atskirai, kad išeitume iš tų bendrų gyvenimo barakais vadindava. Iš tos vietos išeitumė atskirai gyventi. Nu tada, kai išėjom, nupirko šitų namelį. Nu jau *biški* ten žemės buvo, jau mamytė pasisodino savo daržovių ir bulvių. Ką jūs, ką jūs, tiek rusams įdomu, tiek jiems įdomų. Kaip čia taip. Mamytė Anelė buvo, tai jie nevadindavo Anele, teta Anele. Nu nevarbu. Tai mama prisisodino, jiems taip įdomu, jie taip viską žiūri, kaip ten pasodinta, kaip ten auga. Jie tokie būdavo, duonos plutelė, dar gal vandens ir arielkos. Arba vyną ten parduotuvėse privežta. Buvo kelios parduotuvės ir jie sau geria, *baliavoja* ir gyvena. Jie lengvabūdžiai tokie buvo, tai daug kas, kurios moteriškos gabios buvo, tai išmoko iš mamytės ir sodinti ir auginti ir jos pradėjo tada auginti. Va taip va vargom, bet išsikaptėm. Tai žinot, jau nebe paauglė, jau į šokius pradėjau, atsirado šokiai klube ir šokį. Tai ir ką jau, tuoj susiradau draugų ir vienu žodžiu, padraugavom trupučiuką ir apsivedėm, bet kažko mums ten nesigyveno, sugyvenom vaikelį, bet nesigyveno. Jis toks *biškį popalaidis buva*, mėgo *biški* pabėgioti po svetimus.

Tremtinio sūnus?

Irgi tremtinio. Su mama buvo ištremtas. Tai vienu žodžiu kažko nebesigyveno, tai išsiskyrėm. Išsiskyrėm ir tada jau, nebežinau, negaliu tiksliai pasakyti, jau kelintais metais mums nuėmė komendantūrą, mes buvom po tą komendantūrą.

Mhm.

Turėjom visą laiką registruotis, kad vienu žodžiu, nepabėgtume, neišvyktume niekur. Tai tada, žodžiu, nežinau kelintais metais nuėmė mums tą komendantūrą. Jau mes likom laisvi, tada kur norim galim važiuoti, kur norim galim eiti. Nu ir, bet, aš kaip sakau, dar kartą pasikarosiu, tėtė buvo toks darbštus, tvarkingas ir viskas. Dabar dar pagyvenkim, mamai sako. *Moč*, dar pagyvenkim, grįšim į Lietuvą, kaip grįšim be pinigų.

Kiek jums tada metų buvo, kai nuėmė komendantūrą?

Man buvo jau aštuoniolika, visi jau, jau buvau pasigimdžiusi X, jau devyniolika, kai jis gimė. Kai jau nuėmė, jau laisvi, kur nori galim važiuoti, kur norim galim eiti. Kas gi laukia Lietuvoje be pinigų. Dar tada dirbom, ir aš dirbau, ir mama dirbo. Dėjomės, kaupėmės, kad galėtume išvažiuoti. Namelius pardavėm, susirinkom bent kiek tų pinigėlių. O aš pagyvenau, kiek įsiskyrčiau. Tas mano *balamutas* išėjo pas kitas, paneles, tenai išėjo. Pasibaladojam. Jo mama

paliko jį Sibire, jinai grįžo į Lietuvą, jis dar pasibaladojo, paliko, dar liktais dar norėjo sugrįžti ar gyventi ar kaip. Bet, aš tokia buvau dar jauna ir kaip, *biški psichavota*, tai galvoju, aha, pridirbai, aš su tavim ne artyn. O ką, paskui pagyvenant susiradau rusiuką. Jisai buvo vedęs, žmonytė mirusi. Labai gražus, simpatiškas žmogus ir viską. Susidėjom gyventi, bet va sakau, žmogui yra taip skirta, ar dalia tokia, ar gyventi nemokėjau, ar susitvarkyti to gyvenimo. Toks geras žmogus, gimė X, kur numirė, ir vienu žodžiu, jis jau čia numirė, ne Rusijoje. Tai su juo pagyvenom, labai gerai gyvenom, labai tvarkingai. Jo čia tėvai ir laidotuvės ir mama ir patėvis jo. Tada jau mano tėveliai ruošėsi važiuot į Lietuvą ir aš jam tada sakau, X, vardas buvo, ką darysi tu, aš tai neliksiu nuo tėvų, aš važiuosiu kartu su tėvais. Jis sako, aš irgi važiuosiu. Jisai dirbo autobuse, važiuodavo darbininkus miškininkus į darbą. Ir po šiai dienai, tiek metų, tiek viską, kaip ten buvo, tėvai tokie geri, mama tokia gera, patėvis toks geras, ir seserys ir broliai. Visa šeima, viena žodžiu, *liuks*. Kiek ten girdėjom, jau ruošėmės grįžti į Lietuvą, važinėjo ten autobusu ir jis, ir kažkokį rusiuko, jis atvažiavo ne gyvena, bet atvažiavęs laikinai, užsiverbavęs buvo, sakydavo. Jisai be šeimos, be nieko, bet šuniuką turėjo. Buvo kalbėjo žmonės, kad jis važiuodamas autobuse šitą šuniuką suvažinėjo. Tai žinokit, keršijo, keršijo. Vieną kartą *padabojo* valgykloj, jis užėjo valgyti ir dūrė va šičia peiliu. Jis dar šlubuodamas iki gatvės išėjo. Nu ir ką pradėjo kraujas bėgti, o žmonės eina ir ne vienas nemato, kad patvory guli žmogus, o kitoj, skersai kelio parduotuvė. Tai sakau, kaip yra, gal pasauly taip surėdyta, sesuo, jo sesuo atėjo parduotuvėn, kaip ji tenėjo tuo šaligatviu, šaligatviai tai mediniai, kaip ten Sibire, sulūžę, subuvę ir jinai kažkaip atsisuko, brolis guli paplūdęs kraujuose. Žinot, Sibiras Sibiru lieka, greitoji gal viena ten buvus išvažiavus kur tai. Niekur nėra kam, iš miško ten žmogus vežė malkas, paprašė jį įkėlė, dar jis sujudio, dar labiau kraujas sujudio ir nuvežė jį į ligoninę ir ten labai žiūrėjo, tvarkę ir ką širdelė nebeturi ką dirbti, nebeturi kraujo. Dvyliktą valandą skambina man, telefoną jau turėjom, skambina, kad numirė. Ir pasimirė žmogus, iširo tas gyvenimas. Tėveliai tuoj *šmutkes* susirinkom, susirinkom nu ir į Lietuvą. Tai va, šitaip.

Kelintais metais grįžot į Lietuvą?

Kelintais mes grįžom... Aš nebepasakysiu. Vaikas buvo du metai, atsimenu, kad išleido kaimelyje, kur krikšto mama gyveno, jis lietuviškai kalbėjo, bet labai sunkiai. Dėl to, kad mes su vyru bendravom rusiškai, daugiau kalbėjom. Mano krikšto mama atėjo jo pasiimti iš autobuso, buvo du metai, krikšto mama ima jį į rankas, jis sako tfu, *kakaja kresnaja litva*. O lietus lijo tada baisiausiai, vasario mėnesį, bet kelinti metai, gal 65-66. Bet labai lietus lijo, tokia šlapdriba, tai jam taip nepatiko kokia Lietuva šlapia. Tai va. Toks buvo gyvenimas, atsiprašant, kaip pasakyti. Gal nemokėjom gyventi, visa dėka, kad tėvelis buvo labai protingas, per daug protingas. Visur stengėsi, kad vaikus išpenėti ir pinigėlių pasitaupyti. Tada apsistojom

pas krikšto mamą, pabuvom, bet ne per ilgai. Mamytės pakeliui, į Ažuožerius važiuojant, brolis gyveno. Su direktoriumi pakalbėjom, buvo labai puikus žmogus. Pakalbėjom. Grįžo sesuo iš Sibiro, o čia kaip tik namai statomi, pirmas mūrinis namas buvo pastatytas. Grįžo, sako direktoriui, gal butą galit. Direktorius tuoj iš karto klausia kiek dirbančiųjų, tai sako trys ir mama dar eina dirbti, ir tėtis ir dukra yra, eina į darbą. Nu tai gerai. Tai gal savaitę laukėm, sprendė direktorius dar, nedavė taip iš karto. Pasiūlė tą prie kelio, tam pirmam name ir apsigyvenom ir taip ir klostėsi šitaip. Bet sakau, dėka, kad tėtė visur sugebėdavo, visur ir gražiai ir atsargiai, nepuldavo. O paskui va čia begyvenant, va šičia dabar, viena kaimyne sako, žinai, ponია Vanda, sakau eiktu, ko čia dabar ponია Vanda vadini, sako aš jums pasakysiu, kas jus ištrėmė. X, jos mama. Ji paskundė, mažu pyktį turėjo, kas ten žino, kas ten buvo. O dar žinot kaip seniau gyvenot, o vat šičia, čia gyvena, tokia tvarka buvo, sovietinė, čia rusai ateina, o naktį ateina miškiniai banditai iš miško. O tada reikalauja ir duonos ir lašinių ir viso ko, ką turi ir turi atiduoti. Tai va, ir toks dar buvo gyvenimas. Tuos pačiuose Dabužiuose. Tai va, ale kai tokie laikai praėjo, labai greitai, gal koks pusmetis ar kiek, tai pranyko, stojo kita valdžia. Bet vienu žodžiu, vargom, vargom, vargom ir vargom. Bet ačiū dievui išvargom, daug metų prabuvom.

O kai grįžot iš tremties, ar savo vaikams pasakojot, kad buvot ištrėmti? Ar kaip jūs auginot vaikus, sakydavot, kad jie gimė Rusijoje?

Ne, nieko, direktorius tada paklausė apie šeimą, kiek ten. Ir pasakė brolis mamytės, kad iš Sibiro. Nieks, nieko. Direktorius buvo labai geras, čia šalia gyveno. Labai puikus žmogus. Niekas, nieko neklausinėjo. Tai va, po kiek metų, šita bobutė numirusi, visa kita. Galvoju, kai dabar šita kaimynė pasakė, kad vienu žodžiu, jinai įskundė jus, o jinai kai *pasimerė*, mes čia buvom susidarę giedoriai, tai per laidotuvės pagiedodavom, tai aš tai bobutei ir pagiedojau, galvoju, kad būčiau žinojus, kad jeigu būtų pasakę anksčiau, būčiau nėjusi. Nu ką čia pakeršysi, nėra ko. Paskui, tiesa, jau aš įdarbino mane prie brigadoj prie obelaičių dirbti. Ateina direktorius vieną kartą šitam namely, sako X mes norim, kad tu eitum karvų melžt. Aš sakau uoj direktoriui, negaliu, rankos išvargę, išbuvę, neisiu karvių melžt, kur norit dėkit mane, bet tikrai neisiu. Bet koks geras buvo žmogus, kiek statė namų, kaip tik pastato, vis ateina ir siūlo. Gal eisit gyvent, gal į tą butą, gal į tą. Aš nežinau, kažkaip, vienintelis žmogus, toks buvo nuoširdus, atmintinas. Kai čia pastatė šitų namų, kai tik buvo šitie pastatyti, labai brangu mokėti buvo, dar ne kažį ką čia uždirbdavom, tai tėtė sako, ai direktoriui, direktorius ir sako ale kaip aš jums šitokį mažą butelį gavau, jūs penki žmonės, o toks mažas. Apačioj X traktoristu dirbo, jie du ir mergytė buvo, jiems daviau didelį butą ir jums tokį mažą. Aš sakau, direktoriau, aš jums ranką bučiuoju, kad jūs mus priglaudėt. Iš Sibiro atėjom, kad turėjom užuovėja, kur gyvenit.

Bet paskui, kiek statė tų namų ir vis ateina, ir vis gal eisit gyventi. Pastatė šitą namą, raktus numėtė ir viena šeima gyveno, santechnikas, tai numėtė raktus man ant stalo, išsirink butą kokį nori. O tėtė Dabužiuose, mūsų tėvyškėj, buvo pasistatęs namelį, kai grįžom iš Sibiro. Tai rengė tą namelį, bet taip ir neprisiruošėm ten eiti gyventi. Aš tėtėi ir sakau, direktorius liepė išsirinkti butą, rinkitės kokį. Ir jam čia taip pašvietė, šitą kampinį. Jis ateina pasiimti raktų, jam direktorius ir sako, nu netikėjau, kad X toks durnas. Direktorius sako, taigi čia man vaikai, maži buvo, taigi čia šalta, butas kampinis. Tėtėi patiko, kad čia va kiemas matosi, nu va tokia istorija ir buvo.

O savo vaikams pasakojot, kad jie iš tremties?

Viską, viską žinojo nuo pat mažens. Viską žinojo, nuo pat mažens, viską žinojo. sako, čia niekas neatstumdavo, kaip tais laikais būdavo, kad tremtinius, tai čia nieko nebuvo. buvo tokia pradinių klasių mokytoja, tai mokindavai. kitur, tai nepriimdavo darban, būdavo smurtas, tai čia, pas mus ne.

Tai vaikams nuo pat mažens ir nuotraukas rodydavot?

Taip, taip. Jie viską žinojo, visur viską mato. mokytoja, labai jau, abu vaikus mokino ir nebuvo tokio, va jų *sibirekai*, kažkokie tai banditai, ar jų kokie ten. bet, kad atstumtu, niekas, nei savi, nei valdžia, taip kaip lietuviai.

Mhm

[Ne su tyrimo medžiaga susijusios kalbos]

Galim peržiureti prie nuotraukų žiurejimo, pasakokit ką matot.

Čia mano Sibire, laidotuves pirmo mano, laidojom Sibire ir čia. Sibire. čia tai kažkur, dar jisai gyvas, čia kažkur *baliuškoj*, buvom kažkur susirinkę. Vyrų sustoję, Nusifotkinom, bet čia visi lietuviai, nei vieno nėra *sibireko*.

O čia buvo kažkoks žmogus?

Turėjo, ir pats mano va šitas vyriukas turėjo, jau *prasigyvenom*.

Tai ilgainiui gyvenant įsigijote?

Taip, kai nusigyvenom, atsirado pinigėlių, ir Velykas ir Kalėdas pasidarom, būdavom švenčiam, lietuviškai. Čia va mamytės, tėvelio draugai, bet jie irgi visi lietuviai, bet visi tremti, bendrai, su rusais, kokiais, tai nebuvo tokiu nei baliušku, nieko. O va su lietuviais, tai kokia švente ir visada, sueidavo. Tėveliai visada

Buvo glaudi lietuvių bendruomenė?

Aha. Čia kažkokie, nežinau. Čia, šita gi, aš dar nevedusi buvau. Mano kirpėja draugė tokia buvo, Galina, rusytė ir čia jos vienas brolis, o kitas brolio draugas. Nusifotografavom.

Ar prisiminat kodėl ir kada čia fotografavotės? Kažkur ėjot?

Neprisimenu gerai, čia kažkokia šventė buvus, ar pirma gegužė, kažkas tai tokio, Ten gyvendavo žmonės, kur ne kokia gryčelė stovėjo. O kai pradėjo tremti visus tuos žmonės šitus, ten tai pritremtą buvo visokių, ir latvių, ir baltarusų ir ukrainiečių, visokių. Visi žmonės, kurie trėmė, miško va, namų prisistatė, padarė miestą didžiulį. Palikom išvažiuodami didžiausią, upė čia bėganti. Uoj vargom.

Papasakokit apie karvę.

Gryčytėj gyvenom, išėjom jau iš to barako, tėtė nupirko tokia gryčytę, nu ir gyvenom. Tėtė nupirko karvytę, begalo gabus. Ant dviejų šeimų viena karvytė. Va čia jų namai, o čia mūsų namai. Dvi šeimos P. tokie gyvenom. Na ir dabar ką, o ten buvo taip, dvi seserys, brolis ir mama ištremta. Bet jos jau suaugę buvo, panos jau buvo ištremtos. Tada man kokie penkiolika buvo, nežinau. Tai ką dabar, aha, suėjom gyventi, tėtė sako susidedam ir perkam karvę. Iš kažkur atplukdė, iš kažkokio kaimo. Prisimenu, kad vienoj pusėj upės gyvenom, o kaimai kitoj pusėj. Ten rusai gyvenom, visokių ten buvo, tam buvo. Sakė galim nusipirkti karvę ir dvi šeimos, dvi su šitais, ta viena karvyte. Vieną sav. Mes melžiam, o kitą jie. O šieno prašom, čia niekur nėra, čia pasidarė jau kaip miestelis, nieko nėra. O šienas už upės, tai laiveliu nuplaukia tėtė su mama, pasiima telkį, prišienauja, pridžiuvina, kupetas didžiules sudeda ir ką, reikia parsivežti. Tai nežinau kodėl laivais nevežė, ir dabar nesuprantu kodėl su laiveliu neplukdydavo. Laukdavo žiemos vežti, aš pagalvoju, kaip yra žmogui duotas likimas, nuo jo niekur nepabėgsi. Tai kai užšąla šita upė, kokia drąsa, ką tu žinai kokioj vietoj važiuoti ta upe ir kur tas kelias pasidaryti. Tai būdavo pakinko karvę, tą pačią, į roges ir tėtė turėjo roges, nežinau iš kur gavęs. Važiuoja mamytė šieno, per šitą upę, šitaip skersai nuo mūsų gryčios. Prisikrauna, pati viena, nuvažiuoja. Daugiau karvytei neparveš, tam kartui, savaitei pašerti ir viskas. Vienu žodžiu, atplukdo šitą šienelį. Per dieną keletą kartų suvažinėja, jau tada mėnesiui, o pūgos, žiemą keturiasdešim šalčio, baisus dalykas, kaip užaina. Bet kas darosi, pradėjo visi, baltarusai, lietuviai, latviai pradėjo išvažinėti, kadangi nuėmė tas komendantūras, o mes visi buvom po tom komendantūrom, belenkur neišeisi, neišvažiuosi. Visur reikia atsiklausti, parašai visi. Nuėmė komendantūras, galėjai kur nori. Pradėjo iš tos Tomskos srities atskiristi lėktuvai, jau buvo galima susisiekti, su šita lėktuvais. Vienu žodžiu, pradėjom jau kitaip gyventi. Tai vieną sav. Mama atveža šieno, šeriam, o kitą sav. Važiuoja tie kaimynai. Taip melžėm, šitaip taip gyvenom. Aš galvoju dabar, kaip laimė yra žmogui, o ką tu babut žinai ką ta upė, ką tas kelias, gali būti properša, kad atšilus, tai kaip Dievas davė, kad šitiek metų išgyvenom ir jokio nieko, jokios nelaimės. Istorija didžiausia.

O pas jus šios fotografijos? Ar jos buvo pas tėvus, ar tada perdavė?

Tai visa šeima gyvenom vienoj vietoj.

Visada liko jos šeimoje?

Taip.

O kokiomis progomis jūs rodote šitas nuotraukas, savo vaikams augant rodėt? O draugai, kaimynai?

Vaikai matė. Draugai, kol bendravom, kai grįžom, dar biški buvom susirišę, buvo atvažiavę iš Ukmergės, bendravom su jais. O paskui, jau kažkaip, pradėjom, kai sugrįžom visi, visiems pradėjo jau kiekvieni savo gyvenimą gyventi, tai savo, mes savo. Tai teveliai dar sueina, šventėm pasikviesdavo, bet kažkaip pradėjom nutolti, visi tie Sibiro draugai. O mes apsistojom, mes jau čia susiradom draugų.

Vienintelė nuotrauka prieš Sibirą, ir tai krikšto mama atsiuntė, nes tol, kol Lietuvoj buvo, tai nieko neliko, viskas sudegė.

Ai tai čia vienintelė nuotrauka?

Man gal čia kokie trys metai.

Tai visos šeimos nuotraukos, kurios prasideda iš naujo ir kurias turite tai tik iš Sibiro?

Jojo, Lietuvoj viskas buvo nubraukta. Mamytės brolis čia dar liko, mamytės brolis, kai mus ištrėmė, tai jis nuėjo, tuoj viską parceliavo valdžia, tai jis dar spėjo, tėvelis labai gražiai grodavo armonika, tai jis dar spėjo pasiimti armoniką, gitarą, aš turėjau. Ai ir veidrodis. Žinokit, nieko nesakė, tam veidrody buvo palikti pinigai, tai galvojo, kad trumpai išvažiuoja ir greitai grįš. Tai, kai dar buvo gyvas T., mes gyvenom, būdavo perkalbam. Veidrodis čia ir kabo. Kabėjo virtuvėj, tai kai išvežė Sibirą, brolis ir pasiėmė tą veidrodį. Tai jis ten kabėjo, kol negrįžom iš Sibiro. Grįžom, tai atidavė veidrodį. Dar praėjo dvidešimt/tridešimt metų, patys tėvai irgi nieko nesakė, tai kai tvarkė ir išlindo tie pinigai. Grįžo iš Sibiro, tai brolis atvežė šitą veidrodį, tai mes su sūnumpasikabinom virtuvėj. Užėjo remontas, mama sako, pakabinkim *kalidory*, tas veidrodis toks Smetoniškas, gali pastatyti, pakabinti. Tai seniau, jau tėvelis iš kur buvo nupirkęs, bet jau čia buvo senai, rusai užėjo, visai gyventi pradėjom šitam name. Tai dabar, brolis atneša veidrodį ir mamai paduoda, sako čia jūs. Mes abu kabinam veidrodį, jam parūpo pakelti kojelę, kokie pinigai, ten kažkokie, rusiški. Obligacijos, vienu žodžiu. Išdrimba didžiulė krūvą, gal tėtė paslėpė, gal Aleksiuko. Gal laikinai padėjo. Galvojo, gal karas bus, kad veidrody, išneš, jeigu gryčia degs. Šitiek metų praėjo. Žmonės slėpė nuo ugnies, nuo karo.

[Nesusijusios kalbos]

O jūs dabar žiūrit į nuotraukas?

Pasižiūriu, bet seniai bežiūrėjau.

Mano vaikai, du anūkai, laikas eina, dilsta. Kilo mintis įrašyti nuotraukas, turėti. Išsitraukiau nuotraukas ir įamžinau, kad turėtų.

Vargom, viskas praeina, jeigu visą laiką neužmirštum žmogaus artimiausiu, tai išprotėtum. Tai tėveliai mirė, sūnų palaidojau, jeigu neužsimirštum, pats numirtum. Taip sukurta nuo pono Dievo, vis kažkas sukuria, padaro, kad vienu žodžiu. Ir pavargom, ir sunkiai gyvenom, bet išgyvenom.

O pati nuotrauka, kuri jums mieliausia, įsimintiniausia?

Tai nežinau, čia albume daug tų nuotraukų.

O būtent iš tremties ar yra, kuri turėtų didžiausią prasmę/vertę?

Aš taip pasivartau, o taip kokios istorijos nesusikūriu, *kada pabodu*. Žinot, tiek metų praeina ir pats žmogus, kai atvažiavo čia, tai buvau jauniausia. Ir darbe, ir pagyrimų.

Ir dabar aktyvi, senjorų klube. [Nesusijos kalbos]

O domitės, ką kalba apie tremtinius?

Dabar jau nutrūko, o kai grįžom iš Sibiro, tai buvo įtraukę mane Anykščių rajonas, jeigu būdavo koks susirinkimas tremtinių, ar ką, būdavau pakviestą, visada apsilankydavau. Dabar jau gal niekas nebe. Jau mažiau, praėjo tiek metų.

O kai girdite, kad kažkas pasakoja apie tremtį, tai jūsų patirtis panaši būtų?

Viskas teigiamai, su kokiomis moteriškėmis pasikalbam, tai teigiamai. Dabar jau numirė, nebėra.

Tremtiniai stiprus žmonės, išsaugo tautiškumą, papročius.

O jums kada papasakojo apie tremtį?

Aš visada žinojau, mano pirmoji darbovietė bibliotekoj, aš visada žinojau.

Bendruomenė visada žinojo?

Ne, čia nebuvo slepiama. Niekas pirštu nebaksnodavo, niekas, nei jokio žodžio (jau kartojasi) Mes labai darbštus būdavom, pagyrimais apdovanodavo. Stengdavausi, sąžine neleisdavo vogti. [Istorija nesusijusi su tyrimo medžiaga]

Ar norite ką nors išimti iš pokalbio?

Viskas gerai. Nieko aš pavojingo nepasakojau

Interviu atliktas rugpjūčio 24 d. A.R. g. 1956 m. Moteris laiko nuotraukas albume, jos sudėtos gan chronologiškai. Kalbėdama nesiplėtojo pernelyg daug, nors nuotraukų turėjo daug, tačiau nesustodavo prie kažkurios labai ilgai. Moteris pokalbio metu gaudinas, kalba su ilgesnėmis pauzėmis.

Ar sutinkate, kad šis pokalbis būtų įrašomas?

Taip.

Esu Deimantė Vaičiūtė, politikos ir medijų magistro studentė, ir darau tyrimą apie šeimos fotografijas iš tremties. Truputi papasakosiu apie savo tyrimą. Jame kalbinadama šeimas, kurios savo nuotraukų albumuose turi fotografijas iš tremties bandau suprasti kaip šios fotografijos kuria šeimos tapatybę. Kitais žodžiais tariant, kaip ir kada šeimoje yra kalbama apie nuotraukas, kurios savyje turi stiprų emocinį krūvį. Interviu turėtume užtrukti apie 1 valandą. Ar sutinkate, kad šio interviu medžiaga būtų naudojama tyrimo tikslams? Jeigu ką, bet kuriuo metu galite nutraukti pokalbį ar atsisakyti dalyvauti tyrime.

Taip.

Tai pradėkime nuo pradžių, ar žinote kada ir kodėl jūsų šeima buvo ištremta?

Tai pas mane buvo ištremti tik seneliai, buvo ištremti 1948-1949 m. kadangi jie gyveno, mamos čia tėvai, Marijampolės apskritis, skaitėsi, prie Kalvarijos, Biberčių kaimas. Seneliai turėjo du sūnus ir dukrą, mano mama. Jie, senelis, leido savo teritorijoj bunkerį įsikasti partizanams ir va nuo to prasidėjo. Ir kadangi buvo bunkeris, buvo rasta ir senelį iškarto išvežė į lagerius, pasodino. O jo žmoną, močiutę mano, ir pramočiutę, senelio mama, ištrėmė į Irkutsko sritį, Irkutsko sritis, Niežerustkino rajonas, kaimas Kostino. Mama su dviem broliais, kadangi žinojo, kad negrįžta iš tremties, nes būna nužudyti, mamai buvo tuomet šešiolika metų, ir jie pabėgo iš namų paprasčiausiai. Tada prasidėjo, mama buvo kaip ryšininkė, broliai partizanavo, neatsimenu koks ten partizanų būris, yra kažkur ten knygoj. Pasibaigė tuo, kad brolius sušaudė, o mama papuolė į kalėjimą, kol jai neišspildė jai aštoniolika metų, laikė lietuvoj, o tada buvo teista, sedėjo kalėjo SSRS miestas Inta. Tai va, ten ji susipažino su tėčiu, tėtis iš čia A. Tėtis kaip ten paskojo, kad jų visą klasę pasodino, kai ten suėmė. Jo buvo, V.P. brolis ar kaip ten pavardė, klasiokas, paskui, nu jų daug buvo tenais. Visa klasė, atėjo ir čia, jie žinai, kaip jaunimui, buvo išdalinti šautuvai, viskas. Sako porą mėnesių ir visus suėmė. Vienintelį išpirko P. brolių, kadangi tėvai buvo turtingi. Kitus, visus išvežė. Nu ir tėvai ir susipažino tenais. Kada mirė šitas Stalinas, tada čia juos, tada jie kaip ir nelaisvi, bet galėjo gyventi nu tenais. Reiškias, turėjo komendantūrą, barakuose kažkokiuose. Sake, mes dar negalėjom pavardėm vadintis, tik numeriai buvo. Paskui, kada jau, gal po poros metų, leido sugrįžti, bet neleido sugrįžti į Lietuvą. Tai vieni važiavo į Latviją, tai dar kur. O tada jau mama, nusprendė pas močiutę, tik į Sibirą leido. Taip jie atsidūrė ten. Tai va. Buvo iš pradžių, kiek atsimenu, aš kadangi gimiau Lageriuose dar, aš 1956 m. gimus, ir iki penkių metų gyvenau ten, Šiaurėj, o tada pas senelius. Kiek aš atsimenu, tai labai sunkiai tėveliai dirbo, Pielaramoj, ten kaip čia medžio pjovimo. Aš kaip ir atsimenu mama su tėčiu visada dielagleikom, batais guminiiais, kerzinais tokiais, net ne guminiiais. Na ir, labai sunkia i dirbo, paskui po truputi, po truputi, kadangi lietuvių buvo

nemažai. Lietuviai buvo darbštūs labai, tėtė sugebėjo, jis vis tiek buvo, iš paskutinės gimnazijos klasės paimtas, nebuvo taip kad bemokslis, ir jis po truputi ir dirbo tikrai labai gerą darbą, načialniks. Dalis parkhozas, o visur reikėdavo važiuoti dalių gauti, atstumai ten didžiausi, jeigu šimtas kilometrų, tai vadinasi čia prie pat, arti. Atsimenu kaip tėtės viršininkas, vokėtis, Gilderman toks, tai jisai sakydavo, kaip tu V. sugebi visur viską gauti, nu žinot, kaip lietuviai, tėtė sako įsidėdavo lašinių pantį, samagono kelis butelius kaime nusipirkdavo. Ir važiuodavo, sako, gaudavau visokias dalis, kas reikėjo parhoze. Tada jau geriau gyvenom, bet šiaip dirbom visada daug, jeigu ten savo nelaikysi gyvulių, tai nepragyvensi, visi turėjo karvę, turėjo kaip sakyti prieaugį mėsai, kiaules. Po porą paršų tikrai laikė. Aplink visi, buvo labai daug pas mus ukrainiečių, belarusų ir armianai, estai, latviai, gruzinai – nu visokių tautybių. Pas mus klasei, atsimenu pas buvo gal keturiasdešimt vaikų, tai buvo, mes skaičiavom gal septyniolika tautybių. Įsivaizduojat? Bet kažkaip, kaip ir vaikai ir gyvendavom ir mušdavomės ir viską, bet viskas gerai buvo. Aišku, gaudavom, kaip sakyti, tokių žodžių kaip fašistai, atsimenu, ukrainiečius vadindavo banderai.

Čia rusų vaikai taip jus vadindavo?

Taip. Gaudavom savo tokius žodelius, bet ir mes mušdavomės, jau nenusileisdavom. Jau ir draugaudavom, taip visi. Viskas tvarkoj. Po mokyklos baigimo, išvažiavau į Irkustską, stojau mokytis, pedagoginę matematiką baigiau. Ten jau nebuvo lietuvių, visam fakultete nei vieno per penkis metus. Namuose, kai parvažiuodavom, mes aišku labai retai parvažiuodavom, nes tenais reikėdavo važiuoti dvylika valandų su traukiniu ir dar valandą su lėktuvu, kitaip nenuskrisi, o lėktuvai ten du, kur dvylika vietų. Na, kaip sakyti, atvažiuodavom tik sedmojama niambria šventė, nauji metai, piervaja maja. Viskas.

O tai į Lietuvą dar negalėjote grįžti ar nenorėjot?

Lietuvan gal kažkokiais metais jau galėjom, nes jau pirmą kartą atvažiavo, kai man buvo keturiolika metų. Gyventi jau gal galėjom, bet tėtė buvo atvažiavęs ir ką ubagai, kur atvažiuosi, nieko neturi, kas kur priims. Tarp kitko, apie sugrįžimą, noriu pasakyti, aš grįžau 1979 m., net 8 per kalėdas grįžau, Kūčių vakarą ir čia pas mus kolūkio pirmininkas buvo toks Nazaravas, tai jis sakė, padėsiu įsidarbinti, viską. Labai geras žmogus. Nuėjau prisiregistruot, čia D. ir dirbo N., tai dar mane pradėjo klausinėti o kaip tu čia grįžai, kaip čia kas, kaip ką. Aš sakau, palaukit, aš ten gimus, o prie ko čia aš. Ne mane, kas vežė, ne mane kas trėmė, kur noriu ten važiuoju. Tai įsivaizduok, dar reiškias tu negalėjai. Tai aš Nazaravui dar paskambinau, atsimenu. Naz. Atėjo, sako baik tu čia blusinėjas, taip jis šnekėdavi. Jo, aš iš pradžių, nu kaip, kadangi aš ten pabaigiau, manęs nenorėjo išleisti, anksčiau gi turėjai atidirbti. Sako, kadangi žinojo, kad galiu pabėgti, tai man davė pirmai išsirinkti iš kurso, kurse buvo du šimtai vaikų,

studentų, ne vaikų. Na ir išsirinkau miesto mokyklą, ten geležinkiliečių mokykla ir gali ten gauti privilegijas, per metus gali tarybų sąjungoj važiuoti nemokamai, ten geležinkelį, nu gera mokykla buvo, gera vieta. Bet aš vis tiek žinojau, kad ten neisiu. Mes turėjom pažįstamą lietuvi daktarą, ir jisai sako, reikia tau puse metų nedirbti, gal trijų mėnesių užtenka, pasirgti ir tada tavo paskyrimas negalios. Tai va, taip ir padarė, kad aš sergu, aš nedirbau, per Kalėdas aš čia atvažiavau. Tėtės buvo klasiokas, Pakl. Jis tuo metu dirbo švietimo skyriuj Anykščiuose, vedėju. Ir jis man buvo iškvietimą padaręs, kad Anykščiuose buvo rusų klasės ir sako atvažiuosi ir dirbsi rusų klasėse, man gi sunku lietuviškai. Na ir, šitą, bet kadangi nuo rugsėjo mane neleido, o mokykloj gi žinot, žmonės priimti dirba ir aš atvažiavau ir darbo nebuvo, o nuvažiavau tėvų buvo draugai, tokie kartu iš kalėjimo, lagerių. Gyveno jie Jonavoj, rusų mokyklon buvo, sako bus tau darbas. Sako, už pusės mėnesio ten bus, karininkų žmonos ten dirba, bet ten išvažiuoja kažkur, išsiunčia ten matematiką ir tu ten darbą gausi. Aš kaip ir norėjau Jonavon važiuoti, bet tėvo sesuo sako, gan su ruskiais prigyvenai, nevažiuosi, neleido man. Na ir tada, Naz. Išsikvietė Raž/, ana gi turėjo dvi klases matematikos. Tai sako jai gana tau dirbti, ji partijos sekretore buvo, sako dirbk pas mane, tai nebelakstyk. O tarp kitko, ji buvo net ne matematikos mokytoja, o pradinių klasių, tai mane priėmė ten dirbti. Visą mėnesį, ėjau mokiausi terminologijos pirmiausiai, sėdėjau pas G. per pamokas, viską, nu gi sunku. Man buvo vardai sunku, galvojau, dieve ar kada aš išmoksiu, ten Mindaugas, Gintautas, nepasakui žinau. O pamoką būdavo, kad iškalu va, juodai, žodžius lietuviškus, paskui kažkaip jau nuo rugsėjo daugiau pamokų, daugiau. Tada rusų klasės pasinaikino Anykščiuos, tai niekur ir nebėjau.

Mhm. O jūsų seneliai ir grįžo į Lietuvą?

Grįžo, bet mirė. Liko ten tik močiutė, septyniasdešim septintais mirė, ir mes jos nesugebėjom atsivežti, kadangi kada buvo leista vežtis, sakė nepersiveši, kad ir iš Sibiro. Nes Sibiro žemė šalta, ten numireliai išsilaiko ilgai, sako jūs ten atidarysit šaltieną, o ne kaulai. Ir taip, tarp kitko, nu labai gaila, dabar mano draugės, klasiokės, atsiuntė nueina vis dėl to, geri žmonės, nueina ant kapų. Taip, va atsiuntė močiutės kapines, jau kryžius pakežės, jau tokia Nadia sako mes nudažysim tau kryžių, tai nudažė, dieve, ten gi kapinės, Sibire miške. Čia jos vyras dažo. [Ne apie pokalbį]. Nudažė tą kryžių, bet jis juda, ilgai nestovės. Čia nuotraukas pritrūkiau, čia jau gydytojas, lietuvis. Kapinės ten grynai miške. Buvo kaip misija Sibiras ir ten buvo, tam kaime.

O jūs savo šeimoj kalbėdavot apie tremtį, mama kažką daugiau pasakodavo?

Mes viską žinom. Nuo pat vaikystės.

O jūs kada pirmą kartą kam nors papasakot, vaikams, artimiesiems?

Mes žinojom visa laik, močiutė su seneliu šnekėjo, žinojo vaikai.

Tai ir jūsų šeimoj tai buvo įprasta tema?

Taip, normaliai viskas.

Tai galime pereiti prie pačių nuotraukų.

O ką aš tų nuotraukų, labai daug neturėjau, gal šviesą uždegti.

Viskas gerai.

Čia va mama yra, čia dar va mama, jos du broliai.

Čia prieš tremtį?

Taip, čia dar prieš tremtį buvo daryta. Čia jau mama, gal jau tremty, nu ne tremty, bet ten lageriuose. Čia jau žinau, kad iš Intos tos nuotraukos, čia mano.

Mhm.

Čia jau tėtė su manim, čia Intoj, kur kalėjo. Statelses mama čia pati išsiuvinėjo, turėjo mašiną nusipirkus, čia kaip išmušinėjo.

Čia prisimenat iš namų fragmentus? Šventes?

Čia viską prisimenu, viską žinau ir kas močiutės buvo. Čia vėl aš, mama čia. Čia jau su mama. Čia aš su mama. Senliai čia jau Lietuvoj. Čia Papievis, jau prisimeni gal? Čia jau mama, mano dar. Čia su mama.

Pamenat kam pirmą kartą parodėt šias nuotraukas?

Nežinau, mes čia namuose turime, visada žiūrim. Čia viskas rankų darbo, čia tėtė, brolis. Čia jau visi, tokia nuotrauka belikus, visi iš lagerio išsilaisvine.

Čia iš mamos perėmėte nuotraukas?

Taip, čia dar mamos senelis, buvo atvažiavęs dar.

O šita nuotrauka?

Čia dar mama nėščia manim, tėtė su draugais. Čia pažiūrėkit, matot kokia, darbinė. Čia jos visas, mamytė sakydavo, jų brigada, kur dirbdavo. Čia Šiaurėj, jie dirbdavo visos merginos, moterys, geležinkely, tuos bėgius žemindavo, amžiną įšalą kaldavo su kuvaldom. Bet visos jaunos, bet kaip apsirengė. Visos kalbos buvo ar kada nors pavalgysim, duonos.

O žinote gal kas darydavo šitas nuotraukas? Gal kažkas turėjo fotoaparata?

Čia šito nežinau, neturiu ko paklausti. Čia jaunimas Intoj, o čia jau Sibire mūsų mama. Bet čia ne iš karto. Iš pradžių mes gyvenom barake, o čia jau buvau kokioj šeštoj/septintoj klasėj. Čia irgi Sibire Lietuviai, čia mano senelis, kur buvo kalėjme.

Čia šventės metu?

Čia vestuvės buvo. Lietuvių. Čia tėtė darbe, Sibire.

O ką jis dirbo?

Nu tiekėjas buvo, viršininkas. Bet iš pradžių kitur. Kas čia dar... Aš daržely irgi. Čia tėvas Intoj, plauna puodus. Viskas ten.

O čia atspausdinta?

Nežinau, panašu, kad taip. Čia mamytė, senelis. Toks latvis, išstremti latviai buvo.

O kai žiūrit į tėvų nuotraukas, atsimenat kažką naujo, ką prieš tai buvot pamiršusi, bet pažiūrit vėl atmintį sugrįžta?

Nu prisimenu. Čia bendrabuty Irkustske, čia ir Lietuvoj tokios lovos būna, stalas, iš lentelių kažkoks tai, atsimenu.

O kokiomis progomis žiūrit?

Dabar jau taip. Mes žiūrėdavom su vaikais, bet kada, žinokit, aš ir dabar, kada nuotaika, reikia perdaryti viską, baisus čia jau.

Mh.

Šita, namai, ten kur prie ežero buvo, pakalnėj. Čia va laidojom močiute, kur aš kapą rodžiau. Mes ten su lietuviais, draugėmis buvom, čia lietuvis. Mes visi kažkaip ten draugaudavom. Čia tenais, būdavo Sibire, ten katok, čiužinėdavom ant užpakalio. Čia irgi lietuvaitė, ir dabar susirašom, dar gyva. Aš čia buvau pionierių stovykloj, išvežė, kaip verkiau, be mamos.

O buvo lietuvių stovykloj?

Ne. Čia aš universitete jau. Amfiteatre, čia mano vienuolikta klasė, paskutinė. Čia irgi tokios nuotraukos, Sibire. Čia mes su mama, aš ir kaimynė. Instituto nuotrauka. Čia mes jau su sesė, tik atvažiavom.

Čia jau Lietuvoj?

Nene, čia jau visko. Su mergaitėm, kambariokės. Čia mano su.. Čia va irgi su draugėm, jau iš Sibiro. Nu daugiau, čia jau Sibiro draugės. Dar bendravom.

Ir dabar palaikot ryšius?

Taip, nežinau ką čia daugiau.

O kai vaikam rodydavot nuotraukas, po vieną nuotrauką pasakodavot, ar labiau bendrai patirtis ir tokios nuotraukos tai papildanti?

Nežinau, gal ir pasakodavom. O dabar vaikai nelabai domisi, o ypač rusais, sako apie rusus dabar nieko nebepasakok, ir užčiaupia, neįdomu jau.

O turit kokią įsimintiniausią nuotrauką? Nuotrauką kuri turėtų jums istoriją, reikšmę?

Visos man atrodo, visas pasižiūri. Čia pas mane buvo atvažiavusios iš Sibiro.

O kai žiūri į nuotraukas, ką jauti? Liūdėsi ar ką?

Uoj, supranti, aš su tom draugėm ir bendrauju, vos ne kas dien kalbam, kai whatsapp. Tai man kažkaip taip prisiminimai, tai malonų, vis dėl to jaunystė, negaliu sakyti, kad kažkas blogai.

Mes kai važiavom, kai prasidėjo devyniasdešimt, važiavom į Sibirą, čia važiavo tokia mokytoja, V. su vyru, V. turėjo labai, buvom bilietus nusipirkę, kaip tik paskyrė muziejui dirbti, tai negalėjo išvažiuoti. Mes buvom nuvažiavę, tai ta draugė buvo nusistebėjusi, kad žmonės labai draugiški. Ten rusų mažai, visi tremti, jie draugiški be galo. Kiekvienas kviečia į svečius, ką turi, ateik, bulvių išsikepsim, kefyro. Kaime, kuo gali pavaišinti. Aš taip kartais pagalvoju, kažki kas pakviestų, negaliu pasakyti, kad kažkas blogai. Aš tai pastoviai domiuosi, kalbam apie savo pažįstamus, klasiokus, mokykloje irgi atsiunčia, aišku rusų kalba viskas.

Sibiras yra jaunystės erdvė?

Taip, bet malonu. Aišku, ką mes ten matėm, nieko nematėm gero, bet vis tiek viskas gerai. Kitokiom spalvom.

O jūs domitės ką viešojoje erdvėje kalba apie tremtis, tremtinius?

Ne. Bet panaši ta patirtis, bent mano amžiaus. Dabar jau viskas praeitį, nėra tų nuoskaudų, kaip buvo taip buvo. Norėjau aš stoti, kaip ten. Nepriėmė, į teisę, tremtinė, tai nepriėmė. Nieko neaiškino. Tai čia ir taip aišku. Jeigu jau sugrįžus lietuvoje nenorėjo, o ten mes visi tokio pat likimo, kažkaip nieko nesijautė. Buvo kaip ir įprasta, aš ir dabar bendrauju, kuo jie kalti, jie viską supranta. Pagalvojus, ten ir šneka tą patį, tą vieną, durnais padaro, tai viską tiko. Dabar duodas, duodas.

Tai dabar ar yra matę nuotraukas kažkas?

Tai kalbam, tai nežinau, normaliai. O nuotraukas rodžiusi kažkam be šeimos? Nežiūrėjom su kitais, neįdomu niekam.

Supratau. Ar norėtumėte ką nors išimti?

Ne, viskas gerai.

Ačiū, kad sutikot pasikalbėti.

Interviu darytas 29 rugpjūčio. Viena nuotrauka, kurią laiko rėmelyje, prieš pokalbį baiminosi, kad neturi ką pasakyti.

Ačiū, kad sutikote pasikalbėti, ir pradžių norių paklausti, ar sutinkate, kad pokalbis būtų įrašomas?

Jo, jokių paslapčių neturiu.

Esu. Deimantė Vaičiūtė, politikos ir medijų magistro studentė, ir darau tyrimą apie šeimos fotografijas iš tremties. Truputi papasakosiu apie savo tyrimą. Jame kalbinadama šeimas, kurios savo nuotraukų albumuose turi fotografijas iš tremties bandau suprasti kaip šios fotografijos kuria šeimos tapatybę. Kitais žodžiais tariant, kaip ir kada šeimoje

yra kalbama apie nuotraukas, kurios savyje turi stiprų emocinį krūvį. Interviu turėtų užtrukti apie 1 valandą. Ar sutinkate, kad šio interviu medžiaga būtų naudojama tyrimo tikslams? Jeigu ką, bet kuriuo metu galite nutraukti pokalbį ar atsisakyti dalyvauti tyrime. Ar žinote ir galite papasakoti kodėl ir kada jūsų šeimos narys ar nariai buvo ištremti?

Ištrėmė tūkstantis devini šimtai keturiasdešimt devintų metų, kovo 25 d., čia toks buvo kodinis pavadinimas Priboj, kaip sako, krantų muša lietuviškai išvertus. Per vėlykas, faktiškai. Aš jau buvau gimęs Lietuvoj ir mane ištrėmė iš Lietuvos, buvau dviejų su puse metų. Šeima, buvau jauniausias vaikas, vyresnį brolių turėjau, aštuoniais metais. Ištremti buvo, tai mūsų sąrašas buvo didesnis, dar seneliai kartu gyveno ir jie, bet aš taip galvoju, bet kažkas buvo pranešė, iš tikrųjų taip ir sako, kad kažkas buvo pranešęs kas bus tremiama ir jie pasitraukė, išvažiavo. Tą tremties dieną jų nerado namuose, taip užfiksuota ir yra dokumentuose, kad nerasta. Tremia mama, tėvą ir mane su broliu. Mus nugabeno į Irkustsko sritį, rajonas Tieretskij, dabar mano atrodo, kad negalima jo žemėlapy atrasti, bet aš iš tremties vietų, kur sudarytas, aš esu jį radęs, kad tas rajonas yra pažymėtas kaip tremties vieta. Kaimas buvo carinės Rusijos irgi matyt tremtinių, nes buvo cerkvė, kuri paversta sandėliu, ten sandėlis buvo, po to kultūros namai. Tai, rodydavo filmus tenai, tai pro pamatus įlysdavom ir žiūrėdavom į ekraną iš kitos pusės. Senas kaimas, bet po karo, ten beveik vyrų nebuvo, vienas iš fronto grįžęs. Moterys daugiausiai ir tremtinių šeimos. Tai, moterys, kiek ten vaikų, nelabai daug vietinių vaikų, jau iš tremties juos papildė ir visas ten, tiesiog, gyvenimais su tremtinių atvažiavimu jie. Jie net džiaugėsi, kad jiems pasisekė, pas juos, apsigyveno. Pradžioj, tai, nelabai prisimenu, šiaip visai net neprisimenu tų pirmų metų, tai be abejo, buvo labai sunku išgyventi. Tai tokia ta istorija.

O ten buvo tik lietuvių?

-Ne, lietuvių ten irgi buvo, o kitų nežinau, ar kitų tautybių. Kažkaip taip, negaliu pasakyti, ko gero, kiek aš ten buvau, tai buvo lietuvių, tai ir iš pradžių apgyvendino barako, bet aš jos neprisimenu. Tėvas buvo visų galų meistras, tai labai greitai pasistatė namą, atskirai gyvenom, tai turėjom savo namą, įsikūrėm. Iš vienos pusės kaimynas lietuvis, ten kažkokiam tai Sibire buvo laisvas namas, kad apsigyveno. Tai kaimynai mūsų, o iš kitos pusės, tai rusas gyveno, o už jo irgi lietuvių šeima. Toks S. tai mes pas juos buvo irgi buvo sūnus, mano amžiaus, tai mes dviese buvom draugai, ir metai, ir beveik tuo pačiu metu išvažiavom, kai tik pradėjo, grąžinti į Lietuvą, reabilitacijos gal dar nebuvo, bet penkiasdešimt aštuntais metais, mes išvažiavom iš ten irgi pavasarį.

O kiek metų buvo jums?

Vienuolika su puse, tai devynis metus ten prabuvom.

O kai jūs sugrįžot iš tremties, tai jau šeimoje kalbėjo? Vis tiek jau turbūt kažką prisiminėt? Ar tai buvo tabu tema?

Taip taip, kad ištremti tai tikrai buvo žinoma, bet labai ką nors šnekėti, ne, net ir tokio žodžio, pasakės apie, kad Amerikos balsas ir Vokietijos, tai iškarto nutildė. Kai klausė, tai net ir smulkmenų, tai ne. Bet visko ten buvo ir aplinkybės, gal žino, kad iš lietuvių, tų pačių tremtinių. Dar tenai, tėvą buvę suėmė ir puse metu iki teismo, jis prabuvo įkalintas ir visai be sveikatos po puse metų grįžo, Stalinui mirus, iš lagerių, kalėjimų, paleidinėjo. Jis net nebuvo teisiamas, jeigu ilgiau būtų buvęs, tai net nebūtų grįžęs į kalinimo. Sveikatą atėmė visą stipriam žmogui, antros grupės invalidumą turėdamas grįžo iš įkalinimo vietos. Sako lygtais, kad net iš lietuvių galėjo būti, labai daug nereikėjo. Bet aplinkybėms labai daug ten nesigilinta ir negaliu pasakyti.

O jūs savo draugam sakydavot, ar kiti vaikai žinojo, kad jūs tremtinys?

Aišku žinojo, bet nebuvo sureikšmintas. Aš, ten keturias klases, ketvirtojo klasėje būnant išvažiavau, aš lietuviškai rašyti nemokėjau, skaityti tik raidės žinojau. Tai tokios kaip dabar šnekama kokios nors integracijos, tokių nebuvo. Ir mokyklą į lietuvių nuėjau, pirmais metais tai ypatingai, buvo sunku. Reikia pradėti rašyti, gramatika. Šitą, grįžus mes į Rokiškį, iš Rokiškio rajono, visai prie Latvijos pasienio. Tai giminaičiai, tai tėvų, sugrįžom, tai ir dokumentai buvo iš tremties grįžimo. Nenoriu to žodžio reabilitacijos, gal vėliau ir reabilitavo visus, bet tuo metu turbūt kitokiu juridiniu pagrindu leido išvažiuoti iš Sibiro, iš tremties vietų. Bet teisės gyventi Lietuvoj, tai mes dar šešis metus gyvenom Latvijoje. Bet aš į lietuvių mokyklą ėjau, Rokiškio raj. Juodupio vidurinę.

O vėliau persikėlėt į Lietuvą?

O tada šem penktais metais, pusseserė mamos, sesers dukra ištekėjo už tokio vyro, jis atėjo į kolūkio pirmininkus ir šitaip nusipirko, praktiškai, nelabai toli nuo gimtų vietų, nes viskas buvo faktiškai sugriauta, nieko nelike. Tos senosios sodybos. Tas pirmininkas, leido nusipirkti tą sodybą ir sugrįžom į Lietuvą ir paskui paskutinę klasę, vienuoliktą, jau iš Lietuvos važinėjau į tą mokyklą ir baigiau. O po to išvažiavau, tais pačiais metais stojau į Kauno politechnikinį institutą ir į kaimą nebegrįžau, po to tėvai jau nebeilgai ir vis tiek sveikata, apsigyveno pas brolių.

Galim pereiti prie nuotraukos.

-Čia aš galvojau, nelabai daug šito laiko buvo iki išvykimo, mes per aštuntus, tai čia septintų/šeštų nuotrauka. Čia brolis vyresnis, čia aš, o čia mama ir su tėčiu.

O kur šią fotografiją laikėte, kai grįžot iš tremties?

Nu čia išliko ir kaip jau prisiminimas Sibiro.

O jūs kažkur albume?

Ne, ji įrēminta, aš ją išėmiau dabar iš rėmelio.

Tai ji iš pat pradžių buvo ten?

Jau senokai, jo. Senokai. Aš negaliu pasakyti. Pas mane kaip įrēminta rėmely stovi.

O jūs vienas turit šią kopiją?

Gal brolis. Aš jau gerai neprisimenu, jau seniai daryta, bet atrodo jau yra padidinta, galbūt pas brolių originalas.

Gal prisimenat kas ją padarė? Kodėl?

Tai čia Sibire, aišku, prie netoli namo, ir nu kaip kaimas toks, carinės Rusijos, kaip toks charakteringas, gatvė, per viduri kelias, iš vienos pusės namai, iš kitos pusės namai. Ten toliau miškas, taiga. Į tą pusę jau labiau lapuočiai iš kitos pusės kaimas. Ir važiuojant į tą kaimą vartai, dideli. Iš kito galo kaimo irgi dideli vartai – tokie carinės Rusijos aišku. Čia jau buvo mūsų toj pusėj namas, kur jau pietinė pusė, tai ten su lapuočiu mišku, tai nežinau, kiek ten gal trys šimtai metrų, tokia pieva, pavasarį tulpės sužydi, visos tulpės. Vasaros palyginti neilgos, bet karštos labai.

Čia kažkoks žmogus turėjo fotoaparata?

Taip, ko gero, taip. Čia gal buvo, profesionalo, kad ir padarė nuotrauką ir išliko. Daugiau kitų neliko. Vieną turiu ir taip tokia, laikau kaip relikvija.

O jūs rodėte tą nuotrauką, vaikam, jeigu turite dar kam nors?

Taip ir vaikam, ir televizijoje yra, jeigu eina kalba, tai beabejo

O jūs prisiminat ką nors iš šios dienos?

Man jau dabar metų ne taip mažai, aš šeštų gimimo, tai sunkiai. (juokiasi) Neatsimenu šito tikrai. Bet čia buvo specialiai, kad ir šiek tiek pasipuošė, sąmoningai ne taip kaip nors, paimtų ir nufotografuotų, kaip dabar su telefonais. Čia jau daryta pasiraišuos.

Gal pamenat kam pirmą kartą parodėte?

Nežinau, tokio kažko išskirtinio negaliu pasakyti.

O dabar ji yra kažkur namie, matomoj vietoj, kur atėję gali visi pamatyti?

Taip, taip. Prie kitų reikšmingesnių nuotraukų.

Pati nuotrauka kokius jausmus kelia?

Vaikas buvęs, tai šeimoj, kad kažkas būtų nuskriaudęs. Buvo tokiu atveju, kad galėjo nuskriasuti, bet tokių nebuvo. Bet būtų pasižiūrėjus pasidarytų kaip nors blogo, tai vaikai man rodos net kantresni nei suaugę, labai daug ką gali pakęsti ir iškęsti. Labai labai, o kai dar su tėvais kartu, tai tokios, nu, mokykloj matyt, ko gero tokia ne visai, kaip dabar pagalvoju, dabar kaip ir tokia diskriminacija buvo, kai visi, daug buvo tų lietuvičių, tai tas irgi, neužsifiksavo,

tai buvo ir tų spaliukų, pionieriai ir mūsų iš tremties niekas ir net nešnekino. Kai nešnekino, tai poreikio nebuvo, tai bet koks išskirtinumas galima manyti buvo, imant su vietiniais, kiek klasėje, ko gero vieną ir net nebuvo nuo pirmos iki ketvirtos išskirstę, man rodos, kaip viena klasė, ten nuo pirmos iki ketvirtos. Taip ir buvo, vienoj klasėj ir mokiaus, nors gerai neprisimenu. <...> Aš jau šiek tiek pamiršęs, neturiu tokių, bet tokie įspūdžiai reikšmingi aštrūs, bet kiti tai šeimoj viskas tvarkinga. Kai tėvas buvo suimtas, tas laikas buvo be galo sunkus, mamai ten.

O pradžioj šita nuotrauka buvo pas jūsų tėvus? Vėliau jūs ją perėmėte?

Taip.

O kada žiūrėdavote, kokiomis progomis?

Tokio specialaus nieko nebuvo, nuotrauka iš Sibiro gyvenimo. Tam sovietiniam laikotarpiui kažkaip tas Sibiras nebuvo sureikšmintas, faktiškai, gal skaitė, tie patys tremtiniai, lygtais pažymėti, nesinorėjo afišuotis, reklamuotis. Galėjai, kad niekas nežinotų, kam reikėjo, tas žinojo. Apie tai mažai kalbėdavom, kad tokia situacija. Nuotrauka buvo neįrėminta, buvo albume. Aš sakau kodėl daugiau neišliko, tai kažkaip taip va.

Turėjot daugiau nuotraukų?

Buvo, žinau, kad ir su klasė buvo, iš mokyklos ir dar pradėjau eiti į mokyklą, Stalino garbino, pirma antra klasė dar eilėraštukai buvo, bet neliko.

Ar žinote kuriuo metu dingo?

Gal iš ten išvažiuojant ne viskas buvo paimta, dokumentai ir šitie dalykai. Bet čia Lietuvoj, bet ko gero, pasiliko ten, Sibire. Kad aš čia nepasakyčiau, kad sąmoningai išmesta. Galbūt, nežinau, net neliko iš klasės, kur darydavo mokinių nuotraukas.

O pas jus sakote, kad ten kelios nuotraukas? Ar jums užmetus akį į šią nuotrauką ji veikia jus ar ne?

Kai tai šeimos nariai, tėvai mirė, brolis gyvas. Bet, kaip praėjęs laikotarpis kartu, su tėvų kaip pasielgta. Na ir, pradinėse atsimenu, kaip valgyti nebuvo, pačioj pradžioj, bet paskui tėvas batsiuvis, pradėjo batus siūti ir visus kitus staliaus darbus išmanę, net prasigyveno ten. Grįžtant siuvėjų, tai išsinomavo net pusvagonį, vagoną. Gyvulius augino, į Irkutską vežė. Bet aš dabar Tremtinių sąjungoj dalyvauju, renginiuose, nesu labai aktyvus, bet esu narius ir Vilniaus apsk. Koordinatorius, tai man, ypač dabar, kas vyksta su Ukraina, tai aišku asocijuojas šitie dalykai ir dabar jau suprantu, kitaip negu vaikas, ar ten net jaunuolis. Tos imperijos nusikaltimus padarytus, sovietinės, imperija ta pati, dar net baisesnė ir jų dabartiniai tikslai tie patys, tik pasaulis kitas. Bet jų apetitas ne kiek mažesnis, jeigu jiems nebūtų užkirstas kelias, tai vėl visas pasaulis susidurtų su egzistencine problema. Tai suprantu dabartinę ir kas yra ukraieničių

išgyvenimas, kaip ten elgiamasi, tai nelabai ko gero skiriasi, tik dabar per informacines technologijas, tai nėra sunku. Tada dar buvo galima su propaganda, dar papuolė į nugalėtojų pusę, nes įveikė nacizmą. Bet patys tokie pat ir baisesni nusikalteliai. Tai šitas buvo, puikiai suprantu. Dabartinė Rusija negali sukelti net teigiamų emocijų, iš patirties žinau, ką jie darytų, jeigu net būtų proga, ta daryti.

Tai šita fotografija patvirtinta viešąjį pasakojimą apie tremtinius?

Taip, taip. Kartojasi tie nusikaltimai ir ta visa propaganda ir tai, kas norima pateikti, kad jie čia išvaduotojai, prieš nacizmą, dar kažką sugalvoja. Patys sugalvoja, patys gina ideologiją, patys didieji nusikalteliai.

Kai grįžot į Lietuvą, sakėt nelabai kalbėjot? Tai kada pradėjot, po devyniasdešimt?

Visada buvau susidomėjęs Amerikos balsą paklaustyti, matyt genuose buvo prieš santvarką, bet, nežinau, reikia manyti iš po sąmonės, toks nusiteikimas. Tokių, tais įvykiais, kas vyko, ta geležinė uždanga nuleista, oficialiai tai nieko, bet praeidavo tie balsai ir tėvas paklausti norėdavo su radija, trukdžiai visi, bet kaime jie mažiau trukdė. Taip, gal sąmonės lygis suformuotas, kad neigiamas, tos imperijos egzistencija ir jų dabartinė ir buvusi, nu vienu žodžiu, į visą šitą yra neigiamas požiūris.

O į tremtinių sąjungą iš pradžių prisijungėt?

Iš pradžių, bet ten buvo bendrai, bet paskui pasidalino, vieni sąjungą, kiti bendriją. Tai ir dabar Vilniuj, ne vien Vilniuj, bet Vilniuj bendrijos, tai jie ten konfrontavo, tai buvau praradęs ryšį gan ilgai, tai gan ilgai nebuvau narys, nei tremtinių sąjungos, nei bendrijos. Tai kai nepasidalino nebuvau, ten peripetijų. Dabar kiek paklausau, bet gal nelabai domiuosi. Bet nuo dvidešimtų metų įstojau ir esu ten. Dabar su bendrija jau irgi normalus santykiai, tai bendri renginiai. Bet tai kažkas ten kažkuo nepasidalino ir renginiuose kartu dabar jau.

Grįžtant prie nuotraukos, ar turite pasakojimą, gal tėvai, kas kažkas būtų jums įstrigę?

Tėvo suėmimas, pamenu. Atėjo trys, matyt iš NKVD ar kitų struktūrų, žmonės, mama verkdamas apkabino tėvą, kad neišleistų, neatiduotų. Bet rankas užlaužė ir išsivedė, tai prasidėjo ašarų pakalnė, tai pakol negrįžom. Po pusės metų be sveikatos. Nu jau ir visai prieš, atrodo, turint išvažiavimą, šiaip tai be pasų gyvenom, pagal pažymą, reikėjo registruotis, gal nebereikėjo taip dažnai. Uhh.. Prieš išvykstant, pavasarį, tai buvo matyti, septintų metų rudenį, per Mykolines padarė baliuką, ten sukvietė, ten lietuvičiai buvo, ir vienas kaimynas, tai jis ten vienas kaime buvo. Tai visi po baliaus išsiskirstė, aš neužmigau ir tas pradėjo siautėti, tik kai vienas liko su tėvu, brolis irgi, na jau buvo tuo metu toks koks nuotraukoj, gal po metų, o gal ir tais pačiais, tai čia nelabai daug skiriasi, jis pasislepė ir mes trise. Jis ten atvėrė peilį ir pradėjo terorizuoti, kad ten banditai, tai tiesiog norėjo papjauti tėvą, pradėjo badyti stalą, mama pradėjo

prašyti nene, o jis iki paryčių terorizavo, aš nepamenu. Paskui tėvui peilį vos ne prie krūtinės, atrodo, kad dar dar. Aš tada, stoviau prieš tėvą, kad neduosiu, neleisiu. Tai matyt jis nebuvo dar tiek girtas, aš išsipagiriojo ir sako negaliu vaiko papjauti ir išėjo, užsidarė tada ir kad neįeitų, bet jau matyt tėvui po kalėjimo, ilgas toks terorizavimas, kad jis pats išėjo iš pusiausvyros, tai atidarė duris, langus, paėmė kirvį ar kulvadą ir sako jam pro langus eik, bet ji nėjo. Tai toks epizodas, koks išlikęs.

Toks stiprus.

Toks, kurio negaliu pamiršti, kartais taip prisimenu. Bet nebuvo aš toks, tokiais momentais, ne kaip didvyris. Mes galvojom, kad brolis ir tuo metu, kad žemaičiai tokie kieti, tai žemaičiai tokie buvo, tokie kaime buvo antram gale. Aš vis laukiau, kol tie žemaičiai ateis, tai vis galvojau, kad ateis pasikviesti. Bet nei priekaištų nieko, tai va.

Ačiū už pokalbį.

Ačiū, tai jums sėkmės, ačiū, kad jūs domitės.

3. Pokalbis rugsėjo 16 d. S.R., g. 1942 Nuotraukos pabirios, apie pačias nuotraukas kalba nenoriai, skiriasi nuo kitų – kad pati turėjau rodyti iniciatyvą, imdama nuotraukas klausti kas jose pavaizduota, įprastai žmonės rodo nuotraukas patys imdami ir pasakodami. Apie pačias nuotraukas vengė visa laiką kalbėti, vis nukreipdavo temą į kažką kitą.

Ačiū, kad sutikote su manimi pasikalbėti. Pirmas klausimas, ar sutinkate, kad šis pokalbis būtų įrašomas?

Nu jau sutinku.

Esu Deimantė Vaičiūtė, politikos ir medijų magistro studentė, ir darau tyrimą apie šeimos fotografijas iš tremties. Truputi papasakosiu apie savo tyrimą. Jame kalbinadama šeimas, kurios savo nuotraukų albumuose turi fotografijas iš tremties bandau suprasti kaip šios fotografijos kuria šeimos tapatybę. Kitais žodžiais tariant, kaip ir kada šeimoje yra kalbama apie nuotraukas, kurios savyje turi stiprų emocinį krūvį. Interviu turėtume užtrukti apie 1 valandą. Ar sutinkate, kad šio interviu medžiaga būtų naudojama tyrimo tikslams? Jeigu ką, bet kuriuo metu galite nutraukti pokalbį ar atsisakyti dalyvauti tyrime.

Gera.

Ar žinote ir galite papasakoti kaip ir kada jūsų šeima buvo ištremta?

1948 m., tai buvo pavasaris, tikriausiai, gal gegužės mėnuo, kai rudenį jau nuvežė į mokyklą jauėjau. Man jau buvo šeši metai, šeši ar kiek, 1942 m. gimusi, nu tai rudenį į mokyklą nuėjau,

nei a, nei b, nieko. Bet metus atsedėjau, du metus sedėjau pirmoje klasėje, kol išmokau rusų kalbą.

Žinote kodėl ištrėmė?

Žinau tiek, kad norėjo išvežti vieną tėvuką, tėvėlį. Tai buvo naktis, mes miegojom vaikai, dar du broliai ir išgirdom, kad ten triukšmas, verkė. Mes visi subėgom, pradėjom verkti. Tai sako, jau sutiko, kad galim visa šeima ruoštis. Tiek žinau, kad tada jau visi, ką mama turėjo sukrovė vėžimui, o tada jau mus vežė. O kur vežė, nežinau, kažkur, paskui tai traukiniu. Jau čia matyt iš Vilniaus, ar iš kur, traukiniu vežė, tokiu, nu kaip gyvulius veža, tokie va.

O į kurią sritį?

Irkutsko sritis, Zumulajus. Zumulajui mes pragyvenom, kai nuvežė, Zima miestas, o iš tos Zimos, Zimulaju, šimtas kilometrų, ten jau mašinos priekį, traktorius tempė tas mašinas. Nu toks kaimas buvo, rusiškai vadinasi Lyspranhos. Ten, medžio apdirbimo miškai, kalnai. Nu miškus pjovė. Į barakus, ten barakai, o tuose barakuose buvo nu toks, žinot, kaip barakas, kolidoriukas vienoj pusėj kambarys ir kitoj. Vienam kambary po penkias šeimas gyvenom, gal pusę metų. Visi su vaikais, kaip kas. Paskui jau gavom atskirai po vieną tą kambarėlį. Vyresnysis brolis ir tėvukas jau dirbo. Tėvelis dirbo, mišką pjovė, medžius. O P. dirbo traktoristų, ten jau kursus praėjo, irgi ten mokė, kiek ten mėnesių, nu ir traktoristų. Mes su jaunesniu broliu, jis vyresnis irgi, aš irgi pati jauniausia. Jau rudenį į mokyklą išėjom.

Kiek vyriausiam broliui buvo?

Vyresnis trisdešimt ketvirtų, o antras trisdešimt šeštų, o aš keturiasdešimt antrų. Protarpiais dar buvo du vaikai, mirė, bet jau Lietuvoj mirė, po gimdymo, mama kaip sakė. Dar du broliai būtų buvę.

O visada barake ir pragyvenot?

Taip, tam barake mes ir pragyvenom ir jokių nebuvo. Nu, paskui penk. Ketv. Tėvelis mirė, su širdim ir plaučių uždegimas, o kadangi kaimas, žiema buvo, vasario mėnuo, nei jokių vaistų, nieko. Tai ligoninėj mirė, po Stalino, jau pem septintais, kai mirė. Jau tremtinius paleido, galėjo kas kur grįžti, bet kadangi mes neturėjom kur grįžti, mūsų namai buvo Pagėgių, Šilutės rajone, A. kaimas, čia Pagėgių savivaldybė turbūt. Ir, buvo užėmė jau kaip pieninę padarę iš tų namų, nebuvo kur grįžti. Tai mes išvažiavom į tą miestą Zimą. Tai brolis dirbo irgi, mama dirbo gamykloj, medžio apdirbimo gamykla ten buvo, aš nuo penkiolikos metų irgi išėjau jau dirbti, kaip nepilnametė po septynias valandas dirbdavom, pirmą valandą, tai yra pirma pamaina ir antra ir naktinė. Bet aš du metus vakarinei mokiausi, tai būdavo iš pirmos pamainos pareinu, einu į mokyklą, jau mokausi. Tuomet eidavau į naktinę pamainą, iš mokyklos tiesiai į darbą. Iki septynių ryto dirbdavau, parėję pamiegam. O mama ten dirbo, buvo toks cehas, kur lentas

džiovindavo. Būdavo tokie vagonėliai ir tokios lentos sudėtos ir veždavo į tas džiovyklas tai irgi va.

O kada grįžot į Lietuvą?

Šem šeštais, sūnus šem septintais, tai čia jau gimęs.

O kaip sekėsi grįžus į Lietuvą pradėti gyvenimą?

Pirma grįžo brolis, jis dirbo miškuose ir buvo atvažiavęs iš Vilniaus, čia naujininkuose gyveno, toks vaikinys, atvažiavo uždarbiauti čia į Sibirą ir jie ten susitiko, kažkaip taip. Nu tai tas pripiršo, ten broliui prišnekėjo, kad turi seserį, netekėjusią, turi butą, o brolis buvo mano mergišius, kaip reikiant. Kur tiktais kaimę, dirbo miškuose, baigė pjauti, veža į kitą jau vietą ir visur turėjo panelę, visur žmonių turėjo. Paskui viena buvo atvažiavusi ieškoti, buvo toks mergišius, kaip sakant. Nežinau į ką, ir mama lyg tokia nebuvo ir tėvukas rimtas. Jis tada parvažiavo, dave adresą, susirašę, ir jis pas ją. Ji jau ten vyresnė buvo, gerai vyresnė, bet jam jau tiko, svarbu yra butas, nu ir tada už metų aš parvažiavau, mane parsivežė. O mama parvažiavo dar už metų. Nu, o aš irgi, matai jau tokia buvau, ruskį susirdau, kavalierių, mama mane išvijo į Lietuvą, kad atsikratyti nuo jo, parvažiavau ir tas atvažiavo. Įsidarbino kelių valdyboj ir gavo butą Eišiškių raj., nu toks namelis, kaip kelininko namelis. Tada jau ir mama parvažiavo, jau buvo kur, tada ir čia gavom butą.

Kai grįžote iš tremties, ar šeimoje kalbėdavot, kad jūs buvot ištremti?

Nu kad ne.

O vaikams pasakodavot?

Kad vaikai jau žino, sūnus su vyresniuoju broliu. Brolis vyresnysis dar vėliau grįžo, jis grįžo jau vėliau, aš nežinau septyniasdešimt septintais. Jie jau ten gyveno. O devim antrais, kada jau čia laisva lietuva, važiavo palaikų. Sūnus mano ir brolis, važiavo skrido į Irkustską, ten jau reikėjo Irkutsko aerodromą ir tada jau važiavo į Zulumaju palaikos parvežė, ten tėvukas palaidotas yra ir jau mama palaidota.

O sūnui nuo mažens pasakodavot?

Nu tai pasakodavau, nu taip, kiek įdomu. Kai nuvažiavo, tai pats pamatė. Bet to barako jau nebuvo, nes mūsų barakas Zulumajui, nu labai graži vieta buvo, miškai aplinkui ir tie barakai sustatyti, upės, kaip čia Tikeliukas ir čia buvo upė, labai plati už upės buvo kalnas iškarto. Tam kalnė ten kapinės buvo ir ten eidavom uogauti ir tie darbininkai ten visi dirbdavo tuose kalnuose irgi ten barakai buvo pastatyti, išeidavo savaitei laiko. Sekmadienį vakare, pirmadienį ryte visi išeidavo apie ketvirtą, kad dvidešimt kilometrų nueina, savaitei maisto nusineša, nu per savaitę dirba. Šeštadienį vakare grįždavo iš darbų. Nu tai jau namuose laužus kurendavo, šokdavo ir dainuodavo ir brolis, dar ant gramoškes biški papildavo, nu taip. Mūsų, žinoma, neleisdavo

tokių vaikų. Į šokius ir klubą irgi tik pro langą žiūrėdavom, kaip jau ten susirenka vyresnieji. Nu mums irgi, trylikos keturiolikos metu jau norisi irgi, tai einam, per langą. Tėvukas kai mirė brolis buvo labai jau griežtas, nu žinot, kaip vaikai, visur visko norisi. Nu tai eidavom uogaudavom su mama, visi, per rudenį, kaip prasidėdavo, spanguolės, bruknės ir vaivorai, tos girtoklės vadinamos, ten tik tokios uogos būdavo. Nu tai nueidavom, ten per dešimt kilometrų išvaikščiodavom ir daugiau, kibirą prisirenkam, būdavo tokios bačkos medines, verdi, be cukraus be nieko pili į tas bačkas. Rudenį kaip sušalą, tai žiemą su kirviu atsikepi gabalą, atsišildai, cukraus įsidedi, jeigu turi. Pirmą gegužę, va pasakojau, šventė būdavo. Visada, pirma gegužė, ledai pradėdavo upės jau trukinėja, upė tai plati buvo, labai vanduo sraunus. Tai tie ledai, žinot, va tokie, tai buvo medinis tiltas, tokia sala buvo, tiltas medinis, iš nuotraukų bus matyti. Tai kai būdavo gegužę susirenkam, visi žiūrim, visas kaimas. Vienoj kitoj pusėj ir kaip mūsų tą tiltą neša, ledai plaukia, tiltas kartu. Nu tai būdavo didelė šventė.

O buvo maišyta bendruomenė ar tik lietuvių?

Buvo ukrainiečių, latvių. Bet lietuviai tik grynai su lietuviais, ar šokius, ar vakaronės tik lietuviai. O mano brolis, kiek yra peštukas, kol paauglys ir nosis sulaužyta ir rankos, ten su ruskeliais mušdavosi, duodavosi ir labai. Irgi buvo, išeina ryte į mokyklą, mama jau išsiunčia. Aš nueinu į mokyklą, o tas su draugu nueina ant kalno, atsisėda ir sėdi. Tai mato, kad vaikai jau eina iš mokyklos, tai ir jis pareina iš mokyklos. Tai paskui, kai mama jau sužinojo, tai mama išvarė į darbą, pasako, važiuok kartu ir dirbk. Buvo toks, biški, nu ką padarysi, jaunimas.

Tai galime pereiti prie pačių nuotraukų. Ar patys turėjot fotoapratą?

Tai, kad aš nežinau. Turbūt jau kažkas turėjo, man atrodo ir brolis turėjo kažkokį tai. Nu. Čia va jau šito tikrai nežinau, tik žinau, kad tų nuotraukų yra ir nemažai. Čia mano va tas pasileidelis.

O čia visos nuotraukos iš tremties ir yra?

Va prie uolos kalne stovi.

O šitoj nuotraukoje?

Čia mama stovi, ir čia jų visa brigada prie savo to ceho, čia lentos sudėtos. Čia va brolis prie uolos, prie kalno. Uoj pirmais metais, kai apsigyvenom tam Zulumajui, kiek ten gyvačių buvo, per tą upę tiesiog plaukdavo, o malkinė buvo kaip, kaip malkinė ir malkos, tai eini malkų imti, tai pirmą pažiūrėk, kad nepaimtum gyvatę vietoj pliauskos. Ten irgi viena duris atidarė eiti iš kambario, tai tiesiai ant gyvates užlipo. Labai daug gyvačių, paskui sprogdindavo brolis ir dar kelis. Susirado, rusai parodė, kur ta uola yra, kur matyti jie žiemoja, tai jie sprogdino ta uolą, bet paskui sumažėjo. Pirmi metai tai baisu buvo.

<...> Čia mes, mano brolienė, vyresnio brolio žmona ir aš. Čia tas mūsų Zulumajaus kaimas, o čia jau buvo lipant link kapinių, toks kelys buvo ir kelmas buvo, tai mes čia jau nusifotografavom su brolienė. Dabar jie Mažeikiuose gyvena, broliui devyniasdešimt, o brolienei jau irgi arti to. Nu, čia visas jausmas, čia vyresnysis brolis stovi, o čia jau draugais.

Jūs irgi čia esate?

Yra brolis, tik vienas, tas vyresnysis P. „aš stoviu su savo kampanija. <...> Jau mūsų visa jaunimo kampanija, čia jau Zimoj. Man penkiolika metų, vyresnė.

Čia šventės metu?

Turbūt, kad kažkokia čia šventė. Čia draugė mano buvo, vyresnė, draugavom. O čia jau, žinot, dabar nepamenu tų vardų.

Dažnai susirinkdavot taip muzikai?

Nu jie savaitgaliais, kaip parvažiuodavo sekmadienį jau visada būdavo pas juos. Į mėnesį porą kartų atveždavo kiną į klubą, tai eidavom į kiną. Šokiai irgi būdavo, būdavo, kad ir Zimoj gyvenom, būdavo klubas, nueini kiną pažiūrėti, kiną pažiūri. Tuomet jaunimas tuoj kėdes į šonus, jau muzika groja, jau šokiai. Toj pačioj salėj, buvo geležinkelio klubas, bet ten buvo toliau. Tai kai vyresni buvom, tai nueidavom į tą geležinkelio klubą. Pasipuošiosios, juodi veltiniai, juoda kulfaitė, ta šimtaasiulė vadinama ir jau einam į šokius, labai gražios. Prie juodos, juodi veltiniai, į darbą pilki. Šventiniai rūbiai.

Mhm.

Čia barakai, kur gyveno darbininkai, čia jau traktorius, čia mano brolienė, čia viena iš jų. Irgi brolienė pradėjo dirbti nuo trylikos metų miškė, šakas genėdavo. Tevėlis pjaudavo su pjūklų nuo ten, būdavo jau benzininiai pjūklai, tai pjaudavo medžius, o mergaitės, paauglės nugenėdavo su kirviu tas šakas visas, nu o su traktorium, brolis buvo traktoristu, o tas jau mano, kitas brolis kaip padėjėjęs, tai prikabindavo tuos medžius ir iš miško tempdavo, ten jau. Kraudavo į krūvas, paskui dirbdavo jau. O mes, aš dirbau, kai Zimoj dirbau, buvo tokios staklės, lentas pjaudavau. Kaip medis perpjautas būdavo, stoka, ten dešimt cm, ten penkios šešios tą lentą keliam ir tada jau varom per stakles, į lenteles. O vėliau iš tų lentelių dežutės darydavom, tai va toks darbas būdavo.

O jūsų brolis ir brolienė ten susipažino dirbdami?

Taip jie ten susipažino dirbdami ir ten apsivedė ir ten gyveno ir kai grįžo Mažeikiuose.

O čia iš darbo?

Čia irgi iš darbo, čia mama stovi, nu ir jos iš darbo prie tų lentų, tas lentas kraudavo.

O čia?

Čia mes jau irgi, čia aš stoviu, čia draugė, čia mūsų kavalieriai. Susirinkdavom. Čia irgi mama darbe. Čia mūsų brigada, kur dirbau, jos visos tokios, meistrė jau buvo tokia vyresnė.

O ką nors pamenat iš darbo, kokie įspūdžiai yra likę? Ar buvo sunku, o gal priešingai smagu dirbti?

Kolektyvas tai žinot, visos tokios paauglės, penkiolika/šešiolika metų ir buvo smagu. Darbas irgi nieko, kaip kada. Naktį, pietūs būdavo valandą, tai visada numigdavom, pamiegodavom. Dieną aš prie tų staklių, dirbau, ten jau kaip vyresnė skaičiausi, tai pati pagrindinė to ceho. Tai kai būdavo ta lenta sunki, ją reikia nureguliuoti, kad jau tiesiai, nes užstringa, nes būna, kad biški pasisuka ir užstringa ir sustoja tos mano staklės. Tai būdavo, kad meistras jau valandą taiso, mums jau laisvė. Nu tai visokių baikų būdavo, bet uždarbis būdavo šimtas rublių, anais laikais tai buvo dideli pinigai. Per tvorą šokdavom pietauti, buvo labai skanūs blynai, valgykla buvo už tvoros, mieto valgykla. Už trisdešimt kapeikių mes jau pavalgydavom pietus. Tai va, visada jau blyna gauna dideli, sulankstyta, su padlyda, obuolių uogienė ir kokios tai sriubos, nu tai va. Žinot, kaip jaunimui, vaikams, visur gerai. Svarbu, kad pavalgęs. Jau kai gyvenom Zulumajui, tai pirmi metai buvo labai sunkūs, mama išvirdavo sriubos, tokį puodą aliuminį, dešimt litrų, ten gal pora bulvių plaukioja. Kai nuvažiavom, nu nieko, nei pasodinti, nieko. O parduotuvei, tai ką parduotuvei, viskas už taloną, duona, kepykla buvo netoli, tai už penkis rublius, pusantro kepaluko duodavo. Aš už keturis duonos nuperku, o už vieną saldainių, bombonkių, kol pareinu suvalgau tas bambonkes, kad mama nežinotų. O kur jau mama nežinos, mato jau kad, duonos riekele mažiau. O tą duoną džiovindavo, viską išsinešdavo į darbą, per savaitę ten reikia maitintis, tai mums išvirdavo, daug pagalvių buvom, tai mama ką turėjo viską ten vežėsi ir patalą ir pagalvių. Tai viską ten vieną pagalvę, į supuvusių bulvių maišą sudeda. Tai išverda ten saują kruopų, kelios tos bulvės ir per dieną tą putrą valgom.

O vėliau pradėjot ką nors auginti?

Nu jau antrais metais, žiemą ten labiausiai, labai jau. Pavasarį jau žemės, kiek turėjai jėgos, tiek galėjai su lopeta kasti kiek nori. Mes jau bulvių pasisodinom ir daržovių, ten agurkus, mėslo buvo, tai nežinojo ruskeliai, kad reikia dėti mėslo į žemę, kad gauti kažką. Tai tokią bulvę išsiaugina ir charošae kartoška. O mėsła, tai žinot kaip kaime, šiaudus dėdavo, tai tiek mėslo būdavo, tai kai visi pradėjom nešti tą mėslą, kraunam, tai ateina sako vidiš kaki duraki, šūdus į žemę deda. O rudenį, kai pradėjom va tokias bulves kasti, sako vidiš kaki ne duraki, nu jo, tada jau viskas. Ir karvę nusipirkom, paršelių buvo, ten buvo už dvidešimt kilometrų, kad eisi, caro laikų tremtiniai išvežti, ne buriatai, nu irgi kažkas. Mama su moterim eidavo į tą kaimą tų paršelių nusipirkti, už kojos pririša virvutę ir parsiveda. Vis nusipirkdavo, su nakvyne

eidavo, sako labai jau tie žmonės, gal norėdavo ir parduoti tų paršelių, tai kviesdavo pas save, pamaitindavo. Ir paršelius pradėjom gyventi, ir karvę ir vištas.

Tai prasigyvenot?

Nu prasigyvenom. Tai kai į Zyma nuvažiavom, irgi parduotuvės tuščios, nieko, sviesto nieko. Nežinojom, kas tas sviestas yra nieko. Tai mūsų maistas buvo, kai pareini iš darbo, labai skanu būdavo, aliejus, tas nerafinuotas, svogūną įsipjaustai, su duona padažai, ale kaip skanu būdavo, kai pareini iš darbo, privalgai, atsiguli pamiegi. Nu paskui jau irgi parduotuvėse jau atsirado, irgi barakas buvo, 32 šeimos tam barake irgi buvo, kaip dabar bendrabučiai, tas ilgas koridorius, vienoj kitoj pusėj po kambarį. Tai mes irgi su mama dviese vienam kambariui, paskui laiku bėgant iš vieno kambario padarė jau bendrą virtuvę, tai kas norėjo galėjo toje virtuvėj virti. Buvo plyta, kambarys toks didelis, plytą ir verdi ką nori.

O šitoje nuotraukoje?

O čia jau irgi kažkokia brolienė, brolis. Va jų jaunimo kampanija grįžę iš darbų, jie prie klubo turbūt.

O čia vestuvės?

Čia mano draugės vestuvės, kur kartu dirbom. Čia vestuvėse buvau rusiškose. Jau buvo ten stalas, nemažai ten žmonių susirinko, jos giminė, jo giminė. Atnešė ten tokį bliūdą koldūnų privirtą ir taip jau sėdžiu, kaip lietuvė, laukiau kol kokią lėkštę paduos, šaukštą ar šakutę. Niekas, nieko lėkštes neduoda. Šaukšto nieko. Visi iš to bliūdo, kas su ranka, visi tiek prisigėrę, tai visi kaip kas, kas su ranka kas dar kaip iš to bliūdo. Aš sedėjau, sedėjau, nu alkana nebūsi, tai kai antrą bliūdą atnešė, aš jau pirmutinė. galvoju nėra durnių, iš vestuvių ir išėisiu alkana. Tai tokiose vestuvėse buvau. Silkė ten gatava su galva, su uodega, su žarna, tai kai atnešė ten gatava į lėkštę padėta. Tai žuvies, koldūnų padėta. Tai tokiose vestuvėse.

O čia kažkokioje iškyloje?

Nu čia mes irgi vienas brolis, aš ir vyresnysis, miške prie kapinių einant tokios vietos buvo gražios

Tai mėgdavot įsiamžinti?

Taip.

Čia irgi?

Čia visi. tėvelis, mano mama, čia jau vyresni susirinkę, matyt tėvelio draugai susirinkę po darbo prie barako. tai kai jau grįždavo jie irgi susirinkdavo, ir kortas palošti ir pasišnekėti, nu bendravo, labai bendravo visi lietuviai. čia mano visa šeima

Čia gamtoje?

Gamtoje, prie medžio.

O turite ryškiausia atsiminimą iš tremties? kaip jūs apibūdintumėte visą tą patirtį?

Nu, kad ir nežinau. nežinau, kaip čia. (juokiasi)

Tai tiesiog kaip gyvenimo laikotarpis?

Linksma buvo, kaip jauni, svarbu pavalgę, darbo buvo. dirbom nuo vaikystės, nebuvo jau taip kaip žinai. mama eidavo šienauti, tėvelio jau nebuvo. brolis dirbo, vedę, mes jau šienauja, man jau visas darbas nueiti ir kiaules pašerti ir vištas. atsimenu mama sakė pasižiūrėk vištas, pasižiurek kurios su kiaušiniu palik tvartę, o kitas jau išleisk. tai aš jau nuėjau, vištom čia pačiupinėjau, visos jau gužios yra. įlipusios į tvartą, tos vargšės visą dieną ten kudakuoja, kudakuoja. iš kur aš žinau, kaip patikrinti tą vištą, kiaušinio nėra. paskui jau mama parejo, nu ar daug kiaušiniu, sakau visos vištos su kiaušiniu, nuėjo porą kiaušinių. klause kaip žiurejau, sakau nu kaip, pačiupinėjau ir su kiaušiniu. paskui jau paaiškinio kaip reikia, kur reikia žiureti ta kiaušini.

Tai būdavo tokiu kuriozišku situacijų?

Nu būdavo, būdavo. o karve mūsų buvo pasiutusi, labai badėsi. irgi isėjo mama šienauti, ai ne paršeliu pirkti, nu ji man irgi, jau vyresnė aš, penkiolika metu, sako pamelšk tą karvę. o niekada nemelžus, ką žinau. o jinai badės, nieko neprisileisdavo tik vieną mamą. tai nuėjau, atsitupiau prie tos karvės, ji su uodega, vieną kartą gavau per ausį. Vėl patampiau, patampiau to pieno nėra. Kai spyrė tą kibrą, ir viskas. Pareinu bliaudama, tai ėjo kaimynė. Ta kaimynė ją pririšo, paprašiau, pamelžė tą karvę. Taip ir neišmokau jos melžti.

Turbūt nelengva.

Taip. Kai veršiuodavosi tai bėgdavo į mišką, paskui eidavom kelias dienas ieškoti. Būdavo piemu, surenka visas karves ryte ir jas išvaro. Vakare jau pareina, parvaro tas karves, kiekvieną į savo kiemą. Paskutinė mūsų visai nėra, tai einam ieškoti, kur jinai. Tik vieną kartą taip buvo, pavasarį, sniegas kai nutirpdavo, buvo tokie kaip pelkynai to vandens, jo mažai buvo, bet kūpstai. Būdavo laukiniai svogūnai ir česnakai. Pavasarį, kai sniegas nutirpdavo tai eidavom tų svogūnų, česnakų prisirinkti. Rusai tuos česnakus ir žiemai su druska, kaip ten juos. Čia rimša vadindavosi. O mes daugiau tų svogūnų. Nu ir nuėjom ten su drauge, jau tų svogūnų, o ten karvės ganėsi, ir bulius buvo. Mes irgi jau tokios protingos, biški paerzinti jau tą bulių. Dieve, kaip mes bėgom, per tuos kupstus.

Prierzinot jau tikrai.

Jau tiek prierzinom, kad bėgom kiek galėjom. Tai tokių baikių buvo. Nuo gyvačių bėgom irgi. Per tiltą buvo galima eiti, o paskui puse kilometro reikėjo eiti pakraščiu, lipti į kalną jau žemuogių rinkti. Nu tai mes į valtį ir tiesiai plaukdavom, tiesiai perplauki upę jau tryse buvom visos, nu ir užlipom į tą kalną, kelmas toks, o žemuogių raudonuoja, mes tik tai prie tų

žemuogių, o ten gyvačių vestuvės, ten gal šimtas susirangusių. Jezus, ir puodelius išmėtė, kaip mes lėkėm nuo to kalno. Daugiau jau nereikėjo nei žemuogių, nieko, ten daugiau nebeidavom. Kibirus irgi metėm, nuo meškos bėgom. Meškos pačios nematėm, bet draugės susirinkam, einam į mišką uogauti, nu ir nuėjom. Miškai išpjauti, darbininkai nežinia už kiek kilometrų. Plynas toks, medis toks, einam ir du meškiukai į medį įlipę. Vadinasi meška kažkur, tai ir mūsų kibirai ten liko, viskas. Tai lėkėm, gal dešimt kilometrų parlekėm.

Mh.

Labai norėjom būti savarankiškos, vis kažką daryti, bet vis neišeidavo.

O šitoje nuotraukoje?

Brolis irgi prie to kalno. Aš čia su kunigu. Buvo kunigas atvažiavęs, tai čia mūsų Zulumajus, čia buvo kelys į kapines ir ten darbovietė, kai eidavo. Aš labai gėdinausi, kad jau taip nusilenkiau, kaip čia su kunigu fotografuotis. Tik aš nežinau, ar jis buvo atvažiavęs iš Lietuvos, ar jis buvo iš kalėjimo. Nes tada buvo tas kunigas ir mišias laikė, ir katrie buvo susituokę, juos sutuokė. Tai va. Tai čia tos kunigas, bet nežinau nei vardo, nei pavardės, nieko.

Čia vakaronės metu?

Irgi, jaunimas susirinkęs vakaronės. Čia mes, irgi, čia manes nėra. Čia mano draugės, visos lietuvaitės, su kuriomis mes jau draugavom daugiausiai.

O kada žiūrite į šias nuotraukas?

Uoj neatsimenu kada žiūrėjau,

Retai?

Retai, retai pasižiūriu. Čia aš su ja mama, bet vaikystei, gal pirma antra klasė. Čia mes Zimoj, jau miestė, visos draugės, čia aš stoviu. Čia jaunimas, čia labai jauna, kai grįžo į Lietuvą, gal po metų dirbo, šem trečiais buvo atostogų, tai buvom nuvažiavę į jų kaimą, nes mes gyvenom kaip Zulumajui, tai vienoj pusėj jie gyveno, butas buvo, o kitoj mes. Tai mes draugavom, irgi turėjo du brolius. Jauna labai mire, tokia graži.

Čia klasės nutotrauka?

Taip, čia Sibiro klasė. Čia broils K. padukėlis, o mano mokytoja labai pasiutusi buvo, tik kas biški tuoj su liniuote per ranką, kai duodavo.

O pas jus visos nuotraukos šeimos ar pasiskirstę, kad ir broliai turi?

Tai turbūt, kad ir jie turi kažkiek.

O iš kur gavote nuotraukas?

Jos visada buvo albume, turbūt kai mama parvažiavo, tai ji parsivežė viską. Aš be nieko atvažiavau, ji tai viską susikrovus parvažiavo. Čia dar Zimoj, jau paauglė buvau, mama, brolis. O čia irgi ... Su kunigu. .. Nežinau, kur.

O vaikams rodėt nuotraukas? Ar jie patys norėdavo žiūrėti?

Kad nelabai jie.

Labiau retai kada peržiūrima?

Retai kada, čia padėdavo albumai, sūnus savo kariuomenės, aš savo. Mes čia savo, tokių, tai daugiau tokių ir nėra, aš atrinkau.

Ar yra kažkokia tvarka nuotraukų?

Uoj, bardakynas. Čia va Sibire.

O jūs domitės, ką buvę tremtiniai kalba apie tremtį?

Per televizorių ką rodo, tai pasižiūriu. Čia irgi mes, čia ruskelės, bendradarbės. Čia daugiau jau nėra,

O ką girdite per televizorių, ar jums atrodo kai per jūsų patirtis?

Nu jie kiekvienas skirtingai buvo, tai mūsų Irkutsko sritis buvo, tai ne visai šiaurė. Bet irgi žiemos būdavo ir keturiasdešimt, mokiausi virėja, kursus baigiau, tai už Irkutsko, gal trisdešimt km buvo Buriatejos kaimas, tai mes gyvenom pas tokią moterėlį, tai irgi dvi lietuvės buvom. Tai susipažinom su tokia Buriata, tai su ja dar susirašinėjau, bet vėliau gavau atsakymą, kad mirė. Arklienos pavalgiau, tai jetau kaip vėmiau. Būtų nepasakius, tai būtų buvę gerai. Privirė koldūnų, pavalgiau ir pasakė, kad *gavadiena*, kaip arklys rusiškai. Kaip man supykino iškarto, kaip aš vėmiau, galvoju nu durna boba. Valgiau, reiškias skanu buvo, gal, kad alkanos buvom, ką ten gali žinot.

Tai, supratau, klausimų neturiu. Ačiū labai, buvo tikrai įdomu. Ar norite ką nors išimti?

Ai, kad ne, visa mano jaunystė, vaikystė, ką čia jau išimsi.

Interviu atlitkas rugsėjo 28 d., A.K., g. 1952 Kalbėta su moterimi, kuri turi daug nuotraukų, tiek prieš pokalbį, tiek pokalbio metu nuolatos kartojo, kad neturi ką daug papasakoti, atrinko tik keletą nuotraukų, kalbėdama apie nuotraukas, tai jų pati nerodė, veikiausiai reikėjo inicijuoti patį kalbėjimą apie nuotraukas, pati tik neseniai pradėjo į jas žiūrėti iš naujo. Mažai žiūrėdavo į nuotraukas, daugiau kalbėdama, arba ieškodavo kažkokios konkrečios. Pačioje pradžioje irgi pradėjo tik apie nuotraukas kalbėti, jas pabėrus ant stalo. Pati jų neliesdavo, arba man pačiai paėmus, arba parodžius su pirštu.

Ačiū, kad sutikote pasikalbėti. Ar sutinkate, kad pokalbis būtų įrašomas?

Sutinku.

Esu Deimantė Vaičiūtė, politikos ir medijų magistro studentė, ir darau tyrimą apie šeimos fotografijas iš tremties. Truputi papasakosiu apie savo tyrimą. Jame kalbinadama

šeimas, kurios savo nuotraukų albumuose turi fotografijas iš tremties bandau suprasti kaip šios fotografijos kuria šeimos tapatybę. Kitais žodžiais tariant, kaip ir kada šeimoje yra kalbama apie nuotraukas, kurios savyje turi stiprų emocinį krūvį. Interviu turėtume užtrukti apie 1 valandą. Ar sutinkate, kad šio interviu medžiaga būtų naudojama tyrimo tikslams? Jeigu ką, bet kuriuo metu galite nutraukti pokalbį ar atsisakyti dalyvauti tyrime. Ar žinote ir galite papasakoti kodėl ir kada jūsų šeimos narys ar nariai buvo ištremti?

Sutinku.

Ar žinote ir kada ir kaip buvo jūsų šeima buvo išremta?

Kaip ir daugelis, 1951 m., kadangi ir mano mamos šeima ir tėčio šeima buvo ūkininkai, tai 1951 m. spalio mėnesį buvo ištremti, kiek aš pamenu, iš tėvų pasakojimo, tai jie buvo ištremti iš Panevėžio geležinkelio stoties, kadangi gyveno ir viena šeima ir kita šeima, netoli nuo Panevėžio. Jeigu, kalbant apie tėčio šeimą, tai gyveno paeistryje, tai buvo gal, kažkur dokumentuose mačiau, tai buvo dar Šiaulių apskritis, dabar tai Panevėžio raj. O mama iš Trakiškio, visiškai netoli esanti gyvenvietė. Kiek pamenu, tėtis visada pabrėždavo, kad būtent jis, visiškai, kaip ir žinodamas, nu jis ir žinojo, kad trėmimai vyksta, bet į armiją nėjo, tai kaip ir partizanavo ir slapstėsi, tai pas vieną seserį, tai pas kitą. Nes seserys jau buvo ištekęsios. Turėjo savo ūkius, keturios seserys buvo sukūrusios savo šeimas, tai jis kažkiek slapstėsi pas jas, kad nereikėtų eiti į kariuomenę ir kiek pamenu, čia iš prisiminimų, jo pasakojimų, kad jis pas draugus, ar tai gimtadienį šventė, kažkoks toks vakaras, mama ir jo, kiek jo prisiminimai žymėdavo, kad jį kogero kažkas paskundė. Jis sugrįžo, nes jam visada tokia mintis buvo, kad jeigu kažkas pavyks, tas jos slapstymosi motyvas buvo, jeigu atvyks išvežti, mama jau buvo garbaus amžiaus, o tėtis 1950 m. miręs, o mama jau senyvo amžiaus, jos vienos ko gero neves. Tai jis parėjo ir naktį išgirdo beldimąsį į duris, trankymasi, kad įleiskit, sakė, jis man, kad buvo tokia mintis šokti pro kitą namo galą ir bėgti, bet galvojo, kad nušauš. Tada kažkaip susilaikė, bet matomai mintyje tai vis tiek buvo kažkoks pabėgimo planas, aš taip galvoju iš tėčio kalbos. Ir vistiek, nepavyko, nieko jis nebebėgo, tik tiek, kiek man pasakojo. Liepė susidėti, kaip ir visiems, ką gali, kiek gali. Per naktį ten sedėjo pareigūnai, kurie buvo atėję ir ryte jos išvežė. O jeigu apie mamos šeimą.

Grįžkime dar, o kiek tėčiui tuomet buvo?

Tėveliui tada buvo trisdešimt metų. Bet jis nebuvo sukūręs šeimos, kažkaip vis galvojo, kad reikia mokytis, bet iš seserų buvo, kad kaip čia mama palikti. Dabar, kad užklausėt, tai čia trisdešimt metų, mažiau, jis buvo 1921 m. gimimo, o 1951 m. ištrėmė. Tai jo svajonė neišsipildė mokytis, jam labai gerai sekėsi pradinei mokykloje, ten kažkur dar buvo jo pažymėjimas, tai ten

visi penketai, vertinant pagal tuometinius balus. Nepavyko, tai jis tam ūky buvo. Tai toks tas gyvenimas susidėjo, kad teko išvykti su mama į Sibirą, jiems dviems, o jeigu leičiant, daugiau, apie mamos savo. Tai šeimoje jie buvo taipogi keturi broliai ir dvi seserys. Sesuo jau buvo sukūrusi šeimą, vienas brolis jau buvo kariuomenėj, jau paimtas, o tai vat. Akibrokštą, o šita, o kitas jau darbavosi Panevėžy, tai tą vakarą, aš vat šito labai neatsimenu, mamos kažkaip neatžymėta. Ar ten ne vakarą, ar ryte juos tiesiog, tiesiog žinau, kad suėjo kaimynai, pasakojo, kad jie atėjo, padėjo susidėti jiems maistą į vežimus, kad nuvažiuoti į geležinkelio stotį. Mama va buvo išstremta kartu su tėvais, o kitas brolis mokėsi, dirbo, Anykščiuose, tai jis ten irgi šiek tiek slapstėsi, o tą brolių, kur dirbo Panevėžy, tai jį po kiek laiko atvežė. Į tą pačią, čia yra ir nuotraukos, jie kartu. Tai vat, tokia ta pradžia buvo. Važiavo ir nežinojo, kai geležinkelio stotyje, kai susitiko, žinoma, jie vieni kitų gi nepažino, visi galvojo, kur čia dabar mus veš. Vieni kalbėjo, kad pas Baltas miškas, bet pas Baltas meškas labiau buvo 1941 m., ne ūkininkų, bet pedegagų, gydytojų, tokių tų išsilavinusių. Nu tai vežė ir nežinojo, nežinojo. Ir maži vaikai ir seni, viskas tame vagone. Jų pirmoji stotelė buvo, aš dabar, kai pasikilnoju dokumentus, tai man atrodo ten tėtis visada žymėdavo, kad jie šiek tiek gyveno vienoje vietoje, o paskui kitoje, bet pagrindas buvo Tomsko sritis, Asino rajonas ir ta vieta, aš taip galvoju, kad tai buvo Batūžino miestelis, dabar taip pavadintum, kaip ten anksčiau, aš neįsiskačiau. Čia parašyta prie Batūrina kažkokia raidė, aš galvoju, kad ten buvo kažkokia tai gyvenvietė, dabar tai miesteliu būtų galima vadinti. Tai jie ten apsistojo ir jų šeimos. Čia aš klimstu, nežinau, ar iš karto jie ten kartu gyveno, kažkaip į vieną pastatą, juos ten, vat as šeimas, Nekrošių ir Bernadickų, tai Bernadickų buvo mano tėvelus, o Nekrošiai mano mamos. Ar jie iškarto į tą namą, į kurį juos ten apgyvendino, ar jie atskirai, va šito aš nežinau. Man jau čia kažkokia spraga. Taip ir prasidėjo jų ten tas gyvenimas, kaip ir lietuviai buvo darbštūs, tai tuoj pat ir kūrėsi, kaip įmanydami. Kiek pasakojo, kad tikrai buvo labai daug uogų, didžiulės tuos uogos aplink, tai mes puolėm, skynėm, o vietiniai sake nieko nedarė. Kažkaip jie, kažkokiu būdu, aš nežinau, vis tiek gi dirbo jie, buvo įdarbinti kažkokią gaudavo pinigų sumą, irgi nežinau. Tik tiek, kad tėtis tų labai sudėtingų ir sunkių darbų, jis įsidarbino, čia laiškas rašytas, galiu parodyti MTS, jis kažkaip, žmogus buvo nagingas, jis išmoko daryti bačkas.

Lietuvoje dar būdamas nedarydavo?

Ne nedarė ir jis buvo kažkaip toks, darbštus ir nagingas, aš taip suprantu. Jis išvengė to tokio sunkesnio darbo, kurį atliko mama. Mama tai buvo, kaip pasakoja, ji plaukdavo, aš taip suprantu, kad jos plaukė ir vyrai matau kažkokie, plaukė Čiulynos upe. Nes jie ten, kai gyveno Batūrne, pro Batūrna teka, matomai, Čiulynos upė. Nes Odė buvo, kai matyt juos perkėlė į kitą vietą, Čiulyna tai matyt kažkoks intakas, Odės upės. Tai kai pasakodavo, kad ten buvo labai

sunku. Mama tai labai sunkiai dirbo, tie medžiai reikėjo pjauti ir mama vos nežuvo. Aš atsimenu, kai maža buvau, mamytės vis klausdavau, kas tau čia mamyte yra, buvo toks didžiulis randas, kai jos sako su tom vatynkom apsirengusios būdavo, tai tas benzopjūklas jai užsikabino už rankovės ir pradėjo kilti aukštyn, sake, aš negaliu nuplėšti, šaukė, rėkė. Ir jai iki čia būtent, kai ji trumpai plaukus nešiodavo, tai jai įsikabino, tai gerai, kad ne po smakru, ten vis tie kraujagyslių daugiau. Tai kai šalia ten buvo, kartu dirbantysis jai nuplėšė tą aparatą, tai kažkaip taip išliko gyva. Bet randas tai didžiulis, va to nežinau, ten vežė, siuvo, bet randas labai netvarkingas, tai ir išliko. Va. Tai, tiesiog, va toks mano prisiminimas iš tėčio ir mam.. Mama tai mažiau pasakojo, nes tai buvo žinomi tarybiniai laikai ir mama mus labai labai saugojo, kad mums nepakenkti gyvenime ir mes kažkaip mažai ką, taip nelabai pasakojo. Daugiau tėtis, jis toks drąsesnis. Jeigu ten būdavo kažkokie susiejimai su kaimynais, ar atvažiuodavo mamos brolis L., kuris kaip sakiau irgi buvo ištremtas, tai jie gyvendavo vien tik tais prisiminimais. Jie ten garsiai šūkaudavo abu. Nes tas kuris nebuvo, tai nelabai gali pasakoti. Aišku, buvo įdomu ir tam, kas nebuvo. Bet tai yra visada žmogus turi patirti, viską turi patirti, tada gali tam kitam žmogui pasakoti ir jausti iš to kito žmogaus, supratimą ir pasidalijimą, prisiminimais, kurių irgi nebuvo tokių, kaip prisiminti nebuvo progų. Visi grįžom, tos reabilitacijos visos, tėčiui nebuvo suteikta galimybė apsigyventi Lietuvoje. Aš čia nežinau tvarkiausi tokius dokumentus, čia pati pradžia, tai buvo uždrausta grįšti, kaip ir daugeliui, aš esu girdėjusi ir per radiją buvo tokia laida, kurioje, kažkaip neužsirašiau, kad būtent ta sritis, kur labai diskutuoja šitų, kaip žmonės neišvyko į tas, aišku didelė dalis išvyko, į Latvija arba grįžo jie nerasdami, gal neteisingai kalbu, kiti gi nevažiavo ten į Lietuvą, kurie šeimas sukūrė ten ir liko.

Taip, taip.

Na, o tėtis, kažkaip neįsiregistravę čia gyveno su mama.

Kelintais metais jie grįžo?

1958 m., rugpjūtį, o aš gimiau lapkritį.

Tai septyni metai?

Taip. Mama jau galėjo anksčiau grįžti, bet kadangi 1955 m. jie susituokė abu, tai laukė, kol kažkaip tai, galės jau vykti ir tėtis. Ir aš ten tokį laišką radau, tai man kažkaip keistai nuskambėjo, kad jis ten kažko lūkuriavo ir tempė tą laiką, gal ir galėjo kažkokiu būdu, bet dabar neperskaičiau paskutiniu metu, nebepamenu. Bet prieš kelis metus tikrai esu skaičiusi, nes jis savo sesės sūnui rašė, jie ten buvo labai mažu skirtumu, jie ten buvo geri draugai, kad ten jis daug atviravo. Ir jie kažkokiu būdu prisiregistravo Panevėžyje. Tiesiog priėmė gyventi mamos brolis, tas kuris mokėsi ir čia Anykščiuose gyveno, jis kažkaip taip statėsi namą,

Kapsuko gatvėje čia buvusioje, dabar Siruto ir jie apsistojo, tai aš, kai visiškai tik gimusi, tai pradžia mano gyvenimo buvo ne toj vietoj, kitoj gatvėj Panevėžy.

O pasakodavo kaip grįžus, kaip bendruomenė, žmonės juos priėmė?

Kažkaip neatžymėjo, kad būtų kažkoks požiūris, kad jie kažkokie atvykę. Nežinau. Visada mano tėvai labai draugiškai gyveno su visais kaimynais, tiek mes gyvenome Panevėžyje visada, buvo visada apsupti ir mylimi. Po to kai persikėleme į Velžy jau Panevėžio raj. Aš buvau ketvirtoje klasėje, tėtis ten pirkto sklypą ir statėsi namą ir tada irgi aplink buvo žmonės. Tikrai labai labai puikiai bendravo su visais, tai aš to tikrai nežinau, gal reikėjo, tai kaip sakiau tėtis vis norėjo tą knygą parašyti, būtų daug ką parašęs, bet mes neradom su sese jokių užrašų.

Čia toks tragizmas, kad vis tempi, tempi...

Tai ir šiandien girdėjau, kad žmogus sako septyniasdešimt metų, atrodo, kad vis kalnus nuverstų, bet tėtis susirgo septyniasdešimt trijų metų ir mirė.

Mhm.

Tai taip ir susidėstė, ta liga jį sustabdė. Jis čia namuose užsiėmė savo meistrystėm, stalius buvo vis tiek. Vat, atsivežė tokį, kažkur atsiskleidęs, nors gyvenime visada sakė, kad nėra mergaitės darbų, kurių negalima atlikti. Viską gali žmogus, tik reikia labai didelio noro. Jis vis tiek, reikėjo prisidurti, nes viską nuo nulio reikėjo pradėti, tie namai ir žemė, viskas konfiskuotas, nacionalizuota iš kurių išvyko. Jis gamino langus ir duris ir taip sau prisidurė ir tas bačkas. Toks niuansas.

O kada jūs pirmą kartą išgirdote, kad jūsų šeima buvo ištremta? Nuo mažens ar tik paauglystėje sužinojote?

Nuo mažens.

O tai su jumis kalbėjo ir pasakojo, ar kaip sakote, kad tik per tai, kad atvažiuodavo brolis ir girdėdavot?

Labai, ne ne. Daugiau tėtis kalbėjo, gal mane veždavosi į tą vietą, gimtinę. Kai aš maža buvau, jis mane veždavosi, ten miškai, grybauti ir jis man ten pasakodavo šį bei tą, pasakodavo. Pasakodavo apie tą slaptimąsi, kaip ten vos nežuvo, kaip tuos partizanus buvo apsupė, nes ten tikrai jų buvo nemažai, man atrodo. Bet aš tada gal buvau per daug maža ir neįsigilinau, o po to, kai kūriau savo šeimą, tai po to tokia buitį, ir šiaip buvo daug tokių šeimoje, lyg tais viskas dëltojosi gerai, bet paskui staiga mano vyras mirė, užklupo mane rūpėsčiai. Tai viskas susidėstė viskas, tai aš nepasidomėjau tada. Gal kažkoks ir buvo užklaudas, gal jis daugiau buvo, bet mes kaip ir vaikai, nelabai. Mano dukrai yra daug ką pasakojęs ir kartais išlenda, kad ne taip pasakai kažką, kad aš žinau šį bei tą. Nes aš tada dirbau, tėvėlis mano saugodavo dukrą ir tada jie susėdė ir aptardavo, ji ten buvo vaikas, bet ji labai daug atsimena ir daugiau žino. Va.

Bet dukra turbūt po nepriklausomybės?

1984 m. gimimo. Tai jinai jau irgi.

Bet jūsų tėtis nesibaimino, kad gali sužinot?

Ne. Ne.

O mama irgi nelabai ką kalbėdavo?

Mama, na jinai, kalbėdavo, bet kai buvom mokinukės, tai ne per daugiausiai. Iš tėčio tai jautėsi. Bet matyt, dar baimė buvo. Nes tėčiui, nes kai atvykdavo mamos brolis ar kaimynai, tai kažkaip sudrausmindavo tam tikrom vietom. Mama bijojo, aš taip įsivaizduoju, ji turbūt saugodavo mus. Bet tėtis daug ką kalbėdavo, todėl, kad Velžy, kur tėvėlis pastatė namus, kai mes gyvenom, tai kaimynai buvo, vėliau, žymiai jaunesni, bet kaimynė buvo tremtinė, net universitetą sibire baigė, ekonimika. Ten buvo pokalbių.

Taip tremtiniai atvirai kalbėdavo?

Jo, jo. Bet jie ten kitoje vietoje buvo. Tėvėlis buvo ištrėmtas, ar tai kaimynės mama, įdomu, ar Sibire ar čia. Lyg ir ten buvo nutrenkta, bijau sumeluoti. Jie stipriai vėliau ir jaunesni buvo, bet mano tėvėlis sutarė. Vėliau ir kiti tremtiniai buvo irgi, dar vienas namas. Jau irgi amžinatilsį. Jauna mirė ta moteris, septyniasdešim metų, aš ir su dukra jos sueinu. Mama, jau kartojantis, matomai jau bijojo ir saugojo.

O kai nuotraukas žiūrėdavot šeimoje, ar apie jas buvo pasakojama dėčiau?

Šiek tiek pasakojo ir vienas iš tų prisiminimų, aš galvoje vienoje iš nuotraukų, aš dabar jau primiršusi, dabar kai pasižiūrėjau, lygtai šitoj vietoj, ar ne, tėtis pasistatė pirtį. Dar vienas prie to, kad lietuviai buvo labai darbštūs. Va čia žiema, tai matyt, ir ten kaip kalnas, ant upės kranto, pasistatė būtent tą pirtį ir reikėdavo nešti vandenį iš upės, kad tu galėtum maudytisirtyje, tai vietiniai kažkaip irgi nenorėdavo taip jau, bet kai pamatė, kai pastatyta pirtis, tai o tai čia dabar ir mus priimk. Tai tėtis kažkaip sako aš jiems sakydavau, tai jūs dabar vandens man prinešikit ir kažkokias dienas, ne taip, kad man, bet kad prisineškit vandens, jeigu norit ir maudykitės.

Tai tokio bendro naudojimo ji buvo?

Taip. Jis padarė va šitaip kažkaip. Tai ir va tas toks pasakojimas, o daugiau taip iš bendro, tų nuotraukų mes labai ir nekilnodavom. Bet mums buvo aišku, kad čia dėdė A., kad čia vyksta vestuvės ir taip toliau ir taip toliau. Atžymėdavo kuriais momentais, kad su ukrainiečiais gražiai sutarė ir būdavo tokie, kadangi jie buvo visi jauni žmonės, mama dvidešimt ketverių metų, tėvėlis truputi vyresnis buvo. Tai jie padainuodavo, pasilinksmindavo ir tie ukrainičiai ir mum visokių dainuodavo, jie pritardavo. Tai tokia ta draugystė, dar su vienu, atžymėdavo iš Marijampolės.

Tai galit apie pačias nuotraukas ir pasakoti, jeigu žinote, kas čia pavaizduota.

Tai čia su vienais, tai čia ta ir gyvenvietė, jie gyveno, žiema gili. O daugiau, kiek aš suprantu, tai čia jie išeina daugiau kažkur. Nes jie darbiniais drabužiais. Kažkokių ypatingų aš pasakojimų nežinau. Aš taip suprantu, kad šitie atžymėjimai, vienoje foto, mačiau užrašyta 1955 m., tai jų čia vestuvės ir matomai. Daug matau mano mamos brolių ir žmonų, ir mama ir tėvelis, buvo ten ištremti. Tai čia šitoj bendruomenėj aš kažką įžvelgiu. Va dabar negerai matau, tai reikia įsigyti padidinimo stiklą, nes labai smulkios tos nuotraukos. Tai kažkaip tokie dalykai, kad kai kur buvo linksma, kai kur liūdna. Aš turiu tą nuotrauką, aišku, kad tai skaudžiausia buvo tėčiui ir mamai, iš nuotraukos, ką galiu pasakyti, kai mirė. Reikėjo palaidoti, nes mamos mama ir tėvelio mama negrižo. Sibire susirgo ir buvo paguldytos į ligoninę abi, bet jos ten metų skirtumu. Tai tėčio, tai kiek žinau, pagal dokumentus, ten buvo Batūrinė ligoninė ir ten pagulėjusi mama, nežinau kiek laiko, mano močiutė reikia sakyti, jina mirė. Tai, nu, aišku, buvo be galo skaudu. Tai aš čia iš nuotraukų žinau, kad mama tamsiais rūbais apsirengusi, čia va dabar. Čia tikrai po laidotuvių, 1953 m. Po laidotuvių ir kažkaip vat. Labai liūdėjo ir buvo sunku, žiemą ten eidavo, užšaldavo, tai galėdavo ne ta valtimi persikelti, bet jie nueidavo kažkaip. Tai pėščiomis per upę. O ką daugiau, daugiau aš kažkokių prisiminimų nežinau.

O kur jūs laikydavot nuotraukas vaikystėje, ar tėvai turėjo kokį albumą sudėję?

Albumė. Jie buvo albumė, o dalis buvo dėžutėje, tai va šitos tokios yra pasiraikišios, o kažkokį dalį, mamytė čia buvo susidėjus. Tai neužslaptindavo nieko, labai, visas ir iškėliau tokias.

O dabar jūs kur laikote?

Dabar aš dėžutėje laika, šitas laika dėžutėje. Ir kai išėjau dabar jau į pensiją ir nebedirbu, tai galvoju, kad reikia man susitvarkyti, tai dabar susirūšiauvau iš to bendro katilo tokio. Išsiėmiau ir galvoju, dabar ir mano tokia lemtis, kad turiu pasakoti dabar. Ir tuos dokumentus, žinot, tiesiog krausčiausi iš savo namų, dabar dešimtentis geras tik gyvenu tam bute, galvoju, nu reikia susirankiot, buvau visai kitur pasidėjusi. Ir va kažkaip prireikė pasakoti. Tiesiog va taip susidėlioja gyvenime

O kai pasakodavo apie nuotraukas, albumą, jeigu vartydavot kas daugiau pasakodavo?

Ir mama ir tėtis, panašiai. Panašiai abu, panašiai. Dabar jau mes, žinoma, užduotumė daugiau klausimų, bet nebeturim jau kieno paklausti. Dabar jau labai daug, visi amžinatils, visi mirė. Tėtis, mama, čia mamos brolis.

Ar žinote, kas darydavo nuotraukas?

Tai vat vat. Man praėjusį vakarą ir iškilo. Tai buvo ten matyt žmogus, kuris ir darydavo nuotraukas ir yra. Aš sakiau, pussėsėsės paklausiu, gal jina užfiksavusi, kažkaip įdomiai, kas

jiems tas visas foto padarydavo. Kažkoks tai buvo žmogus, kaip suprantu. Neatsimenu, nepamenu. Reikėtų ir sesės paklausti, sesė jaunesnė už mane.

O sakydavo kokiomis progomis daro nuotraukas? Ar gal pati pastebite?

Aš tai galvoju, kad įvairiai, labai įvairiai. Ir darbinės, ir darbinės nuotaikos atsispindi ir kažkokie jų išėjimai, aš kaip suprantu, kažkokios ir šventės. Jie vis tiek šventė, vis tiek ta bendruomenė jų buvo.

O pasakojimuose atsispindėdavo, kaip jie atsiliepė apie pačią tremtį? Ką akcentuodavo?

Ką apie pačią tremtį akcentuodavo... faktas, kad labai ilgėjosi savo namų, labai labai šitą akcentuodavo, kad tai buvo be galo sunku ir skaudu, kad palikti reikėjo, savo uždirbtus namus. Nes senelis mano, kur čia nuotraukoje yra, kaip ir šiais laikais, tai buvo metas, kada važiavo į Ameriką, plaukė, užsidirbo pinigų.

Modernu kaip tais laikais.

Taip, taip. Jis užsidirbo pinigų ir tos žemės daug. Ir taip tapo tuo ūkininku. Va. Po to, kad tu įsigyjai, kad tu turėjai daug tos žemės ir tave ištėmė. Tai čia buvo skausmingiausias dalykas, kad žmogus norėjo gyventi, norėjo kažkaip kurtis ir va, viską praradai. Svarbiausia, tai žinoma, kad praradai savo tą, tokia galbūt jaunystę, kurioje taipogi svajojai, galvojai, mokytis. Čia Lietuvoje sukurti savo šeimą ir taip toliau. Šiuo atveju tėtis ir mama, abu lietuviai, susipažino toj tremty ir susituokė. Bet vis tiek liko draugai, liko draugės, galbūt net mylimosios ir mylimieji. Iš foto aš šitą jau darau, darau kažkaip, kad tai būtų kitaip viskas susidėstę matomai. Galvoju, kad tėtis tai tikrai būtų dar kažką ir mokslę pasiekęs, bet po to, kai buvo sukurta šeima ir atsakomybė didžiulė turėjai save sugrąžinti. Bet tas pasakojimas, kad tai buvo skaudu, be galo. Mama gal to neišreikšdavo, galbūt turėjo tėtis buvo darbštus ir mama buvo darbšti ir toks visą laiką kuriantis, ieškantis ir galvojantis. Tai, nu kažkaip, ji kaip moteris, matomai, atliko tokius buitinius darbus ir susitaikė. O tėtis, aš galvoju, iki pat mirties nesusitaikė.

Potencialo neišpildymas kažkoks?

Potencialo neišpildymas ir dažnai netgi gal, dažnai gal net, prisimindavo, kad kodėl tas toks likimas, kodėl man šitaip reikėjo. Nors jis buvo pagrandukas šeimoje, tai kažkaip tai kažkaip susidėstė, visi mes su likimais esam, visi pagalvojam, kad jeigu aš taip kitaip.

O pasakodavo apie savo laisvalaikį? Arba iš nuotraukų pastebite?

Tai ką minėjau, kartu su kitais tremtiniais, ukrainiečiais, gal ir latvių buvo, bijau sumeluoti. Tai jie taip gražiai leisdavo laiką, mama siūdavo, žinau, kad pasakojo, radau laiškuose, atsiųstus kas čia Lietuvoj. Vis tiek moteriškas sutvėrimas, kokios mados ir rašo laiškuose kokios mados, kaip įdomu, koks raukinukas, kur ten klostė uždidinti. Tik aš, dabar galvoju, iš kur jie tas medžiagas gaudavo, ar iš senų kažkokių ir aš dabar atkreipiau dėmesį ir sėsei sakau, kad šitiek

neišsivežė iš savo namų ir mama tikrai yra, nu kažkaip, tais momentais, kad kažkur kažką švenčia, tai ji apsirengusi suknelėm. Tai kaip ir moterys su savo drauge, iš Marijampolės man atrodo, kad būtent, čia tėtis palaidojęs mama 1953 m.

Čia atrodo kaip profesionalo darytos?

Aš taip ir manau, kad jie ten Batūrine buvo, arba Nikolavjakov, kai į kitą vietą juos ten perkėlė. Aš taip manau, kad čia profesionalų daryta. Va kai kurios, tai aišku, kad ne. Čia tėčio būtent, mano tėvelio mama. Tai mano močiutė, tai čia iš Ažuoliniu lenteliu aptvėriau, galvojau ilgai laikysis ir tą kryžių pastatė. Jis ten atsivežęs, nusifotografavęs. Jeigu apie kapines kalbant, tai tėtis kada buvo, jau buvo galima nuvažiuoti su savo žmonos, su mamos broliu, ir dar su kitu broliu. Jie vyko į Sibirą, kad atsivežti tuos palaikus. Ir ką jūs galvojat, jis ten susiskambino į tą, vykdomąjį ten buvusį, gal ten jau kitaip vadinasi, ai ten taip pat vadinasi, žinoma, kad ta. Taip pat, ten niekas nesikeitė, tai čia tik pas mus čia atgimimo metai buvo. Tai niekas ten nežinojo, tik jį informavo, kad tai jūs ten nieko nerasite, vienu metu tai eidavo kažkokie pionieriai ten tvarkyti kažką, o po to užaugo mišku ta vieta, visiškai nieko. Tai jie tikrai, kad rado būtent tėvelis savo anytos, uošvienės kaip anksčiau vadindavo, palaikus. Jie važiavo į pirminę vietą, kiek aš supratau, matomai prie Baturino, bet reikėjo valtimi priplaukti ir ten tokioj saloj, tos kapinės degusios. Bet atrado, mano močiutės, tą kapą rado ir parsivežė tokios žinot, ažuoliniai buvo būtent išpjautyti įdomiai kuoliukai, kuriais buvo ta tvorelė, gal taip reikia sakyti, aptverta. Tai jis parsivežė ir dar net sijono atkasė atrado tokį gabalėlį medžiagos, jeigu galima taip vadinti. Atvežė ir tuos kaulelius močiutės. O savo mamos tik žemių parsivežė ir padėjo prie mano senelio. Perlaidojo tik toks buvo. Tai buvo ten skausminga patirtis. Visi prisiminimai prisikėlė. Tai šitiek galiu pasakyti.

O tai šitos nuotraukos jūsų dukrai pati rodydavot ar jūsų tėtis ir mama kalbėdavo?

Tai tėtis, tėvelis rodydavo, taip, taip.

Ji viską iš pirmų lūpų sužinojo?

Taip taip.. Rodydavo, kalbėdavo, tai man rodos jis daug jai paslapčių yra pripasakojęs.

O kokiomis progomis dabar išsitraukiat pažiūrėti?

Visada tos progos būna, ir vasario 16, kažkaip prisimeni visada, ir visa kas riša, tas lietuvis nepriklausomybės šventės, visada atžymimi, prisimenam. Dukra mano va sako, tai būtų didi diena seneliui, jeigu kažkokie prisiminimai. Tai va, taip prisimenam, kažkaip. Bet laikas va kaip bėga ir kuo toliau, tuo vis skaudžiau darosi, kad su metais, kai dirbi žmogus, tiek neįsigilini, o kai turi daugiau laiko, lyg priekaištą sau galvoji, kad ko čia neprisėdai daugiau, bet tuo pačiu save lyg ir gyni, kad taip būtume suėję ir pakalbėję, jeigu ne tam tikros gyvenimo

aplinkybės, jeigu tėtis nebūtų susirgęs, jeigu mano susiklostę kitaip tam gyvenime, tai tikrai to laiko būtų buvę sočiai, pakankamai.

Taip.

Nes ir tėtis su mano vyru, amžinatilsį, labai daug ką kalbėdavo, daug.

Irgi...?

Mano uošviai tai nebuvo ištremti, bet vis tiek daug pasakojo, nes jam irgi buvo labai įdomu, labai domėjosi ir viską suprato.

O šitas fotografijas yra matę kažkas ne iš šeimos rato?

Ne iš šeimos rato, giminė tai tikrai yra mačiusi. Giminė tai tikrai yra mačiusi, gal ne visas tas nuotraukas, bet šiaip yra. Aš galvoju, kad šita foto kažkur buvo, kažkas buvo jos prašę, nes užrašyta mamos pavardė, atiduoti ir dabar tik pamačiau. Gražinti. Buvo kažkur pridavusi, būtų daug papasakojus mano amžinatilsį mamos brolienė, ji labai daug su mamos brolio, su tuo broliu, kuris nebuvo išvykęs jos, kaip suprantu, iš dėdės savo, to, kur buvo Anykščiuose, kuris mokėsi. Tai jis tikrai mokydamas dirbdavo ir uždirbdavo pinigėlių ir siųsdavo, aš taip suprantu, kažkokia dalimi. Niekada mama ir tėtis, arba mes praleidę, kad jiems siuntė veltinius. Nes Anykščiuose buvo veltinių fabrikas, aš irgi nežinojau ir sužinojau iš savo dėdės, iš savo mamos brolio, kuris jau irgi amžinatilsis, kad darydavo siuntinius, veltinius nusiųsdavo. Kiek jis ten siųsdavo tai žinau, bet kai mes buvo abu susitikę ir va tokį man pasakojimą jisai pasakė, bet aš tėvėlio ir mamos tikrai neatsimenu, kad tą būtent sakytų. Bet apie nuotraukas, tai sakau, aš pasižiūrėjau, bet kažko ypatingo, aš sakau. Čia tikrai, ve.. va ir jų pulkelis, visa jų šventė, čia tikrai vestuvinė nuotrauka, kaip sakau.

O pas jus yra visos nuotraukos ar dalį turi sesuo?

Bijau sumeluoti, ar sesuo turi ar neturi.

O tai jūs po mamos mirties jas perėmėte?

Aš kažkaip, buvo sudėta, aš pasiėmiau. Manau, kad ji kažką turi pasiėmus, reikėtų pasižiūrėti ir pakilnoti. Tai nežinau, bijau ką nors ir sumeluoti.

O pastebite ką nors apie ką nekalbėdavo iš nuotraukų, kas patraukia akį? Gal kažką praleisdavo ir jūs pastebit?

Ne, kažkaip tai ne. Nepastebėjau, nepastebėjau. Viskas tose foto nuotraukose ir atsispindi, kai pasižiūriu, tai jie kaip ir sakydavo, ir maži ir dideli. Didesni tie vaikai, visi kažkaip taip palikę šeimas, suardytais gyvenimais. Tiesiog taip.

O yra nuotrauka įsiminusi su nuotrauka? Įsimintiniausias pasakojimas, kur rodytų nuotrauką ir pasakotų apie būtent, kas joje pavaizduota, įvykis ar...?

Man kažkaip ta mirtis susijusi, tai kai tėtis pasakodavo, dėl tų mirčių, tie kapai, matyt, jam buvo labai aktualu ir skausminga, kad ten kažkur liko ir vis tiek išsipildė ta svajonė ir išvažiavo, tik, kad nerado. Galbūt kaip vaikui, dėl to įsiminė labai. Daugiau kaip ir nežinau, nežinau, kažką va tokio įsimintino. Nežinau. Tiek va šitas, irgi įsimintinas, kad jie plaukdavo ir kad yra mama išgelbėjo vieną moterį skendo ir pati vos nenuskendo, bet va vėl tas likimas apsaugojo. Mane taip pradėjo, žmogus išsigąsta ir nebegalvoja ir sakė, mane jau viskas, galvojau nebeišplauksiu. Aš nepamenu, ar dar yra kokia nuotrauka, kad būtų upė ir jos maudytusi kažkur, bijau sumeluoti, gal pas sesę kokią. Man tokie skausmingi dalyki, o daugiau pasakojo, kad tėtiis, nu kadangi jie jauni buvo ir šviesių tų dienų turėjo, va sukuria šeimas, tai faktas, kad buvo jaunystė, buvo tos mintys, turėjo mintis, kad grįš į Lietuvą matomai, kad kažkokios ir buvo mintis, kad teks ten ko gero gyventi ir likti. Viskas sužibo po Stalino mirties. Tai va, saulė nušvito, kaip tėtis sako vėl kitaip viskas. Po Stalino mirties, tai čia tie prasidėjo visokiausios kalbos, ten buvusių ir visa kita. O šiaip, kai žmogus įsikuri, tai savotiškai atsiduodi, kad čia gyveni ir turi čia gyventi.

O domitės ką kiti buvę tremtiniai kalba viešojoje erdvėje?

Žiūriu laidas, man labai įdomu. Pas sese labai daug knygų, ji kažkaip gavusi, aš irgi esu skaičiusi nemažai. Pačioj pradžioj, kada atgimimas, atgavom nepriklausomybę, tai jų buvo daug išleista, parašyta. Labai skaudžių ten dalykų. Galbūt čia nebuvo toks skausmingas, kaip ten šiaurėje ištremti žmonės ar kalėjmuose, ten tai labai skaudžių patirčių ir likimų. Čia galbūt jiems daug maž, galima taip sakyti, negaliu to žodžio, pasisėkė, lyginant. Bet tas išvažiavimas ir vykimas į nežinią buvo žiauru ir sirgo žmonės, mama sakė ir susirgo ir visko buvo. Visko. Visokių minčių buvo, aš galvoju, gal kažkam buvo šokt iš traukinio. Nežinia. Vieni sukuria savo galvose istorijas, o kiti iš kažką.

O kiek žiūrite laidas, buvę tremtiniai, tai jums girdėti pasakojimai iš savo tėvų ar prieštarauja?

Taip taip, tarsi iš savo. Klausau ir galvoju, tam, kaip pasakyti, žmonėms tiems, kurių šeimų nebuvo tremti, jie visiškai kitaip žino.

Panašus pasakojimą?

Taip, panašus, tikrai panašus, išgyvenimai žmonių, sugriauti, jie yra panašūs. Bet vienų sąlygos gyvenimo vienokios, kitos kitokios. Vieni susikuria, kiti kitaip. Priklausė ir nuo sveikatos, jie ten buvo kupini vilčių, jauni žmonės.

O čia daug žmonių, jūs pati atpažįstat? Ar tėvai prisimindavo?

Kai kuriose nuotraukose matau, atpažįstu. Pasakodavo, kad visas bendras, matau tėčio kaimynė, kur jie gyveno, J. pavardė jos, po to jie ilgai susieidavo ir Lietuvoje. Mamos mama,

po to bijau sumeluoti, kažkur nuotraukoje mačiau, mano mamos brolio žmonos visa šeim. Kurie buvo ištremti. Kai kurių tai ne, kai kurie žmonės man nelabai. Pasakodavo, bet man pačiai užsimiršę, išblėšę. Tai nebuvo užstumta tema, ji visada gyveno, gyvavo ir tarp mūsų artimų giminų visi užjautė, kad išvežti ir atskirti, visą laiką tėčio seserys tokią užuojautą jausdavo, kad daug iškentėjo ir mamos išvežtos ir negrižo, labai skausminga, be galo skausminga, ji nenustumta ji visada gyveno ir gyvens. Mano dukra labai turi savyje, tai sesės vaikai, jie dar jaunesni, jau *biski* jaučiasi, atitolimas. Manau, kad jie kitaip, jie nebesigilino tiek, nepasakota tiek matomai. Bet visada primena sese, per visas šventes tokias, tai visada primenu.

Ar norite ką nors išimti iš pokalbio?

Aš manau, kad viskas gerai taip buvo pasakojimą ir prisiminiau gal kai ko nepaklausiau, nepasigalinau

Ačiū už pokalbį

Prašau.

Interviu atliktas spalio 3 d., A.G., g. 1952. Turėjo ne tik tremties, bet ir keletą priešistorės nuotraukų. Pradžioje darė įvadą apie visą tremtį, pradėjus įrašinėti pokalbį pakartojo tuos pačius dalykus. Nuotraukas tik pats laikydavo ir rodydavo, tai vis išskleisdamas, tai pats jas sudėdamas į vieną kaladę. Didelę laiko dalį jas laikė rankoje.

Ar sutinkate, kad pokalbis būtų įrašomas?

Nu taip, kitaip ir būti negali.

Esu Deimantė Vaičiūtė, politikos ir medijų magistro studentė, ir darau tyrimą apie šeimos fotografijas iš tremties. Truputi papasakosiu apie savo tyrimą. Jame kalbinadama šeimas, kurios savo nuotraukų albumuose turi fotografijas iš tremties bandau suprasti kaip šios fotografijos kuria šeimos tapatybę. Kitais žodžiais tariant, kaip ir kada šeimoje yra kalbama apie nuotraukas, kurios savyje turi stiprų emocinį krūvį. Interviu turėtume užtrukti apie 1 valandą. Ar sutinkate, kad šio interviu medžiaga būtų naudojama tyrimo tikslams? Jeigu ką, bet kuriuo metu galite nutraukti pokalbį ar atsisakyti dalyvauti tyrime. Ar žinote ir galite papasakoti kodėl ir kada jūsų šeimos narys ar nariai buvo ištremti?

Taip.

Tai gal galite papasakoti?

Šeima ištremta, nors turėjo žemės 1939 m. valstybės tarnautoju, agronomu dirbęs mano tėvas nusipirko papildomai penkiolika hektarų žemės, tai yra smulkmena, Utenos rajone, kalnuotoje

vietovėje žemės nederlingos ir tai, kad po to man buvo aiškinama, kad jūs esat buožės, todėl jūs išvežė. Šitaip man aiškino mokykloje, komjaunime ir visur kur, kur tik teko susidurti su tais, su tais valdininkais sovietinių laikų, nors jie ir buki, bet vis tiek turėjo teisę šnekėti. Visiškai jokio, jokio žemės nuosavybės, jokio šito, jokio samdomo darbuotojų išnaudojimo nebuvo ir būt negalėjo. Tremties byloje yra aplinkinių kaimynų žemės savininkų, kaimynų, atsiliepimai, kuriuos vietinis milicininkas užrašinėjo, tai visur atsiliepimai tik teigiami. Todėl priežastis, kad jisai buvo išnaudotojas, neįtiko. O jisai priežastis buvo nurodyta, kad G. F. 1908 m. gimimo, buvo skautas, jaunalietuvis ir tautininkas. Pagrindinis dalykas tautininkas. Jo. Tautininku. Ar šaulių sąjungoj buvo, visi mokytojai privalėjo būti šaulių sąjungoj. Taut.. bet jis atrodo, kad byloj paminėta, kad jis tautininku buvo. Čia reikia patikslinti. Bet vienu žodžiu, jisai atsidūrė sąrašuose, sąrašuose KGB, kuriuos demonstravo Vokietijos vyriausybė Lietuvoje, 1988-1989 m. Tas sąrašas buvo papuolęs į vokiečių rankas, užėmus Vokietijai, Sovietų Sąjungai užpuolus, 1941 m. Jis per karą buvo Vokietijoje, pragulėjo ir vokiečiai pateikė tą sąrašą. Tame sąraše yra išvardinti visa Lietuvos, visa, kaip pasakyti, visa partija žmonių, pirmas birželio 14 metų trėmimo sąrašas. Jie visi tikri ištremti birželio 14 d. iš naujos Vilnios. Dabar, kadangi tremties metu atsidūrė prie Laptevų jūros. Taip.

O mama kur tuo metu?

Motina, tuo metu Biržų ligoninei gimdė ir ten buvo komplikacijų, tai tuo metu KGB jos nerado, tai jinai liko čia Lietuvoje. Ir kai tėvas išvažiavo, šitas, birželio 14 išvežti, o birželio, atrodo, 21, ar kažkas taip, ji pagimdė. Bet ji ir liko čia Lietuvoje.

Per visa laikotarpį?

Per visa karo laikotarpį, 1946 m. jau KGB Užpaliuose ją išsikvietė, pradėjo tardyti ir kiek supratau, jinai, nu lyg buktai, savo noru, gavusi žinią iš G.F. iš Sibiro lagerio, kažkokurio tai. Manau, kad lageris Kresty vadinosi, nes prie Lenos upės buvo. Jinai pati savo, savo lėšom ir su maža dukrele išvažiavo į Sibirą. Pas savo vyrą. Aišku, jinai suprato, kad padarė milžiniška klaidą, tačiau atsiradom mes. Aš ir mano brolis.

Jeigu nebūtų pati išvykusi, ją būtų ištrėmė?

Taip, ji vis tiek būtų ištremta, nes ji kaip ir visi mokytojai, priklausė tai sąjungai, sąrašui. Priklausė jų, tų tarybų, tarybų valdžios priešams. Priešam priklausėm ir mes, nuo pat, kai grįžom į Lietuvą, nuo pat 1959 m., mes buvom Sibiriokai. Kažkodėl aukštaičiai neištardavo Sibiriokai, o Cibriokai. Buvom viso Salu miestelio, kur grįžo tėvas, nes prieš karą jis ten dirbo dėstytoju Žemės ūkio mokykloj, o po karo Žemės ūkio technikuma rusai pavadino, nu jau mūsų valdžia ir ten jisai gavo dėstytojo darbą, 1959 m. jį priėmė sulaužydami vietinę tvarką, jis neturėjo teisės dirbti, tai tokia technikumui direktorius Kriaučiūnas, atsimenu, turėjo labai

daug nemalonumo dėl to ir vis tiek 1963 m. jį, kaip liaudies priešą, demaskavo, kad jis technikume dirba ir išvijo.

O kiek metų jums buvo, kai grįžot?

Man buvo, penkiasdešimt devintais, nu tokia paradoksali situacija, kad oficialiai mes grįžom penkiasdešimt devintais, aš turiu pažymą iš archyvo ir ta pažyma sako, kad mes grįžom penkiasdešimt devintais. Iš tikrųjų, realiai, grįžom penkiasdešimt šeštais, nes po Sibiro, iš Sibiro, po Stalino mirties, tėvai, tėvam, tas vietinis KGB, leido persikelti į Kazachstaną, Kustanajus, Cilinij Ziemli. Kadangi jis agronomas buvo, tai jam leido. Į Lietuvą grįžti neleido, tai tenai dar pusantrų metų praleido tenai. Tai mes grįžom, pagal mane, 1956 m., mano matavimais ir mano nuotraukas amžių, o realiai pagal pažymą 1959 m. Tai grįžo, neoficialiai į Lietuvą. Oficialiai buvo leista 1959, lietuvis kgbistu. KGB Sibiro yra pažyma byloje tremties, prašo Lietuvos KGB komiteto pasiimti šitą niekam nereikalingą inteligentą, nes jis buvo ranką sulaužyta, viena, pirštui, kažką, krovė amerikiečių maistą atvežta karo metu, tai statinė buvo sulaužiusi ranką, jis netiko jiems. Ir be to inteligentas, jiems tokių nereikia. KGB Sniečkaus kgbistai atsakė, kad mums, Lietuvoj, toksai nereikalingas, mes jų nepriimsim į Lietuvą, įsivaizduoji, tai buvo dar aršesni, čia sėdėję, KGB rūmuose, negu rusių KGBistai. Tada jis kažkokiu būdu įsiprašė į tą Kazachstaną, ten praleidęs pusantrų metų, grįžo į Lietuvą, į tuščią vietą. Namas konfiskuotas, mokykla, kur buvo tam name kaimo, visos knygos sudegintos, KGBistai dvi savaitės šildėsi tame name, knygomis. Tai yra Utenos, čia tikri faktai, šitie faktai yra užfiksuoti. Tai štai, grįžom penkiasdešim šeštais metais, nes devintais aš ėjau Salose į pirmą klasę. Tai per tą laiką išmokau puikiaišiai aukštaitiška tarmę kalbėti to miestelio ir galėjau jau mokytis. Rusiškai nebemokėjau nei žodžio.

O kai grįžote šeimoje kalbėjo apie tremtį patirtyje?

Kategoriškai ne, taip kalbėjo, aš klaus.. buvau paaugliu, penkiolikos šešiolikos, klausinėjau motinos, tėvo, nei žodžio apie Sibirą, nieko nepasakodavo. Po to motina, apie aštuoniasdešimt šeštus metus, kai pradėjo Lietuvoj šioks toks bruzdėjimas, atšilimas, gal aštuoniasdešimt septintus, pasakė, sakė mes pasirašėm, Sibire, pasirašėm KGBistu reikalavimu, pasirašėm lapelius, kad apie Sibiro tremtį, apie gyvenimo sąlygas, apie viską kas vyko, niekam nei žodžio, kitaip mus sušaudys. Iš tikrųjų, tikiu. Nes kitaip ir būt negalėjo, kodėl nekalbėjo. Nieko nepasakojo absoliučiai, nei apie santykius su tais, su šitais. Kiek aš, būdamas keturių metų prisimenu iš Sibiro, tai aišku, tas žiemas, kai tekdavo gramdyti apšalusius langus barakuose. Gyvenom barake, to lagerio, kaip šeimai, tai davė kažkokį tai kampą, atskyrė tuose barakuose mediniuose. Daugiausia, būdavo, buvo tarp tų tremtinių ukrainiečių, lietuvių nedaug. Paskui, po to man pasakojo, kad bendravime su lietuviais, reikėdavo elgtis atsargiai, nes skųsdavo vieni

kitus, sakė ukrainiečiai buvo tokie, kokie buvo, normaliausi žmonės su kuriais būdavo galima pasišnekėti, pasiguosti dar. Kažką tai pasakyti tokio, o kaip pasakyti, ta kalba apie tai, kad ten buvo kažkas tai, kažkas tai pasipriešinimai, organizuojama, apie šitą nieko negirdėjau, nei velnio, visi laukė kažko, kad tai įvyk. Visi rašė, kiek pažiūrėjau į tremties bylą, visi rašė didžiulius graudulingus laiškus Lietuvos AT, komunistinei šitoj, kur buvo Lietuvoj, kad išvežti ne už ką, nežino nei kodėl nei kaip, kodėl viskas atimta, konfiskuota. Turtas atimtas, konfiskuotas, kodėl negali grįžti į Lietuvą. Jokių atsakymų negaudavo, tikriausiai žodiniai atsakymai, nes jie lankydavosi tuose KGB. Tuoj aš parodysiu...

O jūs ką nors prisiminate apie mokyklą?

Ne, aš nesimokiau Sibire, Sibire mokėsi mano sesuo. Baigė šešias klases, man atrodo, ar aštuonias. Rusiškai.

Kai grįžote, tai gal jūsų sesuo ar brolis prisiminė, tai ar jūs su vyresniais savo broliu ir seserim, jie nieko nekalbėjo?

Ne, ne. Tikrai nekalbėdavom, nes.. nu kaip kalbėdavom, papasakodavo. Tai už tai ir paėmiau šitą nuotrauką, tai, kad pusė klasės va čia europietiškais veidais, t.y. ukrainiečiais, lietuviais, mano sesuo, o čia jakutai.

O kai grįžote, kur laikėte nuotraukas šeimoje?

Buvo, ne kai mes grįžom, mes iš pradžių grįžom į konfiskuotą tą namą, kažkas iš vietinių gyventojų perdavė, buvo paimta. Tai yra asmeniniai tie, nu pačio archyvo šeimos, aš neprisimenu. Paskui aš radau vokuose, sudėliota, vokuose sudėtas tas nuotraukas.

Vaikystėje jų nematėte?

Ne, mačiau, dėl to jos visos priterliotos.

O tai kaip tada jas supratote?

Vaikystėje, nu tai vaikystėje, analize tai neužsėmiau. Analizę pradėti užsiimti, kai esi paauglys. Paauglystėje jau atsiranda kodėl taip, iš kur čia, kas, kodėl. Ir kai susiduri, Salų mokykloj mokiausi, pirma klase, matot, aš buvau Sibiriokas, visų vietinių, gyveno apie aštuoni šimtai gyventojų, teknikumas buvo didžiulis. Turėjau su žvaigždute vaikščioti, komuniste, tai yra spaliukas. Toliau, antrojoje klasėje turėjau būti pionierius su raudonu kaklaraiščiu. Nei tėvas, nei motina neprieštaravo tokiems dalykams, čia fotografuodavo mokykloje. Ten kažkur kabėdavo, gal tų pažangių mokinių lentoje. Bet šiaip, aš pasiėmė, šešiasdešimt metų, tai tiktai pasiėmiau, todėl, kad besimokydamas mokykloje, aš A. Vienuolio mokyklą baigiau Vilniuj, mes dešimt vaikų klasėje neįstojom į komjaunimą, bet kadangi buvo specializuota sustiprinta matematikos klasė, tai iš komjaunimo komiteto atėjęs pagąsdinti žmogus, pasakė, kad mums gali blogai baigtis, vaikams, o jūsų tėvams atsirūgs. O kadangi tėvai buvo gan aukštas pareigas,

intelligentai, mokytoja, jau turėjo, vieni, tarnautojai buvo, kadangi spec. Mokykla ir vienintėlė, kur matematika sustiprinta Vilniuje. Tai vaikai elgėsi drąsiai, tai šalia tų vaikų ir aš prisiplakiau. Vienas iš tų, agitacija vyksta, visus iškviatė į kabinetą, iš komjaunimo komiteto, jau aišku komunistas, kur turėjo pareigas, aiškino mums, kad jūs čia gegužės pirmąją turėsit švęsti su mumis kartu, tai jeigu ne komjaunuoliai, tai kaip jūs čia, o čia vienas toks raguotis, buvo universitetę dėstytojas, o jis sako, mums per vėlykas daug maloniau kiaušinius ridenti. Tai tas ranka numojo į agitacija ir išėjo. Paliko mus ramybėj, tai nuo mokyklos direktoriui buvo šitas.

<...>

Kai grįžot į Lietuvą jūsų vaikai nepriimdavo?

Taip, labai, juodai. Ypač buvo, kaip pasakyti, nu reiškia, kaip pasakyti, tėvai, kurių vaikai, vaikai, kurių tėvai, pasakoja, kad reikia jų saugotis, jie yra mūsų priešai. Vaikai perduodavo tai. Paauglystėje, kai mokiausi čia, šito nebuvo, nes paaugliai kitkuo užsiiminėjo. Tada buvo Čekoslovakijos įvykiai, ten mes juos sureagavom į juos, tuo metu labai aktyviai buvo <...> Turėjom savo nuomonę. Vasario šešiolikta visi ateidavo su kaklaraiščiais, mokytojom susierzindavo stiprų.

Noras priešintis sistemai?

Taip. Mokykloj buvo viena juoda ruske, su ordiniais ir medaliais, dalyvavusi kare. Kitoj klasėj buvo du vaikinukai, mano metų, bet ten aš juos mačiau kaip pirmuosius tokius, realiai, žinant, kažkas jiems tai kažką pasakė, apšvietė, jie labai aktyviai priešinosi tai ruskei mokytojai, kuri dėstė rusų kalbą <...>. Ji diktantus rašydavo tokiais šūkais, lygiai tas pats, kas dabar dedasi rusijoje. Juos norėjo išmesti iš mokyklos. <...>

O dabar grįžtant prie nuotraukų, kaip sakot, kad vaikystėje neišsiplėte pasakoti apie tremtį, paauglystėj pats žiūrėti nuotraukas, o užrašai ant nugaros yra tuo laikotarpiu, ar darymo metu?

Tremties tų nuotraukų nėra labai daug, va, čia mano tėvo raštas.

Čia jau tėvas užrašė?

Čia prieš tremtį, kur jie gyveno. Paėmiau, nes norėjau parodyti kaip viskas vystosi, jis devintų metų gimimo, jau dvidešimt vienerių metų buvo mokytoju.

O apie šitas nuotraukas, prieškario nuotraukos irgi buvo tabu tema kalbėti apie Smetoninę, laisvą, nepriklausomą, neokupuota Lietuvą?

Taip, ne kalbėdavom tik tiek. Atsimenu pats, kad motina pasakė, kai buvau paauglys, koks jos buvo atlyginimas, jinaį gaudavo du šimtus litų, mėnesinis atlyginimas, baigus Panevėžio mok. Seminariją. Tėvas G.F. dirbdamas vyriausiu agronomu gaudavo, bet jis tuo agronomu tapo, tik prieš pat išvežimą, neilgai. Šiaip buvo mokytu, įvairiai. Jisai tris šimtus litu. Gaudavo abu kartu

penkis šimtus litu. O karvė kainavo tuo metu penki šimtai litų. Per mėnesį dviese šeimoje uždirbdavo karve. Mes paaugliai paskaičiuodavom, kiek tuo metu kainuoja rusiškas automobilis, ir kiek metų reikės dirbti. Aš paskaičiavau ir trisdešim metų man reikėtų dirbti, su atlyginimu šimtas penkiasdešim rublių per mėnesį, kad nusipirkti automobili. Trisdešimt metų, įsivaizduojat.

Bet tik tiek ir kalbėjo, apie pinigus, bet ar apie tuometinį gyvenimą, turėjimą daugiau laisvės, negu kad turi prie sovietų?

Ne, apie laisvės net nekalbėjo, labiausiai, kaip pasakyti, matėsi iš jų, abiejų, iš tėvo ir motinos, kad jie sukaustyti to pasižadėjimo ir motina pasakydavo, kad neįsivelti į kokias nors politinius ar ginčus apie tai kas buvo. Vienu žodžiu, laikyti liežuvį už dantų, nesi, neįsišokti. Taip už tai, palaukit, kur čia, pasakysiu tuoj. Grįžus iš Sibiro, motinai, mokytoja dirbti neleido, tarybinio rakiškio valdžia. Ji pradžios mokytoja, seminarijoje paruošdavo iki tiek, kad jie mokėjo groti pianinu, pradžios mokyklų mokytoja. Pradėjusi darbą Vilniuje, Vilniaus raj., kai grąžino Lietuvai Vilnių, ją paskyrė į Aukštadvarį. Aukštadvaryje Lietuviškai vaikai nekalbėjo, nes ten lenkai visi buvo. Tai vat jinai buvo labai nustebusi, paėmiau kelias nuotraukas, parodysiu, kaip ji atrodė. Čia sugrįžus iš Sibiro, Salose, prie technikumų. Ai, nepaėmiau, aš tų. Jinai už Užpalių, čia Užpalių visa, čia mano motinos raštas, 1931 m. Ateitininkų kuopa, tai vadas, kunigas. Galėsiu jas duoti, nes visi čia žmonės mirę, galėsit jas panaudoti. Čia Užpalių šviesuomenė. Fotografas – Hilberštatas. Tėvą Užpaliuose areštavo du žydučiai su šautuvais. Jų neliko nei vieno Užpaliuose, visi už penkiolikos kilometrų, aš net žinau kuriame miškelyje, sušaudyti. Aiškina, kad lietuviai keršijo, nei velnio, lietuviai nekeršijo, tačiau vietinio žydo vežėjo sūnūs, areštavo mano tėvą. Šitą sakė, papasakojo, pats tėvas.

Bet čia pradėjo pasakoti nepriklausomybės priešaušryje?

Ne, gal 1986, 1987 m.?

O tada jau iš naujo, pačios nuotraukos tada ir pradėjo kalbėti, jeigu taip galima pavadinti, jau kitaip?

Ne, aš pats pradėjau jas analizuoti, kai baigiau institutą, tik tada. Kai turėdavau laiko, kai mokiausi nebuvo laiko, aš mokiausi inžinierium institute, nuo ryto iki vakaro būdavo brežiniai, užtat gerai mokiausi, gaudavau padidintą stipendiją.

Po to atsirado daugiau laiko?

Po to paskyrimas į Panėvėžį, iš ten pabėgau į Vilnių, įsidarbinau. Šeima, mano vaikai, tik po to, kai paaugo vaikai, galėjau prieiti prie šitų. Tiksliau faktiškai, mirus motinai, pradėjau žiūrėti kaip ir kas, kas liko šeimos, tų vadinamų, dokumentų, archyvų.

Tai čia iš mamos viską perėmėte?

Nu tai taip. Motina ir tėvas, jie drauge viskas. Spintoje būdavo stalčius, o tam stalčiui būdavo pilną nuotraukų, jos sukištos į vokus, kai kurios palaidos. Kai kurios, vaikai mes, tuoj, va, vaikai būdami, randam ką nors ir prikeverzojam, čia kažkieno mano arba brolio raštas, pirmai klasėj. O čia tai ką atsivežė iš Sibiro.

O jūs jau savo vaikams pasakodavot daugiau ką žinojot? Kaip vaikai į nuotraukas, ar jie patys domėdavosi, klausdavo?

Labai nesidomi.

Nebuvo siekis atrast?

Ne, vienintelis. Dukrai trisdešimt septini metai, ji kosmopolitė, jai rusai kažkokia tai nesukelia, man jie alergija sukelia, nes aš juos mačiau, su jais bendravau. Dirbdamas turėjau aiškintis kažkodėl aš ne toks, pradirbau trylika metų, nesulaukiau buto, gyvendavau bendrabučiuose, kaip pas juos komunizmę priimta. Gerai, kad dar bendradutį gaudavau, o tai būtų reikėję nuomotis. Tai bent penki rubliai, o butas tai daugiau. Neatsimenu šitų kainų.

O su kuo nors kalbėdavot apie šitas nuotraukas, ar tai broliu/seserim, žmona?

Su broliu ir seserim kalbėdavom, bet irgi tokie prisiminimai. Jeigu nesi nusiteikęs analizei, tai visa šitas tik vaizdeliai. Jeigu analizuoji, kaip pasakyti, brolis nesidomėjo, nes jisai buvo užsiėmęs motociklų sportu. Tai yra idiotų užsiėmimas, užtikrinu, ten medalių turėdavo, Lietuvoj, nežinau kuriam lygi. Bet jisai su tais motociklais, nuo paauglystės iki sovietų, paėmė į sovietų kariuomenę, Kaliningrado srity tarnavo, ir jo psichika ir logika buvo tokia, kad jisai norėjo į Barmą važiuoti statyti, sovietiskij maladioš, iš jo padarė faktiškai tarybinį žmogų. Jis man priekaištavo, kodėl aš prieštaravau, kodėl aš jam neleidau, nes aš jam liepiau po kariuomenės stoti į institutą ir jisai įstojo į parengiamuosius kursus, baigė jis tą institutą. Jo širdis ir jo svajonės buvo šitam Sibiro Bame dalyvauti.

O sesuo kaip?

Sesuo, jinai dirbo. Grįžus į Lietuvą dirbo Salose, technikume, tam žemės ūkio baigė zotechnikos specialybę ir dirbo Sovietiniuose kolūkiuose, ten prie panašiai, netoli nuo tėvų gimtinės, utenos raj. Bet jinai, tuoj pasakysiu, šešiasdešimt aštuntais žuvo. Ir viskas. Jinai buvo ištekęjusios, už kaimo, kolūkio žmogaus, toks megėjas, kaip tarybinė liaudis, megėjai išgerti, kokie teatrai, kokie gali būti kinai. Va ant stalo.

Jūs turėjote nuotraukas iš tremties, kur sesuo mokykloje. O dar turite iš ten?

Čia Užpalių bendruomenė, čia bažnyčia, galvoju nuvažiuoti ir atiduoti gimnazijai. 1931 m. Ateitinių kuopa buvo uždrausta, Smetona uždraudė tuos ateitininčius, aš klausiau motinos, kas čia per organizacija, ji sakė, kažkas prie to, kad bažnyčios kunigas organizuodavo, reikia

pažiūrėti internete ką tie ateitininkai darė. Sarmata, reikia žinoti, aišku. Va ta pati ateitininkų kuopos. Čia... čia specialiai paėmiau kaip vystėsi G. parašas.

Gražus raštas.

Raštas, tai kaligrafiškai juos rašto.

O šita nuotrauka?

Ji padaryta Sibire, kažkodėl suplėšyta, mūsų pačių suplėšyta jinai buvo, aš turiu ją internete, man atsiuntė, šitą nuotrauką turi, mano tėvo sesers šeima, toksai S. buvo akademikas, gal teko girdėti? Matematikas žymus, lietuvis. Kartu su Kubiliumi buvo universiteto, kaip pasakyti, aukštuomenės šviesuomenė. Jie atliko rusiam, kaip pasakyti, raketiniu paleidimo skaičiavimus. Jis tikimybių teorijos pasaulinio lygio specialistas, Lietuvos akademikas, buvo. Tai G.F. iš Sibiro, rašė jam laišku, kad jisai stotų į komjaunimą, nes sugalvojo stotį universitetą. Bet čia yra detalės, aš šitas detalės apie šeimyninį, negaliu, nu galėsiu papasakoti. Bet šitos detalės yra daug įdomesnės, negu tai ką klausiat, kaip ir kas, nes iš jų išryškėja viskas, kodėl taip ar ne taip, kodėl šita nuotrauka yra pas juos šeimoje, sveika pas juos, aš tą sveiką, nesuplėšyta, man atsiuntė, aš paprašiau, bet irgi taip pat.

O jie daugiau laiškų susirašinėjo negu tik viena nuotrauka?

Ko gero ta nuotrauka yra atvežta. Ten yra viena G. šeima, šitas buvo vyriausias, mano tėvas, jaunesnis, sūnus, jam buvo aštoniolika metų, kai vežė į Sibirą, jis pabėgo, Utenoj pasislėpė, atsidūrė Toronte, pragyveno vedęs latve. O jų sesuo, trys vaikai buvo, buvo ištekęjusi už netolimo kaimo žmogaus, kuris buvo kairių pažiūrų. Kairių pažiūrų šitie buvo, sąrašuose į Sibirą, o anoj šeimoj, jis buvo, tas tikriausiai, kolūkinės santvarkos šalininkas. Aš įtariu, kad jis priklausė ir komunistų partijai, nes jos sūnus Vilniuje, įstojo į universitetą iš parengiamųjų kursų dvidešimties metų ir tapo akademiku. Jis matematika žvaigždė buvo pasaulinio lygio, o jų duktė, baigusi žemės ūkio akademiją, tapo kolūkio pirmininkė. Taip pat susijusi su komunistų partija, šitas akademikas taip pat aišku buvo kp narys, jis dar universitete buvo komunistų partijos narys, jis turėjo būti. Eiti šituo keliu. Šitas G..F, jam nusiuntė tokį laišką, jis yra tremtinio byloje, kad tu stok į tą komunistų partiją, nes ateitis mūsų. Jų psichika Sibire jau buvo sulaužyta, jie buvo įsitikinę, kad čia amžiams šita santvarka. Kad kito kelio nėra, tik Rusijos imperija, tik Rusijos ideologija ir komunistinė, šita, už tai apie laisvą Lietuvą, kaip kas negirdėjo nieko. Nes jų, keturiolika metų praleido Sibire, nuo kem pirmų iki penkiasdešimt devintų, nu skaičiuoju realiai, tai per tą laiką, prirašius tiek skundų, vienas net yra, viena peticija yra raštas, į Maskvos AT, rezoliucija viza į Lietuvos persiunčia. Tuose visuose raštuose, iš Sibiro, iš lagerių rašytuose. Jie pripažįsta, kad jie priima tą santvarką, kad jie nėra prieš nusistatę, kad jie nekovojo ir nekovo prieš ją. Nu aišku, kokie kovotojai, vienintelis ką radau

byloje, kad jisai per rinkiminę kampaniją, ar žmonėm girdinti pasakė, kad keturiasdešimtais metais rusai užėmė Lietuvą, įvedė kariuomenę ir tą seimą savo, komunistinį, jis pasakęs, kad tuoj ateis Smetona, grįš, ir bus, ir bus sugrąžinta buvusi tvarka. Šito užteko, kad jisai būtų komunistų priešas. O jis komunistų priešas buvo tautitinka, ne tik šaulys. <...>

O mama irgi buvo...?

Mamos mokytojos išrašą, kiekvienas turėjo mokytojų lapą, tai viskas apie tai parašyta.

O mama irgi buvo įtikėjusi, kad Sąjunga negrius?

Ne, mama turėjo kitą savo nuomonę, ir jinai, būtent, aš esu motinos vaikas, su tėvu man sunkiai teko bendrauti, ypač, kai paaugliu tapau. Aš pradėjau ieškoti priežasčių kaip ir kodėl, o jisai, nu, kaip pasakyt, neįdavo į kalbas. Vienintelis ką iš motinos išgirdavau, tai motina atsargei, kai jis ką nors tokio pasakydavo, tai čia taip anaip. Motina irgi pasakė, pagal keturiasdešimt septintais metais, sakė su trijų metų dukrytė nuvažiuoju, kaip rusų dekabristai į Sibirą pas savo žmonas, pas savo vyrus važiavo. Rusijoje propaguoja savo tas idėjas, kad 1826 m. dekabristai buvo ištremti į Sibirą ir jų prabangios damos, žmonos, važiavo paskui dekabristus į Sibirą kęsti, nors gyveno dvaruose ir tenai. Tai va, jinai nuvažiavo į Sibirą, rado, kad šitas G. gyvena su ruske, turi šalia ruske, nežinau ar ji iš tremtinių ir sūnų jie dar turi. Reiškia, kad jis ten savo šeimą jau kūrė, nauja. Žmonėms reikia tikriausiai normaliai gyventi ir jie negali kaip kunigai laukti. Žmona nuvažiavusi liko ir dar du vaikus užsitašė.

O buvusi žmona liko?

Man motina papasakojo, kad jis tuo metu, tai rusei sugyventinei, vaikas buvo vienerių metų, tai tas jų. Tas, ruse.. tai moteriai, sugyventiniai, davė pusantro ar tūkstantį rublių ir jinai atsikabino ir tiek, baigėsi. Lageriuose kaip kas sugeba, taip tas gyvena. Elgis kaip nori, svarbiausia išgyventi. <...>

Gal žinote, kas darė nuotraukas?

Nežinau.

O kur jas laikote?

Vokeliuose, kol kas sudėta. Aš vis dar turiu viltį, dabar išėjau į pensiją, pirmi trys mėnesiai. Pradedu, tuoj parodysiu, nes vakar gi, kažkaip taip. Pradedu pieštuku užrašinėti kas čia yra, ką aš prisimenu ir kas čia yra. Va dar noriu.. rašės miške, sužaudyti žydai, čia 1926 m. Rašės miškas, štai jo parašas, paskui taip. <...>

O dabar, kai žiūrite į fotografijas, iš tremties, kokius jausmus kelia?

Suvirpa, va čia, susispaudžia. Suvirpa. Pirma mintis – negi viskas jau praėjo ir viskas baigiasi ir lieka vien tik tokie prisiminimai. Rodau dukrai, nu ir kas sakė. Va čia užrašiau, kaip aš galvoju, pagal metus, tėvas ir motina, Sibiras apie penkiasdešimtus metus. Čia motina

nuvažiavo į Sibirą, nei mūsų nebuvo, nei brolio. O čia mes atsiradom. Jau yra paauglė, o čia tik ką iš Lietuvos atvažiavus, trijų metų. Vakar, radau, Lietuvoj yra Užpaliuose nuotraukos padarytos, prieš važiuojant į Sibirą. Motina paskojo, kad per karą praleido Užpaliuose, jos tėvų namai ten, turėjo tėvas turėjo dvidešimt vieną hektarą, ji net turtingesni už tėvą buvo, nors jis tarnyboj aukščiau buvo. Sakė, per karą, vokiečiai, jų karininkai, jos dukrelei šokoladą nešdavo, apdalindavo vaikus saldainiais, visiškai normalūs žmonės. Bet sakė šitie gyvatės atėjo, ruskiai, autai smirda, žmogus eina, autai, ne autai, bet šitie apvynioti, batų neturėjo, grįždami iš tenai, jie batų neturėjo. Jie kaip caro armijoj turėjo, tokie juostą apviniota, bet ji amžinai atsirišdavo, jeigu žmogus esi, ruskis esi, tai tempiasi. Sakė smarvė, baisūs žmonės, panašūs kaip ir. Pasakojo apie stribus, kurie siautėjo miesteliuose. Vietiniai dar karo metu, arba prieš karą, tai buvo vietiniai pijokai, kurie norėjo apiplėšti. O tam, kad apiplėšti legaliai imi šautuvą ir imi šituo, stoji į Sovietų valdžios tarnybą.

Sakote, kad pasižiūrėti ir domitės apie tai, kas vyksta pasauly, domites ir Sibiro tremtiniais, o tai ką girdite tai jums panašus pasakojimas, ar su kažkuo nesutinkat?

Visada galvojau nuvažiuoti į Ariogalą, turiu tremtinio pažymėjimą, bet nesu išvežtas, aš gimęs ten. Kai paskaičiuoju aš metus, ir pasižiūriu, kas tikrieji tremtiniai, man susidaro įspūdis, kad ten netikrieji tremtiniai, ten tremtiniai 1950, 1947 m. 1952 m. paskutinė tremtis, man šitie, kurie šitie tremtiniai nebuvo vežti į lagerius, jie vežti į paseleniją, tai reiškia kirsti miško. Patys susikuria, tiksliau šalia kažkokios tai rusų gyvenvietės, arba šalia, ten jau patys įsikuria pasistato sau barakus ir kerta miška. Tai vat, mano žmonos teta, jaunystę ten praleido. Ji išvežta buvo pokario metu. Jinai sapalioja apie Sibirą kaip apie savo paauglystės praleidimo laiką. Jinai išvežta, kai buvo devintoj klasėje. Tai jai tokie metai, kurie sukelia nostalgiją. Jinai pasakojo apie Sibirą uoj kaip ten buvo įdomu. Taip, kai tu buvai jauna ir paskui tave kavalieriai bėgiojo ir tau prisimena dabar, kai tu jau sena, sena. Jinai, jau ačiū dievui, mirė, jau galiu kalbėti. Aš į ją žiūrėdavau kreivai, ji užtai į mane kreivai žiūrėjo. Sakau žmonės buvo vežami į lagerius. Tėvai gyveno lageriuose, su tais savo vaikais, kurie ten gimė, o tu tokie Andriukaičiai būdavo Volnie Paselenie, tai yra laisvos gyvenvietės. Iš tos gyvenvietės nepabėgsi niekur, tai iš tos gyvenvietės nepabėgsi niekur, nes du šimtai kilometrų nieko nėra. Arba jeigu yra tau iš karto pasakys rusas, pasakys milicininkui vietiniam, kad šitas dingo kur nors. Dabar rašo, paskaitau, pastebėjau, kad negaliu skaityti tremtinių atsiminimų, man užspaudžia čia, viskas ir sustoja. Tie, kurie bėgo į Mongoliją skaičiau vienos, Smetonaitės, atsiminimų knygą. Jinai ne knyga, per televiziją rodė laidas, jinai nufilmavo dokumentinį filmą, jinai buvo pabėgusi iš tos Paselenijos, iš tremties vietos į Mongoliją. Dabėgė, juos paskui gražino. O iš tikrųjų tie Ariogalos tremtiniai man įtarimą sukelia, jais naudojasi konservatorių viršūnėlis, ypač

nepatinka man Olekas su Andriukaičius. Andriukaitis tai pirmoj vietoj, jis ten lyderis. Aš niekaip nesuprasdavau kaip gali lysti su Brazausku. Čia esu pats, atidarant centrinio archyvo pastatą, pirmas pastatas, man pradėjus dirbti buvo rekonstruotas. Pirmam pavyko gauti finansavimą, nu pasikeitė, ne tik valdžia, viskas pasikeitė. Tada su tuo pačiu Brazausku ir jo žmona Brazauskiene sedėjom prie stalo ir kalbėjom, išgerinėjom. Nu kaip visada, tradiciniai pridavimai. Nu lyg ir normalus žmogus, jis medžiodavo su mano tuo pusbroliu. Pusbrolis šiek tiek pasakojo apie tas medžiokles, kur pirmasis būrelis buvo, kur Sniečkus su visais komunistais. Turiu sodę kaimyną, kuris būdavo tų medžioklių organizatorius taip pat. Iš tų žmonių, kai ką sužinau tokias detalės, smulkmenas. Tai man priimtini tik tai tie, tie jų pasisakymai, kurie iš tikrųjų buvo tame Sibire, tuose lageriuose, ne tik volnie paslinie, kur žmonė tragiškia sunkiai gyveno, bet jiems leido barakus pasistatyti, o ten kur papuoli į lagerius Kristi, kur buvo tėvai mano. Lageris yra lageris, ten barakai pastatyti, tu barake gauni gultą arba kampą. Kadangi aš vaikystei, kai toksai buvau, mes su broliu nepasidalindavom šakutės žalvarinės, nes su ja buvo galima prakrapšyti langą, stiklą, nes tokio storio ledas, nes toj kampe, kur šitas, ten motina turėdavo skalbti, virti ir prižiūrėti vaikus. Garai ten, krosnis, pečius, visi garai užšąla ant langų, lauke minusine tempreatūra. Daugioj tokių, ai dar prisimenu, kai dėl tos šakutės pešdavomės ir kas pirmas paima, tas prakrapšto ir pamato kas lauke dedasi.

O prisimenat vaizdą?

Prisimenu, kai vasarą maudėmės upėje, atsimenu ant tėvo sprando plaukiau. Šitą dar atsimenu. Epizodai tokie. O tada, kai Lenos laivu, po Stalinos mirties, leido išvykti iš to Sibiro. Tai Lenos upe laukė į pietus, atsimenu, kai po dieną bėgiodavom, nuėjom, kaip vaikai buvo įdomu, nuėjom kur variklis sukosi, o aš kadangi mažiukas, ten ertmė tokia, vos neišėjau į upę. Kažkas pagavo ir ištraukė, nutraukė. Dar ką, tiesa, aš gimiau iš tikro, esu gimęs lapkričio 17 d. pase parašyti, o šiaip lapkričio 2 d. pasakė, kai salose. Nes vis sakydavau kada mano gimtadienis, pešdavomės su broliu. Paauglystėj išėjo, kad ūgiu buvau vienodas, paskui motina pasakė, kad jis susirgo rachitu, nes šiaurėj trūksta vitaminų, aš buvau mažesnis, tai nespėjau rachito pagauti. Kai tapau jo ūgio, aš jau atsikirsdavau.

O kodėl taip gimtadienis?

Tai sakė, kad ruskiai, šalia lagerio miestelio, ligoninėje, lapkričio 7 d. spalio šventės, niekas nekūreno krosnių, visi sušąlo pagimdyti vaikai, tai buvo įsitikinę, kad taip pat sušąlau, o aš sakė, kad išsikapščiau iš atgijau, dėl to parašė tada, kai išrašė iš ligoninės. Tai va, rusija, tai tikra rusija. Jeigu praznik, tai jie visi geria juodai.

Aš daugiau klausimų neturiu, buvo įdomu jūsų klausyti, įdomios istorijos. Ar norite ką nors išimti?

Ne, nieko tokio asmeninio neprikalbėjau.

Interviu atliktas spalio 6 d. S.S, g. 1937 Moteris, pradžioje kalbėjo ir pati nesiekė kuo greičiau parodyti visų nuotraukų, jas po truputi rodė, bet vėlgi neišsipletė pasakoti, baigus interviu atsinešė dar dalį nuotraukų, bet jos kartojos su kitomis. Jos neturi jokios tvarkos, laikomos dėžutėje. Taip imdama į rankas ir pasakojo, apie dalį išvis nekalbėjo, pavyzdžiui, kur pavaizduota daugiau žmonių, ar tik kažkokie vyrai.

Ar sutinkate, kad šis pokalbis būtų įrašomas?

Taip sutinku.

Esu Deimantė Vaičiūtė, politikos ir medijų magistro studentė, ir darau tyrimą apie šeimos fotografijas iš tremties. Truputi papasakosiu apie savo tyrimą. Jame kalbinadama šeimas, kurios savo nuotraukų albumuose turi fotografijas iš tremties bandau suprasti kaip šios fotografijos kuria šeimos tapatybę. Kitais žodžiais tariant, kaip ir kada šeimoje yra kalbama apie nuotraukas, kurios savyje turi stiprų emocinį krūvį. Interviu turėtume užtrukti apie 1 valandą. Ar sutinkate, kad šio interviu medžiaga būtų naudojama tyrimo tikslams? Jeigu ką, bet kuriuo metu galite nutraukti pokalbį ar atsisakyti dalyvauti tyrime. Ar žinote ir galite papasakoti kodėl ir kada jūsų šeimos narys ar nariai buvo ištremti?

Taip, taip.

Ar žinote kur ir kada jūsų šeima buvo ištremta ir kodėl?

Mūsų šeima buvo ištremta, jeigu sakyti, tik mama, tėvelis ir aš, tai 1948 m. gegužės 22 d. Mamos ir tėvelio tėvai ir broliai buvo ištremti 1941 m., bet mūsų. Visus, kiek buvo ištremė iš tėvelio pusės ir pačios senelis, močiutė, brolis ir mamos taip. Tai mūsų kažkaip nepalietė tuo kart, mes galvojom, tėvai galvojo, kad ko gero ir nepalies, jeigu jau neištremė, bet vis tiktai mes pakliuom į tą ešaloną. O kodėl? Pagrindė dėl to, kad prezidento Smetonos giminės, tėvelis buvo sunėnas prezidento irgi Antanas Smetona. Mus ištremė atskirai, su mama iš Žaliakalnio, mes gyvenom visi. Tą naktį brolis, mums prasidėjo egzaminai, pavasaris, jis išėjo pas draugą ir sake negrįš ir negrįžo tą naktį. O tėvelis išvažiavo pas savo mamą į Aleksotą, ten gyveno generolo dukros ir buvo galimybė, kad jis gali vežti. Jos jau vieną kartą buvo ištremtos, parvežtos tam tikrais tikslais ir tėvelis nuvažiavo, kad tam, kad močiutei būtų ramiau, dėl viso pikto. Tai ir iš ten jį paėmė, jisai pakliuvo Mauručiuose formuojama ešaloną, o mes su mama iš Žaliakalnio tą naktį į Palemoną. Ten. Ir mes maždaug metus laiko nežinojom vieni apie kitus

nieko. Jau kada paskiau per Lietuvą šiaip taip susirašėm, tada mama pradėjo prašyti, kad mus pervežtu, kad ten kur yra tėvelis, ten ir močiutei virš aštuoniasdešimt metų.

O jums kiek buvo metų?

Vienuolika.

Į kurią sritį išvežė?

Krasnojarsko sritis, karskij rajonas, gariovno. Mus vežiojo iš vienos vietos į kitą, labai daug pervežė, buvo mėnesį, buvo pusantrą. Pabūdavam ir vėl velka, su traktoriu, tokios rogės prikabinotos ir vilkdavo, žemuma, daug mašalų. Buvo chemijos pramonė, mama pradėjo varyti į darbus ir jos norma pririnkti sakų aštuoni kibirai per dieną, tai eidavau ir aš kartu. Ir mes taip dirbom, buvo labai sunku, tie trys metai buvo labai. Va, po to, kai mama po ilgų prašymų, po visokiausių, ilga istorija, ir mes šiaip taip, nusikapstėm pas tėvelį į Irkuto sritį Osolia Sibirskij raj. Taliano gyvenvietė, tada jau kažkaip, aš labai ilgai sirgau tada, visą žiemą ir paskiau, kai pasveikau, tada jau aš ėjau į mokyklą, tėvai dirbo, močiutė buvo namuose, bet jau devyniasdešimt metų tuoj buvo. Žodžiu, taip. Bet, tada aš jau galėjau kažkaip pasijaučiau ten buvo labai daug lietuvių, mokykla normali buvo, nes toj Gariovkoj, mes ilgiausiai pagyvenom, Krasniokarsko krašte, ten buvo tokia viena patalpa į kurią mes visi eidavom ir keletas rusiukų vietinių ir mes, mes ten nieko neišmokom žiemą, o tiesiog tik bartis mokinomis su mokytoju. Pradžioj mes buvom labai mandagus ir paklusnus ir niksus darydavom išėję, paskiau pamatėm, kad mokytojas ateina girtas, atsigula ant suolo ir užmiega. Mes išmokom kažkiek rusiškai kalbėti, ginčytis su juo. Čia jau buvo normali mokykla, septinmetė, pradėjau eiti į penktą klasę, jau tada mokslas vyko.

Kaip bendruomenė, kurioje tuo metu gyvenot?

Buvo pagrinde lietuviai, maišytų va Krasnojarske buvo ten latvių keletas, prieš tai mikai, o čia buvo lietuviai ir pagrinde buvo iš Garliavos, iš tų apylinkių žmonės. Labai gera bendruomenė, žmonės draugiški buvo, užjautė vieni kitus, taip nu žodžiu, tikrai nebuvo jokių, kaip dabar pagalvoji, kad žmonės lyg ir pavydi vieni kitiems, šmeižia, tyčiojas, ten nieko nebuvo, visi labai draugiški, visi vieno likimo.

O kada grįžote iš tremties?

Iš tremties grįžau tūkstantis devini šimtai šešiasdešimt trečiais metais rudenį, nu beveik ketvirtais. O tėvai grįžo šešiasdešimt aštuntais, nes jie dar ten pasiliko truputi, nes mes čia grįžom be teisės gyventi Lietuvoj ir mus labai ilgai, aš jau buvau ištekėjusi, mes ir sūnų parsivežėm. Vyro šeimai leista grįžta ir gyventi Lietuvoj, o mums ne. Mes važiovom tiesiog, nu tikėdamasi, kad kaip bus, taip bus. Kai grįžom labai labai ilgai neleido, nepriėmė ir varė per dvidešimt keturias valandas, kad nebūtumėm ir po tų visokių prašymų šiaip taip mes jau,

pasakė, kad laikinai. Laikinai, taip ir likau. Tikrai buvau baigusi medicinos specialybę ir tada paskyrė mane į kolūkį dirbti medicinos punkte, vadovauti ir taip dirbau ten ir gyvenom.

O kai grįžote iš tremties tai šeimoje kalbėdavot apie patirtį tremtyje?

Ne, tarp savęs?

Tarp savęs

Nu prisimindavom, žinoma, aš naktį susapnuodavau, kad aš dar ten ir aš ten pas ligonius, po dranažą vaikščioju, šaltam prakaitu atsibudavau ir galvodavau ježau, tada jau matai, kad tu ten Lietuvoj. Kalbėdavom, bet tik tarp savęs. Šiaip taip, aišku žmonės žinojo, labai gretai sužinojo, kadangi kai mane priėmė tas pirmininkas, visų pirma vyr. gyd. Taip išėjo, kad jisai nepaklausė manęs iš kur aš atsiradau čia, jis pasižiūrėjo, mano raudonas diplomas su pasižymėjimu ir jis man sakė gerai mokeisi, gerai dirbsi ir viskas. Jis mane priėmė į darbą, o kai nuėjau registruotis į miliciją tuo laiku, jie iš karto pasižiūrėjo į mergautinę pavardę, viskas, per dvidešimt keturias valandas. Paskiau, jau, kai leido tada aš vėl grįžau pas vyr. gyd. Ir labai verkiau už tai, kad man pasakė, kad jis labai daug nemalonumų dėl to turėjo, tai jisai sako, nu jo, jūsų laimė, kad aš nepaklausiau ir neatkreipiau dėmesio, kad tas diplomas tik rusiškas ir iš kur jūs esat čia, kur baigus. Jis jau ruošėsi atostogoms ir neatidžiai pasižiūrėjo. Dabar jau viskas, nepergyvenkit, dėl manęs, aš susitvarkiau, bet mes jus pagal darbą vertinsim ir dirbkit ir viskas. Tai va. Taip ir dirbau.

O sūnui savo pasakodavot apie tremtį?

Sūnus tai taip, mes kalbėdavom ir nuotraukas žiūrėdavom ir prisimindavom ir sakydavom ar tu atsimeni kaip ten. Jis kažkaip, jį šešių metukų parsivežėm, tai žinot, jo tie įspūdžiai paskiau labai greitai išblėso. Paskutiniu metu gyvenom mieste, tam rajone, tai aš jau dirbau greitojoj tada, dar mokiausi, tai aš jį nusiveždavau į darželį, tėvai dirbo, vyras mokėsi ir kažkaip jam tam darželį, jis vieną kartą parėjo ir sako dieduška leninas, dieduška leninas labai vaikučius myli ten, pradėjo, eilėraštuką ten tokį išmoko, nu tokį va. Mes jam aiškindavom, kad tas dieduška Leninas, kad mus išvežė per dieduška lenina ir per staliną. Viską. Bet, jam tas, mažam vaikui taip buvo, jis valgyt yra tuo metu, žaislų yra ir viskas. Paskiau Lietuvoj kalbėdavom ir lygindavom, vat kaip mes ten neturėjom nieko, kaip čia dabar galim, ten nebuvo ir maisto, ir šalta ir taip toliau, nu viską šitą. Tai jisai.

Tai nuo mažens, nebandėt slėpti?

Ne, ne, ne, ne. To neslepėm, jeigu mes būtumė gyvenę, jeigu būtume grįžę anksčiau, kai dar Stalino laikai buvo arba tuoj po Stalino, tai tada. Išviso, kad ir tais laikais, 1963 m. kai grįžom, tai jis nubėgdavo į mokyklą, ten buvo, kolūky mokykla aštuonmetė ir jis nubėgdavo ir jį ten kartais įleisdavo mokytojos per rusų kalbos pamoką, nu tai tu va moki rusiškai, nu jisai tą

eilėraščių papasakojo, ir parėjo namo ir sako daugiau nepasakosiu, sakau kodėl, kaip buvo, kad reiškia paprašė, Leninas žydas. Matyt vaikai pasierzino jau, pradėjo juoktis iš jo. Mes tada truputi pakalbėjom, sakom nesakyk, nekalbėk nieko. Nesakyk to eilėraščio daugiau. Nebuvo kažkokio, kaip prieš išvežant. Prieš tremtį, tai tėvai būdavo šnapždasi tarp savęs, man ten nelabai rūpėjo, ką jie šnapždasi. Aš girdėdavau, mes net žaisdavom. Pas mamą ateidavo, mama buvo aktorė, ateidavo jos draugai, aktoriai. O tėvelio brolis buvo dailininkas, tai pas mus ateidavo, tarp kitko ir Eduardas Balsys buvo jaunas ir studijavo, pas mus buvo labai geras fortepijonas, mes su broliu mokėmės muzikos mokykloj abudu. Tai reikdavo mums visada, jeigu svečiai, tai mes turėdavom pagroti būtinai ir keturiom rankom ir atskirai. Ir girdėdavom kaip šneka, ten, krupniko padėta, ten kas nors ir kalba. Tai mes žaisdavom, nueidavom į Ažuolyną, mano geriausė draugė buvo Dvarionaitė Lilė, jos broliukas. Mes eidavom, jie ten irgi prie Kauko laiptų gyveno, tai mes eidavom į Ažuolyną žaisti, tai mes pasimdavom giliukų, žinai, kotukai. Tai pasiimdavom, ten rūkydavo visos ponios, tai mes sakydavom nu, ponios, kas naujo politikoj. Girdėdavom apie tą politiką, bet jau taip ką nors slaptesnio, ten jie patyliukais kalbėdavo. Paskui Sibire kalbėdavo viską, man atrodė, kad taip buvo taip seniai, paskiau, kai aš pagalvoju, kem pirmi metai, kai viskas čia vyko, tai buvo praėję septyni metai, nu kas tie septyni metai, o atrodė, oo, čia jau seniai, nu kaip vaikam, žinai, vis tiek vaikas buvau vienuolikos metų.

Galime pereiti prie pačių fotografijų, galite papasakoti ką prisimenate.

Čia tai mano sūnus, buvau pasiuvusi tokį kostiumėlį, pati padariau, tais laikais buvo labai madinga jūrininkų uniforma,

O iš kur medžiagos gaudavot?

Parduotuvėse nebūdavo, iš seno ko nors. Vieni su kitais dalindavomės, nu kartais, paskiau, jau vėliau pradėjom jau galima gauti, nes mes gyvenom šimtą dvidešimt kilometrų nuo rajoninio centro, nu ten kokios parduotuvės, jau kartais leisdavo važiuoti. Bet kažkaip gaudavo iš kažkur, žinau, kad šita suknytė, tai mama pasiuvo iš savo suknelės. Nu ir va čia, aš pradėjau eiti į mokyklą penktą klasę, aš čia kaip tik, tais metais, kai mes atvažiuom į ten, jau papuolėm ir tada per žiemą sirgau, nes jau sergančią mama vežėsi mane, paskiau pradėjau lankyti. Čia yra Teresėlė, kuri gyvena irgi, jinai dar kaip sakant gyva, daug jau negyvų. Mes su ja bendraujam vat. Paskiau čia Kastulė buvo labai, ji buvo profesorė, bet jau amžinatisli. Čia Vitkaus Kazimieraičio jo sūnaus žmona, mano klasiokė. Mes ir dabar su jais bendrauju, tos vynuogės iš jų sodo ir rožės. O čia Vitkutė, irgi dukra. O čia Vitkus Kąstytis su kuriuo mes bėgom paskiau iš Sibiro, jie dvynukai. Juratė ir Kąstytis. Lietuviai, čia Mačiulionis, kurio dukra paskiau buvo

ir dabar kažkur, ji buvo Australijoje, paskiau Kinijoje buvo, nu žodžiu, ji atstovavo Lietuvą. Šitas berniukas dar gyvas, nu žodžiu. Šiaip taip mokytojos pagrinde.

Kai grįžote tęsiate toliau bendravimą?

Mes palaikėm, palaikydavom ir susirinkdavom, dalindavomis įspūdžiais ir nuotraukomis kartais dalindavomės. Čia mano barakas, kur mes gyvenom ir mes čia su kaimynu berniuku, jis ten gimė Sibire. Čia mes su ta Vitkiene Nele. Žinot kaip, kada fotografuodavomės tai vat kartais, kai žiūri nuotraukas kas nors, bet jūs tokie linksmi ir viską, nu taip, už tai kiek gali žmonės, pavyzdžiui, netgi lageriuose kur būdavo ir tikrai ten juos kankina ir visaip ir karcerius ir tai gyvena, o kai gyveni, o ypač kai vaikai ir mes visada, jeigu fotografuodavomės, tai stengdavomės, kad gražiai išeitų, mergaitės, tai mums reikia gražioms būti.

O kokiomis progomis fotografuodavotės?

Ai, belenkada. Vienas iš tų berniukų, va šitas, jis mus ir fotografuodavo. Tai jis vienintelis turėjo tokį fotoaparataž mažutį ir ten per viršų žiūrėdavo, atsidaro ir klakt, užsidaro, liubitel vadinosi, megėjiškas. Tai jisai su juo, tai kai pasitaiko, tai ir fotografuodavomės, kartais sakydavom, o Juozai, ateik, nufotografuosi, o kartais jis vaikščiodavo su tuo aparatuku. Tai reikdavo ir vaistų gauti, tai jie ten paskiau, pats ryškindavo, reikėdavo užtamsinti langus, iš vieno dėti į kitą ir taip toliau. Vargani tokie. Čia irgi kažkada lauko virtuvėle.

Kas čia taip?

Nu žinot, visaip būdavo, ir lauko ir ne lauko. Kartais darydavom tiesiog tokį, nu kaip dabar kepa šašlykus, tai mums, kad įdomu būtų. Tokis pečiukus mes turėdavom šitam barakuose žiemą, o vasarą gali jį išsinešti lauke virti, nes barake mes gyvenom tokiam, nu kaip, mano miegamas pavyzdžiui, keturios šeimos, po kampą. Kiekvienam po kampą ir gyvenom. Kartais įdomiau būdavo šitaip išeiti ir virti, nes visaip. Čia jau vieni iš paskutinių metų, nes jau sūnus toks.

Čia per šventę kažkokia?

Čia Kalėdos.

Švėsdavot Kalėdas?

Švėsdavom visada, tik kad tas šventimas toks buvo. Aišku, eglutė parsinešdavom, niekas nedraudavo nei iškirsti, nei parsinešti, nei stovėti. Iš popieriaus pasidarydavom žaisliukus, piešdavom, jeigu gaudavom vatos išpešiodavom, apmėtėdavome ir pasidarydavom. Būdavo vaisės tai tokios Kūčios, kad vanduo ir miltai, jeigu gaudavo miltų, o daugiau aš net neatsimenu, grūdų turbūt dar pas rusus gaudavom, silkės tai gaudavom, silkės, buvo laikotarpiai, kad negaudavom kad visai nieko, bet būdavo, kad gaudavom. Mums, vaikams, tai kad mes burtus darydavom, tais vakarais, ir burtai, pagrindinis būdavo, popierių taip sulankstai,

suglamžai ir uždegi ir tada visur tamsu ir sienos matosi šešėlis ir ten vyksta visokie, tas popierius smunka ir deformuojasi. mes žiūrėdavom kada bus karas, va tankai jau važiuoja, jau jau greitai. Visi labai laukdavo, kad prasidės karas Lietuvoj, visur ir tada mes grįžime atgal į Lietuvą. Pagrinde ėjo tokie burtai. Aišku, paskiau, mesdavom pagalį į kurią pusę, iš kur ten kavalierius koks ateis, arba skaičiuodavom kažką. Tie burtai būdavo mums džiaugsmas labai. Paskiau čia, tokiom, klasės mūsų draugai, eidavom į kalnus mes ten, žodžiu. Čia tai laidotuvės vieno, jau viskas trūnija. Čia tai mano, medikės, čia mes, aš čia tokia, aš labai kūda buvau visą laiką, labai, ojezau, kur čia aš esu dabar. Va. Čia tas vaizdas mūsų iš Talijano., jau tada davė šliubus, krikštynas, krikštino kunigėlis, bet jau prieš pabaigą.

Čia kada buvot?

Antroje, iš pirmos aš nieko, gal vieną nuotrauka, su tokia suome mergaite. Čia mūsų medicinos kursas, čia su suomių vyrais. Čia buvo atvažiavęs kunigas, jau gerokai vėliau. Kai laisviau buvo, 1952 turbūt, ne 1954 m. mes persikėlem, jau leido, ten judėti po rajoną, persikėlem į rajoninį miestą, tai čia tam rajone. Talijanuose mes statėm ir spektaklį, nes aš ten tokia aktoria buvau, pas mama ateidavau į teatrą visą laiką, aš buvau, kaip sakydavo, kad uoj šita mergaitė jau muzikė bus, visada per egzaminą ar per kokį koncertą, nu jau čia jos likimas, viskas aišku, ateitis. O aš pykdavau, galvodavau, kad būsiu aktorė. Aš stačiau tenais Eglę žalčių karalienę mes vaidinom, tai susirankiojom kas ką turėjom ir statydavom spektaklius.

Čia buvo vienas iš laisvalaikio praleidimo būdų?

Taip, mes labai daug. Pradžioj mes ir tuos spektakliukus pradėjom ir koncertus, šokdavom lietuviškus šokius, kalvele, kepurine ir ką tik tai. Aš paskiau, mama man gavo, akordionuka tokį mažą, yra dar kažkur nuotrauka, išmainė už degtinę už rusų vietinio, tai man buvo labai lengva išmokti, kadangi pianinu grojau. Tai aš akomponuodavau tiems šokiams ir aš, ten kultūros namuose irgi rinkdavosi šokiams. Žodžiu, mes veiklą išvystėm po pamokų, nebuvo pas mus nei muzikos, nei kūno kultūros, mes darydavom ir varžybas patys sau. Ruošdavom dainas, nu žodžiu, mes jau ten labai energingai reiškiamės.

O tai čia tik jaunimas?

Moksleivių, 14-17 m. paskiau, mes ir dasigalvojom, čia jau aiškiai sukomponuota, mes trys pabėgom gi. Bėgom mes, nusprendėm, kad reikia bėgti, kad niekas čia nesidaro, joks karas neprasideda. Mums nusibodo laukti, mes ruošėmės, kad būsim partizanais, nu tokia fantazija, kad grįšim ir jeigu nepriims į partizanus, kad būsim ryškinikai ir mes eidavom į kalnus ir mokindavomės šaudyti, berniukai mūsų išsimainė senus šautuvus tokius kledarus, nes ten vietoj buvo rusai ir jie nebekreipdavo dėmesio ir galima buvo laisviau. Lietuviai taikus labai, rusai matė, kad jie nefašistai, ne banditai, kaip pradžioj mus vadindavo visus. Nu ir koks

nereigalingas šautuvas, tai jie tris šautuvus, pirmiausiai du, o paskiau, kai nusprendžiau, kad irgi bėgsiu, tai ir man šautuvą. Mes mokinomės šaudyti, o jie pasidarydavo iš tų, sukombinuodavo ir pasidarydavo tas kulkas vadinamas. Čia mes trys paskiau bėgom.

O kaip vyko jūsų bėgimas?

Nu mes, susiruošėm, nusprendėm, kad geležinkeliu tikrai nepabėgsim, nes nėra dokumentų. Mes nusprendėm bėgti per Mongoliją, per kalnus. Pasiruošėm žemėlapi, pasižiūrėjom kaip ten bėgsim, paskiau pasiskolinom, kaip aš sakau, nukniaukėm iš mokyklos naktį kompasą, kad mums, pasidžiovinom, susiruošėm vienu žodžiu. Ir išėjom vieną gražią dieną, buvo trylikta rugsėjo, mes išėjom dar va čia bus kažkur nuotrauka, kokia kryptim mes išėjom. Pirmas dešimt dienų, mes buvom pasiskaičiavę, mes pasieksim Tarybų Sąjungos sieną ir Mongolijos. Kai būdavo šviesi diena, saulėta, tai pietų kryptim matydavosi ledinės viršūnės Sajanų, Sajanų kalnai ten buvo. Mes žinojom, kad už tų viršūnių jau Mongolija. Mūsų tikslas buvo pereiti sieną į Mongoliją ir per Kiniją pasiekti Taivanį. Mes išėjom, po dešimt dienų, mes aišku nieko nepriėjom, bet ten, ilgai pasakoti, aš manau, per smulkiai. Mes ėjom, ėjom, paklydom paskiau. Mūsų kompasas pradėjo šokinėti į visas puses, ten buvo uolos, visokių iškasenų. Būdavo, kad čia pat rodo į pietus, čia pat į šiaurę, mes, nors žinojom, visų tų požymių, kur atskirti, kur kas, bet paskiau galvą susisuko, tai mes virš mėnesio laiko klajojom. Mes jau nieko nebeturėjom, baigėsi, mes kilom aukštyn, baigėsi taiga, tai kol buvo medžiai, tai mes galėjom ir riešutų, tų kedrų, dar žvėrį nusišaudavom, voverę, kvedrovkos ten, kedrų miškuose, o paskiau nieko nebeliko. Kąstytis sutino, apkurto, jis buvo stambiausias ir jam trūko maisto, mes jau nieko nebeturėjom. Tai druską palaižydavom, sniego, kartais iš po sniego ką iškapstydavom dar. Nu žodžiu, jau blogai buvo. Jau mes supratom, kad kažkaip reikia leistis žemyn, nes ten aukštyn, aukštyn, aukštyn dar nieko nesimato. Lipam, užlipam ant vieno kalno, žiūrim tik kalnai ir vėl tas pats, tada apsidairom, vėl pati aukščiausia kalną, vėl lipam, lipam, beveik dieną, užlipam ir vėl tas pats. Tada nusprendėm, kad reikia leistis žemyn. Pradėjom leistis, po truputėli. Vieną naktį mes išgirdom šunį lojant, tada mes kažkaip suklusom, kad jeigu yra šuo, tai reiškia kad yra žmogus. Nes šiaip tai būdavo vilkas, kokia meška. Mes tada, buvo naktis, vakaras vėlus. Pasižymėjom tą pusę, kur šuo lojo ir vienas iš ryto nuėjo, pasižiūrėti, į tą pačią pusę ir žymėjo visą kelią. Rado namelį iš rastų padaryta, kaip palapinę, ten mongolas. Jie ten pirštais rodėsi, kiek ką suprato, bet jis matė, kad jis su šautuvu ir rodė jam, kad mes trys esam ir kad mums reikia pagalbos rodo, kad visi sudegę, suplyšę, vienos skylės, pelėnuose miegodavom, nes šaltis baisus kalnuose. Ten pamojo, kad reiškiasi, gerai, ateikit. Jis parėjo, vėl, ir mes visi trys nuėjom. Kai mes nuėjom, mes jo neradom to senio, jisai buvo išbėgęs kažkur tai, mes pagalvojom, kad jis gal pamėdžioti, kad mus pamaitint ar ką, mums taip atrodė. Mes iki vakaro

nėjom į tą namelį jo visai, kad nepagalvotų, kad mes kokie vagys. Radom šulinį tokį, iš rastų padaryta ir primesta šaldytos žuvies, nu šviežios žuvies. Tai mes pradėjom tą žuvį griaužt, nes tiek buvom alkani ir aš kaip atsimenu ta žuvis tokia saldi buvo, tokia skani. Mes tą žuvį griaužëm, griaužëm. Paskiau sutemo, vis tiek įlindom į namelį, radom pečiuką, jį užsikūrëm. Radom keptuvę pailgą ir pradėjom tas žuvis kepti. Mes kepëm, kepëm, nežinau kiek mes. Penkiolika tų charizų, tie vadinosi, kaip lietuviškai nežinau. Tos žuvys tai riebios, ant tų pačių taukų. Išsikepam, suvalgom, vėl kitą kepam. Paskiau pasikrapštëm po gultais, radom kruopų, košę virëm. Per naktį. Radom tokį maistą, kuris lengviau virškinosi, nes šiaip būtumę apsivalgę. Aš jau paskiau užmigau, o jie dar vis valgė ir kepė, valgė ir kepė. Paskiau, kitą dieną, mes sukilom ir nieko, vėl nieko nėra nėra. Tai mes pagalvojom, nu tai reiškiasi, kad kažko netoli gyvenvietė turi būti. Susidėjom tos žuvies, kiek ten jau pajėgem, į krepšius, radom libioškių, prisikrovëm kuprines. Mes išėjom, taip maždaug, pietūs mums atrodė, einam tolyn link Mongolijos. Mes žymėjomes medžius, jau ten medžių buvo, kai pasileidom. Tuos medžius žimojėmes, kad jeigu nieko nerasim, galėtumę grįžti į namelį. Mes ėjom puse dienos, nieko neradom ir grįžom atgal vėl. Taip mes tam namelyje buvom, paskui tos žuvies, mėginom ir rukyti ją ant laužo, visai. Aišku, nusiprausëm galų gale. Pradėjom uteles išsirenkinėti, tos utelės ėjo visur, plaukuose, antakiuose, pažastyse, visur. Nu ir ką, paskiau, penktą dieną, maždaug, jeigu taip mums atrodė, kad ėjo penkta diena, tai tikriausiai taip ir buvo. Viskas buvo, kažkaip. Mes iš ryto išgirdom, kad šaudė. Paskiau, pasirodo, kad taip buvo, tas senis, bet jis toks tvirtas senis, aukštas, atletiškas tas žmogus, kaip pasakiau aš jį pamačiau. Tai jis pabėgo nuo mūsų, pasirodo, kad pirma užkarda, o mes jau nežinodami jau Mongolijoje buvom. Jau mes visą dieną Mongolija ėjom. Tai tada jisai pabėgo ir pranešė, jis bėgo maždaug kokias tris paras bėgo, kad paskiau, penktą dieną, reiškia, jau jį grįžo. Jis pasakė, kad žmonės, svetimi perėjo sieną Tarybų sąjungos ir tais laikais, kas pereidavo, arba špijonai arba pabėgę iš lagerių žmogžudžiai, nusikalteliai, kriminalistai, arba dar kažkas tokio, nu kas ten šiaip sau pasivaikščiot neina. Ten tada pakilo saugumas, milicija ir pasieniečiai, visi ir pasklido visur ten, kaip paskiau mums aiškino, kad ta siena eina, nuo sienos kaip tokios nėra kalnuose ir sniegynuose. Jie porą kartą pereina, pažiūri ar nėra pėdsakų ir tada, jeigu yra pėdsakai, juos seka. Tai taip mus. Aišku, surišo tuoj, vieną peršovė, kai šaudė, mes išbėgom iš namelio, peršovė per koją. Ir mus surišo, iškratė, viską atėmė iš mūsų ir paskiau varėsi, taip dvi paras mes ėjom iki tos užkardos. Užkardoj paėmė mus vežė. Nu čia irgi daug visokių ir juokingo buvo ir tragiško. Tada uždarė, bet ačiū dievui, visus tris į vieną kamerą, nes aš tiek bijau pėlių. Aš tiek bijojau, kad jeigu mane uždarys kur žiurkės ar pelės, aš išprotėčiau turbūt. Mus visus tris uždare, nu bet trys, tai žinai, stovi bačka, ten ir kaku ir sysiu į tą bačką, sarmata. Nu vienu

žodžiu. Mus ten tardė, kai tardė, mes aišku pasakėm, kad mes paklydom, kad mes iš Talijanų, mes tremtiniai. Bet mes ėjom pafotografuoti, ten kalnų, pamėdžioti ir paklydom. Mums pasisekė, kad buvo geras iškviestas tardytojas ir jisai kažkaip į mus pasižiūrėjo, nu mes, jau ir taip, aš jau visai buvau, nu galėjau atrodyti kaip, man buvo septiniolika, galėjau atrodyti dvylikos metų, tai mes sukūdę, juodi, nesiprausę, visokie. Suplyšusiais drabužiais, jis suprato, nu kur tu ten nubėgsi, kad ten per Mongoliją, Kiniją, dieve, dieve. Dabar, kai mes buvom pas anūką mano, kai jisai buvo Kinijoje, mes atgal skridom lėktuvu, nes kai ten skridom, tai buvo naktis ir aš nieko nemačiau, bet kai iš ten pakilom iš ryto ir taip gražiai video matėsi apačia ir buvo giedras oras ir žiūrim, perskridom Kinijos šiaurę, įskridom į Mongoliją. Ten pavadinimai, aš kažkur turėjau nuotraukų, į tą knygutę sudėjau, kaip mes skrendam ir aš matau Sančiainas, Sanmurino, tuos per kur mes ėjom ir kaip mes paskiau grįžom atgal. Aš pagalvoju, jėzus marija, aš mačiau ten mus tris sustirusius, susirietusius, tuose kalnuose, tarpiakluose, sušalusius. Jeigu ne tas šuo, tai buvo mums kaip gelbėjimosi ratas numestas, kad tą šunį išgirdom. Nes šiaip mes ten būtume seniai būtume suragėja ir mūsų seniai nebūtų. Kada išsiaiškino kad iš tos vietos, pargrąžino atgal, tai mūsų laimei, kad mes dar buvom nepilnamečiai, nors vienas buvo aštuoniolikos, mes du buvom septyniolikos, bet Stalinas buvo miręs. Nes jeigu Stalinas būtų buvęs ne, tai dvidešimt penki metai arba sušaudymas už sienos perėjimą.

O kam nors sakėte, kad planuojat išeiti?

Ne, aš buvau palikusi raštelį mamai, draugei savo, kur tam pačiam barake gyveno, jinai irgi norėjo bėgti, dar du su mumis ruošėsi, bet paskiau, kažkaip, nebedrįso paskutiniu momnetu. Aš jai palikau raštelį, parašiau mamai, kad nepergyvenkit, viskas bus gerai, laukit žinių iš anapus. Nu toks, žinai. Tai sakiau, kad paduotų po dviejų savaitių, bet kai mūsų tą pačią popietę pasigedo ir komendantūra prisisitatė, pradėjo tardyti tėvus ir viską, tai aišku, atidavė mamai tą raštelį, mama tuoj pat sudegino, sunaikino. Niekas, nieko nežinojo, kur mes prapuolėm. Tada iškviatė lėktuvą, paskiau mums pasakojo, tas lėktuvas dvi savaitės skraidė virš taigos, mūsų ieškojo. Išsiuntė mūsų nuotraukas paėmė geležinkelio visur stotis, kad jeigu va. Galvojo, kur bėgti, kad mes per kainus, tai jie mažiausiai tikėjo, jie tikėjo, kad mes kažkur geležinkeliu ir vėliau mėginsim kabinti prie traukinių pribėgę, landžioti. Nu bet, vienu žodžiu, liepė tėvam rašyti į Lietuvą giminėm, kad jeigu mes pasirodysim, kad tuoj pat siųstu atgal. Taip ir buvo. Paskiau, kai mes grįžom, tai kaip toj pasakoj, mus ten pasitiko visas kaimas, visi suėjo, kas ką turi ir turėjom pasakoti, ką matėm, kaip ėjom ir kaip ten, kaip pasakoj sako, tris dienas ir tris naktis baliavojom, valgė, gėrė, burnoj nieko neturėjo, taip ir buvo. Mes taip juokėmės, kaip kosmonautus, visi, mes kai įvažiavom į tuos Talijanus, ant sunkvežimio viršaus. Gandas apie tai, kad mes atsiradom, jau buvo. Sakė, kad mes atsiradom Mongolijoje, vienas peršautas, bet

nežinojo tėvai kuris peršautas, tai ten buvo visiems. Tai pasakiau maudėmis, degino drabužius visus, dezinfekavo mus. Tai mes trise šitie, paskiau, kai rašiau prisiminimus, taip ir va padariau tą nuotraukytę. Tai va. Nu ką, va čia mes draugavom, mokykla jau buvo. O čia iš pirmo to, Krasnojarsko krašto, tik tik mus atvažiavusius, kažkas nufotografavo.

Nepamenat kas ir kodėl?

Ne, neatsimenu nieko, net neparašiau. Kažkaip mes nerašydavom kažkaip nieko, nors reikėdavo. Nu, čia mama su savo anūku, čia mes irgi, čia mūsų barako žmonės prie barako.

Visas nuotraukas, kur dabar turite, ar visada jas turėjote? Pavyzdžiui, naujai atrodo padaryta?

Už tai, kad aš. Šita tai aš, mes dalinomės paskiau nuotraukom, kas ką turim. Man atšvietė kai kurias, aš va dariau, o kai kurias aš pati dariau ir dėjau į prisiminimus arba genocidas prašė kažkurių tai. Prirašiau, tai genocido matyt prašyta buvo, aš jau dabar neatsimenu. Tėvelis.

Pas jus visada buvo ar ir pas tėvus?

Pas mane.

O tėvai neturėjo?

Ne, šitų. Mama turėjo, kur jinai dirbo. Tėvelis tai taigoj, tėveliui tai katorga buvo, mama paskiau pradėjo dirbti parduotuveje, ji gerai mokėjo kelias kalbas, gerai kalbėjo rusiškai, vokiškai ir prancūziškai, tai jinai paskiau įsisuko į parduotuvę, jau jai lengviau buvo. Tai jinai dar ir galėjo čia mes su mama, va čia tie Talijantai, aplinkui kalnai ir..

O kaip iš viso užgimė idėja, kad per kalnus reikia eiti?

Nu mes taip, eidavom į kalnus, tam, kad rašydavom eilėraščius, turėjom slapyvardžius, aš buvau Viltis, dabar jau neatsimenu ar Vilija, kažkur tai. O kitas buvo Nemunas, kitas buvo Žalgiris, nu kitas... mes rašėm eilėraščius ir susirinkdavom kur nors kalnuose, kad niekas negirdėtų ir deklamuodavom juos, paskiau aš juos sudėdavau į vieną sąsiuvinį, iliustruodavau, piešdavau ką nors su simboliais. Ir mes paskiau juos nešėmis su savimi, nes tikėjom, kad papulsim į Ameriką paskiau ir bus visiems įdomu pamatyti. Rašiau visus žmonės, rašinėjau, kokie ten buvo. Rinkau visokias dainas, kurias mes dainuodavom, pasakojimus, tai va čia irgi iš Gariovkos, su tokia iš Suomijos mergaite. Tai va, irgi nežinau, kas ten fotografavo. Šitą megztinuką buvau pati nusimezgis, mama išardė kažką ir vat mokino mane ir aš pirmą nusimezgiau megztinį, dar su raštais, su tulpėmis.

Matosi, kad pasistengta.

O čia jau Talijanuose, Talijantai. O čia tas nusileidimas į tą mūsų gyvenvietę, per kalnus. O čia mokykloj, va čia jau paskutiniai, prieš pabėgimą. Čia mūsų mokykla tokia aplūžinėjusi, tokia ir. Visa. Ta mergaitė dabar dar gyva, bet mes jau nebe mergaitės tiktai.

O čia kur?

Čia irgi tenais, Talijanuose, va čia Talijanuose mes klasės draugės, iš tų mergaičių, tai va, mes dvi. O šitos abidvi jau amžinatilsj. O čia mano geriausia draugė, mes paskiau padarėm prie barako, mes sodinom, ten būdavo vaikščioja vištos, ten kapštos, nu, purvynai visur buvo, tai mes sugalvojom vienais metais, kad mes padarysim darželį po langais ir pradėjom nešti vėlėnas iš Taigos, ir paskiau medelius ir paskiau paprašėm iš lietuvos įbertu, kada jau galima rašytis buvo, kad sėklų kokių nors gėlyčių, tai atsiuntė linelių ir čia mūsų darželis, mes čia nusifotografavę darželyje. O čia katinuka mama gavo, tai čia kalnuose. Mes labai mėgom, čia plikas kalnas vadinosi, mėgdavom ten bėgti egzaminams ruoštis arba po egzaminų nubėgdavom. Čia jau specialiai fotografavomės, kad čia mes jau tokios.

Norėjote turėti atsiminimą?

Taip. Čia jau kitoj klasėj. Čia aš paskiau dariau, aš norėjau, kad į prisiminimus įdėti, čia tėvelis iš darbo, bet jau nykstanti nuotrauka, čia jau tokia buvo. Paskiau, jau kopijas dariausi. Per egzaminus turėjom visada su baltom prijuostėm būti, rusijoj mada. Čia po egzamino. Čia mes jau apsivedę buvom. Čia tokios nuotraukos. Čia varydavo mus kartais valyti kelius. Čia mama, kai tik atvažiuom, kai gyvenom Krasnojarske, tai čia toks darbas buvo, vyrai rėždavo pušis, o moterys prikabindavom čia puodelius ir eidavom rinkti sakų.

Čia visada nuotraukos pabirai sudėtos?

Visą laiką taip buvo. Vienu metu buvau sudėjusi, bet paskiau labai dažnai taip būdavo va taip, tai vienas nori tokios nuotraukos, tai kitas tokios, tai tada pabiriai, tai daug jų suplyšo, kai kurių nebėra jau, kai kurių buvo galima išlaikyti. Paskiau buvo laikas, ypatingai, kai aš dirbau kaime kolūky, aš ten dieną naktį pas ligonius eidavau, eidavau ir eidavau. Reta naktis, kad kas nors nekviestų, tai man ne tas buvo. O vaikas jau buvo pradėjo į mokyklą eiti, buvau labai užimta, tai man tos nuotraukos, kartais kokia nors prisimeni kažką, bet šiaip tai labai mažai kreipdavau dėmesio.

Ar su vaiku žiūrėdavot nuotraukas, pasakodavot? Ar šiaip bendras ar po vieną nuotrauką?

Vaikai mano, vienas sūnus, paskiau, kai buvo anūkai, tai buvo tarybinei laikai, tai aš nelabai pasakodavau. Už tai, kad nu, jiems iš tikrųjų, jie tada buvo nelabai ir įdomu, aš jiems pasakydavau tokių nuotykių savo, pvz, būdavo sako nu papasakok ką nors juokingo, nu ir aš pradėdavau sakyti, kad va mokykloj buvo mokytojas, mokytojas mus išmokino pirmas tas, mokytojas, sakydavo, kad drob – trupmena, tai va, drop, ten tada rodo kaip ten kas skaičius. O mes, nu mums tai drop, drobė, ir žinau, kad tyčia erzindavom tą mokytoją ir sakydavo, drob eta material, drob tai tokia medžiaga iš kurios galima pasiūti kelnias, tas nu ty, visokiais

keiksmiausiais vaikosi po klasę. Arba sakydavo, nu vi fašisti, banditai, jūs ten. Tai kodėl iš Lietuvos važiuoja traukiniai tai būna užrašyta sala, masla, reiškia sviestas, lašiniai, ant vagonų, o kada iš Rusijos į Lietuvą spički siemečki. Saulėgrąžos ir dėguktai, nu ir vėl jisai. Va tokie mūsų buvo. Tai aš būdavo tokio, kaip jis ateidavo girtas, prisvalgęs tų laukinių česnakų, tai smarvė būdavo, tai jisai prieina ką nors rodyti, o mes į šonus. Kai augo tie vaikai, tai jiems įdomu būdavo, juokiasi jie. Nu va tokias tik, o šiaip tai.

O apie pačias nuotraukas?

Nu ir nuotraukas žiūrėdavo, aišku, bet kad taip va specialiai sodinčiau ir va žiūrėkit, čia taip toliau, ne taip, nebuvo.

O kokiomis progomis dabar pasižiūrėte?

Dabar daugiausiai tas, kas domisi, tai kelionėm tom mūsų, tai vėl ką nors. Tokiais atvejais, kada va reikėjo prezidentūrai Kauno renginys, tai va tada, arba Tremtiniuose kas nors arba kai mes susitinkam tremtiniai pavyzdžiui ir norim pasidalinti, ar tu turi tokią nuotrauką ar tokią. Tada pasidalinam, o šiaip tai jau kuo toliau, pradžioj tai kažkaip ne tas, kadangi reikėjo gyventi, reikėjo apie gyvenimą galvoti, apie darbą. O po to reikėjo, dabar jau, kažkaip blėsta viskas. Aš galvoju, atrinkau dar kurios įmanomos, dar pasižiūrėsim. O čia buvom nuvažiavę, aplankyti ir paskiau prie Baikalo, čia yra kelios nuotraukos tokios iš Talijanų, tai čia Talijanuose, prie to pliko kalno kaip sakau. Čia tai Baikale, čia tas plikas kalnas, uolėtas, mes labai mėgom. O šitas yra kalnas, vadinasi Babnia Piečial, mes kaip bėgom, jis pats aukščiausias buvo, ne tai, kad aukščiausias, bet sunkiausiai lipamas, bet yra medžių ir yra uolų, mes per jį perlipom kaip bėgom, pirmiausiai, paskiau ėjom tolyn.

O koks jausmas sugrįžti į tas pačias vietas?

Džiaugiamės jau paskiau. Čia Talijantai nuo kalno pliko. Čia tas pats kalnas. Nu čia tokių, paskiau mes gyvenom, tai ėjau ieškoti to namo, tų rusių klausinėjau ar likę dar kas nors. Paskiau plaukėm į Baikalą laivu.

Ką jaučiate dabar žiūrėdama į tremties nuotraukas?

Su jaunyste, vaikyste. Vis tiek viską man primena, nuo vienuolikos iki dvidešimt septynių.

Yra nostalgijos elementas?

Yra, yra. Kai žiūriu aš neprisimenu sunkumo, kai reikia, tada prisimenu, aišku. Bet šiaip, aš neprisimenu jų, užtai kad, nu kažkaip daugiau prisimenu tai, kas buvo gero. Tai, kad mes ruošdavomės, rinkdavomės tam tokiam kultūrinamy vadiname, klube tokiame, kiauras visas. Paskiau buvo po Stalino mirties pradėjo atvežti trofėjinių filmų į tą klubą, tai mes labai daug filmų matėm gerų ir Tarzaną ir Robinhudą buvo atvežę, nu visokiausių tokių trofėjinių. Atsimenu su Simona Senjora, tokia aktorė tokia labai garsi buvo, nu tokia labai labai, tokių

pasaulinio garso aktoriai, tai va. Tokie dalykai prisimena, o sakau, jau paskiau, kada jau vat mes atvažiuom į Talijanus, tai tėvai labai sunkiai, nu mama ne taip sunkiai, bet vis tiek sunku buvo, o tėvelis labai sunkiai dirbo. Mes vaikai mokėmes, mes turėjom tą omeny, kad mums reikia mokytis, mes turim būti stiprūs, mes turim būti, mėgindavom valią stirpinti, sugalvodom įvairiausias užduotis vieni kitiems, kad reikia nubėgti, daleiskim, nueiti paruošę kelią ir padeda kalnuose, padeda kažkokius tai konkorežį, šakelę nulaužta, tai kokį nors pušies, kad mes mokėtume pagal tuos orientyrus surasti ką nors ir einam. Valią stiprindavom, eidavom, padėdavom dieną į kapines kokį nors daiktą ir eidavom vakare sutemus paimti to daikto, nu kad mes jau stiprus. Žaidimai visi būdavo tokie, kad mes eidavom susirinkdavom barake ir diktudavom vieni kitiems datas, tais laikais daug datų reikėjo prisiminti, koks komunistų suvažiavimas, koks tada ir tada egzaminuojam vieni kitus. Daiktus sudedam ir sukeičiam vietos, kad atgal, arba įsiminti. Vienu žodžiu, diktudavome diktantus, kad rusu kalba geriau rašytume, uždavinius spręsdavom. Tokie edukaciniai žaidimai. Tai va. Mes tuo ir užsiimdavom, kad mes laikydavom, kad tėvai tai tėvai, jie seni, o mes tai kažką nuveiksim gyvenime, padarysim.

O po pabėgimo turėjot vilties sugrįžti į Lietuvą?

Kažkaip net nežinau, nebuvo to, bet tada vėl kitas. Tada jau tuoj, po to, mes persikėlem į tą Ussolje Sibirska gyventi ir ten pradėjau dirbti odos fabrike, tokia smarvė, toks baisus darbas. Vyras irgi ten dirbo su tėveliais. Vyras dirbo, tokiam, sunkiai. Mama ten irgi taip pat dirbo ir jau tada vaikas gimė, ir kažkaip taip va gyvenom ir gyvenom, tada aš ėjau mokytis, kada įstojau nes ten daugiau nebuvo kur įstoti, aš niekada negalvojau gyvenime, kad į mediciną stosiu. Įstojau ir tada kažkaip taip iš inercijos viskas ėjo, bet paskiau mes pradėjom galvoti, nes 1958-59 m. pradėjo kai kuriuos išleisti ir mes tada galvojom, kad va baigsim savo tuos mokslus ir tada mes ruošimės. Taip ir buvo, mes susiruošėm važiuoti į Lietuvą dar diplomus nebuvom atsiėmė. Laukėm diplomų ir jau susikrovėm konteinerį, nu ką mes ten nieko neturėjom, ir lovą, dėžę ir vis tiek daiktų prasigyvenom, žaislų. Mes tada važiuom. Važiuom tai galvodami, kad mes, ką mes darysim, mes nežinojom kur mes važiuojam, nei pas ką važiuojam. Giminės bijojo, brolis liko, jie bijojo jį įsileisti į namus, giminės, bijodami, kad Smetona, išveš. Tai mes pas mamos draugę buvusią važiuom. Atvažiuom, atėjom iš geležinkelio stoties pas juos į kalną nu ir ką, porą dienų pabuvom, išsimaudėm, pailsėjom, pašnekėjom ir aš ėjau į sveikatos skyrių, apsaugos, prašyti darbo, bet aišku iškart pasakė ne, tremtinių iš Sibiro grįžusi, ne. O vyro tėvai gyveno Kapsuko rajone, Marijampolės rajone. Tada važiuom į tą rajoną ir aš va pirmiausiai ieškojau darbo, kai gavau darbą viskas toliau vystėsi. Nebuvo, nelabai kas ir klausinėjo, tiesą pasakius. Gyvenimas eina, galvoji ką rytoj darysi.

Kažkuriuo metu, kai grįžote, jau pradėjote pasakoti? Po nepriklausomybės?

Po Nepriklausomybės atgavimo buvo, kad bendradarbiai, naujos draugės, sakydavo tai ko tu nepasakoji, tu buvai Sibire, tiek metų. Sakau jūs manęs neklausėt, o tuo metu nebuvo mada pasakoti, geriau buvo tylėti, tai žinau kiek nukentėjau, kad buvau Sibire ir kiek reikėjo pergyventi, man nebuvo toki. Tada jos pradėjo manęs klausinėti. Čia va dar Krasnojarske, mama ir aš, baigė blėsti, čia tik išvežta.

O kiti žmonės?

Čia kiti tai žemaičiai, tada tam Gariovkoj, ten buvo vien žemaičiai, nuo varnių, nuo telšių. Vienas tik buvo Karosas toks, dabar, va šitas turbūt, kuris raudodavo, kai kas nors mirdavo. Tada pirmą kartą išgirdau kaip raudoja, giedodavo kalnus, kaip dabar, jie kalnus ir mus varydavo irgi ir mums taip nusibosdavo, tas keturias valandas. Mes juoktis pradėdavom ir gaudavom su mazgote per sprandą, visi rinkdavosi į baraką į vieną kambarį ir giedodavo, mums labai nusibosdavo. O čia irgi buvę klasiokai, kai buvom nuvažiavę, mes su drauge, mūsų susitikimuose būdavom.

Gana įsitraukus į tremtinių susitikimus?

Taip, taip. Labai įsitrauke, čia kitas tremtinių susitikimas.

O jūs bendravote su kitais tremtiniais, kurie buvo iš kitur?

Taip, taip, tremtinių sąjungoje mes bendraujam.

O jums panašūs pasakojimai?

Panašu viskas, aišku, kur buvo už Poliarinio rato, ten prie tos ledjūrių, kuriuos pervežė, ten buvo sunkiau, mums nebuvo taip baisiai, nors buvo sunku, bet taip baisiai nebuvo. O tie, kurie buvo, buvo tų iš Talijano, mes susitinkam, panašiose vietose gyvenam, dalinamės, prisimenam ir kai aš įdedu kokią nuotrauką ir jie atsiliepia, aš irgi atsimenu. Čia tėvelis su mama, čia irgi eina laisves alėja. Čia mūsų susitikimas, aš buvau nuvažiavusi parsivežti močiutės palaikų, iš tos vietos radom, bet parsivežiau, o čia mano dėdės minėjimas buvo, va tokios.

Daugiausiai tokios su draugais, laisvalaikio?

Taip, taip. Nu toks, tos nuotraukos, jų buvo labai daug, bet vieni su kitais dalinomės, dar kai neperfotografavom, dabar tai mada, kad gali padaryti kopiją, o pradžioj taip nebuvo. Kitą kartą sako, susitikimai būdavo, tai šimtas pem, tai atsinešdavom tų nuotraukų, žiūri, kad dingta, taip kai kurios sutrunijo.

Ačiū už pokalbį, daug visko sužinojau. Ar norite ką nors išimti?

Ne, kad viskas tas, kas buvo, nieko nėra, kad nenorėčiau.

Interviu atliktas spalio 16 d., O.D. g. 1970. Turėjo kelias fotografijas.

Ačiū, kad sutikote su manimi pasikalbėti. Ar sutinkate, kad šis pokalbis būtų įrašomas?

Taip, sutinku.

Trumpai prisistatysiu. Esu Deimantė Vaičiūtė, TSPMI studentė. Šiuo metu darau tyrimą apie fotografijas iš tremties. Jame kalbindama šeimas, kurias savo nuotraukų albumuose turi tokias fotografijas bandau suprasti, kaip jos kuria šeimos tapatybę. Kitais žodžiais tariant, kaip ir kada šeimoje yra kalbama apie nuotraukas, kurios savyje turi stiprų emocinį krūvį. Ar sutinkate, kad šio interviu medžiaga būtų naudojama tyrimo tikslams?

Taip, sutinku.

Jeigu ką, galite bet kuriuo metu tyrimą nutraukti ir atsisakyti jame dalyvauti. Galime pradėti. Ar žinote, kaip ir kodėl jūsų tėtis buvo ištremtas?

Tėtis buvo nuteistas 5 metams lagerio ir 5 metams tremties 1950 m. Jis tuo metu buvo lietuvių kalbos ir literatūros instituto mokslo darbuotojas. Ir buvo suimtas tiesiog gatvėje, privažiuo su tuo juodu ir buvo įtrauktas į vadinamąją „studentų ir dėstytojų ir jaunų mokslininkų“ bylą, kuriems buvo pripašyta anti-tarybinės veiklos organizacijos, konkrečiai marijos vaikų, jie taip vadinosi, jie rinkdavosi prie Aušros vartų melstis už Lietuvos išvadavimą. Daugiausiai pagrindą sudarė ateitininkai tos organizacijos, bet buvo daug įtraukta į ją, nežinau, ar visiškai visi buvo, kurie įtraukti, ar visi buvo susiję su ta jų grupele, nes jų grupelė nebuvo labai didelė, bet taip pat joje buvo ir kunigai, Kazimieras Susliauskas buvo ir dar keli kunigai – Vaičionis, man atrodo, pavardė. Tie suėmimai vyko kokie metai ar dveji. Gal nuo 1948-9 m. Tėtis buvo suimtas 1950 m. balandį. Pusė metų tardytas KGB rūsiuose prie Lukiškių aikštės ir po to nuteistas 5 metams griežto režimo lagerio ir 5 metų tremties. Ir išvežtas į Karlagą. Kokiam konkrečiai negalėčiau pasakyti, reiktų jo autodokumentikoj tiksliai ieškoti, nes jo gyvo jau nėra 34 metai, tai paklaust nebegaliu. Tai jis iškalėjo 5 metus. Po Stalino mirties šiek tiek sušvelnėjo režimas, kaip jis sako, tuo metu slapčia fotografuoti galėjo. Paskui jis labai tikėjosi amnestijos, nes kai kurie buvo paleisti anksčiau, bet dar buvo paliktas tremtyje. Jau 1955 m. išėjęs iš lagerio dar metus ar šiek tiek daugiau liko tremtyje ir grįžo 1957 m. pradžioje į Lietuvą.

Tai prabuvo 7 metus?

Beveik. Gal 6 su puse, jeigu nuo suėmimo skaičiuojant

Jis vėliau grįžo į Lietuvą ir tada sukūrė šeimą po tremties, ne pačioje tremtyje?

Taip, šeimą sukūrė po tremties ir buvo negreitai, nes jam buvo sunku prisiregistruoti Vilniuje ar grįžti į inteligentinį darbą. Jis dirbo daug fizinių darbų, kasė griovius elektrinių statybose ir t.t. su mama jie buvo pažįstami trumpam tik prieš lagerį. Draugauti pradėjo po.

Kai Jūs jau gimėte, ar jūs visą gyvenimą girdėjot apie tremtį, ar tai buvo po kažkurio laiko?

Taip, aš girdėjau. Pas mus nebuvo slepiama informacija ir mes daug girdėjom apie tai. Kiek klausdavom, būdavo atsakoma. Nebuvom kažkaip gąsdinami. Nuotraukas žiūrindavom, kalbėdavom apie tai.

Tėtis pačias nuotraukas irgi rodydavo? Kaip vykdavo jūsų pokalbis? Ar jis rodydavo nuotrauką ir pasakodavo „va čia buvau tremtyje“ ir būtent su tom nuotraukom kažkas susiję?

Nuotraukas tiesiog žiūrindavom. Buvo įduotos dėžutės su vokais ir ten ieškai-randi ir tada klausi. Daugiausiai klausimai atsakomi. Šiaip apie lagerį, tremtį buvo pasakojama nemažai.

Nuotraukos, sakot, dėžutėse buvo laikomos. Tai buvo būtent tremties nuotraukos, ar jų buvo daugiau nei 2?

Gal jų buvo ir daugiau. Daug dabar kas yra pas mano pusseserę, tai reikėtų paieškoti. Šitos 2 buvo pagrindinės, nes jos buvo pirmosios, kai jie gavo progą nusifotografuoti ir pirmos nuotraukos, kurias gavo artimieji. Jis rašydavo laiškus dažniausiai broliui ir seseriai. Brolių buvo 4 ir 1 sesuo, ir dar buvo tėvai gyvi. Gyveno Anykščių raj. Kaime. Daugiausiai ėjo korespondencija per Vilnių gyvenančius brolius ir sesę, kurie gyveno kartu. Jie buvo gavėjai šitų nuotraukų.

Tai jie gavo ir kažkuriuo metu jums sugrąžino?

Jo. Paskui jos buvo grąžintos, o galbūt jis jų turėjo daugiau, šito negaliu pasakyti, nes gal jis parsivežė, gal jos buvo siųstos ir dar kam nors, tik nežinau, kam.

Ar jis sakė, kas darė šias nuotraukas? Ar pasakojo apie jų padarymo aplinkybes?

Jis rašo savo laiške, kad režimas sušvelnėjo ir mums truputį laisviau, ir mes dabar pritykinam nusitraukti. Aš šifravau jo dienoraščius ir laiškus jau po jo mirties. Jis siųsdamas sako, kad siunčiu jums nuotraukas ir jos nelabai kokios ir nelabai aš čia gerai išėjęs, bet šioks toks panašumas yra ir jums gal bus koks nors prisiminimas.

Pasakojo, kad darbo metu?

Taip, juos išveždavo, kaip matot, jie čia kažkur statybose yra ar miške, prie miško darbų. Juos kiekvieną rytą iš lagerio išveždavo į darbus. O matyt kažkokį tai fotoaparata kažkam slapta visais tais slaptais būdais kažkaip perdavė. Ir laiškai, kurie eidavo į tėviškę, būdavo neoficialūs. Iš pradžių išvis buvo leidžiama iki Stalinio mirties pirmaisiais metais tik 2 lališkai per metus ir tik rusų kalba. O slapta būdavo kaip nors perduodami tie laiškai atviresni ir artimiesiems skirti. Pavyzdžiui, iš jo laiškų ir pasakojimų, kaip jie būdavo perduodami – pvz. siunčia sviestą, tai uždėk dvigubą dugną ir tarp to dugno įdėti laiškai. Dažniausias tas dvigubas dugnas – po sviestu, lašiniais. Tai tie laiškai kai kurie tikrai labai sutaukuoti ir pieštuku rašyti dažnai, sunkiai įskaitomi. Kalbant apie nuotraukas, atsiprašau, gal ne į jūsų klausimą atsakiau, bet jis ima

prašyti artimųjų nuotraukų irgi. Prašo brolio ir sesers, kad nuvestų mamutę ir tėveliuką, kaip jis rašo, kad jie nusifotografuotų, nes noriu matyt, kaip jie šiuo metu atrodo. Kaip suprantu, šiuo laišku yra labai ne mažai apie tą atmintį ir vizualizavimą, kaip jis prisimena, kaip jam stoja tie vaizdai, kaip jis bando atgaminti tuos minimus veidus ir tos nuotraukos yra kaip priemonė. Yra didelė baimė, kad jis pamirš, kad jį pamirš ir kad išsitrins tie bruožai.

O kai jis jums pasakojo atsiminimus ar jis irgi akcentuodavo šitą baimę, kad jį pamirš ar iš laiškų tą supratot?

Aš tą iš laiškų ir dienoraščių pastebėjau. Ypač iš lagerio rašytų laiškų

O ką jis kalbėdamas, pasakodamas, labiausiai akcentuodavo?

Tą ilgesį, atskirtį. Tuo metu politiniai kaliniai buvo atskirti nuo kriminalinių. Tai buvo lyg tam tikras palengvinimas. Bet kas tuo metu vyko, kai jis kalėjo, tai būtent atskyrimas nuo informacijos, laiškų (pažiūrėkim, kokia buvo jų politika – tik du per metus ir tai tik rusiški). Tą jis akcentavo. Kai jaunesnė buvau, to gal neišskirdavau atminties momento. Bet tas atskyrimas, baimė, kad pamirš, kad nebebus ryšio. Kartais rašė, kad labai mažai laiškų gavo, lyg užsimindamas, kad jam atsiųstų ir keletą tų nelegalių, kad jam per mažai. Ištiesai rašo, kad jam trūksta laiškų. O po to prasideda nuotraukos. Tai jau po Stalino mirties kokiais 1954 m.

O ką jis kalbėdavo daugiausiai apie tremtį? Apie darbus pasakodavo?

Ne, daugiausiai apie tai, kaip visi buvo vieningi ir kad geriausius žmones ten sutiko. Apie tą dvasią, kuri buvo lageryje. Tremtyje nusivylimas laiškuose. Labiau dėl to, kad neleista grįžti. Bet po to su savimi dirbdamas išgyveno. Visada kažkoks darbas su savimi, kaip nenusiminti akcentuojamas. Kaip tą viltį išsaugot – į tikėjimą, šventės akcentuojamos, Kalėdos, Vėlykos. Kartu labai sustiprėja ilgesys, atgamina tuos vaizdus, prisimena, kaip mes visi susėsdavom prie Kūčių stalo. Irgi toks vizualinis

O jis buvo vieningoje, ar maišytoje bendruomenėje?

Ten buvo maišyta bendruomenė – ukrainiečius geru žodžiu prisiminė, ir visus; rusus, latvius, estus, kazakai – visokių buvo. Buvo ir vokiečių, kaip supratau. Žodžiu, labai mišri grupė. Bet lietuvių buvo nemažai. Iš jo bendros bylos vienas kitas buvo. Gal jie kalėjo kitame lageryje. Kai kurie buvo „bendrabyliai“.

Kai jis grįžo, ar dar bendravo su grįžusiais iš lagerio ir tremties?

Taip, bendravo. Ypač 1 buvo labai artimas, Algirdas Kavaliauskas. Bet ir su kitais. O sunkiau jam buvo su tais, kurie liko ir kurie jau prisitaiė per tuos metus. Didžiausias nusivylimas buvo grįžti į visiškai kitokią Lietuvą, kai dar buvo kovinė dvasia, pagrindinės veiklos, o čia jis rado įsibaiminusią ir pilką realybę. Nuobodolinę visuomenę. Ir jaučiasi svetimas grįžęs, priešingai nei lageryje. Taip, ilgesys, atskirtis, bet kartu iš tos dvasios.

O svetimas jausmas jautėsi ir augant?

Man augant visą laiką jį matydavua geros nuotaikos. Jis buvo jau visa tai praėjęs. Man buvo didelė nuostaba, kai perskaičiau tai dienoraščiuose, nes jis mums to nerodė. Svarbu tyra sąžinė, kad dievą mylintiems viskas išeina į gera, t.t. Jutau savo pačios kitoniškumą, nes jis bandė čia kabintis ir gerų kolegų dėka ir anglų kalbą išmoko prie kitų kalbų, buvo pradėjęs redaguoti, bet kai jam buvo pasiūlytos knygos, kurių negalėjo redaguoti dėl įsitikinimų jis atsisakė. Kai apsistojo Vilniuje, dirbo pastovų darbą tai buvo kaip krovėjas. Visada mokykloje apie tėvus rašau – išsilavinimas aukštasis, o realybėje darbininkas

Disonansas toks.

Disonansas. (šypsosi) Būdama namie jutausi saugi ir visada galėjau gauti atsakymus uždavus klausimus ir išėjus iš namų buvo alternatyvios realybės jausmas.

Turbūt ir su savo draugais nelabai galėjęt kalbėt apie tai, kad jūsų tėtis tremtinys?

Daugiausiai nekalbėdavom, tikrai. Paskui tik, kai paaugom. 9 klasėj susidraugavau su klasioko, kurios tėtis, pasirodo, 20 metų lageryje buvo. Tai tada buvo bendrystė ir nuo tos 9 klasės (čia jau 9 dešimtmečio vidury, jau atviriau kalbėdavom ir su bendraamžiais), paaiškėdavo, kad yra ir daugiau panašių istorijų.

O kur jūs dabar laikote tas nuotraukas? Vokelyje, albume?

Kartais albume, kartais išsiimu iš vokelio. Pasižiūriu laikas nuo laiko

Kokiomis progomis? Ar iš ilgesio ir be progos žiūrit?

Ir iš ilgesio ir kai būna sunku, yra tarsi patvirtinimas to nepalūžimo tos nuotraukos. Laiškuose (esat turbūt irgi skaičiusi tremtinių laiškų) dažniau bando artimuosius padrąsinti, nuraminti, susinormalinti, „mes čia kaip nors“. Bet atrodo, kad ne viską paslėpsi. Čia yra gan liūdnas ir grįžus buvo jausmas, kad valio pamatėm, bet jis buvo iš tikrųjų liūdnas, suvargęs, ne toks, koks buvo visą laiką – gyvas, išraiškingas, triukšmingas. Čia jaučiasi liudesys, nuovargis iš nuotraukų. Prieštaringi jausmai. Kartu jis rodo nepalūžimą. Vis tiek. Man tai yra toks akcentas.

Nuotraukos tampa stiprybės pasisėmimo šaltiniu, nepalūžimo, tvirtybės įrodymu?

Taip. Galima tikrai taip sakyti.

Ar jūs kam nors jas rodėte? Kai jūs perėmėt jas saugot?

Taip, rodžiau. Ir savo artimiesiems, ir aišku vaikams. Jiems irgi labai brangios šios nuotraukos. Kai sakot, ar visą laiką albume, ne visą laiką albume, kartais duodu ir vaikams palaikyti, jie skenavo tas nuotraukas, sau norėjo turėti.

Kada vaikams pasakojot apie tai?

Nuo mažens.

O jums yra įsimintiniausias pasakojimas apie šitas nuotraukas? Arba apie pačią tremtį koks vienas momentas?

Vieną momentą sunku pasakyti būtų. Tas pasakojimas apie tai, kaip gavo nuotraukas ir dviprasmiški jausmai, kurios jos kėlė.

O iš tėčio pasakojimų?

Man labiausiai apie Kūčias lageryje. Kaip jie ten vis tiek susiorganizuodavo, kaip iš duonos rožančiaus karoliukus darydavosi. Jie gaudavo paskui siuntinių ir kaip kūčių stalą susiorganizuodavo, būdavo kunigų lageryje tai jie įsigudrindavo švęsti. Jis ir laiškuose ramindamas artimuosius sako: mes vis tiek susėsime, bus Kūčios, aš labai ilgiuosiu, bet tikiuosiu, kad grįšim ir kartu švęsim. Tos šventės tikrai yra vienijantis ir skausmingas įvykis. Viltis, viltis visą laiką yra.

Turbūt ir kitas šventes kartu švęsdavo? Velykas?

Taip. Labiausiai šitos.

Šitas nuotraukas perėmėt po tėvo mirties saugot? Kaip jos atsidūrė pas jus?

Brolis tebegyvena tėvų bute. Jos buvo ten, kažkada iš jo atėmiau (juokiasi), jeigu taip galima sakyti. Bet mes keičiamės. Dar dalį tėtis atidavė pusseserei, nes ten yra jos mama. Būtų galima ir ją pakalbinti, jei dar kažko trūktų.

Kas yra tose nuotraukose? Irgi kažkokie momentai iš darbo? Ar iš gyvenimo/buities?

Ten iš tremtinių, pvz. pusseserės mamos, yra jau ir iš kažkokių susibūrimų, yra kaip pradeda mokytis dėdiene būti siuvėja. Lageryje yra vis tiek griežtas režimas, tai jau kitaip. Tremtyje, kai jau sušvelnėja, jie jauni žmonės bando kabintis į gyvenimą. Tėčio daug pusbrolių buvo Kazachstane, važinėjo ten su jais susitikti, kai grįžo iš lagerio pats. Buvo 6 seserys ir iš kiekvienos giminės buvo tremtinių. Kai kurie su partizanaus, kai kurie dėl žemės.

Po lagerio vėl šeimos susibūrimas tremtyje už Lietuvos ribų?

Taip, yra laiškų rašinėjimų, kvietimų susitikti

O tėtis pasakojo būtent apie tuos susitikimus?

Pasakodavo.

Kad jų laukia? Kaip viskas vyksta?

Konkrečių detalių neprisiminsiu. Atmintis yra sudėtinga.. (juokiasi). Aš labiau atsimenu iš jo pasakojimų tą nuotaiką – džiaugsmas dėl susitikimo. Giminės, šeimos ryšio jausmas labai svarbus. Ta nuotrauka kaip vienijanti – siunti kitiems atvaizdą, nors ir netobulą, bet kažkoks yra atminties garantijos momentas. Susisiejimas. Jau po kelių metų gyvai susitinki su jaunesniais pusbroliais. Tai net ir tos nuotraukos, tarsi vyresnį žmogų matom, kokie 34-35 jam.

Kaip ir daugiau klausimų nebeturiu. Labai buvo įdomu ir išsamu. Ačiū jums labai. Ar yra, ką norėtumėt išimti iš pokalbio?

Ne, nėra. Savo nuožiūra jau. Pasikliauju jūsų nuovoka. Jeigu bus naudinga, panaudosit.

Labai naudinga, ačiū.

Interviu atliktas spalio 17 d. J.V. g. 1982

Ačiū, kad sutikote su manim pasikalbėti. Ar sutinkate, kad šis pokalbis būtų įrašomas?

Taip.

Trumpai prisistatysiu. Esu Deimantė Vaičiūtė, TSPMI studentė. Šiuo metu darau tyrimą apie fotografijas iš tremties. Jame kalbindama šeimas, kurias savo nuotraukų albumuose turi tokias fotografijas bandau suprasti, kaip jos kuria šeimos tapatybę. Kitais žodžiais tariant, kaip ir kada šeimoje yra kalbama apie nuotrauką, kurios savyje turi stiprų emocinį krūvį. Ar sutinkate, kad šio interviu medžiaga būtų naudojama tyrimo tikslams?

Taip.

Jeigu ką, galite bet kuriuo metu tyrimą nutraukti ir atsisakyti jame dalyvauti. Galime pradėti. Ar žinote, kaip ir kada jūsų šeima buvo ištremta?

Čia aš kalbėsiu apie savo senelio šeimą – mamą tėvą, Praną Balonį. Jo šeima buvo ištremta 1948 m. ta šeima yra jo mama su 4 seserimis. Jos buvo ištremtos buvo vienu kartu, o senelio tėvas ir pats senelis buvo kartu ištremti. Visa tai vyko dėl daugelio priežasčių. Pagrindinė iš jų tai, kad vyriausias sūnus buvo partizanas, jį nužudžius, sakau tai specifiskai, nes jis buvo agento-smogiko apgautas ir nužudytas, ne tai, kad kažkur žuvo mūšyje ar panašiai. Tai po to tais pačiais 1942 m. buvo areštuotas, nes su broliu šiek tiek slapstėsi. Tada buvo kalinamas Panevėžio kalėjime, o po to Vilniuje Slučkų rūmuose, o po teismo nuosprendžio, kai jam suėjo 18 m. buvo ištremtas į Anglsko sritį. Mama su dukromis į vieną vietą, dabar net nežinau kur, sužinočiau, bet neatsimenu. Kadangi pasakojimas apie senelį, tai jis į Archangelską.

Kiek jis metų prabuvo?

Jis išvyko 1953 m. ir grįžo 1956 m.

Ar grįžęs sukūrė šeimą?

Taip.

Tuomet šeimoje girdėdavot, kad mama pasakotų, kad tėtis pasakoja apie patirtį tremtį jai?

Nei man, nei mano mamai nemanau, kad pasakojo. Aš taip spėju, kad ne dėl to, kad tai buvo labai sunki patirtis, bet dėl to, kad visa šeima augo būtent vyriausiojo brolio partizanavimo istorijomis ir kai visos seserys grįžo iš Sibiro, nes mama ir jauniausioji sesuo ten mirė, tai visą

laiką gyveno sau tais prisiminimais ir buvusią jų šeimos istoriją ir turbūt svarbiau buvo kalbėti apie tą kovą rezistencinę, nei apie tai, kas buvo Sibire. Nežinau, kiek ten buvo blogai, tik tai kad mama senelio mirė iš bado, nes reikėjo maistą atiduoti savo dukroms ir jauniausia sesuo, kuriai buvo keli vos metukai, tenais irgi mirė, nes visos kitos seserys irgi buvo nepilnametės. Tai koks klausimas? (Šypsosi)

Senelis pasakojo?

Ne, man jis nėra pasakojęs, kiek pats bandžiau atgaivinti atmintį, tai nieko. Tik girdėjau iš pačios mamos, kad jis kartu buvo ištremtas su tokiu kunigu, irgi Pranu. Jam labai padėjo draugystė ir bendrystė su juo. Visa tai iškęsti.

Iš kur jūs sužinojot? Iš mamos?

Apie?

Apie tremtį. Iš kur jūs išvis sužinojot apie šitą šeimos istoriją?

Net nereikėjo klausti. Viskas buvo tiesiog aišku. Aš net negalėčiau pasakyti, kad vieną dieną sužinojau, kad kažkas buvo kažkur. Nuo pat mažens su seneliu visur važinėjau po partizanų bunkerius ir natūraliai kažkur sužinojau ir suvokiau, kad tai yra ir mano atminty – senelis ir senelio seserys visuomet buvo Sibire. Galbūt tuo metu, mano, kaip vaiko suvokimui, dabar taip galvojant, iš kur aš sužinojau. Galbūt užfiksavau tai, kai jie vyko į Sibirą ir parsivežė mamos palaikus. Tuomet vyko didžiulis pokalbis, kada senelis pats su seserimis važiavo. Iš to pasąmoningai, turbūt, supratau. Tokio priėjimo ir pasakymo, kad buvo taip ir taip, negalėčiau pasakyt. Visada savo šeimą laikiau kaip kalėjusią Sibire. Kažkaip natūraliai taip gavos

Bet ir sesės nieko nepasakojo?

Ne. Tik viena iš jų turi vaikų. Kitos neturėjo vaikų, bet ta šeima pakankamai glaudžiai bendravo – giminių šventės, t.t. – mano mamai, kaip senelio vienturtei dukterei, turbūt viską pasakojo. Jei kažką pasakojo, tai jai. Bet iš mano mamos kalbų, kaip suprantu, ne. Kaip viena sesuo turi vaikus, tai kokia situacija ten, negaliu pasakyt, bet manau, kad labai panaši. Turbūt ta Sibiro patirtis nebuvo diskutuojama, galbūt dėl to, jog viena iš tų seserų po to, kai buvo paleista iš tremties, pasiliko Sibire ir ten susipažino su savo būsimu vyru, kur su juo atvažiavo po to į Lietuvą gyventi. Nebuvo taip, kad vyras nebuvo priimtas, bet visada buvo toks tam tikras rusiškas geras „apšnašėnja“, na, kitokia (šypsosi).

Įtampos daugiau lengvos?

Galbūt šiek tiek dėl to jie nekalbėjo apie Sibirą, nes žino, kad ten pasiliko mama, vyras yra iš ten. Manau, kad jis rusas, jie ten susipažino, jis nebuvo kalinys. To kalbėjimo tokio nebuvo, viskas vyko per rezistencinę pusę. Tas žinojimas apie Sibirą visada buvo, nes mama daugiausiai pasakojo, kaip senelis grįžo, jis iškart nuvažiavo pas močiutę, po metų gimė mama ir ta labai

greita tokia vaidmenų pasikeitimas, kai, žinai, po Sibiro grįžti pas merginą, kurią pažinojai prieš tai ir po metų gimsta vaikas. Tai man užsifiksavo. Tas Sibiro aspektas, kad labai greitai viskas atsitiko. Aplinkybės ir sąlygos padiktavo tą, tremtis lėmė, kad atvažiavus reikėjo kuo greičiau kažką daryt, nes nieko neturėjai.

Siekis kuo greičiau įsitinklinti?

Jo, turbūt taip.

O nuotraukų žiūrėjimas?

Aš parodysiu tas nuotraukas, kas tai daugiau yra. Kadangi mes niekada nekalbėjom, senelis man nepasakojo, nuotraukas visai neseniai pamačiau, tiesiog namuose labai daug nuotraukų. Mes jas pastoviai vartydavom, nes mano tėvas fotografavo, daug ten visokių sumišusių nuotraukų, kartais nežinai, kur jos guli. Aš čia jau tiesiog tvarkydamasis namus priėjau prie šito dalyko. Suradau savo senelio nuotraukas iš Sibiro. Ir po to tik pasigooglingamas supratau, kad jos iš ten. Gal kada irgi senelis rodė, bet nepamenu. Šitoj nuotraukoj labai gerai senelis matosi. Mane labai nustebino, kad jie buvo Sibire, o kažkaip mes supratom, kad ten religija uždrausta, bet va stovi Sibire lietuvių grupė prie papuoštos kalėdinės eglutės. Man kažkaip susisiejo su krikščioniškom šventėm ir buvo pakankamai keista. Apmąstant šitą nuotrauką, galbūt dėl to jam ten nebuvo taip blogai, kaip ten daugelis istorijų yra apie tai, kaip miršta, šąla, t.t.

Bet kai rodė senelis, turbūt daug neišsiplėtė?

Ne. Tiesiog mačiau tarp jo kitų nuotraukų, mes apie tai nekalbėjom. Nepamenu atminty, kad jis man pasakotų apie tai. Tik pamatęs nuotrauką aš pradėjau konstruoti visą tą pasakojimą apie tai, kas ten vyko, nes tos nuotraukos originalai ir yra užrašyti tų žmonių. Tai jie darydavo kopijas ir gamindavo kitiems. Čia yra 1954 m. per kūčias. Tai 1954 m. iš Ercovo, jis yra prie Archangelsko, prie Kargokovo miesto, į kurį jį išvežė netolimai esančio miesto. Dauguma nuotraukų yra iš Ercovo. Kitas yra Zamok miestas, bet kaip supratau, čia jau europinėj Rusijos daly. Čia jau 1956 m. o senelį paleido 1956 m. sausio 19 d.

Bet čia ir yra tie užrašai originaliai išlikę?

Čia originalas, taip. Čia ne originalas, turiu namuose kažkur jį. Kažkas užrašė, kad Pranas Balionis stovi prie eglutės iškėlęs rankas. Ant originalo turėjo pasiėmęs, o kai jie dalinosi, kada jie dalinosi, aš neįsivaizduoju. Gali būti, kad jau laisvoj Lietuvoj, jau susitikę su išlikusiais. Visos šitos nuotraukos yra žmonių, kartu buvusių Sibire, ten kartu dirbusių, kažkokioje brigadoje, greičiausiai prie medžio kažkas tai

Anksčiau žiūrėdavot į tas nuotraukas?

Ne, mačiau prieš kokius metus. Jas susidėjau pats į šitą voką. Jos buvo tarp daugelio nuotraukų. Galbūt esu matęs, bet niekuomet nebuvo labai įdomu ar svarbu, žinai. Tai nei aš jų galėjau seneliui parodyti, nei mano mama gali dabar kažką apie tai papasakoti, nes mes tiesiog apie tai nekalbam. Bet kai visas mano naratyvas yra konstruojamas apie tremtį, galbūt kaip tik bandau rekonstruoti, kaip buvo. Mane patį domina rezistencijos pusė, kai visa šeima ištremta, tėvas mirė ir 14 metų liko vienas ir kaip slapstėsi ir bendravo šiek tiek su broliu, kaip jį galiausiai areštavo, nuteisė ir išsiuntė. Tas Sibiras ir šitos nuotraukos dabar man pamatytos labai neseniai tik papasakojo apie Sibiro istoriją, kas ten vyko. Aš nežinau, ar esu matęs kitokių Sibiro nuotraukų, nors esu, kur žmonės nufotografuoti dirbantys – sniegas, laukai, kažkoks darbas užfiksuotas – o čia žmonės vieni kitiems dovanoja savo nuotraukas, tai vadinasi, kad pačiam Sibire galėjo nusifotografuoti, apsirengt normaliai ir per Kalėdas padovanoti vienas kitam nuotraukas atminčiai. Kur šitą skaitėm vieną prisiminimų knygą apie tuometinį auklėjimą, Pranui kažkoks Jonas, 1954 m. jis taip užrašė. Niekas per pirštus nedavė už tokius dalykus. Arba jie slėpė šitas nuotraukas, aš nežinau.

O kur dabar laikot šitas nuotraukas?

Prie visų kitų. Bet jau savo atrūšiuotų. Kai paklausei, tai buvau pats taip susidėjęs. Yra tų nuotraukų iš senelio jaunystės, iš jo laikų, kai mamą augino, vyresnio jau. Šitos visiškai tokios kitokios.

Bet yra albumo tvarka, kaip sakot, kad senelio jaunystė, kaip mamą augino. Ar čia yra senelio nuotraukų archyvas?

Galima taip pasakyti, nors nėra tokio fizinio daikto kaip albumo, tiesiog į savo dėžutę esu susidėjęs šias nuotraukas ir laikau su intencija, kad kada nors jas susitvarkysiu. Ar taip bus, ar ne, nežinau, bet suprantu vieną dalyką, kad jeigu aš to nepadarysiu, tai niekas nepadarys. Jeigu kažkam nepapasakosiu arba nepaliksiu.. Turiu šiek tiek jaunesnį brolių, 4 metų tarpas, bet jis šitų nuotraukų nematęs ir tikriausiai nežino apie jas. Tik tiek, kad Sibire buvo senelis, viską, ką gali papasakoti. Kažkokią intenciją laikyti, kad jos nepasimestų, nes aš žinau, kaip dingsta viskas, kai nėra vertinama arba per atsitiktinumą prapuola. Galbūt broliui arba jo vaikui parodyti. Nežinai, kaip gali kas kada atsitikti

O kam esat rodę šias nuotraukas?

Tai draugei tik tais. Daugiau niekam.

O kaip dažnai žiūrit į jas dabar, kai atradot?

Nedažnai. Kažkaip kai peržiūrėjau ir viską perskaičiau ir pasidėjau į tą vietą ir turiu turbūt nebuvo iš tikrųjų... žinai, kas įdomiausia, čia senelis. Kai kurias nuotraukas planuoju įsireminti ir pasidaryti senelio kampą ant sienos ar dar kur nors. Arba kai kurias išsididinti. Tai bus labiau

apčiuopiami namai, kur galėsime leisti sau dėtis. Savo noru įsireminti/įsididinti nuotraukas supanašėju su seneliu, nes jis lygiai taip pat savo partizano brolio nuotraukas rinko, išsididindavo ir namuose kabindavo. Aš taip irgi galvoju, noriu pasidaryti tas nuotraukas, galvoju, kur aš čia tai girdėjau.... kažkaip, žinai, nenutoli per daug nuo kažkokios atminties įprasminimo, tokio labai primityvaus, žinai. Pasižiūrėjau į šitas nuotraukas, paklausiau mamos, kas yra vienas kitas žmogus, gal pasakė, kas jis toks, gal ne. Neatsimenu. Pažiūrėjau į jas, tai jos labai statiškos – veidai, net nėra kažkokio, žinai, minčiai nutolti nuo žmogaus. Matai kažkokias lentas už nugaros. Žiema, Sibiras, viso to nori siekti. Bet visi tvarkingi, ne vargani, tai viskas kaip ir ok.

O kaip prisiminėt, tai nuotraukos visada buvo nukištos? Iš senelio perėmėt kažkuriuo metu taip ir liko?

Mhm.

O pas senelį nelabai pamenat, ar buvo kažkuri įrėmintą?

Ne. Jis buvo įsireminęs savo brolių ir gal net kitų nuotraukų. Jų net albumuose nemačiau. Turbūt laikė kažkokiam maišely. Čia jau buvo pas jį įdėta. Po jo mirties visos jo nuotraukos atėjo prie kitų nuotraukų.

O jūs tik vienas turit šitas nuotraukas, ar turi ir kiti šeimos nariai?

Ne. Esmė tame, kad visos jau seserys ir senelis mano mirė, tai abejoju, kad kitos sesers vaikai turi, nes jie kitaip šiek tiek gyvena. Tik taip spėju. Bet namanau.

O ką jūs jaučiat žiūrėdamas į šias nuotraukas?

Hm... (atsidūsta). Matai, man apskritai patinka nuotraukos. Aš tų senų nuotraukų ir ieškau, nes man kadangi domiuosi šeimos genealogija, turiu žymiai senesnių ir ne iš senelio, o iš močiutės tėvo kariuomenei tarnavo ir ten savo nuotraukų. Tai man įdomu pamatyti, kas tam fone buvo, bet nėra tokios nuotraukos. Turiu vieną tokią nuotrauką mažytę, kur matosi tokio miestelio Surdegio bažnyčia ir spėju, kad ji yra iš XIX a. mano proprosenelio laidotuvių. Kažkokio pasakojimo ieškau ten. Kalbant apie šitas nuotraukas, žinant faktą, kad šitie žmonės buvo su seneliu tenais, ta Sibiro istorija tampa realesne. Iš tikrųjų matau. Man pasakytų: „mes ten buvom“. Jo, okay. Čia matai tikrus žmones, kurie buvo, kurie grįžo, kurie ne. Matai, kokie jie ten jauni. Supranti, kad jau esi vyresnis nei šitie žmonės fotografuoti. Kai pagalvoji apie tai, kad jei tave ten ištemptų, ką tu galvotum, darytum, apskritai, kokia būtų tavo būseną? Ar išgyvenimo sugebėjimai? Sibiro istorija tampa daug tikroviškesnė ir realesnė per šitas nuotraukas. Turint omeny, kad mes vis tolame nuo Sibiro tremties laikų. Turbūt bet koks labiau užčiuopiamas artefaktas nei pasakojimas tave kažkaip laiko prie šito žmonių gyvenimo atkarpos ir istorijos. Bet žinai, dabar čia kalbu kaip biškį istoriją panagrinėjęs žmogus, tai man

svarbūs vieni dalykai, kitiems, kurie nesusiję su tuo yra visai kitaip. Manau, kad yra žmonių, kurie pakankamai jauni pamato tokiais nuotraukais ir jų pasakojimas visai kitoks.

Čia ir yra įdomiausia pamatyti tuos skirtingus pasakojimus, skirtingas šeimos patirtis, kaip jos kalba apie tai, kaip nuotraukos naudojamos. Čia ir atsiskleidžia įvairialypumas. Mano paskutinis klausimas – ar domitės, kas vyksta tremtinių naratyvu viešojoje erdvėje? Ar pastebit skirtumų tarp to, kas vaizduota iš nuotraukų ir kaip jie viską pateikia?

Dabar turbūt, kad ne. Dabar vienintelį dalyką ką galiu apčiuopti gyvendamas čia, tai turbūt, kad kai per birželio 14 d. yra skaitomi vardai Lukiškių aikštėj tremtinių, tai apie tai pagalvoju, kad ir mano senelio ir giminės vardus turėjo perskaityt. Čia toks vienintelis dalykas. Bet seniau, kai su seneliu visur važinėdavau. Jis priklausė tremtinių-kalinių sąjungai, of course, ir visa kita, formas visas turėjo ir panašiai. Nemažai dalyvaudavau susibūrimuose, išvykose į Ariogalą, kur kiekvieną kartą važiuodavom kasmet ir man buvo labai fun ten važiuot, visas tas dainas, žinai, tai... turbūt reikėtų pasakyti, kad vis dėlto vieną dieną šitie Ariogalos susitikimai nebevyks. Kiek tu tęsi tradiciją, kurios nebėra ten buvusių? Virs kažkokiu viduramžių mūšių inscenizacija, kurie nežino, kaip kardo rankose laikyt. Kažkoks kičas bus. Kažkokiu metu reikia tiesiog sustoti ir kitą būdą priimti tai atminičia išlaikyti ir ją kažkaip tęsti. Tai dabar net negaliu pasakyti, kas ten vyksta, bet iš viso to, ką patyriau kartu su seneliu ir su kitais tremtiniais, tai kad jie stengiasi labai įprasmingi savo patirtį tenai, būti kartu kaip klubo nariai. Kur turi bendrą pomėgį, susirenki ir apie tai kalbi nonstop. Bet jie matė kažkokią, ne tai kad puoselėjimą, bet savo esybės dalis buvo. Turbūt kitaip ir neįmanoma. Dabar jos mažiau yra, nežinau, kas ten atsitiko toj Ariogaloj. Po senelio mirties nesu buvęs. Nors labai įdomu būtų nuvažiuot pažiūrėt, kas ten vyksta. Turbūt programa ta pati. Prezidentas pakalba, padainuoja ir visi sugrįžta namo. Galbūt kažkuriuo metu... kadangi domiuosi genealogija, aš senelio brolio gimimo metai buvo nežinomi, o aš metrikose juos suradau. Vienintelis buvo mano paskutinis kontaktas su tremtinių sąjunga. Aš jiems skambinau į Kauną, tai ten, kur ir tikies, patenki, atsiliepia kažkokia moteris, ten buvo vasara, pirmininkas kažkur išvykęs, jūs paskambinkit rudenį, kai prasdiės reikalai visi. Jo, gerai. Taip ir baigėsi. Tokia ta tremtinių sąjungos organizacija ir yra, žinai.. visi nariai yra tipo pensininkai, senyvo amžiaus žmonės, kai kurie išvis judėt nebegali. Nežinau, koks tavo klausimas buvo.

Viskas gerai. Klausimų kaip ir nebeturiu, ačiū labai, kad sutikot pasikalbėt su manim. Ar yra, ko nenorėtumėt, kad būtų neminama pokalbyje?

Nenene, viskas okay. Čia kažkokios informacijos neatskleidžiau, esu kalbėjęs apie senelio gyvenimą viešam projekte irgi. Gal ten daugiau nesąmonių pasakiau. Turbūt, kad kaip klausei,

kam aš esu dar rodęs, tai turbūt, kad šitas mūsų pokalbis yra vienas iš būdų kažkam papasakoti ir pratęsti visą šitą šeimos, žmogaus istoriją, nes kitu atveju tai pasidėsiu šitas nuotraukas ir iki kito karto, kai .. ką žinau, bus kažkoks ten jubiliejus mirties, kokios metinės, išsitrauksiu ir pasižiūrėsiu, žinai.. tai labai sunku turbūt su nuotraukomis, galbūt, apskritai, žinai, kažkiek laiko vis jas peržiūrėt. Jei būtų koks bent daiktas, kuris primintų, nors turiu laikrodį, bet irgi jo nenešioju. Nežinau, ką norėjau pasakyti, bet greičiausiai, kad pasidėsiu tas nuotraukas ir prisiminsiu po kiek metų, tai vat turbūt tiek papasakojimai, tie pasakojimai ir išliks po tremtinių mirties. Vienintelis būdas kaip nors išsaugot. Jo.

Interviu atliktas spalio 18 d. R.J. g. 1999

Ačiū, kad sutikote su manim pasikalbėti, visų pirma noriu paklausti, ar sutinkate, kad šis mūsų pokalbis būtų įrašomas?

Taip.

Esu Deimantė Vaičiūtė, politikos ir medių magistro studentė, ir darau tyrimą apie šeimos fotografijas iš tremties. Truputi papasakosiu apie savo tyrimą. Jame kalbinadama šeimas, kurios savo nuotraukų albumuose turi fotografijas iš tremties bandau suprasti kaip šios fotografijos kuria šeimos tapatybę. Kitais žodžiais tariant, kaip ir kada šeimoje yra kalbama apie nuotraukas, kurios savyje turi stiprų emocinį krūvį. Interviu turėtume užtrukti apie 1 valandą. Ar sutinkate, kad šio interviu medžiaga būtų naudojama tyrimo tikslams? Jeigu ką, bet kuriuo metu galite nutraukti pokalbį ar atsisakyti dalyvauti tyrime. Ar žinote ir galite papasakoti kodėl ir kada jūsų šeimos narys ar nariai buvo ištremti?

Tiksliai nepasakysiu, bet ten buvo vienas iš tų 1947-1948 m. Buvo vienas iš tų didžiųjų trėmimų. Man atrodo, kad juos ištrėmė iš antro karto, nes pirmą kartą pavyko. Ar pavyko pasislėpti. Ir jie kaip čia pasakyti, jie nepateko. Na, jie kaip ir buvo sąrašė, bet jų niekur ne ištrėmė. O dėl ko? Tai viena iš priežasčių buvo tai, kad jie gyveno prie miško. Kas buvo tada, sakykim, toks ne itin geras dalykas tuo laikmečiu. O kitas dalykas tai, prosenelis ir jo brolis buvo su partizana, vienas iš jų buvo ryšininkas.

Tai tavo prosenelį viena pati ar su šeima realiai?

Nu prosenelis jam ko gero geriau pasisekė jis. Jis anksčiau mirė, gal labiau žuvo, o ištrėmė mano močiutė ir prosenelė, ir močiutės brolis, ir jos aš, sakykime, iš artimesnės aplinkos, būtent juos ištrėmė. Taip pat, dar juos žiūrint iš kitos pusės. Bet apie tą pusę šiame pokalbyje per daug nepasakosiu, nes nelabai kas ir buvo. Kad turėjo būti ištremti, bet buvo sąrašuose, bet dėl

kažkokių priežasčių jiems pasisekė, ar jie irgi suspėjo pasislėpti, dabar tiksliai negaliu pasakyti, bet vienai pusei nepasisekė, o kitai šiaip ne taip pasisekė.

O ir žinai, kiek jie metų buvo tremtyje ir kur juos ištrėmė?

Jo, tai buvo. Su močiute, močiutė buvo 9 metų. Proseneliai nepasakyčiau kiek, nes tiksliai nežinau, sakyčiau apie 30. Tai, dar atsimenu su močiute juokaudavo, kad buvo didžiulė liaudies priešė, realiai buvo 8, bet paskui jau kažkur nuvažiavo. Nežinau, gal tris mėnesius važiavo. Iki to jai suėjo 9, o broliui gal buvo 4 ar 5. Tai vat. O buvo prie upės kažkur Krasnojarsko dalyje.

O kada jie grįžo po kiek metų?

Kažkaip jie nevienodai grįžo. Mūsų močiutei pasisekė ji kelių mėnesių bėgyje ir iki pusės metų anksčiau grįžo. O grįžo, tai galvoju gal 1956/1957, kad ji ten išbuvo apie 9 metus, Kad, jau išvažiavo dar realiai nebūdama paaugle, o jau grįžo pilnametė.

O kada tu pats sužinėjai, kad tavo šeima buvo ištremta nuo pat vaikystės?

Šitas. Nu aišku, man labai pasisekė su tuo, kad pas mus šitas buvo atvira tema, apie tai buvo kalbama. Aišku, gal dėl to, kad jau buvo visiškai laisva Lietuva, nes šiaip jau apie šitą tikrai būdavo kalbama ir aišku galbūt pradžioj kalbama dėl kažkokių, sakykim močiutės ligų, kurios galėjo būti. Nu sakykim turėjo įtakos, kad nežinau, sakykim su sąnariais kokiais, nes vis tiek ten šaltis būdavo. Sakydavo, kad ten va ten apie kokius 40 ir daugiau būdavo to minuso. Tai ko gero būtų tiek.

O tavo tėvai? Nežinau, ar močiutė iš mamos ar tėčio pusės.

Iš tėčio.

Tai tėčiui irgi visą vaikystę pasakojo? Kiek tėtis apie tai žinojo, jeigu pats žinai?

Aš gerai nežinau, aš manau, kad turėjo ir vaikystėj sužinoti, nes vis tiek tokiam kaip ir vieniemyje gyveno. Tai bent jau iš to, kuo aš augau, kad tai nebuvo tabu. Nors, aišku, tai, ko gero, negalima buvo girtis visiems, bet, sakykim, tai buvo žinomas faktas.

O pameni, kada nuotraukas pirmą kartą pamatei? Kaip tu jas parodė? Ar tu pats jas atradai kažkaip albumą vartydamas? Ar tai buvo kažkoks sąmoningas močiutės parodymas?

Aš buvau prieš kokius dabar, nesumeluosiu. Bijau sumeluoti bet kokia šešiolika metų atgal ar penkiolika. Tai apie kažkur, apie 2008 metus. Buvo taip, kad kažkas sugalvojo maždaug to regiono partizanų istorijas sudėti į tokią kaip atsiminimų knygą. Tai aišku, aš dabar ir to pavadinimo nepasakysiu, bet kad tada irgi ten buvo, tokie . Tokie pirmi dalykai, ką tu pradėdi atsiminti. Aišku, ten per daug, kai vaikystėje per daug nsureikšmini, tai tos nuotraukos atrodo tiesiog kažkokia kitokia sodyba, negu yra kaime, nes viskas atrodo tas pats ir tada, ir ten, ir čia sniego daug ir aš daug nsureikšminu. Paskui, kai šiek tiek jau paaugau, šiek tiek ir pats

domėtis, sakykim, istoriją pradėjau. Tai tiek, sakykim, tos jau vėlesnės mokyklos klasės tai jau tikrai tikrai buvo tos, kad ir daugiau tų klausimų kildavo.

Tai čia buvo tiesiog, kad visada tas nuotraukas matei ir tik sureikštminti pradėjai po to?

Jos nebuvo kažkur išskirtinai padėtos. Bet na, buvo žinoma, kad tokios yra ir čia prieš kokius 5 metus buvo atsiradęs ir laiškas močiutės rašytas kitam, t.y. prosenelės rašytas, pradžioj horizontaliai, tada vertikaliai. Ir ten tas toksai lapelis, lapelis irgi toks nedidukas. Na, bet kaip ir pagal visas tas cenzūros, tai mums viskas gerai, tik labai šalta ar kažkas tokio.

Tai galim turbūt pereiti prie pačių nuotraukų ir gali parodyti.

Tai va, tada belieka dar prisiminti tai yra a nu ok, čia yra pirmoji nuotrauka. Nežinau ar labai saulė šviečia, bet čia esmė, kad čia yra jų barakai, kuriuose jie gyvena, o apačioj yra tokie va kaip ir ten ir su miško kirtimu buvo tas pagrindinis, ko gero, darbas. O čia buvo tokia pirtis. Tokią nuotrauką pamatęs pagalvojau, kad čia yra tiesiog sodyba kažkokia. Bet čia būdavo pirtis ir ją kažkurią nustatytą savaitės dieną eidavo, pradžioj eidavo moterys ir vaikai, ir tada kitą dieną eidavo vyrai ir liepdavo senus rūbus palikti specialioje tokioje erdvėje, nes tragiškos higienos sąlygos ten turėjo būti. Tai ten, kad nuo tos šeimos visokie parazitai ir sudegtų ar kažkas tokio, tai tiesiog, kad iš karto būdavo toks reikalavimas, kad tu turėtum turėti kitus.

O kai šitas nuotraukas rodė močiutė tau ji ir šitą visą informaciją papasakojo?

Šiaip jau taip iš tų nuotraukų, sakykim taip, močiutė jau man nebe. Nu kaip, gal kažkada ir buvo rodžiusi, bet..

Bet ar buvo to pasakojimo, kad va čia tai ir mes šitą darydavom, ir.?

Aš dabar neatsimins, kad aš va šitam pokalbiui ruošdamasis, aš su savo teta kalbėjau, kuri močiutės dukra, tai ji tikrai daug žinojo ir tikrai viską viską pasakodavo.

O tas, kas yra pas tetą ar.?

Pas mus kaime sodyba jos.

Tai čia bendras šeimos albumas yra?

Ten irgi toks dalykas, kad iš vienos pusės pro ten kitos kaip pažiūrėsi. Sakykim atrodo, kad čia tiesiog nuotrauka ir dar kitoj pusėj parašyta, kad va ten kokie penkiasdešimt tretie metai su klasiokėm iš Latvijos Lēra. Tai tokios ir istorijos buvo, ir aš atsimenu. Ir tada bekalbėdamas apie tai, sakau, bet kodėl yra daug albumu nuotraukų, aišku, daug yra mūsų šeimos, ir sakau visiškai atsitiktinų žmonių ar tolimų kaimynų ar pažįstamų nuotraukos. Sako, na, tais metais tai buvo nuotrauka prabanga ir maždaug toks kaip ir dovana čia būdavo, kad tu galėdavai matyti.

O sakė kas tas nuotraukas darydavo. Čia buvo kažkoks žmogus, kuris turėjo fotoaparata. Čia gal jūsų šeima buvo?

O kad, kad mūsų šeima ten fotoaparato neturėjo, tai ten tai faktas, bet kad ten kitas buvo, nes ten tikrai būdavo tos sąlygos gan sudėtingos pragyventi. Nes atsimenu būdavo per savaitę kilogramas duonos duodamos ir dar kažkiek kažkiek druskos. Tai atsimenu, kad ir iš pasakojimų, kad prosenelė labai buvo svarbūs ten. Paskui jau kai tuos laiškus pradėjo rašyti giminaičiai, šiek tiek atsuntė ir pinigų. Kažkaip jie stengėsi padėti, nes ten jau jai ten labai liūdnai liūdnai grėsė, bet ir išsikapstė paskui.

O kitose nuotraukose tai..

Čia kaip ir. Čia kaip ir sakau, tai va čia ir būtų pati ko gero nuotrauka kur minėjau, kad čia klasiokė. Va čia dar ir kaip ir žemėlapis matosi, kad. Čia kažkoks ir ne stalinis stalinis. Ko gero čia ir būtų panašu, nes vis tiek čia dar jis turėjo būt dar deja, bet močiutė tai atsimenu irgi pasakojo. Va va ką močiutė pasakojo, tai kad kai jau ta išgama mirė, tai. Turėjo ten gedulas būt jau didžiulis, tai jie tenais. Nu turėjo jau ten Lietuva ar kažkoks iš partijos atvažiavo ar iš kažkur, bet jau turėjo ten visi ir svogūnais akis trintis, kad tik tos ašaros būtų, kad jau tas gedėjimas buvo, nes jis čia, čia taip reikėjo tada. Jo. Tai va šitoj nuotraukoj tai yra. Nuo šitos. Va čia ir matosi, kad ir močiutė jau jau paaugusi tokia paauglė kaip ir praeitoje. Ir čia yra kita kita draugė berods Vera ir nu jau čia matosi, kad čia gal netgi ir vasara, kad arba pavasaris, nes kaip ir uniformos tokios šiltesnės, nes čia kaip ir sniegas čia. Nesuprasi, ar čia balos tokios.

O močiutė kažką pasakojo apie savo drauges, tenai kartu kažkokius ryšius kurdavo?

Tai jos ten pasakojo, kad ten turėjo, kai tenais jų buvo daug ir ten buvo daug tų skirtingų skirtingų rūšių, t.y. ne rūšių, o tautybių buvo, sakė ir latvė. Buvo ir gruzinė, kiek pamenu, kartvelė, tai yra. Ir galvoju. Aišku, buvo dar ir rusų, bet buvo ir dar keletas lietuvių. Tai vat toks, kad įstrigo tai būtent šitos.

O čia kitoje nuotraukoje?

O kitoje nuotraukoje, tai yra pas savo brolių. Kaip ir kaip ir kalbėjau jis čia tas, kuris buvo jaunesnis, tai čia ko gero tą pačią dieną daryta, nes ir apranga, ir ir.

Ir gamta atrodo panaši.

Tokia tokia. Labai labai viskas panašiai. Gal čia jau net ir toj pačioj vietoj. Tai va va, radau tą tremties nuotrauką. Ji buvo aprašyta netgi šiek tiek, minimaliai. Ten buvo 1954 m. arba rugsėjo 9. Atminčiai Ščevčenkos vaizdą, tremta Sibire.

Ten išėjusi.

Jo ir. Atminčiai Ščevčenkos vaizdą, o labiausiai pirtį Sibire tai kai kas, kas labiausiai dabar kliūna, tai ar kad mūsų lietuvių kalbą šiek tiek pakoregavo arba arba tiesiog dėl to, kad tai

tiesiog dėl stokos, kad kad tie minkštumo ženklai neegzistavo. Turbūt tai reiškia čia ir menkos buvo ta vieta. Tai va. O toliau iš tos tremties tai tokių kaip ir neturiu. Tik kaip ir minėjau, dar turiu tokią nuotrauką. Visai įdomiai čia čia dar čia pačios močiutės nėra. Tai čia prieš tai 1947 m. galėjo būti daryta arba anksčiau. Va čia yra prosenelė. Va prisimenu taip. Tai va, čia matom ir vieną karininką. Matome prosenelį, kurio likimas nesibaigia gerai ir matom prosenelio brolių, kurio irgi likimas irgi ne itin gerai pasisekė, bet dabar. Dabar, kai pagalvoji, pradedi galvoti, kad gal dėl to mirtis iš gedulo buvo prasminga.

Šitos nuotraukos yra pas jus sodyboj kažkokioj, o ten kitokio pobūdžio kitos nuorodos šitame albume?

Ten ten labai labai įvairių tų nuotraukų yra, ten. Nu atsimenu tai irgi kai jau ruošiausi, tai kitas prosenelis buvo, tai irgi ten, kad su nuotrauka, su pypke ten tokių buvo. Gal ir tėčio jaunystės, tokių sakykim nuo vaikystės iki. Iki, sakykim, kokia Iki suaugusio gyvenimo galo. Tokių nuotraukų daugiau. Tai va, ten toksai labai labai nešvarus. Bet va visos šitos nuotraukos iš tremties, tai jos yra visos vienoje vietoje sudėtos.

O kokiomis progomis jus jas žiūrėdavo anksčiau? Jos visada ten buvo ar kažkuriuo metu jas perkėlė į tą albumą ar ten kažkur pas močiutę. Kažkada buvo.

Jos. Aš, kiek pamenu, jos buvo atskirai kurį laiką, bet pagal tai, kad albumas visai naujas, tai matyt tiesiog pagalvojau, kad gal reikia tiesiog sudėti į vieną vietą, nes galbūt senos suplyšo. Tai tokių priežasčių sunku taip išskirti, bet bent jau dabar jos visos gražiai vienoje vietoje.

O kada jūs į jas žiūrit, turit kažkokią?

Tai į šitą dalį neatsakiau, tai nėra taip, kad mes čia jas kažkaip žiūrėtume, bet atsimenu, būdavo kažkaip gal gal labiau anksčiau, kad jeigu ten kažką pamini, nežinau, ar dar apie kažką iš kaimo, sakykim, aplinkinių. Nežinau, ar tai kažkas miršta, ar tiesiog tiesiog prisimena kažkokį žmogų ir sako reikia atsinešti albumą, kažką pasižiūrėti. Na, tokios, sakykim, aš iš pokalbio gavau, sakykim tiesiog kai kai grįžtama. Bet kartais, kad jis vartomas dažnai, tai tikrai pasakyčiau, kad taip nėra. Ten, sakykim, jeigu ten jau kažkam labai prisireikė pasižiūrėti, pasitikslinti.

O tau yra kažkokia įstrigęs pasakojimas apie konkrečią nuotrauką, kaip apie ją kalbėjo. Gal kažkas labai tau įsimintino įsirėžė į atmintį?

Tai vat gal ir paskutinė kur būtų parašyta, kad va čia irgi ta istorija, kad kad va buvo prosenelis ir prosenelio brolis partizanai. Ir kas ten per tokius pusiau gyvus leisgyvius užkasė? Ir aišku, prosenelio brolis, tai jis ten pirmiau mirė. O vat toliau tai kas buvo, tai visa visata nuo tų pasakojimų. Kažkaip per ilgai yra įstrigę tas, kad vyko ten prosenelė su kaimynais ir jau jiems pranešė, kad jis kur yra, jis jau užkastas, tai plaukė per Nemuną, nes gyveno prie Nemuno prosenelė. Tai, kad atsikasė ir kad tas prosenelis mirė prosenelės rankose valtyje. Tai man buvo

kažkoks kitoks, vos ne holivudinis pasakojimas, dėl to dėl to taip ir įstrigę. Ir paskui tenais buvo kažkas iš giminaičių mirė. Tai, kad po tuo pačiu kapu juos palaidojo ir tokia istorija.

Toks tikrai holivudinis meilės ir tragiškumo dermė susidariusi. O žiūrėdamas į tas nuotraukas jau pats pastebi kažką, ką močiutė nekalbėdavo apie save. Kažkas tau akį užgauna šiose nuotraukose. Ar kažkokie papildomi klausimai gal kyla žiūrint į jas? Kuo močiutė nebūtų pastebėjusi, pasakiusi?

Tai aišku. Ko gero, jau į pabaigą. Tai ko gero dėl amžiaus jau jeigu aš ten kokią detalę būčiau pastebėjęs, tai ko gero, gal būtų sunkiai pakomentavusi, bet manau, kad ji tikrai drąsiai apie tai apamai ji kalba. Nepasakyčiau, kad ji ten nori. Na kaip čia pasakyt? Ji tikrai noriai kalbėdavo, bet nepasakyčiau, kad ji ten. Na, kad maždaug. Oi, dabar papasakosiu apie tą ir tą. Ne, tiesiog jeigu prieinu paklausti, tai ji tikrai tikrai atsako. Ir ten tikrai būdavo ir istorijų, kad ten ir iš giminaičių kitos pusės kitam pasako, kad jau jie buvo kitoj vietoj. Gal Kazachstane ištremti ir. Kad tokia istorija buvo, kad. Kad irgi irgi Holivudinė tokia, kad juos tris vedė sušaudyt ir ten ėjo palei šlaitą ir kažkaip vienas sargybinis paslydo, nuslydo žemyn ir tada trise šoko ant to vieno. Aš nežinau, ar jį ten vietoje pribagė, ar irgi nustūmė, bet esmė tame, kad jie trise pabėgo ir ir ir ir jo, ir jie labai jam pavyko tada išsilaisvinti ir jau paskui nelabai ten kas ir ieškojo. Man atrodo, kad jie galiausiai sugrįžo ir į Lietuvą.

O koks noras be jūsų šeimos yra matęs šitas nuotraukas, tavo draugai ar tavo tėvų draugai, ar išskirtinai tik šeimos kažkoks?

Galiu garantuoti, kad mano draugai tai tikrai nėra matę, O iš. Šeimos, draugų ar kaimynų kokių? Tai gal kažką yra matę, bet sunku pasakyt. Na, tai tikrai tikrai. Tikrai negalėčiau 100% garantuoti, kad kažkas matė, bet nu pagal tai, kad tom nuotraukom daugiau nei 60 metų, tai tikėtina, kad jas galėjo ir kiti matyti. Bet vėlgi nuo laikmečio ko gero, kad gal gal pradžioj, gal nelabai kas ir norėjo į tai žiūrėti, nes vis tiek buvo tokia baimė, kad čia kaip čia kalbėt. Bet manau, kad kas kas norėjo, kam rūpėjo, tai tikrai. O po nepriklausomybės tai manau, kad tikrai būtų būtų parodyta tiems kas kas, kas būtų susidomėję.

Gal žinai ar tavo močiutė buvo įsitraukusi į tremtinių Sąjungą kažką politinio, visą tą lauką, kur vyko po nepriklausomybės atgavimo prasidėjo judėjimai?

Ne. Nes ji stengėsi prižiūrėti kartu su seneliu savo ūkį, kad ir koks jis nedidelis būdavo, dar kažkiek padirbėti. Tai taip į tokią pat, sakykim, politinę veiklą, tai ne. Bet jei būdavo koks partizano minėjimas, sakykim, sovietinėj aplinkoj, kažkur ar kokiam kitam miestely kaimely, tai, aišku, ji pati nevairuodavo, bet jeigu teta būdavo, tai jos tikrai paprašydavo ir jos tikrai abidvi važiuodavo. Ir tikrai su kai kuriais žmonėmis iš tremties, sakykim, skambindavo per didžiąsias šventes tiek, kiek man būdavo girdima iš skambučių, kai būdavo tie laikai, kai dar

tie mygtukiniai telefonai. Kai tie skambučiai žiūri, kad močiutė jau išeina pusei valandos ir tada išeina pusei valandos ir sako tai ten Vanda skambino. Tada klausiu, kas ta Vanda sako kartu Sibire buvom.

O tu pats dabar domiesi, ką kalba kiti tremtiniai viešojoje erdvėje?

Kad jų nelabai jau likę yra.

Bet ką girdi apie tremtį? Ar tai, ką tu girdi, patvirtina visą močiutės patirtį? Ar tau yra dalykai, kur galvoji, kad man močiutė kitaip pasakoja?

Tai ko gero, identiška. Na, nebent tik tam pačiam Ščevčenkos lagery, ko gero, būtų tas pats, bet visos istorijos yra unikalios, bet tai tas pats, tas pats. Sakykim, Apie šaltį, apie maisto trūkumą. Tai tikrai yra panašus susijęs ir tikrai nėra išsigalvota. Tai tikrai buvo ir tai buvo didžiulis. Sakykim, nužmogėjimas tai tikrai bandymas tą, tą, tą žmogaus dvasią gal paveikti kaip nors. Ir tie tie sunkūs darbai kur, kur, kur ten sniego iki kelių ir tu ten turi tuos medžius taisyti, tai tas tas yra esmė.

Tai supratau aš kaip ir daugiau klausimų nebeturėsiu. Ačiū tau labai, kad sutikai su manim pasikalbėti ar yra ką norėtum iš pokalbio išimti?

Ne, visai viskas gerai, nebent gal dar kažką galiu pridėti, jeigu visgi dar sugalvotų.

Ne, nebent tu pats turi ką, ką jauti. Dar neišsakęs kažkokį pastebėjimą. Gal kažką atsimeni iš močiutės pasakojimų. Spėju, kad kažkokie šiaip įsimintiniausi jos ar su kokia nuotaika, su kokia tu nuotaika žiūri į nuotrauką, ką tau jos sukelia?

Šiek tiek emociškai, emociškai, bet gal ne dėl to, ne dėl nuotraukų, o dėl pačios močiutės. Bet. Tai nebent tas dalykas, kad jo, ten būdavo labai tos tragiškos, sakykim, tiek ir ir ir ir mokymosi lygis. Berods močiutė išvažiuodama rusiškai nekalbėjo. Bet jau paskui aplinkybės privertė išmokyti tą kalbą. Kad kai kurie dalykai tai tikrai tikrai tokie bus sunku, sunku juos suvokti pačiam. Kaip taip galėjo būti? Ir visi tie tokie dalykai vaikystėje. Kaip gali būti, kad tu gauni tik duonos ir druskos pavalgyt? Tai yra, tai yra tikrai tikrai labai labai labai šituos šitus neitin. Neitin faini dalykai tokie. O ir apie tas eiles atsimenu, kad irgi ten pasakoja, kad ten dėl kažkokių produktų ten atveždavo, bet kokių tai negaliu pasakyti, bet kad ten irgi ten pradžioj kol močiutės brolis laukdavo, tada močiutė, tada prosenelė ir jie taip keisdavosi. Nu ir galiausiai būdavo, kad lieka tik tik duona ir druska. Tai tokie tokie dalykai, sakė. Po Stalino mirties šiek tiek pagerėjo. Nu nu aišku, paskui po kelių metų ir grįžo, tai tetai grįžus ten pas giminaičius gyveno. Tai vat tokia vat buvo istorija.

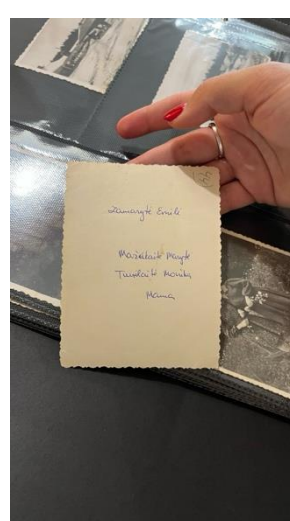
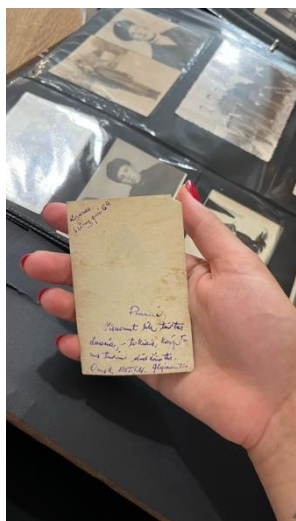
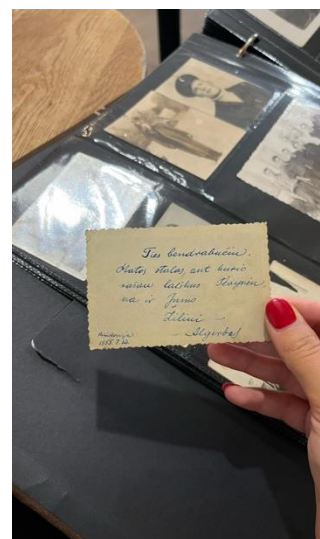
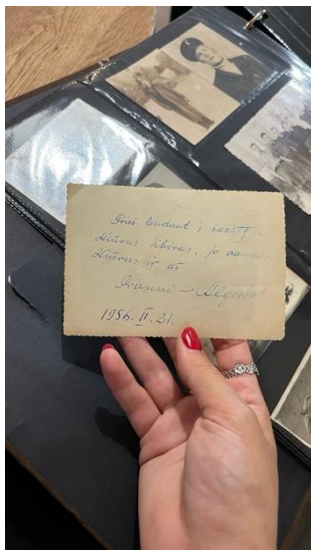
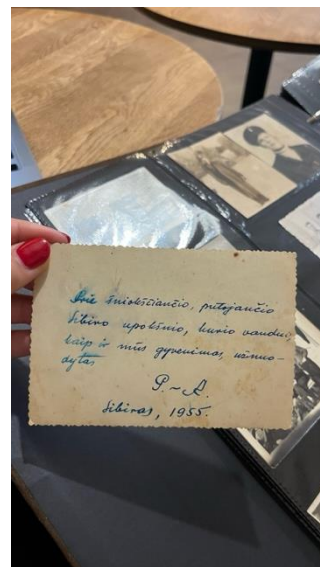
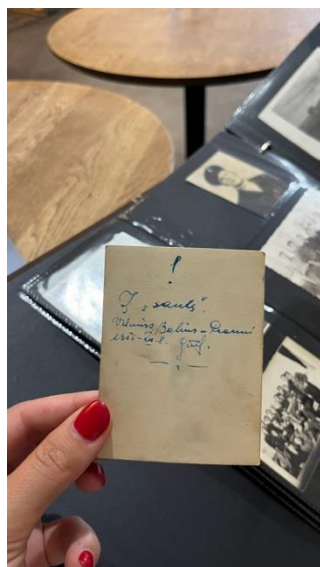
Tai dabar žiūrint į nuotrauką tau yra asociacijos su pačia močiute, bet ne kažkoks išskirtinai Sibiro atsiminimai, kylantys tenai nebuvusiams?

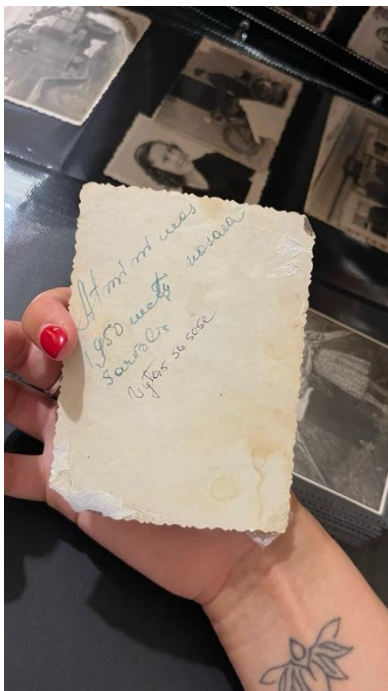
Tai man tų atsiminimų, tai atrodo, kad dabar, kaip ir kaip ir kitur viską papasakojau apie juos kas kas kas kas, kas taip kyla. O šiaip tai tikras tas, kad didžiulis tas šaltis būdavo, kad ir ta įstrigusi ta ilga kelionė ten, kur truko gal tris mėnesius ten tuose vagonuose, tai ten irgi tragedija, Tai.

Supratau tuomet. Ačiū.

Priedas Nr. 3 Fotografijos

Iš asmeninio L.D. archyvo

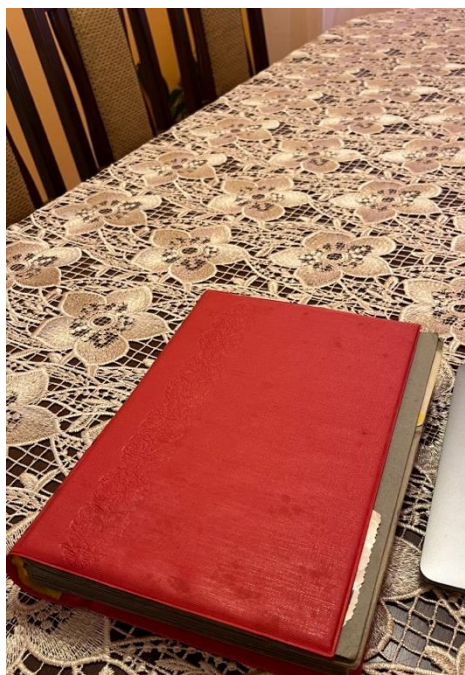

Iš asmeninio V.T. archyvo

Iš asmeninio A.R. archyvo

Iš asmeninio V.V. albumo

Iš asmeninio S.R. archyvo

Iš asmeninio A.K. archyvo

Iš asmeninio A.G. archyvo

Iš asmeninio S.S. archyvo

Iš asmeninio O. D. archyvo.

Iš asmeninio J.V. archyvo

Iš R.J. šeimos archyvo

